

Деҳаи Зардали, вилояти Баткени Ҷумҳурии Қирғизистон

УДК 372.8

ББК 74.26

М 50

Ношир: Намояндагии Сохтори UN Women дар Ҷумҳурии Қирғизистон

Такриз: Эфтоди, Корманди барномаи миллии Сохтори UN Women дар Молдова

Тасвирҳо: Байиш Исманов Тарчума: Айпери Токтобаева

Дизайнер: Махмуд кизи Айджамал Нашриёт: М-Максима, Бишкек

М 50 «Ҳоҷагии шукуфони ман»: Дастури методӣ барои омӯзгорон.

Ралф ван Гелдер, Адриен ван Гелдер, Геральд Гюнтер, Надирбек Качкинбаев.

– Нашри чорум. Б.: 2016. -289 саҳ. Нашр 20 нусха.

ISBN 978-9967-27-481-5

Нашри аввали дастурамали методи «Ҳоҷагии шукуфони ман» дар 2007 сол бо маблағгузорию грантии Германия, аз ҷониби GTZ барои татбиқи лоиҳаи «Баландкунии иқтидор барои таъмини ҳаёти устувори аҳолии деҳот», дар навбати аввал, дар вилояти Баткен ва Ҷалол-Ободи Ҷумҳурии Қирғизистон пешниҳодшуда ҷоп шудааст. Нашри мазкур дар фаъолияти лоиҳаҳои гуногуни GTZ /GIZ дар давраи аз 2010 сол то 2014 сол истифода шудааст.

Дар 2013 сол ташкилоти GIZ дар Ҷумҳурии Қирғизистон ба Сохтори UN Women барои илова, нашр ва истифодаи фарзияи навшудаи китоби «Ҳоҷагии шукуфони ман» лутфан розигии худро дод. Сохтори UN Women ба Хадамоти минтақавии машваратии деҳоти Ҷалол-Обод (ХМД ҶА) барои илова, васеъ ва таъмин кардани имконияти минбаъдаи истифодаи китоби «Ҳоҷагии шукуфони ман» супориш дод. Нашри фарзияи иловашудаи китоб дар 2014 сол бо мадади «Раёсати СММ оиди дастгирии созмони сулҳ» (РДСС) тавассути лоиҳаи «Ташаккули доираи ҷонибдорон ва пешомадҳо барои устуворию сулҳ» имконпазир гардид, ки дар айни замон дар Қирғизистон дар доираи РДСС «Фонди созмони сулҳ ва барқарорсозӣ» амалӣ мешавад.

Нашри 2016 сол «Ҳоҷагии шукуфони ман» аз ҷониби ҳукумати Финляндия дар доираи татбиқи лоиҳаи Сохтори UN Women дастгирӣ мешавад ва он барои истифодаи инклюзивӣ, амалӣ ва самараноки захираҳои об дар сатҳи ҷомеаҳо мусоидат мекунад. Маводҳои аз ҷониби ЮНИСЕФ нашршуда барои таҳияи боб оиди санитария истифода шуданд. Аз 2014 сол «Ҳоҷагии шукуфони ман» бо қисмати «баробар ба баробар» ба сохтмони «Мақтаи бехатар ва сулҳҷӯи ман» равонашуда ва ба мақсади баландкунии қобилият ва малакаҳои хонандаҳои мактабҳои миёна барои таъмини баробарии гендерӣ ва васеъкунии ҳуқуқ ва имкониятҳо ба сифати шаҳрвандони масъулиятнок равонашуда пурра карда шудааст.

Нашри такрории фаслҳои алоҳидаи китоби 2016 сол ё нашри пурраи китоб бо шартӣ дар ҷои намоёни китоб пешниҳод кардани истинод дар бораи он, ки ноширони нусхаи аслии китоб GIZ ва Сохтори UN Women мебошанд, инчунин ҳангоми риоя намудани шартҳои дар зер зикршуда иҷозат дода мешавад. Нашри китоби мазкур бо мақсади гирифтани ғоида танҳо дар ҳолате иҷозат дода мешавад, ки бобҳои асосии китоб ё китоб пурра бо мақсади маърифатӣ бо риояи шартҳои дар зер овардашуда ҷоп мешаванд. Ғайр аз ин, истифодаи китоби мазкур бо мақсади гирифтани ғоида ба ширкатҳое, ки дар Ҷумҳурии Қирғизистон ба қайд гирифта шудаанд ва мақсади кӯмак ба маориф ва таълим танҳо дар кишварҳои Осиёи Марказӣ доранд, иҷозат дода мешавад. Истифодаи қисматҳои алоҳидаи фаслҳо ё тасвирҳои алоҳида бо мақсади тичоратӣ қатъиян ва беистисно манъ аст. Ҳангоми ҷопи навбатии қисми дилхоҳи китоби мазкур бо мақсади тичоратӣ ё ғайритичоратӣ аз ҷониби шахсони сеюм, муқаррарот ва қоидаҳои тарафи мазкур ва қонунгузори байналмилалӣ оиди ҳуқуқи муаллифӣ мавриди истифода қарор мегирад. Далели мавҷуд будан ё набудани ҳуқуқҳои мазкури шахсони сеюмро тарафи дар нашри такрории китоб манфиатдор бояд муқаррар ва амалӣ намояд.

Ношир чораҳои мутобиқро оиди риояи қонунҳои дахлдор меандешад, аммо барои муайянкунии мавҷуд будан ё набудани ҳуқуқҳои шахсони сеюм барои нашри такрории қисматҳои алоҳида ё нашри пурраи китоб масъулият намебарад.

M4306010000-14

ISBN 978-9967-27-481-5

FinWater **WEI**

БО ДАСТГИРИИ МОЛИЯВИИ
ҲУКУМАТИ ФИНЛЯНДИЯ НАШР ШУДААСТ

УДК 372.8

ББК 74.26

© Ҳуқуқи муаллифӣ 2016 с.
Намояндагии Сохтори UN
Women дар Қирғизистон
Ҳуқуқи муаллифӣ

© Аксҳои Геральд Гюнтер

Мундарица:

Хоҷагии шукуфони ман	6
Пешгуфтор	11
Фасли 1: Ту ва иқтисодиёти бозаргонӣ	20
Дарси 1 Ту ва иқтисодиёти бозаргонӣ	22
Дарси 2 Тиҷорат чист?	44
Дарси 3 Маркетинг ва фурӯш	62
Фасли 2: Ба нақша гирифтани тиҷорат	88
Дарси 4 Ба нақша гирифтани тиҷорат	90
Дарси 5 Асосҳои баҳисобгирии фаъолияти соҳибкорӣ	106
Дарси 6 Асосҳои тартибдиҳии бюджет	124
Фасли 3: Дастрасӣ ба машваратҳо ва маблағгузорӣ	134
Дарси 7 Идоракунии хавфҳо	136
Дарси 8 Дастрасӣ ба воситаҳои микрокредитӣ	146
Дарси 9 Дастрасӣ ба машваратҳо	168
Фасли 4: Баробарии гендерӣ	182
Дарси 10 Сарқонун ва баробарии гендерӣ; муайянкунии мафҳумҳои «чинс» ва «гендер» ва фарқияти онҳо	184
Дарси 11 Вазифаҳои гендерӣ ва қолабҳо	188
Дарси 12 Баробарии гендерӣ дар Қирғизистон	194
Дарси 13 Иқдомҳои занони деҳот	200
Фасли 5: ОБ	212
Дарси 14 ОБ, санитария ва гигиена барои хонандагони мактаб	214
Дарси 15 Асосҳои истифодаи самараноки об дар ползҳо	248

**Фанҳои барномаи таълимӣ, ки дар онҳо
“Ҳоҷагии шукуфони ман” метавонад ба сифати китоби
иловагӣ истифода шавад**

Қисмат/моҳ	Фан	Сен.	Окт.	Ноя.	Дек.	Янв.	Фев.	Мар.	Апр.	Май
Ту ва иқтисодиёти бозаргонӣ	Иқтисодиёт									
	Ҷуғрофия									
Иштирок дар идоракунии ҷамъиятии давлатӣ	Иштирок дар идоракунии ҷамъиятии давлатӣ									
	Иштирок дар идоракунии ҷамъиятии давлатӣ									
Тиҷорат чист?	Иқтисодиёт									
	Факултатив									
Маркетинг ва фурӯш	Иқтисодиёт									
	Факултатив									
Ба нақша гирифтани тиҷорат	Иқтисодиёт									
	Факултатив									
Асосҳои баҳисобгирии фаъолияти соҳибдорӣ	Иқтисодиёт									
	Факултатив									
	Математика									
Асосҳои тартибдиҳии бюджет	Иқтисодиёт									
	Математика									
Иштирок дар идоракунии ҷамъиятии давлатӣ	Иштирок дар идоракунии ҷамъиятии давлатӣ									
Идоракунии хавфҳо	Иқтисодиёт									
	Факултатив									
Дастрасӣ ба воситаҳои микрокредитӣ	Иқтисодиёт									
	Математика									
Дастрасӣ ба воситаҳои машварат	Иқтисодиёт									
	Факултатив									
Сарқонун ва баробарии гендерӣ	Факултатив									
Вазифаҳои гендерӣ ва қолабҳо	Иштирок дар идоракунии ҷамъиятии давлатӣ									
Баробарии гендерӣ дар Қирғизистон	Иштирок дар идоракунии ҷамъиятии давлатӣ									
Иқдомҳои занони деҳот	Иқтисодиёт									
	Факултатив									
	Иштирок дар идоракунии ҷамъиятии давлатӣ									

Фанҳои барномаи таълимӣ, ки дар онҳо “Ҳоҷагии шукуфони ман” метавонад ба сифати китоби иловагӣ истифода шавад

Қисмат/моҳ	Фан	Сен.	Окт.	Ноя.	Дек.	Янв.	Фев.	Мар.	Апр.	Май
Об, санитария ва гигиена барои хонандагони мактаб	Биология									
	Химия									
	Ташрех									
	Асосҳои геоэкология									
	Факултатив									
Асосҳои истифодаи самараноки об дар полезҳо	Биология									
	Химия									
	Иқтисодиёт									
	Ҷуғрофия									
	Асосҳои геоэкология									
	Факултатив									

Иқтисодиёт

Ҷуғрофия

Иштирок дар идораку-
нии Ҷамъиятӣ-давлатӣ

Факултатив

Математика

Асосҳои
геоэкология

Биология

Ташрех

Химия

ХОҶАГИИ ШУКУФОНИ МАН

Китоби “Хочагии шукуфони ман” якчанд ислоҳ ва иловаҳоро аз сар гузаронида, аллакай дар давоми даҳ сол мавриди истифода қарор гирифтааст. Китоби дарсии “Хочагии шукуфони ман” маҳсули кори Лоиҳаи GTZ «Баландкунии иқтидор барои таъминихаёти устувори аҳолии деҳот, пешгирии муноқишаҳо ва идоракунии софдиллона» мебошад. Дар давраи аз 2003 сол то 2007 сол Лоиҳа моделҳои гуногуни таъмини ҳаёти устувори аҳолии деҳоти Қирғизистонро дар асоси таҷрибаи кор дар вилояти Баткен таҳия кардааст. Лоиҳа тавассути шабакаҳои ҳамкории маҳаллии худ дар ҳамаи мақомотҳои худидоракунии маҳаллӣ ва зиёда аз 100 деҳаи вилояти Баткен фаъолият бурдааст. Дар 2007 сол дар ҳамкорӣ бо Хадамоти Машваратии Минтақавии вилояти Ҷалол-Обод якчанд модели таҳияшуда дар 70 деҳаи вилояти Ҷалол-Обод паҳн карда шуданд. Зиёда аз ин, намудҳои махсуси фаъолият дар тамоми қаламрави Қирғизистон амалӣ шудаанд. Фаъолияти амалии мазкур ба кормандони Лоиҳа ва ҳамкорони маҳаллӣ имкон дод, ки мушкилот ва имкониятҳои хочагии қишлоқи Қирғизистонро дарк кунанд, инчунин роҳҳои ноилшавии муваффақиятро дар шароити иқтисодии бозаргонӣ, тарзҳои кӯмак ба аҳолии маҳаллӣ ва пешгирии оқибатҳои иҷтимоии манфири барои ҷомеаҳои маҳаллӣ, ки дар натиҷаи сатҳи баланди муҳоҷирати меҳнатии ҳам мардон ва ҳам шумораи зиёдшавандаи занон ба вуқӯ меоянд, муайян намоянд.

GTZ ба хадамоти машваратии деҳот дар ҷануби Қирғизистон кӯмак расонд ва шабакаи васеи агентҳои микрокредитии маҳаллӣ, инчунин кооперативҳои истеҳсоли тухмӣ ва маводҳои хочагии қишлоқро ташкил кард. Грантҳо асосан барои таълим ва зиёдкунии иқтидор равона карда мешуданд. Ғайр аз ин, грантҳои яққарата барои ташкили сармояи ибтидоӣ дода мешуданд. Грантҳо барои хароҷотҳои амалиётӣ дода намешуданд. Ғайр аз ин, ягон намуди субсидия дода нашудааст. Аз ин бармеояд, ки муассисаҳо аз ибтидо мачбур шуданд, ки тибқи принципҳои иқтисоди бозаргонӣ кор кунанд ва танҳо бо нерӯи худ ба муваффақият ноил шаванд. Бо ҳамин сабаб дар 2016 сол, яъне пас аз нӯҳ соли итмоми Лоиҳа ва новобаста ба тағйиротҳои гуногуни дар соҳаи микрокредитӣ рӯйдода, ҳамаи ташкилотҳои даҳ сол қабл созмондодашуда айни замон бомуваффақият амал мекунанд. Ташкилотҳои мазкур васеъ ва аз ҷиҳати сохтор мустақкам шуданд, устувориҳои молиявии онҳо мунтазам тасдиқ мешавад: ҳамаи ин бо сабаби самтгузориҳои ибтидоии онҳо ба тичорат (на бо мақсади гирифтани субсидия ё грант) ба даст омадааст. Масалан, новобаста ба қарзи бегарав, агентҳои мазкури микрокредитӣ ҳар сол ба ҳазорон хонавода қарз ва машварат медиҳанд. Дар давоми даҳ соли сипаришуда ҳар як қарз пурра пардохт шудааст!

Лоиҳаи GTZ инчунин шумораи зиёди шогирдон ва калонсолонро оиди фаъолияти соҳибкорӣ дар хочагии қишлоқ таълим додааст ва бо мақомотҳои худидоракунии маҳаллӣ, маъмуриятҳои ноҳиявӣ ва вилоятӣ, инчунин вазоратҳои алоҳидаи сатҳи миллий бо мақсади мусоидат дар ташкили иқтисоди бозаргонӣ ва ҷомеаи кушод дар Қирғизистон дар ҳамкории зич фаъолият кардааст.

Қирғизистон бо мавҷуд будани камтар аз шаш миллион аҳоли ва табиати дорои ҳамаи металлҳои дар ҷадвали давравии Менделеев мавҷудбуда, дар ҷорроҳои роҳҳои тичоратӣ байни Хитой ва Аврупо ҷойгир шудааст. Иқлими кишвар барои бурдани доираи васеи намудҳои фаъолияти хочагии қишлоқ мусоид мебошад. Ҳамин тариқ, Қирғизистон соҳиби ҳамаи захираҳои табиӣ мебошад, ки барои таъмини ҳаёти хуби

мардумаш заруранд. Даврае, ки Москва таҷдиди Қирғизистонро маблағгузорӣ мекард, кайҳо гузаштааст. Дар айни замон дар кишвар иқтисоди бозаргонӣ афзалият дорад. Ин маънои онро дорад, ки ба зиммаи мардуми Қирғизистон ва Ҳукумати он ӯҳдадорӣ истифодаи мутобиқи дороиҳои кишвар барои рушди миллат, некуаҳволии тамоми мардум ва ободии наслҳои оянда гузошта шудааст.

Аз 2007 сол, вақте ки лоиҳаи GTZ кори худро анҷом дод, ҳам дар Қирғизистон, ҳам дар тамоми дунё тағйиротҳои сершуморе ба амал омаданд. Капитализми ба таври нокифоя танзимшаванда дар вобастагӣ бо бӯҳрони иқтисодӣ ба шумораи васеъшавандаи олами аз ҷиҳати иқтисодӣ мустақил аз охири 2007 сол таъсири манфӣ расонд, ки он ҳатто дар 2016 сол низ эҳсос мешавад. Баъзе аз кишварҳои олам мушкилотро нисбат ба кишварҳои дигар хубтар аз сар гузарониданд: бо мақсади дурнамои дарозмуддат табақаи миёна, инчунин сектори корхонаҳои миёна ва хурди Германия низоми мустаҳками шогирдиро ба роҳ монда, бо омодакунии ҷавонон ба фаъолияти корӣ машғул шудааст. Ҳамин тариқ, онҳо меҳнат муваффақияти иқтисодии Германияро таъмин кунанд ва бо сифати баланди маҳсулоти содиршаванда ва мутаносибан, бо арзиши баланди он тафовут дошта бошанд, ҳол он, ки кишварҳои дигари Аврупо, ки диққати асосиро ба сектори хизматрасонӣ равона мекарданд, мисли пештара бо бекорӣ байни ҷавонон дучор мешаванд, ки аз 20% зиёд аст; дар Хитой ҷаҳиши муваққатӣ (аммо ноустувор) дар маблағгузории давлатӣ суръати баланди афзоиши нигоҳ медорад ва норозигии мардуми кишварро зерин назорат нигоҳ медорад; кишварҳои дорои захираҳои бои табиӣ, соҳиби низоми муқарраршудаи идоракунӣ, мисол Австралия, рушди иқтисодии худро тавассути арзиши баланди ашё таъмин карданд. Вобастагии саҳти Россия аз нафт, ки боиси рушди иқтисодии кишвар шудааст, инчунин пастшавии қурби рубл, ки барои Қирғизистон оқибатҳои манфӣ дорад ва муҳочирони меҳнатӣ дар Россия интиқолҳои пулии хурдро ба ҳешутабори худ мефиристонанд ва гирандагони он асосан сокинони деҳоти Қирғизистон мебошанд, ба эҳсосшавии бӯҳрони саҳт дар Қирғизистон овардааст.

Дар Қирғизистон аз лаҳзаи ҷунбишҳои сиёсии оммавии 2010 сол тадриҷан мӯътадилӣ мерасад, ки дар натиҷаи ин дар доираи ҷомеаи тичоратӣ барои маблағгузорӣ эътиמוד ба вучуд омадааст. Дар вазъияти бӯҳрони иқтисодии Россия ва Қазоқистон ва суҷтавии суръати инкишоф дар Хитой, Қирғизистон тавонист вазъияти мазкурро хуб аз сар гузаронад.

Новобаста ба ин иқтисодии Қирғизистон аз ду намуди содироти нисбатан ноустувор: тилло, ки дар қони тиллои Қумтор истихроҷ мешавад ва муҳочирати меҳнатӣ, ки ба иқтисодии рушдкунандаи Россия ва Қазоқистон вобастагии зиҷ дорад. Таҳия намудани стратегияи баромадан аз вазъияти пастшавии самаранокии ин ду манбаи даромад ба вучудомада бе расонидани хавфи баланд ба иқтисодии он зарур аст.

Бо назардошти норасоии қувваи қори соҳибмаълумот ва соҳибтахассус, инчунин бо назардошти набудани хоҳиши аксарияти маблағгузори соҳибэътибори байналмилалӣ барои доштани ӯҳдадорӣҳо бо Қирғизистон бо сабаби мушкилот дар соҳаи идораи софдилона ва вазъи номӯътадили сиёсӣ, соҳаи хоҷагии қишлоқ ва саноати хӯрока аз ҷумлаи секторҳои иқтисодӣ мебошанд, ки дар он мардум метавонад қор қунад ва қути лоямут пайдо қунад. Бо назардошти маҳсулнокии пасти сектори хоҷагии қишлоқи Қирғизистон дар маҷмӯъ, ки бо сабаби истифодаи тарзу усул ва технологияҳои қўҳнашуда, дастрасии маҳдуд ба маълумот ва дониш, инчунин ба кооперативҳо муттаҳидшавӣ хоҳиш надоштани фермерон қўй медиҳад, барои ба муҳаррики афзоиши иқтисодии миллӣ мубаддал шудани хоҷагии қишлоқ ва истифодаи он ба сифати алтернатива ба муқофоти молиявӣ, ки аз муҳочирати меҳнатӣ ба даст меояд, иқтидорҳои то ҳадди қурра истифоданашуда низ мавҷуд аст.

Қитоби “Хоҷагии шуқуфони ман” бо мақсади расонидани қўмак ба қурқунии қосилаи байни иқтидоре, ки мардуми Қирғизистон метавонист тавассути истифодаи захираҳои табиӣ дар ихтиёраш мавҷудбуда истифода қунад ва воқеияте, ки норасоии малақаву таҷриба ба истифодаи даромадноки захираҳои мазкур монеа мешавад, мусоидат қунад. Кишварҳои ҷаҳон, ба монанди Қореяи Ҷанубӣ, Сингапур ва Малайзия, ки кишварҳои феодалий, камбизоат ва суҷ тараққикарда буданд, танҳо ду насл пештар дар давоми яқҷанд даҳсола меҳнати қурмашақат ба рушди саноатӣ расиданд ва шаҳрвандони худро бо ҳаёти бароҳат таъмин карданд. Дар Хитой дар давоми бисту панҷ сол тақрибан 400 миллион нафар шаҳрванд аз табақаи камбизоатии қўқур раҳо шуданд.

Асоси рушд ва шукуфоии мазкур - маблағгузори ба таълим, эътирофи дониш ва меҳнатдӯсти мебошад. Бе мавҷуд будани дониши амиқ оиди истифодаи дурусти захираҳои табиӣ, ҳатто кишварҳои аз ҷиҳати захираҳои нафт бой метавонанд камбизоат гарданд. Ҷамъовариҳои донишу малака вақтро талаб менамояд. Инчунин мубаддалшавии дониши бадастомада ба баландкунии сатҳи некуаҳволӣ низ дар маҷмӯъ вақт ва кӯшишро тақозо мекунад.

Ҳамин тариқ, агар ту хуб зиндагӣ кардан хоҳӣ, ба ғайр аз роҳи баландкунии сатҳи дониш ва ҷамъовариҳои боигарии худ дар давоми солҳои тӯлони меҳнати пурмашаққат роҳи дигаре мавҷуд нест.

“Ҳоҷагии шукуфони ман” аз зинаи пасттарини нардбоне, ки бо он ту метавонӣ ба зиндагии хуб расӣ, оғоз мешавад. Қариб ҳамаи хонандаҳои синфҳои 9 ва 10 ба қитъаи замин, ки метавонад сермахсул ва даромаднок бошад, дастрасӣ пайдо хоҳанд кард; ин метавонад полези назди хона ё қитъа дар наздикии хона бошад. Дар ҳудуди шахр истифодаи қитъаҳои боғдорӣ ба ном дача имконпазир аст.

Мақсади барномаи таълимии мазкур дар он аст, ки ту, хонанда, малакаҳои асосии истифодаи самараноки захираҳои дар минтақаи мо мавҷудбударо пайдо карда тавонӣ. Омӯзиши амалӣ метавонад барои инкишофи малакаву таҷрибаи ту баҳри иштироки муваффақ дар иқтисодиёти бозаргонӣ кӯмак кунад. Ҳангоми гирифтани ғоида ва маблағгузори қисмати калони он дар давоми якҷанд сол, ту метавонӣ ҳоҷагии ҳудро ташкил намой, ки он асосии қонекунии талаботи хонаводаи ту ва ояндаи хуби сердаромад гардад. Дар фасли хотимавии китоби “Ҳоҷагии шукуфони ман” мо ба ту нишон медиҳем, ки чӣ тавр бо шартӣ мавҷуд будани хоҳиши дар замин кор кардан, дар давоми панҷ сол аз хонандаи оддии синфи нӯҳ ту метавонӣ ҳоҷагидори бой шавӣ.

Вобаста ба он, ки то кадом дараҷа ту муваффақ шудай, ки асосан аз омодагии ту ба қабули тавсияҳои асоснок вобастагӣ дорад ва то кадом андоза ту софдилона ва босубот меҳнат мекунӣ, ту дар асоси таҷрибаи ҷамъоварикардаат метавонӣ фермери комёб, ё соҳибкор ё тоҷири муваффақ шавӣ. Дар ҳолати мазкур, агар иқбол ба ту боз каме хандад, ту метавонӣ ба пайроҳаи ташаккули шахси таъминшуда, сарватманду доро қадам гузорӣ. Ба ҳаёти мазкур на танҳо як орзу, балки солҳои тӯлони меҳнати пурмашаққат ва софдилона мерасонад. Мо бо ин гуфтан мехоҳем, ки ҳамаи ин аз худат, аз эҳсоси хоҳиши ту ва садоқат ба меҳнат, аз меҳнатдӯстии ту вобастагии калон дорад. Чуноне, ки аз китоби мо бармеояд, ҳар қадаре, ки Қирғизистон дар раванди иқтисодиёти бозаргонӣ иштироки фаъолона барад, ҳамон қадар ба пешравиҳои калон ноил мешавад. Бозорҳои кушода шаффофият, танзимкунии оқилона, сифат, боварӣ ва волоияти қонунро меписанданд. Онҳо ҳолатҳои ришвагирӣ, трайболизм, маҳдудият ва худпарастиро намеписанданд. Ҳар қадаре, ки мафҳумҳои охири камтар зоҳир шаванд, ҳамон қадар иқтисоди бозаргонӣ, хонаводаи ту ва дар маҷмӯъ Қирғизистон пурқувват ва пуриқтидор мешавад.

Дар китоби “Ҳоҷагии шукуфони ман” ту маълумотро оиди он, ки иқтисоди бозаргониро ба манфиати худ чӣ тавр истифода кардан мумкин аст, омӯхта метавонӣ. Ҳамин тариқ, вақте, ки ту мехоҳӣ фермаи ҳудро дар қитъаи замини худ ташкил кунӣ, ту аз хешовандони худ, Ҳукумати худ, инчунин аз кӯмаки хайрияи донорҳо вобаста нахоҳӣ буд. Ту метавонӣ фахр намой, ки шахсан худат шуғли муваффақи ҳудро ташкил кардӣ ва бо меҳнати софдилонаи худ ба комёбӣ ноил гаштай. Дар фаъолият бароят комёбиро хоҳонем ва умедворем, ки ҳамаи орзуҳоят амалӣ мешаванд. Агар аксарият аз шумоён ба ин ноил шаванд, Қирғизистон дар давоми як-ду насл ба кишвари пурқувват ва мутараққӣ мубаддал мешавад. Бигзор манфиати шахсии ту дар қадами нахустини ту ҳавасмандиро тавлид кунад. Кӯдакон ва набераҳои ту бароят ташаккур хоҳанд гуфт.

Сабаби ба нашри такрории китоби “Ҳоҷагии шукуфони ман” ҷалб кардани Сохтори UN Women дар 2014 сол қори Сохтори UN Women дар соҳаи васеъкунии имкониятҳои занон дар Қирғизистон гардид, ки ба доираи он масъалаҳои таъмини ҳуқуқи занон ба замин, пешниҳоди дастрасӣ ба тухмӣ ба занони камбизоат, инчунин муҳоҷират дохил мешаванд. Сохтори UN Women фаъолияти ҳудро дар Қирғизистон аз 1999 сол дар ибтидо дар шакли ЮНИФЕМ, аз 2010 сол Сохтор ба сифати ҳамкори мо, дар шакли Сохтори UN Women амалӣ мекунад. Ҳамкори мо, Хадамоти минтақавии машваратии деҳоти Ҷалол-Обод, ки китоби мазкурро ба ту ва мактабат пешниҳод мекунад, дар соҳаи додани донишу малакаҳои ҳоҷагии кишлоқ аз 1999 сол амал мекунад, аз 2003 сол инчунин бо лоиҳаи GTZ, ки китоби “Ҳоҷагии шукуфони ман”-ро таҳия кардааст, аз 2012 сол бо Сохтори UN Women ҳамкорӣ мекунад.

Ҳарду ташкилот – Хадамоти машваратии деҳот ва Сохтори UN Women оиди васеъкунии имкониятҳои ҷавонони Қирғизистон дар самти истифодаи самараноки захираҳои табиӣи кишвар бо мақсади созмони сулҳ ва ноил шудан ба некуаҳволии мардуми кишвар нуқтаи назари ягона доранд.

Нашри китоби “Ҳоҷагии шукуфони ман” аз 2016 сол бо лоиҳаи нави аз ҷониби Ҳукумати Финляндия барои Сохтори UN Women дар Қирғизистон вобастагӣ дорад. Лоиҳаи мазкур дар самти тақсими инклюзивии захираҳои оби маҳдуд дар як қатор ҷамоатҳо деҳот ва истифодаи нисбатан самараноки захираҳои об дар натиҷаи беҳтаршавии идоракунии иттиҳодияи истифодабарандагони об дар сатҳи мақомотҳои маҳаллӣ фаъолият менамояд. Самаранокии истифодаи оби обҷери бояд аз ҳисоби ҳавасмандкунии усулҳо обҷерии қатраӣ ва инкишофи ҳоҷагҳои гармхона бояд баланд карда шавад. Нашри мазкури китоб инчунин масъалаҳои тандурустӣ ва санитария нисбатин истифодаи обро фаро мегирад.

Сохтори UN Women оиди мушкилоти занон, сулҳ ва беҳтарӣ, таъмини ҳуқуқ ва имкониятҳои занони деҳот, зӯроварӣ нисбати занон, инчунин дар соҳаи имкониятҳои сиёсӣ фаъолияти мунтазам мебарад ва таҷрибаи нишон медиҳад, ки камбизоатӣ ва мавҷуд набудани донишу малака омилҳои асосии моневшавии рушди иҷтимоӣ ва пурқувватшавии нобаробарӣ ва номӯътадилӣ мебошад. Барои ноил шудан ба рушд ва тараққиёт дар қаламрави тамоми Қирғизистон аз фермерон истифодаи нисбатан самараноки заминҳои худро тақозо мешавад. Мусоидат ба баробарӣ мазмунӣ иштироки занони ҷавонро дар бозорҳои меҳнат бо пешниҳоди дастрасии онҳо ба воситаҳои истеҳсолотро дорад. Фермери ҷавону меҳнатдӯст, ки заминаи рушдро тавассути фаъолияти боинтизом тарҳрезӣ мекунад, дар ҳолати рӯҳафтадгӣ ба машрубот ва ё ифротгароии динӣ рӯй намеорад.

Ҷавон инчунин роҳи дуздидани арӯсро барои соҳиби дили ӯ шудан пеш намегирад. Дар навбати худ, духтаре, ки соҳибкори соҳаи ҳоҷагии кишлоқ мешавад, ҳуқуқ ва имкониятҳои худро васеъ мекунад ва метавонад шавҳари ояндаи худро дақиқкорона интихоб кунад. Ҳангоми ин ӯ барои хонаводаи худ ягон сарбории зиёдатӣ нест. Ӯ ва шавҳараш пас аз расидан ба синни 20-солагӣ оиладор шуда метавонанд. Ҳангоми доштани таҷрибаву малакаҳои зарурӣ онҳо метавонанд ҳоҷагии пешқадамо ташкил кунанд. Онҳо фарзандони худро тарбия мекунанд ва дар дили фарзандони худ эҳсоси мусбиро нисбат ба меҳнати софдилона бедор мекунанд. Магар ин аз ҳолате, ки ҷавонон ҳангоми имконияти аввалин мактабро тарк мекунанд, то ки пеш аз ба муҳочират рафтан издивоҷ кунанд ва дар муҳочират қорҳои камдаромадро иҷро намоянд, дар он ҷо ҳуқуқҳои онҳо дар бештари мавридҳо риоя намешаванд, инчунин кӯдакони худро, ки дар парастории бобову бибиҳояшон гузошта рафтаанд, аҳён-аҳён мебинанд, беҳтар нест?

Сохтори UN Women, ХМД Ҷалол-Обод ва Ҳукумати Финляндия умедвор ҳастанд, ки ҷавононе, ки ба маслиҳату тавсияҳои дар китоби “Ҳоҷагии шукуфони ман” пешниҳодшударо бомаром иҷро карданд, қисми ҷавононе мешаванд, ки тамоми Қирғизистонро ба сӯи рушду ободӣ мебаранд ва барои амалӣ кардани волеияти қонун, баробарии ҷамъиятӣ ва ватанпарастии ҳақиқие, ки тавассути мустаҳкамкунии иқтидор ва инкишофи кишвари худ дар қаламрави кишвари худ, на дар хориҷи он ба даст меояд, заминаҳоро муҳайё мекунад.

Геральд Гюнтер,
намояндаи Сохтори
UN Women дар Ҷумҳурии Қирғизистон,
Бишкек, июли 2016 сол.

Ёддошти муҳим – БАНАҚШАГИРИИ ДУРНАМО

Дар хотир дошта бошед, ки барои амаликунии қисмати амалии курси мазкури омӯзишӣ бо саршавии рӯзҳои гарми баҳорӣ хонандагон бояд ташкили полези шахсии худ оғоз кунанд.

Барои Шумо, ҳамчун омӯзгор амалҳои зеринро пешаки ба нақша гирифтани зарурат дорад:

- ▶ Хонандагонро барои саривақт тайёр кардани поруи сӯхта ҳавасманд намоед;
- ▶ Аз хонандагон барои харидории тухмии зироатҳои зарурӣ маблағҳои пулиро ҷамъоварӣ намоед;
- ▶ Миқдори тухмии заруриро барои ҳар як хонанда харидоришавандаро навишта монед;
- ▶ Шахси боваринокро пайдо намоед, ки азми ба Бишкек ё Ош рафтанро дорад ва аз ӯ хоҳиш намоед, ки тухмиро дар мағозаҳои махсуси фуруши тухмии босифат харида орад;
- ▶ Тухмиро то кишт кардани он дар полези дар ҷои барои нигоҳдорӣ мутобиқ нигоҳ доред.

ПЕШГУФТОР

Гирифтани таълим дар шароити иқтисоди бозаргонӣ

*“Вазифаи маълумоти миёна дар айни замон омодакунии шумораи зиёди ҷавононро барои омӯзиши минбаъдаи онҳо ва таъмини ҳаёти мӯътадил дар бар мегирад”
(ЮНЕСКО)*

Иқтисоди бозаргонӣ мавҷуд будани қувваи кори соҳибтахассус ва хуб таълимгирифта тақозо мекунад. Ҳангоми ба роҳи фаъолияти меҳнатӣ қадам гузоштан ҷавонон бояд ба иҷрои кори дарпешистода бо масъулияти хос даст зананд, инчунин барои фаъолият дар рӯзи кори пурра ва бо тамоми қувваи қобилияти худ омода бошанд. Дар айни замон насли ҷавон бояд барои дар раванди зиндагӣ таълим гирифтани, мукамалкунии малакаву таҷрибаҳои худ, гирифтани донишҳои нави ҳаётан муҳим бо мақсади истифодаи онҳо тавассути мутобиқкунии онҳо ба шароитҳои маҳаллӣ омода бошанд. Ғайр аз ин, насли ҷавон бояд барои истифодаи натиҷаҳои пешрави илмӣ-техникӣ омодагӣ дошта бошанд.

Дар кишварҳои мутараққии ҷаҳон дар давоми соли сипаришудаистода ё ду соли охир дар барномаи ҳатмии таълимии мактаб шумораи муайяни соатҳо барои омодакунии хонандагон ба касби ояндаи онҳо чудо карда шудааст.

Аксари хонандагони мактаб дар кишварҳои мутараққӣ аллакай аз овони таълим дар мактаб қору фаъолият менамоянд, баъзеашон аллакай омодагии касбӣ-техникиро паси сар мекунад. Дар Германия ҳар як хонанда бо тартиби ҳатмӣ бояд як ё ду маротиба дар як ҳафта ба машғулиятҳои амалӣ равад. Ҳангоми ба охир расидани таълими миёнаи мактабӣ хатмкунандагон асосҳои фаъолияти меҳнатиро медонанд. Бо суҳанҳои дигар, онҳо барои меҳнат кардан омодаанд!

Мақсади китоби мазкур

Талабагон дар Қирғизистон шумораи зикршудаи соатҳоро, чун дар кишварҳои мутараққии ҷаҳон таълим намегиранд. Ғайр аз ин, нақшаҳои таълимии мактабҳо барномаҳои махсусро оиди гузариши таълим ба меҳнат дар бар намегиранд. Мактабҳо барои гузаронидани машғулиятҳои амалӣ таҷҳизоти зарурии махсусро надоранд, омӯзгорон бошанд, барои гузаронидани машғулиятҳои мазкур малакаву таҷрибаи заруриро надоранд. Дастурамали таълимии “Ҳоҷагии шукуфони ман” воситае мебошад, ки барои омодакунии хонандаҳои синфи 9, ки дар оғози ҳатми маълумоти миёна, шуғли шахсии истеҳсолӣ ва ғойданок истодаанд, хизмат мекунад. Китоби мазкур ба хонандагон дар инкишоф додани малакаи қабули қарорҳо ва самаранок бурдани фаъолияти ҳоҷагии қишлоқ ва соҳибкорӣ, инчунин барои фаҳмидани сабабҳои, ки баъзе аз ҳоҷагҳои фермерӣ ва корхонаҳо ба муваффақият ноил мешаванд, баъзеашон ноком мешаванд, мусоидат мекунад.

“Хоҷагии шукуфони ман” бо мақсади пешниҳоди дониши амалӣ оиди иқтисоди бозаргонӣ ба хонандагони синфҳои 9-10 Қирғизистон таҳия шудааст. Дар китоб малакаҳои бурдани иқтисод, инчунин афзалиятҳои истифодаи малакаҳои мазкур аз ҷониби хонандагони мактаб дар рафти ташкили полези шахсии худ мутобиқ ба талаботҳои иқтисоди бозаргонӣ нишон дода шудаанд. Маводҳо ва вазифаҳо барои тарзи интерактиви таълими хонандагон таҳия шуда, ҳам аз ҷониби хонандагон ва ҳам аз ҷониби омӯзгорон кӯшишҳои зиёдро талаб мекунанд. Омӯзгорон усулҳои нави таълимро дар амал истифода мекунанд, хонандагон бошанд, пурра ба раванди дарс ҷалб мешаванд, саволҳо медиҳанд ва дар қабули қарорҳо иштироки фаъолона менамоянд.

Вазифаи дастури таълимии “Хоҷагии шукуфони ман”

Маводҳо дар китоби мазкур чунон таҳия шудаанд, ки хонандагон тавонанд:

- ▶ Малака ва донишро оиди асосҳои бурдани тиҷорат, принципҳои молиявӣ ва ҳуқуқии иқтисоди бозаргонӣ аз худ намоянд;
- ▶ Малакаи қабули қарорҳо ва ҳал кардани мушкилоту масъалаҳоро аз худ кунанд;
- ▶ Малакаи муоширатро ба даст оранд;
- ▶ Малакаи фаъолияти мустақилона ва муштаракро аз худ кунанд;
- ▶ Ҳангоми қабули қарори шахсӣ масъулиятро ба зиммаи худ гиранд;
- ▶ Муҳим будани масъалаи ба зиммаи гирифтани масъулиятро аз ҷониби ҳар як шахрванд барои пешбарии фаъолияти софдилона, адолат ва беғаразӣ дар ҷамъият фаҳманд.

Созишнома байни омӯзгорон ва хонандагон

Хонандагон бояд ба зиммаи худ масъулиятро дар бораи он, ки ҳангоми гирифтани таълим онҳо бояд ба интизом риоя кунанд, бодикқат ва бо майли том ба гуфтаҳо гӯш андозанд, савол диҳанд, дар таҳлил ва баррасии мушкилоту масъалаҳо иштирок кунанд. Омӯзгорон бояд фаҳманд, ки таълим додан ва таълим гирифтани ин муносибатҳои ҳамкорӣ мебошад, ки дар онҳо ҳар як тарафи иштирок кунанда гиранд бояд ҳуқуқҳои тарафи дигарро ҳурмату эҳтиром кунанд.

Масъулияти омӯзгор:	Масъулияти хонанда:
 Масъулияти омӯзгор	 Масъулияти хонанда

Масъулияти омӯзгор:	Масъулияти хонанда:
Ҳар як хонандаро барои расидан ба амалишавии пурраи қобилиятҳояш дастгирӣ намояд.	Саривақт ба мактаб ҳозир шавад ва дар ҳамаи дарсҳо иштирок намояд.
Принсипҳои таълимиро дар давоми ҳаёти худ дар асосии таҷрибаи худ омӯзонад.	Дар синф бодикқат бошад ва ҳангоми зарурат барои кӯмак ба омӯзгор муроҷиат кунад.
Ҳуқуқи хонандагонро оиди изҳори озодаи фикри худ эҳтиром кунад.	Ўҳдадориро оиди таълим гирифтани тибқи қобилиятҳои пурраи худ ба зимма гирад.
Дарсҳоро, ки хонандагонро барои ҷустуҷӯ ва пайдо кардани ҷавобҳо ҳавасманд мекунад, таҳия намояд.	Ҳуқуқи дигарро барои таълим эҳтиром намояд.
Ба саволҳои хонандагон дуруст ва саривақт ҷавоб диҳад.	Ба фикри донишҷӯён ва омӯзгорони дигар бо эҳтиром муносибат намояд.
Ба саволҳо ва ташвишҳои хонандагон бодикқат ва хайрхоҳона гӯш андозад.	Дар дарсҳо иштироки фаъолона намояд.
Корҳои хонандагонро саривақт тафтиш кунад ва баргардонад.	Ба амволи хонандагон, омӯзгорон ва мактаб эҳтиёткорона ва боэҳтиром муносибат кунад.
	Вазифаҳоро саривақт иҷро намояд.

Мавқеи дастури таълимии “*Ҳоҷагии шукуфони ман*” дар барномаи мактабии Ҷумҳурии Қирғизистон

Дастури таълимии “*Ҳоҷагии шукуфони ман*” нақшаи интегратсияшудаи таълимӣ ва захирае мебошад, ки бо мақсади истифода ба сифати дастурамали таълимӣ дар соҳаи иқтисодиёт, биология, ҷуғрофия, инчунин баъзе ҷанбаҳои математика ва истеҳсолоти касбӣ таҳия шудааст.

Китоби мазкур барои хонандагони синфҳои 9-10 таъин шудааст. Барнома барои гузаронидани се **соати таълимӣ дар як ҳафта дар давоми як соли таълимӣ** ҳисоб карда шудааст, ки онҳоро дар соатҳои барои факултативҳои фанни иқтисодиёт ва дарси меҳнат ҷудошуда гузаронидан мумкин аст. Курс ба талаботҳои қисмати калони фанни иқтисодиёт ҷавобгӯ аст. Дар курси мазкур машғулиятҳои амалӣ бо ҷалби малакаҳои техникии банақшагирӣ, ченкунӣ ва лоиҳакашӣ мавҷуданд. Дар ҷадвал дар тарафи дохилии муқова нишон дода шудааст, ки чӣ тавр “*Ҳоҷагии шукуфони ман*” ба барномаи синфҳои 9-10 мутобиқ карда шуда, дар омӯзиши шумораи зиёди фанҳои дигар истифода кардан мумкин аст.

Истифодаи дастурамал аз ҷониби омӯзгорон

Дастурамали маълумоти мазкур дар масъалае, ки хонандагонро чӣ тавр дар фанни иқтисодиёти бозаргонӣ таълим додан ва омода кардан зарур аст, дастурамали ягона ва дуруст намебошад. Дар шароити иқтисодиёти бозаргонӣ омӯзгор низ бояд дар давоми зиндагии худ таълим гирад, зеро усулҳои нав ба нав ба таври доимӣ таҳия ва ворид карда мешаванд. Ҳамин тариқ, омӯзгори ботаҷриба усулҳои навро на ба тағйиротҳои изофагӣ, балки ба сифати воситаҳои муфид баррасӣ хоҳад кард.

Барои ҳавасмандкунии ҳамаи хонандагон барои таълим усули ягона вучуд надорад

Завқу қобилиятҳои хонандагон гуногун мебошад ва аз ин бармеояд, ки водоркунӣ барои ҷустуҷӯи ҷавобҳо ва хоҳиши таълим гирифтани инчунин гуногун хоҳад шуд. Ғайр аз ин, дар ҳар як синф хонандагоне мавҷуд мебошанд, ки хоҳиши зиёди хонданро надоранд. Вазифаи омӯзгор – нозукбин будан ва дарсҳои худро мутаносибан ба қобилиятҳо ва шавқи хонанда мутобиқ кунад. Баъзан барои ҷалб кардани диққати хонандагони вазнин вазифаҳои алтернативиро таҳия карда шаванд, то ки ботадрич онҳо ба маҷрои асосӣ ворид шаванд ва дар онҳо хоҳиши хондан бедор шавад. Муносибати мазкур нисбат ба хонандагони дигар ноодилона нахоҳад буд, зеро усули мазкур барои беҳтаркунии муҳити таълимии синф вобаста ба беҳтаршавии рафтори бади хонандагони вазнин ва бедоркунии шавқи онҳо ба хониш кӯмак мекунад.

Китоби мазкур ба хонандагон маълумоти муайяно мебахад, аммо масъалаҳои мавҷуданд, ки андешаву фикрроии мустақилонаро талаб мекунанд. Ишораҳо барои омӯзгорон аз як тараф барои он дода шудаанд, ки онҳо таҳиякунии саволҳои мутобикро барои хонандагон дар асоси маълумоти пешниҳодшуда омӯзанд, аз тарафи дигар - барои баровардани ҳулосаҳои зарурӣ дода шудаанд. Дар китоб барои омӯзгорон бо мақсади бурдани сабаҳои оиди истифодаи донишҳои нав ҷойҳои холии зиёд гузошта шудаанд.

Истифодаи модулҳо

Пайдарҳамии модулҳои таълимӣ бо назардошти соли таълимӣ ва тақвими ҳаҷагии қишлоқи Қирғизистон пешниҳод шудааст. Модулҳо оиди масъалаҳои иқтисодиёти бозаргонӣ, асосҳои бурдани тиҷорат, баҳисобгирӣ, банақшагирӣ ва тартибдиҳии бюджетро дар аввали сол гузаронидан зарур аст. Дар охири январ, ҳангоми расидани рӯзҳои офтобӣ, хонандагон метавонанд омӯзиши маводҳои амалиро дар ҳавои кушод оғоз кунанд. **Ба аввали мавсими ҳоҷагидорӣ, яъне моҳи март хонандагон бояд чор фасли аввали китобро аз худ кунанд ва ба фасли 6 “Ташкили фолз” гузаранд.**

Умедворем, ки дар он мактабҳое, ки модулҳои мазкур ба сифати машғулиятҳои факултативӣ истифода мешаванд, онҳо ҳам барои омӯзгорон ва ҳам хонандагон шавқовар ва муфид хоҳанд буд. Ҳамин тариқ, хонандагон ба ҷомеаҳои худ бо нигоҳи наву тоза назар меандозанд ва дар таҷрибаи корхонаҳои муваффақе, ки ҳангоми машғулият бо онҳо шиносӣ пайдо карда буданд, метавонанд ҷиҳҳои зиёдеро омӯзанд. Ғайр аз ин, хонандаҳо дар асоси нокомиҳои дигарон дарс меомӯзанд, то ки худ ба ҳадоҳои мазкур роҳ надиханд.

Ҳангоми ҳавои ҳубу кушод омӯзгорон бояд хонандагонро аз синфхонаҳо ба кӯча бароранд. Аз пай сабабот ва дарахтони дар фолз инкишофёбанда, ки дар наздикии мактаб ҷойгир шудаанд мушоҳида кардан, инчунин муқарраркунии намуди алафҳои бегона, зараррасонҳо ва масъалаҳои дигарро омӯзонидан мумкин аст. Хонандагон ҳангоми машғулиятҳои амалии мазкур аз машғулиятҳои дар синф гузаронидашуда зудтар дониш меомӯзанд.

Таълим дар иқтисодиёти бозаргонӣ

Вазифаи муҳимтарини иқтисодиёти бозаргонӣ дар айни замон - амалӣ кардани фаъолият бо назардошти тағйиротҳои ба вуқӯъ омадаистода мебошад. Вазифаи асосии омӯзгорон ба хонандагон омӯзонидани усулҳои ҷустуҷӯи маълумоте мебошад, ки онҳо дар оянда ба он зарурат хоҳанд дошт. Ғайр аз ин, омӯзгорон бояд дар хонандагон талаботи дар давоми тамоми умр ба донишомӯзӣ шавқ доштанро тарбия кунанд.

Омӯзгор бояд маводро ба усули таълимии худ, инчунин ба услуби азхудкунии маълумот аз ҷониби хонандагон ва талаботҳои онҳо мувофиқ кунад. Ҳангоми омодашавӣ ба дарс хондани бодикқати ҳар як модул, фаҳмидан ва баҳогузориӣ он нисбат ба синфи мушаххасе ки маводи мазкур дар он таълим дода мешавад, зарур аст.

Дар шароити иқтисодиёти бозаргонӣ омӯзгорон малакаву донишро, ки дар хониш заруранд, меомӯзонанд. Усули мазкур барои омӯхтан ва азхудкунии ҳаҷми калони маълумот, гузаронидани баҳогузорӣ ва таҳлили дониши гирифташуда кӯмак мекунанд. Масъулияти омӯзгор ба хонандагон омӯзонидани муайянкунии тарз ва ҷойгиршавии маълумот, инчунин таҳлили онро дар асоси маълумоти воқеӣ ва ё илмӣ дар бар мегирад.

Дониши мазкур хеле муҳим аст, зеро пешаки донишдони он, ки хонандагон дар оянда дар кадом маълумот эҳтиёҷ хоҳанд дошт, имконнопазир аст. Аксарият пешбурди фаъолияти ҳаҷагии қишлоқро давом медиҳанд, аммо баъзеи хонандагон дар касбҳои дигар рушд мекунанд.

Вазифаи омӯзгор дар иқтисодиёти бозаргонӣ

Байни омӯзгор ва хонанда
бояд муносибатҳои ҳамкорӣ
вучуд дошта бошанд

Дар шароити иқтисодиёти бозаргонӣ омӯзгорон на танҳо паҳнкундаҳои маълумот мебошанд. Дар шароити иқтисодиёти бозаргонӣ омӯзгорон фасилитаторон ё ташкилкундагони таълим мебошанд.

Талаботҳои хатмкунандагони мактабҳо:

Хатмкунандагони мактаб ҷустуҷӯ ва пайдо кардани мавқеи худро дар ҷаҳони тағйиротҳои технологӣ омӯзанд, зеро пас аз даҳ сол онҳо метавонанд аз рӯи касбе, ки онҳо ҳатто тасаввур карда наметавонистанд ва ҳоло умуман вуҷуд надоранд, ба кор машғул шаванд. Барои ҳаёт ва фаъолияти босамар хонандагон бояд:

- Донишҳои худро зиёд кунанд;
- Дониши худро нисбат ба талаботҳои худ мувофиқ кунанд;
- Дониши худро баҳогузорӣ ва таҳлил карда тавонанд;
- Омӯзишро давом диҳанд;
- Донишҳои барояшон навро кафш намоянд;
- Ба нақша гиранд;
- Қарор қабул кунанд;
- Қарорҳои қабулкардаро амалӣ намоянд;
- Масъалаҳоро ҳаллу фасл намоянд;
- Ба зиммаи худ масъулиятро барои амаликунии раванди фаъолият ва натиҷаҳои бадастомада гиранд, баъдан **фикр кунанд, баҳогузорӣ кунанд ва онҳоро баррасӣ намоянд.**

Мо дар олами тағйиротҳо, монеаҳо, эҳсосоти баланд ва омӯзиш дар давоми тамоми ҳаёт зиндагӣ мекунем. Агар мо хуб омода шуда бошем, олами мазкур ба мо дарҳои худро ва-сеъ боз мекунад. Мо бояд хурсанд бошем, ки дар олами мазкур зиндагӣ мекунем ва қисми олами мазкур мебошем.

Хонандагон чӣ тавр таҳсил мекунанд?

Хонандагон дар ҳолате, ки ба онҳо савол мегузоранд, беҳтар таҳсил мекунанд. Онҳо он маълумотро, ки худ доништан мехоҳанд, зудтар ва хубтар аз худ мекунанд. Ин хусусият воситаи муҳими таълим шуда метавонад.

Вазифаи омӯзгор расонидани кӯмакро ба хонандагон дар ҷустуҷӯи маълумот ва тафтиши дурустии маълумоти пеҳниҳодшаванда дар бар мегирад.

Хонандагонро барои ҷустуҷӯи мустақилонаи маълумот ҳавасманд кардан беҳтар аст. **Қаноатмандӣ аз пайдокунии мустақилонаи ҷавоб воситаи асосии ҷалби хонандагон ба раванди таълим мебошад.**

Ҳангоми саривақт иҷро кардани кор ту вақтро барои истироҳат бо дӯстонат пайдо менамоя

Дар зер ду намунаи оддитарин оварда мешавад, ки метавонанд шавқи хонандагонро ба таҳсил зиёд кунанд:

НАМУНАИ ТАЪЛИМ 1:

Фарқият байни маркетинг ва фурӯш

Усули кӯхнаи таълим дар тахтаи синфӣ навиштани рӯйхати қисматҳоро дар бар мегирад, ки барои фурӯш бо назардошти иқтисодиёти бозаргонӣ бо истифодаи усулҳои маркетингӣ заруранд, на бо танҳо ҷойгиркунии маҳсулоту мол барои фурӯш дар бозор.

Усули хуб – ба хонандагон додани вазифаи пайдокунии маълумот мебошад.

Омодакунӣ: Бар ивази пешниҳоди миқдори зиёди маълумот ва далелҳо аз хонандагон хоҳиш намоед, ки ба синф маҳсулоти муайяно ба синф биёранд. Масалан, борпечи ба таври касбӣ, хуб борпечшудаи угро ё спагетти, инчунин макаронҳои истеҳсоли маҳаллӣ, ки дар бастаи оддии полиэтиленӣ борпеч шудааст.

Қадами 1: Синфро ба гурӯҳҳои 4-6 нафара ҷудо кунед.

Қадами 2: Маркетинг чист? Ба хонандагон 5 дақиқаро барои навиштани фикри худ диҳед.

Қадами 3: Муҳокима дар дохили синф. Баъдан омӯзгор натиҷаҳои мубоҳисаро хулоса мекунад ва онро дар тахтаи синфӣ менависад. Бастаҳои диққатҷалбкунанда – як шакли маркетинг мебошад. Дар пакетҳо бояд мавҷуд бошад:

- ▶ Номгӯи бренд;
- ▶ Кишвари истеҳсол;
- ▶ Борпечи рангоранги диққатҷалбкунандае, ки дафъаи дигар зуд шинохта мешавад;
- ▶ Маълумот оиди омодакунии маҳсулот;
- ▶ Рӯйхати маводҳои таркибӣ;
- ▶ Реклама бо нишон додани ширкати истеҳсолкунанда, то ки харидорон ба харидории маҳсулоти худӣ ҳамин ширкат дар оянда ҳавасманд бошанд. Маълумот дар болои борпеч тарзҳои истифодаи маҳсулотро номбар мекунад. Борпеч инчунин дар харидор эҳсоси таъмин будани сифати маҳсулотро бедор мекунад;
- ▶ Сертификаткунонӣ тибқи меъёрҳои саломатӣ;
- ▶ ИСО, СтД

Угро осон фурӯхта мешавад. Пакетҳои полиэтиленӣ бо угро дар пештоқҳои фурӯш ҷойгир карда шудаанд, аммо дар онҳо чизе нест, ки диққати харидорро ба худ ҷалб кунад. Дар болои он чизе навишта нашудааст, он сифати хуб надорад ва ба бастаҳои қулай борпеч карда нашудааст. Ҳарчанд, ки нархи ин угро арзонтар аст, аммо харидор ба сифати хуби он барои истеъмоли ҳамроҳи хонавода боварӣ надорад.

НАМУНАИ ТАЪЛИМ 2:

Ту бо кадом тарз ту метавонӣ макаронҳои истеҳсоли маҳаллиро барои хуб ба фурӯш рафтани онҳо нисбат ба макаронҳои хориҷӣ ва хуб борпечшуда реклама намоӣ?

Хонандагон бояд дар ҳамон гурӯҳҳои ҷудошуда монанд.

Аз хонандагон хоҳиш намоед, ки таҳлили интиқодии угрои хориҷӣ гузаронанд, оиди стратегияи маркетингӣ қарор қабул кунанд ва шиносоии маҳсулотро барои ҷалб намудани диққати харидорон тайёр кунанд. Хонандагон бояд дар бораи муҳим будани борпечи маҳсулот дар хотир дошта бошанд, зеро ин метавонад ба истеъмолкунандагон дар пайдо кардани маҳсулот ӯар дафъаи дигаре, ки онҳо хоҳиши харидорӣ кардани онро доранд, кӯмак кунад. Онҳо бояд дизайни пакетро бо рангубори мутобиқ, тамғаи молӣ таҳия кунанд.

Баъдан ҳар як гурӯҳ бояд натиҷаҳои худро ба тамоми синф шинос намояд. Синф ҳамаи пешниҳодҳоро гӯш мекунад ва баъдан шиносоии аз ҳама воқеӣ ва муфидро интихоб менамояд.

Аҳамияти усули интерактивии таълим

Мавзӯҳо дар дастури таълимии “*Ҳоҷагии шукуфони ман*” чунон тартиб дода шудаанд, ки онҳо бояд дар рафти таҳсил ташаккул ёфтани муносибатҳои ҳамкориро байни омӯзгор ва хонанда нишон диҳанд. Ин ҳам барои омӯзгор ва ҳам барои хонанда таҷрибаи наवे хоҳад буд. Омӯзгор шахси заминавӣ ва таълимдиҳандае мебошад, ки барои ҷалби диққати пурраи хонанда дар иҷрои вазифаҳои вобаста ба ҳалли мушкилот бо назардошти таҷрибаи амалӣ мусоидат мекунад.

Аз таҷрибаи мазкур ҳарду тарафи ҷалбшуда манфиат мебаранд. Хонандагон аз он, ки мушкилот ҳалли худро ёфтааст, қаноатманд мешаванд ва сабабҳо ва роҳҳои ҳалли онҳоро пайдо мекунанд. Омӯзгорон мушоҳида мекунанд, ки ҳатто хонандагони душвортарбия ба иҷрои вазифаҳо ҷалб мешаванд.

Хатмкунандагон бояд фаҳманд, ки барои онҳо муҳити мусоиди қабули қарорҳо пешниҳод мешавад. Ҳангоми иштирок дар раванди мазкур онҳо дониши амалиро ба даст меоранд, ки дар оянда дар деҳаҳои худ истифода карда метавонанд.

Вазифа барои хонандагон

Ҳангоми омӯзиши мавзӯҳои гуногун ба хонандагон вазифаҳои гуногун супорида мешаванд. Дар баъзе аз вазифаҳо навиштани маълумоти аз ҷониби омӯзгор пешниҳодшуда зарур аст. Дар вазифаҳои дигар гузаронидани мушоҳида ё қабули қарор зарур мебошад ва он бояд ба сифати кори синфӣ ё вазифаи хонагӣ иҷро карда шавад. Хонандагонро барои бо ҳисси масъулият иҷро кардани вазифаи хонагӣ ҳавасманд кардан зарур аст.

Меҳмонон, коршиносон ва мушовирон

Ба омӯзгорон тавсия дода мешавад, ки ба синф шахсони кордонро даъват кунанд, ки ба хонандагон аз таҷриба ва малакаҳои худ дар муваффақшавии фаъолияти корхонаи хоҷагии қишлоқ сӯҳбат кунанд. Дар ҳар деҳа обчакорон ё боғдорони моҳиру пуртаҷрибаро ёфтан мумкин аст. Шахсони мазкур барои омӯзгор метавонанд захираи хуб гарданд. Дар баъзе деҳаҳо инчунин мушовирони хоҷагии қишлоқ низ мавҷуданд.

Омӯзгорон ба худ савол медиҳанд, ки “Мо чунин шахсонро аз кучо пайдо мекунем ва онҳоро чӣ тавр ҳавасманд намоем, ки ба синф омада бо хонандагон сӯҳбат гузаронанд?”

Аз хотир набароред, ки волидайн хонандагон барои омӯзгорон захираи хуб мебошанд. Байни волидайн ҳамеша одамонро дарёфт кардан мумкин аст, ки ба хонандагон дар рафти таълим кӯмак расонида метавонанд. Баъзан волидайн дар назди хонандагон аз баромад кардан шарм мекунанд. Дар ҳолати мазкур, ба хоҷагиҳои онҳо ҳамроҳи хонандагон ташриф оред. Тарзи дигари бартараф кардани шарм – ба мактаб якҷоя даъват намудани якбора ду ё якчанд волидайн мебошад, то ки онҳо ба хонандагон аз таҷрибаи худ ҳамроҳ нақл кунанд. Боварӣ ҳосил намоед, ки хонандагон барои волидайн мазкур саволҳои сершуморро тайёр намоянд.

Ғайр аз ин, дар китоби мазкур ба хонандагон пешниҳод карда мешавад, ки худашон шахсан шахсони муваффақро пайдо кунанд ва бо онҳо сӯҳбат кунанд. Барои ин онҳо метавонанд китоби мазкурро бо худ ҳамроҳ гиранд ва ба шахсоне, ки ба онҳо савол дода мешавад нишон диҳанд, то ки шахсони мазкур дар бораи он, ки чаро хонандагон савол медиҳанд, тасаввурот пайдо намоянд. Хонандагонро ҳатман дастур диҳед, ки аз коршиносон ё фермерони муваффақ дар бораи будани вақти ҳолӣ барои мусоҳиба пурсанд, агар вақт бошад, кай.

Мусоҳиба дар синф

То гузаронидани мусоҳибаи якум дар синф ба хонандагон тартиб додани қоидаҳои рафторро пешниҳод намоед, ки имконияти гӯш додан ба сухани ҳар як хонандаро медиҳад. Хонандагон он қоидаҳоро риоя мекунанд, ки худашон тартиб дода бошанд. Ҳамин тариқ, дар зер пешниҳодҳое манзур карда шуданд, ки омӯзгор онҳоро барои кӯмак кардан ба хонандагон дар вақти шубҳа кардани онҳо ҳангоми тартибдиҳии қоидаҳо истифода карда метавонад.

Таъини раис

Мусоҳиба дар синф ҳангоми раисии хонандаи синф ҳамеша бомуваффақият хоҳад буд. Ҳамин тариқ омӯзгор аз гузаронидани назорат ва тақондиҳии хонандагони танбал барои иштирок дар мусоҳиба озод мешавад. Рафти муқарраркунии қоидаҳо одатан зеро роҳбарии яке аз хонандаҳои синф нисбатан хуб ба кор меояд. Ҳангоми раванди мазкур омӯзгор беҳтар аст, ки дар канор истода, назди синф худро нишон надиҳад.

Пешниҳодҳо оиди тартибдиҳии мусоҳиба дар синф:

- Раис дар тахтаи синфӣ рӯйхати хонандаҳоро менависад, ки бо тартиби бардоштани дастонашон муқарраршуда баромад кардан мевоҳанд. Ҳангоми бардоштани дастони хонандаҳои иловагӣ рӯйхатро калонтар кардан мумкин аст;
- Ҳамаи хонандагон бояд раисро ба сифати шахсе, ки барои назорати рафти муҳокима масъул аст, эҳтиром намоянд;
- Ҳамаи хонандагон бояд шахси маърузакунандаро бодикқат ва ҷиддӣ гӯш кунанд;
- Ҳеҷ кас набояд сухани баромадкунандаро буррад ё ўро ба кӯча даъват намояд;
- Ҳеҷ кас набояд бо дӯстонаш ҳангоми баромади хонандаҳо пичиррос зада сухан кунад;
- Ҳамаи баромадкунандагон бояд регламенти баромад (масалан, як ё ду дақиқа)-ро риоя кунанд.

Бурдани сабтҳо ва риоя кардани вақт

Ҳангоми гузаронидани муҳокима байни хонандагон масъулиятро тақсим кардан зарур аст: як нафар хонандаи синфро даъват карда, ўро масъули бурдани протокол ва сабтҳо, хонандаи дигар масъули риоя кардани речаи вақт ва назоратчиӣ регламент. Хонандаи сабткунанда ҳамаи лаҳзаҳои муҳимро дар тахтаи синф, ки барои натиҷагирии муҳокима ва қабули қарор зарур мебошанд, менависад.

Имконияти мазкури иҷрои вазифаҳоро ба ҳамаи хонандагон бонавбат бояд пешниҳод карда шавад, то ки онҳо малакаву таҷрибаи навро аз худ кунанд.

Мубоҳисаи гурӯҳӣ

Ҳангоми тақсимкунии синф ба гурӯҳҳои хурд, ҳамон қоидаҳои рафторе, ки ҳангоми мубоҳисаи умумии синфӣ истифода мешуданд, истифода мешаванд. Котиб/протоколнавис ва раис/пешворо дар ҳар як гурӯҳ таъин кардан зарур аст ва омӯзгорон бояд иштирок ва иҷрои вазифаҳоро ба ҳатто ба хонандагони аз ҳама шармгин низ таъмин кунанд.

Вазифаи омӯзгор ҳангоми мубоҳиса:

- ▶ Хонандагонро ба гурӯҳҳои гуногун чунон тақсим намояд, ки ҳар дафъаи минбаъда онҳо ба одамони дигар кор кунанд;
- ▶ Вазифаро фаҳмонад ва ба саволҳои хонандагон ҷавоб диҳад;
- ▶ Назорат кунад, ки хонандагон бо иҷрои вазифа машғул шаванд;
- ▶ Аз назди як гурӯҳ ба назди гурӯҳи дигар равад ва ҳангоми зарурат кӯмак расонад, инчунин аз болои самаранокии кори хонандагон назорат барад;
- ▶ Ба гурӯҳе, ки ба мушкилот дучор шудааст, кӯмак намояд;
- ▶ Қарор қабул намояд, ки оё шинос кардани натиҷаҳои гурӯҳ ба тамоми синф дар охири дарс ё дар машғулияти оянда зарур аст ё не. Барои гузаронидани шиносӣ вақт гузоштанро фаромӯш нанамоед.

То саршавии шиносӣ, омӯзгор бояд назорат барад, ки ҳамаи хонандагон рӯй ба тахтаи синф нишаста бошанд.

Машғулиятҳо дар ҳавои кушод

Муҳокимаи гурӯҳӣ аз ҳама беҳтар дар кӯча мегузаранд. Ин барои ҳал намудани мушкилоти ғавҷо мағал ва тарси расонидани ташвиш ба синфҳои дигар имкон медиҳад. Ғайр аз ин, ин хонандагонро каме озод мекунад ва барои иштироки нисбатан фаъол дар мусоҳибаҳо имконият фароҳам меорад.

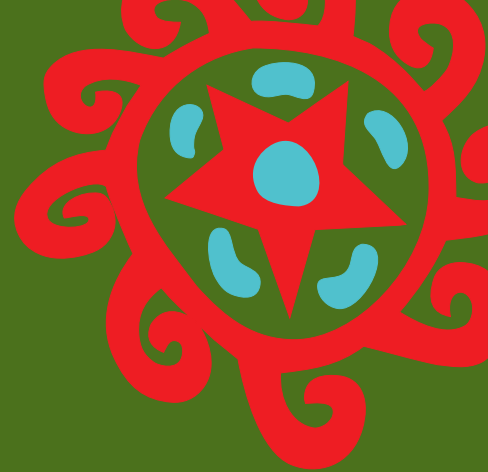
Дар китоб як қатор вазифаҳо барои хонандаҳо пешниҳод шудааст. Аксарияти онҳоро дар ҳавои кушод гузаронидан мумкин аст. Дар ҳавлии мактаб ягон кунҷи оромро пайдо намоед ва чунон ҷойгир шавед, ки одамони ба мактаб омада ба шумо халал расонида натавонанд. Ҳангоми гузаронидани мубоҳиса ё дар сурати даъват намудани меҳмон хонандагон бояд ба кӯча курсиҳоро ҳамроҳ баранд.

Ҳангоми гузаронидани дарс оиди мушоҳида ё пайдо кардани маълумот ба омӯзгор ба гурӯҳҳо тақсим намудани хонандагон то баромадани онҳо ба кӯча зарур аст. Агар ягон гурӯҳ барои кор шавқ надошта бошад ё сусти фаъолият мекунад, омӯзгор бояд онҳоро дар шафати худ нигоҳ дорад, то ки онҳо диққати дигаронро ба худ ҷалб накунанд ва одатан рафтори онҳо дар дарси минбаъда хуб мешавад.

ФАСЛИ

1

Ту ва иқтисодиёти БОЗАРГОНӢ

Саҳифаи **22**

Ту ва иқтисодиёти бозаргонӣ

Саҳифаи **44**

Тиҷорат чист?

Саҳифаи **62**

Маркетинг ва фурӯш

Мақсад ва натиҷаҳои модули

1. Ту ва иқтисодиёти бозаргонӣ

Мақсад: Шинос кардани хонандагон бо озолии интихоб, инчунин бо ўҳдадорихо ва ҷавобгариҳои шахсони воқеӣ, Ҳукумат ва давлат дар шароити иқтисодиёти бозаргонӣ.

Натиҷаҳо: Хонандагон оиди иқтисодиёти бозаргонӣ, принципҳои кори он, масъалаҳои ҷаҳонишавӣ, инчунин зарурати воридкунии маҷмӯи қоидаҳо барои таъмини адолати умумӣ тасаввурот пайдо менамоянд.

Ғайр аз ин, онҳо муҳим будани қабули қарор ва масъулияти шахсӣ барои ҳар қарори қабулкардари мефаҳманд. Хонандагон бо малакаҳои муҳим, ки барои гузаронидани таҳлил ва назарандозии интиқодӣ заруранд, шинос мешаванд.

2. Тиҷорат чист?

Мақсад: Шинос намудани хонандагон бо вазифаҳои асосии ташкили корхона (тиҷорат) ва идоракунии он.

Натиҷаҳо: Хонандагон дар бораи омилҳо ва ўҳдадорихои барои ташкил ва амаликунии фаъолияти соҳибкорӣ маълумот мегиранд ва онро ҳангоми қабули қарорҳо ва маълумотдиҳӣ дар бораи қарорҳои қабулшуда истифода хоҳанд кард.

3. Маркетинг ва фурӯш

Мақсад: Фаҳмонидани раванди истеҳсоли маҳсулот, аз аввал кори истеҳсолкунанда то расидан ба харидори ниҳой ва нишон додани фарқияти байни фурӯш ва маркетинги маҳсулоти истеҳсолшуда.

Натиҷаҳо: Хонандагон дар бораи омилҳои асосии ба қабули қарори тиҷоратӣ ва аҳдҳо таъсиркунанда, инчунин ўҳдадорихои ҳар як шахси ба раванди маркетинг ҷалбшуда маълумот мегиранд. Онҳо бо раванди махсуси танзимкунандаи таъмини адолат барои ҳамаи тарафҳои ҷалбшуда, ки аз ҷониби давлат назорат ва иҷро карда мешавад, маълумот пайдо мекунанд.

Ту ва иқтисодиёти БОЗАРГОНӢ

Калимаҳои нав

**Иқтисодиёти
нақшавӣ ё
иқтисодиёти
маъмурӣ-
фармонӣ**

Низоми иқтисодие, ки аз ҷониби давлат ва мақомотҳои давлатӣ идора карда мешавад. Ҳангоми амали низоми мазкур на қувваҳои бозаргонӣ, балки мақомотҳои давлатӣ ҳал мекунамд, ки чӣ, бо кадом миқдор, дар кучо ва бо кадом нарх истеҳсол карда мешавад. Дар вақти амали низоми мазкур таъмини бозорҳо бо маҳсулот аз ҷониби мақомотҳои давлатӣ супориш дода шуда, идора карда мешавад, ки дар натиҷа бозор номавзун мешавад. Таъминоти нокифояи ягон қисмати маҳсулот ба тамоми занҷири истеҳсолӣ таъсири манфӣ мерасонад.

**Иқтисодиёти
бозаргонӣ**

Низоми иқтисодие, ки дар принципҳои инкишофи моликияти хусусӣ ва қабули қарор дар доираи заминаи меъёрӣ-ҳуқуқии давлатӣ асос ёфтааст. Низоми мазкур ғайримутамарказ ва мавзун мебошад. Чӣ ва кай истеҳсол мешавад, бо кадом нарх фурӯхта мешавад дар асоси талабот ва зарурати гирифтани фоида аз ҷониби истеҳсолкунандаҳои маҳсулот ва мақмоти қарор қабулкунанда муайян карда мешавад.

Пешниҳод

Мавҷудияти маҳсулот ва хизматрасонӣ

Талабот

Талаботи истеъмолкунанда дар маҳсулот ва хизматрасонӣ

*Аввал мо дар давраи
феодалӣ зиндагӣ
мекардем, баъдан ба
коммунизм гузаштем.
Акнун ба иқтисодиёти
бозаргонӣ мегузарем. Бо
замон ҳамқадам ҳастем
ва инкишоф меёбем.*

Дар таркиби ИҶШС Ҷумҳурии Советӣ Сотсиалистии Қирғизистон қисми иқтисодиёти нақшавӣ ё маъмурӣ-фармонӣ буд. Марказ, дар шахсияти Москва, як қатор ҷумҳуриҳои дурдастро маблағгузорӣ мекард, ки дар байни онҳо Ҷумҳурии Советӣ Сотсиалистии Қирғизистон низ буд. Инфрасохтори Ҷумҳурии Советӣ Сотсиалистии Қирғизистон ба сифати қисми иқтисодиёти фармони ИҶШС аз ҳисоби маблағгузориҳои мазкур ташкил карда мешуд.

Дар айнаи замон дар Қирғизистон сохтори иқтисодиёти бозаргонӣ ташкил шудааст, аммо кишвар ҳоло ҳам дар марҳилаи гузариш аз низоми иқтисодиёти фармонӣ ба бозаргонӣ қарор дорад.

Дарси 1: Ту ва иқтисодиёти бозаргонӣ

Ишораҳо барои омӯзгорон

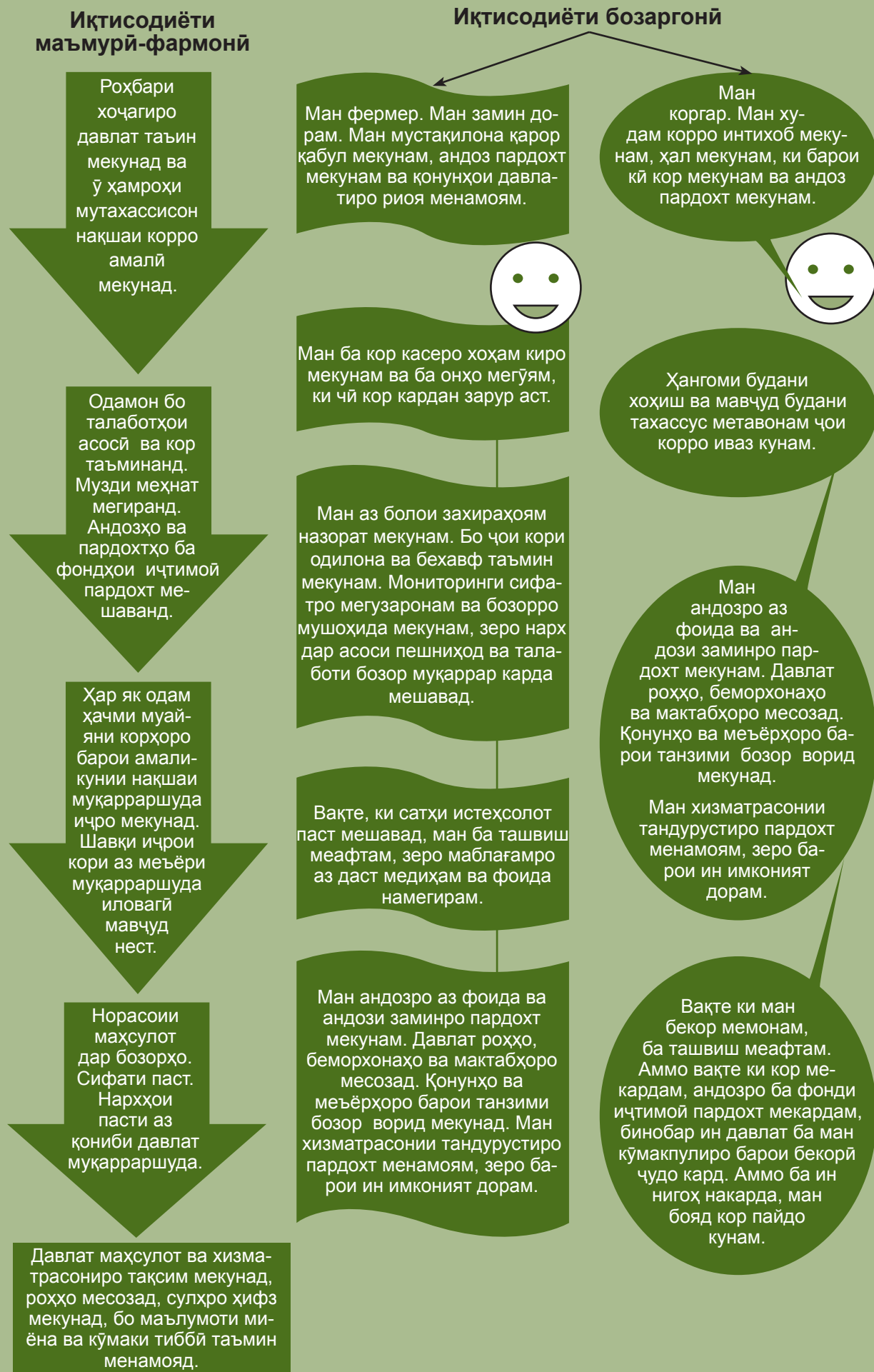
Озодии шахсият дар қабули қарор ва гирифтани масъулият ба зиммаи худ барои оқибатҳои он дар иқтисодиёти бозаргонӣ мавқеи асосиро ишғол менамояд. Қабули қарор дониш ва тафаккури оқилро талаб мекунад.

Озодӣ ҳамеша масъулияти ҷиддиро дар назар дорад. Хонандагон бояд дарк кунанд, ки мафҳуми қабули қарор масъулияти шахсиро барои қарорҳои қабулшуда дар бар мегирад. Дар ҳолати бо сабаби қабули қарор пайдо шудани мушкилот масъулият ба зиммаи шахсе, ки қарорро қабул кардааст, гузошта мешавад. Агар шахсе, ки қарорро қабул кардааст, масъулиятро ба зиммаи худ гирифтани рад намояд, дар кишварҳои мутараққӣ қонунҳое мавҷуд мебошанд, ки шахсони мазкурро барои иҷрои ӯҳдадориҳои худ маҷбур мекунад. Мавҷудияти чунин қонунҳо адолат ва воқеияти тамоми иштирокчиёни ҷалбшударо таъмин мекунад.

Қадами 1. Ҳамроҳи хонандагон калимаҳои навро таҳлил намоед. Ба он диққати махсус диҳед, ки иқтисодиёти нақшавӣ – иқтисодиёти мутамарказонида аст, ки дар он ҳамаи қарорҳо аз ҷониби давлат қабул мешаванд ва мутаносибан масъулият инчунин ба зиммаи давлат гузошта мешавад. Дар иқтисодиёти бозаргонӣ маҳсулоти хоҷагии қишлоқ, ба монанди ашё, замин ё поруҳо, асосан моликияти хусусии шахсон ё ширкатҳои алоҳида мебошанд. Ҳукумат дар шароити иқтисодиёти бозаргонӣ қонунҳоро таҳия менамояд, ки манфиатҳои тамоми иштирокчиён ва пешбурди аҳдноҳои одилона ва софдилони муҳофизат мекунад.

Дар деҳот ин чӣ маъноро дорад?

Қадами 2: Нақшаи дар боло овардашуда фарқияти байни қабули мутамарказонидашудаи қарор ва қабули қарор тавассути ҷалби шахсони инфиродие, ки барои қарорҳои қабулкардашон масъулиятро ба зимма мегиранд, нишон медиҳад.

Хонандагон концепсияҳои мазкурро ҳангоми нишон додани робита бо ҳаёти рӯзмарра беҳтар мефаҳманд ва дарк меkunанд.

Фарқиятҳои асосӣ

Дар иқтисодиёти бозаргонӣ давлат ҳал менамояд, ки чиро бояд истеҳсол кард, дар кучо бояд истеҳсол кард ва кӣ бояд истеҳсол намояд. Барои фермерон ин маънои онро дорад, ки мақомотҳои давлатӣ оиди он, ки кадом зироатро бояд кишт кард, кадом тухмиро истифода кард, чӣ қадар поруро андохт ва кай кишт кард, қарор қабул мекунад. Ғайр аз ин, мақомотҳои давлатӣ квотаи истеҳсолиро барои ҳар як хоҷагии коллективӣ муқаррар мекунанд, корро байни коргарон тақсим мекунанд, барои интиқоли маҳсулот ба бозорҳо нақлиёт ташкил мекунанд ва нархи бозорро муайян мекунанд. Масъулияти асосӣ дар сатҳи хоҷагӣ – иҷрои нақша тибқи квотаи муқарраршуда мебошад. Масъалаи баландкунии сифат ба миён монда намешавад.

Дар иқтисодиёти бозаргонӣ ҳамаи қарорҳо аз ҷониби ҳуди фермер, соҳибкор ё роҳбари хоҷагӣ қабул карда мешавад. Пас аз қабули қарор ҳамаи тайёрии зарурӣ барои амаликунии қорҳо аз ҷониби ҳуди фермер ташкил карда мешаванд. Ў шахсан қувваи қорино пайдо ва киро менамояд, омодагии қитъаи заминро тафтиш мекунад ва ҳамаи хароҷотҳоро пардохт мекунад. Бо ҳуқуқи қабули қарор заминдор инчунин масъулияти таъини муваффақият ва даромаднокии хоҷагии ҳудро ба зиммаи худ мегирад. Фермер оиди хароҷотҳои истеҳсолие, ки ҳангоми рақобат бо истеҳсолкунандаи дигари маҳсулот бо мақсади таъмини сифати баланди маҳсулот ва самаранокии хароҷот ба вуҷуд меоянд, маълумот мегирад ва дарк мекунад.

Принсипи афзалиятнокии муқоисавӣ

Принсипи афзалиятнокии муқоисавӣ маънои мавҷуд будани имконияти истеҳсол ва фурӯши маҳсулот дар бозор ё пешниҳоди хизматрасонӣ дар асоси нисбат ба дигарон рақобатпазирро дорад.

Агар Қирғизистон зардолу ё олуҷаи сифаташ хуби ба талаботҳои бозор ҷавобгӯро истеҳсол карда тавонад ва онҳоро дар муқоиса бо кишварҳои дигари Осиё бо нархи нисбатан паст фурӯхта тавонад, бешубҳа зардолу ва олуҷаи қирғизӣ дар бозори минтақавӣ талаботи калонро пайдо мекунанд.

Аммо ба ин нигоҳ накарда, дар муҳити маркетингӣ на танҳо арзиши истеҳсолот, балки дигар тарафҳо низ аҳамият доранд, масалан:

- Сифати маҳсулот;
- Таъмини саривақтии маҳсулот;
- Кафолати таъмини маҳсулот дар оянда;
- Суръати таъмини маҳсулот ва хароҷотҳои амалиётӣ, азҷумла интиқол ва озодкунии эҳтимолии маҳсулот аз бочҳои гумрукӣ;
- Муносибатҳои тиҷоратӣ байни кишварҳо.

Афзалияти муқоисавиро кишваре дошта метавонад, ки қувваи қорино нисбат ба кишварҳои дигар арзонро дорад. Баъзе кишварҳо метавонанд канданиҳои ғоиданокро бо хароҷоти кам истихроҷ кунанд ва чун натиҷа дар таъмини бозорҳои ҷаҳонӣ бо минералҳо афзалият доранд.

Дар доираи як кишвар, соҳибкорони инфиродӣ, ноҳияҳо ва деҳаҳо метавонанд нисбат ба дигар соҳибкорон, ноҳияҳо ва деҳаҳо афзалият дошта бошанд. Шароитҳои иқлими як деҳа метавонанд барои истеҳсоли тамашки сифаташ баланд ва нархаш нисбат ба деҳаҳои дигар арзон имконият диҳанд.

Ҳангоми истеҳсоли маҳсулоти муайян истеҳсолкунанда бояд ба ҳоғузори афзалиятнокии муқоисавиро гузаронад ва кӯшиш намояд, ки имконияти мазкурро дар оянда дуруст истифода кунад.

Қадами 3: Ҳамроҳи хонандагон матнҳои дар ду хонаи матнӣ дар боло ҷойгиршударо бодиққат қироат намоед. Азбаски мавзӯи мазкур муҳим ба ҳисоб меравад, ҳамроҳи хонандагон муҳоҳисаро гузаронед.

Қадами 4: Принципи афзалиятнокии муқоисавӣ дар иқтисодиёти бозаргонӣ аҳамияти хеле ҷиддӣ дорад. Ҳамроҳи синф муқаррар намоед, ки Қирғизистон дар муқоиса бо кишварҳои ҳамсоя чӣ гуна афзалиятҳоро дорад.

Рақобати маҳсулоти гуногун аз кишварҳои гуногуни ҷаҳон ба раванди ҷаҳонишавӣ расонид. Барои зиёд кардани манфиати раванди мазкур онро бояд идора кард. Барои пасткунии сатҳи монеаҳо дар тиҷорати байналмилалӣ Созишномаи генералӣ оиди тарафаҳо ва тиҷорат (ГААТ) баста шудааст, дар 1990 сол Ташкилоти Умумиҷаҳонии Савдо (ВТО) ташкил карда шуд.

Ташкилоти Умумиҷаҳонии Савдо

Қирғизистон ба Ташкилоти Умумиҷаҳонии Савдо 20 декабри 1998 сол аъзо гардид ва 133-юм узви ташкилоти мазкур шуд. Россия ба аъзогии Ташкилоти Умумиҷаҳонии Савдо 2012 сол қабул гардид.

Фалсафаи Ташкилоти Умумиҷаҳонии Савдо дар пешниҳод намудани имконияти инкишофи озод ва одилонаи тиҷорат бо истифодаи афзалиятҳои муқоисавии худ ба кишварҳои ҷаҳон ва бо ҳамин тариқ, пешбурди тиҷорат дар тамоми ҷаҳон бо мақсади баландкунии некӯахлоқии умумиҷаҳонӣ мебошад.

Масъулияти инфиродӣ дар иқтисодиёти бозаргонӣ

Иқтисодиёти бозаргонӣ дар асоси интихоби озод амал мекунад. Паси ҳар қарори қабулшуда масъулият меистад. Ҳар як шаҳрванди Қирғизистон барои некӯахлоқии мардуми кишвари худ масъулият дорад, танзими бозор барои дастгирии адолати ӯҳдадорӣи Ҳукумати Ҷумҳурии Қирғизистон мебошад. Ғайр аз ин, ба ӯҳдадорӣи Ҳукумат инчунин ташкили шароитҳои мусоид дар кишвар ва омодакунии шаҳрвандони худ ба тиҷорати байналмилалӣ тариқи таъмини сохторҳои танзимкунанда, маориф ва омодакунии касбӣ дохил мешавад.

Дар шароити иқтисодиёти бозаргонӣ ҳар як инсон бояд ба дигар одамон бо ҳисси эҳтиром рафтор кунад ва нисбат ба ӯ рафтори мутобиқ кунад. Инсоне, ки ӯҳдадорӣҳои худро иҷро намекунад, ба ҳуқуқҳои шахсони дигар таъсири манфӣ мерасонад. Заминаи меъёрӣ-ҳуқуқӣ муқарраршуда адолатро барои ҳамаи одамон таъмин мекунад. Ғайр аз ин, қонунҳои махсусе дарҷ шуданд, ки иҷроиши мутобиқи ӯҳдадорӣҳои ҳар як шахсро таъмин мекунанд.

Масалан, агар соҳибкор маҳсулоти сифаташ хубро таъмин карда натавонад, маҳсулоти ӯ ба фурӯш намеравад. Ҳатто дар ҳолате, ки мавҷуд набудани фоидуаи даромади соҳибкор маҷбур аст, ки хароҷотҳои заруриро пардохт намояд. Ҳамин тариқ, корхонаи ғайридаромаднок, ниҳояти кор маҳкам мешавад.

Агар соҳибкор маҳсулоти осебдида ё маҳсулоти сифаташ пастро фурӯхта бошад, ӯ бояд ба харидор ҷуброни онро пардохт кунад. Дар ҳолати мазкур нисбати соҳибкор чораҳои саҳт андешида мешаванд, ки метавонанд на танҳо ба маҳкамшавии корхона ё ширкат, ҳатто ба ҳолати аз даст додани манзили соҳибкор расонад.

Ба ӯҳдадорӣи соҳибкор пардохти ҳамаи хароҷотҳо, азҷумла музди меҳнати кормандон дохил мешавад. Ҳангоми иҷрои номутобиқи ӯҳдадорӣҳо нисбати соҳибкор парвандаи судӣ оғоз карда мешавад, ки ӯро барои иҷро кардани ӯҳдадорӣҳояш бо тартиби дар қонунгузорӣ муқарраршуда маҷбур месозад.

Қадами 5: Муҳокима дар синф

Қирғизистон аз иқтисодиёти нақшавӣ ба иқтисодиёти бозаргонӣ то кадом андоза наздик шудааст? Барои ба охир расидани раванди мазкур боз кадом амалҳоро иҷро кардан зарур аст?

Пас аз ба охир расидани мубоҳисаи синфӣи хонандагон, ба онҳо ба сифати вазифаи хонагӣ навиштани иншо оиди масъалаҳои дар боло гузашташуда супориш диҳед.

Қадами 6: Бо хонандагон масъалаи масъулияти инфиродиро дар шароити иқтисодиёти бозаргонӣ муҳокима намоед. Баъдан хонандагонро ба гурӯҳҳои хурди 6 нафара ҷудо кунед. Ба онҳо муҳокимаи масъалаҳои дар боло овардашударо супориш диҳед. Дар ҳар як гурӯҳ як нафарро таъин кардан зарур аст, ки хулосаҳои гурӯҳро барои расонидани маълумоти минбаъда ба тамоми синф сабт кунад. Барои мубоҳиса тақрибан 10 дақиқа ва 5 дақиқа барои шиносоии афкор ҷудо намоед.

Дар ҷадвали дар зер овардашуда рӯйхати фарқиятҳои асосии байни ду навъи низомҳои иқтисодиро нависед.

Иқтисодиёти нақшавӣ ё иқтисодиёти маъмурӣ-фармонӣ	Иқтисодиёти бозаргонӣ

Дар гурӯҳи панҷ-шашнафара масъалаҳои зеринро муҳокима намоед:

Ба фикри Шумо, оё қонунҳое, ки меъёрҳои ҳифзкунандаи ҳуқуқи инсонро муқаррар мекунанд ва инчунин иҷрои ӯҳдадорӣҳои шахсии инсонро талаб мекунанд, заруранд? Дар бораи се сабаб андеша намоед. Чаро Ҳа? Ё Чаро Не? ва фикру андешаи худро бо синф изҳор намоед.

Дарси 2.

Қадами 1: Дарсро аз тафтиши вазифаи хонагӣ оғоз намоед, то ки фаҳмед, ки то кадом андоза хонандагон фарқияти байни иқтисодиёти бозаргонӣ ва нақшавиро дарк кардаанд. Ба онҳо барои навиштани ҷавобҳо ба масъалаҳои гузошташудаи Шумо дар ҷои холии китоби мазкур ҷудошуда 5 дақиқа вақт диҳед.

Шумо метавонед маводи гузаштаатонро бо хонандагон зуд такрор намоед ва ба онҳо нуктаҳои зеринро ёдрас намоед:

- Иқтисодиёти бозаргонӣ дар моликияти хусусӣ ва интиҳоби инфиродӣ асос меёбад.
- Интиҳоб ё ҳуқуқи қабули қарор инчунин масъулиятеро дар бар мегирад, ки аз он озод шудан мумкин нест.
- Агар шахс қарори нодуруст қабул карда бошад, барои оқибатҳои қарори мазкур шахсан худаш масъулияти пурраро ба зимма дорад.
- Қонун ҳуқуқи баробарро барои ҳар як шахс таъмин менамояд. Низоми ҳуқуқӣ беғаразу холис аст ва аз шохаҳои дигари ҳокимият вобастагӣ надорад.

Қонун дар иқтисодиёти бозаргонӣ

Дар иқтисодиёти бозаргонӣ давлат вазифаи муҳимро бозӣ мекунад. Он бояд “миёнарави” байни ширкатҳо ва соҳибкорони инфиродӣ бошад. Масалан, мақомотҳои давлатӣ меъёрҳои рафторро барои ширкатҳо ва соҳибкорони инфиродиро муқаррар менамоянд, то ки шахси оддӣ дар ҳолати барояш номувофиқ наафтад.

Дар кишварҳои мутараққӣ ва аз ҷиҳати саноат пешрафта иқтисодиёти бозаргонӣ бо қонунҳое, ки ҳифзи ҳуқуқҳои инфиродии шахсро таъмин мекунанд, дастгирӣ мешавад. Созишномаҳои корӣ, чун харид, маркетинг ва кирои қувваи корӣ бо қонунгузорӣ танзим карда мешаванд. Аз хотир набароред, ки муваффақият танҳо тавассути дониши босифат, қарорҳои дуруст ва меҳнати софдилонаву доимӣ ба даст оварда мешавад. Ҳуқуқи шартномавӣ муносибатҳои одилонаро байни тарафҳои шартнома ба танзим медарорад.

Ту лоиқи вазифаи баланд ҳастӣ, зеро дониши зиёд, ақли расо дорӣ ва садоқат ба корро зоҳир мекунӣ.

Раис

Аҳднома

Аҳднома – созишномаи ҳатмии ҳуқуқии байни шахсони алоҳида ё ширкатҳо (тарафҳои шартнома) мебошад, ки бо маҷмӯи қонунгузорӣ иҷро карда мешавад.

Аҳдномаҳо метавонанд шакли мувофиқаи шифоҳӣ (даҳонӣ)-и байни одамон дар сурати будани муносибатҳои боваринок байни онҳо дошта бошанд. Дар ҳолати мавҷуд набудани муносибатҳои боваринок ҳар як тараф шартномаи дар шакли хаттӣ тартибдодашударо пас аз хондани бодикқат ва мувофиқаи пешакии он имзо мекунад.

Дар Қирғизистон ҳуқуқи шартномавӣ мавҷуд аст, ки муносибатҳои шартномавии байни тарафҳоро таъмин менамояд. Ба масъалаҳои асосии ҳама гуна аҳднома дохил мешаванд:

- Ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои тарафҳои шартнома;
- Муҷозот дар сурати иҷрои нопурра ё ғайрисаривақтии ўҳдадориҳои тарафҳо. Дар сурати иҷро накардани муҷозоти муайяншуда масъалаи мазкур тариқи истифодаи меъёрҳои ҳуқуқӣ ҳал карда мешавад.

Масалан, барои нашри китоби мазкур, Сохтори “СММ-Занон” бо чопхона шартномаро бо тавсифи шартҳои ҳарфчинӣ ва чоп бастааст. Қисми якуми пардохт пас аз иҷрои ҳарфчинӣ ва қабули кори чопхона аз ҷониби Сохтори “СММ-Занон” амалӣ карда мешавад. Қисми боқимондаи маблағ танҳо пас аз нашри пурраи китоб, вақте ки китоб барои паҳнкунӣ ба сифати тўхфаи “Фонди созмони сулҳ ва бақарорсозӣ” омода аст, пардохт карда мешавад.

Қадами 2: Матни “Қонун дар бораи иқтисодиёти бозаргонӣ”, ки барои мустаҳкамкунии дониши дар боло овардашуда кӯмак мекунад, хонед.

Қадами 3: Ба хонандагон фаҳмонидан муҳим аст, ки харид ва фурӯш, инчунин аҳдномаҳои дар ҷомеаҳои хурде, ки ҳама якдигарро хуб мешиносанд, басташуда дар асоси боварӣ ба ҳамдигар амалӣ карда мешаванд. Аҳдномаҳое, ки дар масофаи аз ҳамдигар дур баста мешаванд ё аҳдномаҳои мураккаби сатҳи ҷомеа, ки дар шакли хаттӣ ва дар заминаи меъёру ҳуқуқҳо баста нашудаанд, хавфноканд.

Ҳуқуқи шартномавӣ воситаи асосии иқтисодиёти бозаргонӣ мебошад. Ҳам ба харидорон, ҳам ба фурӯшандагон барои таъмини аҳдномаҳои шаффоф ва одилона шартномаҳои тарафайн зарурат доранд. Бе мавҷудияти кафолати мазкур, харидорон ва фурӯшандаҳо дар иҷрои кори худ боварии пурра надоранд.

Ҳар як шахс ё ташкилот барои озодона бастанӣ аҳднома дар ҳолати ором ва бе фишори аз ҳад берун аз тарафи дуюм ё сеюм ҳуқуқ дорад. Масалан, шахс дар бозор дар байни маҳсулоти картошка нишастааст. Ин маъноӣ онро дорад, ки ӯ картошкаи мазкурро барои фурӯш пешниҳод мекунад.

Дар мисоли мазкур маҳсулот дар лаҳзаи пардохт супорида мешавад. Ҳамин тариқ, ин ҷо хатари иҷро накардани ўҳдадориҳои ягон тараф вучуд надорад. Агар ту овардани картошкаи тухмиро ба истеҳсолкунандаи картошкаи тухмӣ фармоиш дода бошӣ, метавонӣ пешпардохтро дар фасли тирамоҳ, боқимондаашро дар фасли баҳор пас аз баровардани картошка аз захирагоҳи истеҳсолкунанда пардохт намоӣ. Дар аҳдномаи мазкур хатарҳои тиҷоратӣ мавҷуданд, бинобар ин аҳдномаи мазкур бояд ба таври хаттӣ баста шавад.

Шартномаҳои хаттӣ бояд барои ҳамаи тарафҳои он шаффоф ва фаҳмо бошанд. То имзокунии аҳднома ба ҳамаи тарафҳои он зарур аст, ки шартномаро бодикқат қироат намоянд. Ҳангоми бо ягон банди аҳднома норозӣ будан, онро то имзокунии аҳднома тағйир додан зарур аст. Шартномаи хаттӣ аз лаҳзаи имзокунии он эътибори ҳуқуқӣ пайдо карда, иҷроишаш барои ҳамаи тарафҳо ҳатмӣ мегардад ва ягон далели худсафедкунанда эътибори ҳуқуқӣ нахоҳад дошт. Барои баландшавии минбаъдаи мақоми ҳуқуқии шартнома онро дар идораи нотариалӣ дар мақомотҳои худидоракунии маҳаллӣ тасдиқ кардан зарур аст.

Ўҳдадориҳои шартномавӣ

Бастанӣ шартнома – новобаста ба шакли он, яъне дар шакли хаттӣ ё шифоҳӣ баста шудааст, кори ҷиддӣ мебошад. Ҳар ду тарафи шартнома ба худ ўҳдадориҳоеро, ки бояд эҳтиром ва риоя кунанд, қабул менамоянд. Ҳар кадоме аз тарафҳо бояд ўҳдадориҳои ба зиммаш гузошташударо дуруст фаҳмад ва онҳоро ба таври мутобиқ иҷро намояд. Ҳар тарафе, ки ўҳдадориҳои ба зимма гирифтаашро ба таври нопурра ё номутобиқ иҷро мекунад, мучозотеро мебинад, ки дар намуди хароҷоти иловагии ширкаташ зоҳир мешавад.

Ҳангоми бастанӣ созишномаи иҷрои кори муайян, тарафе, ки шартҳои созишномаро иҷро накардааст, нисбати худ боварӣ ё эҳтиромро аз даст медиҳад. Муносибатҳои инсонӣ дар асоси боварӣ ва эҳтиром созмон дода мешаванд.

Созишномаҳо, истифодаи васеъ ва мунтазами шартномаҳо, инчунин иҷроиши маҷбурии ҳуқуқӣ шартномавӣ аз ҷониби суди иқтисодӣ ё граждани дар ҳолати ба вучуд омадани ихтилофҳои байни тарафҳо, шартҳои пешакии фаъолияти иқтисодиёти бозаргонӣ мебошанд.

Ин барои ту чӣ маъно дорад?

Ин маъно дорад, ки ту шахсан қарор қабул менамояд ва барои оқибатҳои он масъулият мебарӣ. Агар ту мақсади ташкили полези худро дошта бошӣ, ту бояд дар бораи ҳамаи мушкилоте, ки бо онҳо дар рафти иҷрои кор дучор шуда метавонӣ, фикр карда, қарорҳои заруриро қабул намоӣ.

Ту бояд масъалаҳои зеринро ҳал намоӣ:

- Ту полези худро дар кучо ташкил мекунӣ?
- Ту асбобҳоро барои коркарди замин аз кучо дастрас мекунӣ?
- Дар кучо ва кай тухмии картошка, пору ва обро барои гузаронидани обмонӣ гирифта метавонӣ?
- Барои парвариши сабзавот оё ба ту маблағи қарз зарур аст? Агар ҳа, аз кӣ қарз мегири?
- Агар қарз гирӣ, ту кай бояд маблағи қарзро пардохт кунӣ?
- Оиди хароҷот ва даромади полези худ барои муайянкунии даромаднокии кор ба ту кадом сабтҳоро иҷро кардан зарур аст?

Бандҳои зикршуда ба масъулияти ту ва қарори ту дохил мешаванд. Албатта, ту метавонӣ то ё дар вақти гузаронидани корҳо маслиҳат гирӣ, аммо масъулият барои қарори охирин ба зиммаи ту аст.

Қадами 4: Ба хонандагон хотиррасон кунед, ки онҳо пас аз курси мазкур полезҳои хурдро ташкил мекунанд. Онҳо оиди саволи: “Ин барои ту чӣ маъно дорад?” бояд ба таври чуқур фикр намоянд. Саволи мазкур барои банақшагирӣ ва навиштани бизнес-нақша оиди ташкили полези худ аҳамияти ҷиддӣ дорад.

Азбаски хонандагон метавонанд барои ташкили полез ба гурӯҳҳо муттаҳид шаванд, онҳо низ бояд фикр намоянд, ки бо кӣ кори мазкурро ба таври самаранок иҷро карда метавонанд.

Андоzbандӣ дар иқтисодиёти бозаргонӣ

Ҳангоми иқтисодиёти бозаргонӣ ҳар як шахси коргар, соҳибкор ё сиёсатмадор ўҳадории пардохти андозҳоро аз воситаҳои бадастомада ё аз гузаронидани аҳдҳои тиҷоратӣ ба зимма дорад. Андозҳои мазкур аз ҷониби давлат барои таъмини бехатарӣ, расонидани кўмаки фаврӣ, хизматрасонии тандурустӣ, додани маълумоти заминавӣ ва хизматрасонии ҳуқуқӣ барои таъмини шароити мутобиқ ва ғайрикоррупсионии иқтисодиёт истифода мешаванд.

Дар моддаи 13 Сарқонуни Ҷумҳурии Қирғизистон дарҷ шудааст:

1. “Бюджети давлатии Ҷумҳурии Қирғизистон аз бюджети ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ иборат аст ва даромаду хароҷотҳоро дар бар мегирад”.
2. Тартиби ташаккул, қабул, иҷрои бюджетҳои ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ, инчунин аудити иҷроиши онҳо аз ҷониби қонун муқаррар карда мешавад. Бюджети ҷумҳуриявӣ аз ҷониби қонун, бюджетҳои маҳаллӣ – бо қарори мақомотҳои намоёндагии дахлдор қабул карда мешаванд.
3. Дар қаламрави Ҷумҳурии Қирғизистон низоми ягонаи андоз амал менамояд. Ҳуқуқи муқарраркунии андозбандӣ ба Жогорку Кенеш тааллуқ дорад. Қонунҳои муқарраркунандаи андозҳои нав ва бадкунандаи вазъияти андозсупорандагон қувваи бебозгашт доранд”.

Давлат андозҳои мазкурро барои бехтаркунии инфрасохтор, инчунин барои дастгирии сатҳи мутобиқу лоиқи зиндагӣ дар ҷомеаҳо истифода менамояд. Давлат сохтмони роҳҳо ва каналҳоро маблағгузорӣ менамояд, аммо истифодабарандагон барои истифодаи онҳо маблағ пардохт менамоянд. Ҳамин тариқ, давлат метавонад онҳоро дар ҳолати коршоям ва корӣ нигоҳ дорад ё ҳангоми ба итмом расидани мўҳлати истифодаашон онҳоро иваз намояд. Давлат беморхонаҳоро месозад, аммо шаҳрвандон метавонанд барои истифодаи беморхонаҳо маблағ пардохт кунанд ё тавассути суғуртаи тиббӣ бевосита аз он истифода намоянд. Давлат одатан таълими мактабиро барои ҳама пешниҳод ва муҳайё менамояд, аммо баъзе шахсон барои фарзандони худ таълими хусусиро интихоб мекунанд ва омода ҳастанд, ки барои он маблағ пардохт намоянд. Аммо ҳатто дар сурате, ки онҳо аз хизматрасонии давлат истифода карданро нахоҳанд, дар ҳама гуна ҳолат бояд андозҳоро пардохт намоянд.

Давлат андозҳои дигарро низ ҷамъоварӣ менамояд, азҷумла андоз аз даромад, андози музди меҳнат, андози сўзишворӣ, амвол, андоз аз фурӯш ва суғуртаи иҷтимоӣ. Ҳуқуқи ҷамъоварии андоз, нигоҳдорӣ ва истифодаи баъзе аз андозҳо ба мақомотҳои ҳокимияти маҳаллӣ дода шудааст. Маблағи пулии мазкур барои таъмини хизматрасонии иҷтимоӣ истифода мешавад. Ҳокимияти аксарияти кишварҳо инчунин бо суғуртаи иҷтимоӣ дар намуди пардохти кўмакпулӣ ба бекорон, маъҷубон ва шахсони кўҳансол барои кафолати он, ки ҳеҷ кас дар ҷомеа гурусна намонад ё аз набудани кўмаки тиббӣ азият кашад, пардохт мекунанд.

Дар моддаи 55 Сарқонуни Ҷумҳурии Қирғизистон дарҷ шудааст:

“Шаҳрвандон бояд андозҳо ва пардохтҳоро дар ҳолат ва бо тартиби дар қонунгузорӣ муқарраршуда падохт намоянд”.

Қадами 5: Дар кишварҳои аз ҷиҳати саноатӣ пешрафта давлат ба ҷомеа хизматрасонии зиёдеро барои таъмини ҳар як нафар ба намудҳои асосии хизматрасонӣ пешниҳод мекунад. Хизматрасонии мазкур пардохтро талаб менамояд. Бо сабаби он, ки онҳо барои ҳар як нафар пешбинӣ шудаанд, онҳо аз ҳисоби андозҳои аз музди меҳнати ҳар як шахси коркунанда ситонидашаванда пардохт карда мешаванд.

Андозбандӣ дар аксарияти кишварҳо дар таносуби фоизҳо аз музди меҳнати шахс муқаррар карда мешавад. Пардохти мунтазами андозҳо ба масъулияти ҳар як нафар дохил мешавад. Қонун нисбати он шахсе, ки аз чунин масъулият саркашӣ карданӣ мешавад, новобаста ба он, ки ӯ шахси доро ё камбизоат аст, ҷазоро пешбинӣ менамояд. Дар кишварҳои тараққикарда ҳатто тоҷирони муваффақ ва сиёсатмадорон барои саркашӣ аз пардохти андоз ба маҳбас шинонида мешуданд.

Ҳамаи хизматрасониҳои давлатӣ аз ҳисоби андозбандӣ пардохт карда мешаванд.

Дар Сарқонуни Ҷумҳурии Қирғизистон дар бораи масъулияти шаҳрвандон ва ӯҳдадорӣ онҳо оиди пардохти андоз ба таври возеҳ меёроҳро дарҷ шудаанд.

Таъкид намоед, ки агар Қирғизистон инкишофи минбаъдаи худро ба нақша гирифта бошад, манбаи асосӣ ва бевоситаи инкишофи инфрасохтор ва хизматрасонии тандурустӣ ва маориф воридоти андоз маҳсуб мешавад.

Андозҳо хизматрасониҳои муҳим
чун тандурустӣ ва маорифро
таъмин мекунанд

Муҳокима дар синф

Барои таъмини он, ки сухани ҳар як хонанда гӯш карда шавад, якчанд қоидаҳои мубоҳисаро муқаррар намоед:

- Таъин кардани раисе, ки шахсони баромадкунандаро интихоб менамояд
- Ҳангоми доштани хоҳиши баромад дастро бардоштан ва то иҷозат додани раис барои баромад мунтазир шудан.
- Баромадкунанда бояд дар доираи мавзӯи сухан кунад ва аз як дақиқа зиёд сухан нанамояд.

Мавзӯ: Кадом хизматрасониҳоро давлат бояд расонад ва барои ин кӣ бояд маблағ пардохт намояд?

Муҳим будани таълим дар иқтисодиёти бозаргонӣ

Дар кишварҳои аз ҷиҳати саноат тараққикарда қайд карда мешавад, ки ҳуқуқи интихоби шахси аз ҳар як шахс мавҷуд будани маълумоти хубро талаб менамояд, ки фаҳмидани ҳамаи оқибатҳои аз муайянкунии интихоб ба вучудомадаро имкон медиҳад.

Азбаски ҳуқуқи кӯдакон барои таълим, тандурустӣ ва ҳифз аз муносибати зӯроварӣ ўҳдадории волидайнӣ онҳо мебошад, ҳама давлатҳо барои ҳифзи кӯдакон аз волидайнӣ, ки ўҳадориҳои мазкурро сарфи назар мекунанд ё барои таъмини таълими зарурӣ барои кӯдаконашон ягон манфиате намебинанд, қабул мекунанд. Дар кишварҳои тараққикарда кӯдакон ба таври ҳатмӣ бояд дар синни аз панҷ ё шашсолагӣ аққалан то синни 15-солагӣ ба мактаб раванд. Дар аксарияти кишварҳо кӯдакон таҳсили худро то расидан ба синни 18-солагӣ давом медиҳанд.

Ҳатто пас аз хатми таълими миёна онҳо бояд маълумоти амалӣ гиранд, ки он метавонад барои инкишофи иқтисодиёти кишвар мусоидат намояд. Дар кишварҳои тараққикарда таълим ҳеҷ гоҳ ба охир намерасад, он дар давоми тамоми умр идома меёбад.

Қадами 6: Барои гузаронидани мубоҳиса қоидаҳоро муқаррар намоед (панҷ дақиқа).

Супориши мазкурро чун имконияти муқарраркунии қоидаҳо ва тартиб барои тамоми синф ё барои гузаронидани мубоҳисаҳои гуруҳӣ истифода намоед. Дар хотир дошта бошед, ки агар хонандагон дар тартибдиҳии қоидаҳо иштирок намоянд, онҳо қоидаҳои мазкурро қабул хоҳанд кард. Маълумоти зеринро барои самтгузори хонандагон истифода намоед.

Баъзе аз қоидаҳои барои гузаронидани мубоҳиса дар синф пешниҳодшаванда:

- Ҳамаи хонандагон бояд шахси раисе, ки мубоҳисаро мебарад, ҳурмату эҳтиром намоянд.
- Онҳое, ки баромад кардан мецоҳанд, бояд даст бардоранд ва интизор шаванд, ки раис ба онҳо иҷозати сухан диҳад.
- Вақте, ки яке аз хонандагон баромад мекунад, хонандаҳои дигар бояд ба сухани ӯ гӯш диҳанд.
- Сухани шахси баромадкунандаро буридан мумкин нест.
- Дар вақти мубоҳисаи синфӣ бо ҳамсинфон гап задан манъ аст.
- Ҳамаи баромадкунандагон бояд аз мавзӯи муқарраршуда дур нараванд.
- Ҳамаи баромадкунандагон бояд регламентро риоя намоянд (мисол, 1 ё 2 дақиқа).

Бурдани сабт ва баҳисобгирии вақт

Ҳангоми ҳар як мубоҳиса синф шахсеро таъин мекунад, ки сабтҳоро иҷро мекунад ва вақтро ба ҳисоб мегирад, ҳангоми ба охир расидани вақти муқарраршуда вазифаи мазкурро ба хонандаҳои дигар месупорад. Мавҷуд будани шахси сабткуанда ҳангоми мубоҳиса барои натиҷабардорӣ, махсусан агар дар охири мубоҳиса қарорҳо қабул карда шаванд.

Мубоҳиса дар синф

Ба хонандагон 20 дақиқа вақтро пешниҳод кунед.

Дар кишварҳои мутараққӣ меҳнати кӯдакон манъ аст ва иҷрои қонуни мазкур аз ҷониби мақомотҳои давлатӣ ва хадмотҳои иҷтимоӣ назорат карда мешавад. Давлат аз болои пешниҳод шудани маълумоти босифат, таъминот бо омӯзгорони соҳибкасб ва ботаҷриба, инчунин мавҷуд будани лавозимоти дарсӣ, ба монанди китоб, компютерҳо, ташхисгоҳҳо ва китобхонаҳоро кафолат медиҳад. Ғайр аз ин, имконияти машғул шудан бо намудҳои гуногуни варзиш барои нигоҳдории ҳолати хуби ҷисмонии кӯдакон, инчунин тарбия намудани малакаи кор дар даста ва рақобатпазирӣ пешниҳод мешавад.

Ҳама гуна низоми маориф бояд ҳуқуқ ва ўҳдадорихои шаҳрвандро таълим диҳад. Низом бояд инчунин хизматрасонии ихтиёро, яъне вақте ки шахс вақти худро сарф менамояд ва меҳнати худро барои ҷамъият мебахшад, мукофот диҳад. Хизмат ба ҷомеа ва ба халқи худ – барои ватандори кишвар шаъну шараф аст.

ВАЗИФА

Машқи вазифаи хонагӣ

Дар гурӯҳҳои 5-ё 6 нафара (ё дар намуди вазифаи хаттии алоҳида) рӯйхати ҳамаи фанҳо ва ҳамаи намудҳои фаъолиятро тартиб диҳед, ки барои кишвар дар омодакунии қувваи кории соҳибтаҳассус ва воқеан комёб шудан ба иқтисодиёти бозаргонӣ заруранд.

Дар аксарияти кишварҳои тараққикарда ба духтаракон ва писаракон дар мактаб касби дуредгарӣ, дӯзандагӣ ва ҳӯрокпазиро меомӯзанд. Дар хотир дошта бошед, ки шахсони сарватманди ҳам дорои малакаву таҷрибаи техникаӣ, ҳам бо малакаҳои зеҳнӣ заруранд.

Дар Қирғизистон шумораи зиёди донишҷӯён илмҳои иҷтимоӣ ва шумораи ками онҳо илмҳои табииро, ки воқеан барои рушд ва болоравии иқтисодиёти кишвар заруранд, меомӯзанд.

Қадами 7: Машқи мазкур барои кӯмак кардан ба хонандагон ҳангоми андешаронӣ оиди маълумоте, ки дар модули мазкур пешниҳод мешавад, таъин шудааст. Онро инчунин барои муҳокима дар хона истифода кардан мумкин аст ва онҳо метавонад воситаи маълумотдиҳӣ ба волидайн оиди таълими фарзандони онҳо дар мактаб шавад ва ба волидайн ҳамроҳи фарзандонашон барои васеъ кардани ҷаҳонбинияшон оиди иқтисодиёти бозаргонӣ имконият медиҳад.

Ҳуқуқ ва ӯҳдадори наврасон

Ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои наврасон дар Сарқонуни Ҷумҳурии Қирғизистон дарҷ шудааст.

Дар Сарқонуни Ҷумҳурии Қирғизистон дар бораи манъ шудани истифодаи меҳнати ҷавонони ба синни 18-солагӣ нарасида, инчунин манъ шудани ҷалби онҳо ба меҳнати ҷисмонии вазнин, ки аз имкониятҳои ҷисмонии он зиёданд, дарҷ шудааст.

Танҳо ҳангоми расидан ба синни 16-солагӣ наврас ҳуқуқ дорад ҳангоми мавҷуд будани розигии хаттии волидайн ё парастори наврас шартномаи меҳнатӣ бандад, инчунин дар ҳолате, ки кор:

- Барои саломатӣ ва инкишофи наврас зарарнок набошад ва
- Барои ба мактаб рафтани наврас монеа нашавад.

Тибқи Сарқонуни Ҷумҳурии Қирғизистон ҷавонон ҳуқуқҳои зеринро доранд:

- Бехатарии шахсӣ, тандурустӣ, инкишофи ҷисмонӣ ва зеҳнӣ;
- Шаҳрвандӣ;
- Гирифтани тарбияи бехатар ва хуб;
- Изҳори фикр ва эътиқоди худ;
- Суғуртаи иҷтимоӣ;
- Манзил/сарпаноҳ;
- Таълим;
- Ҳисси шаъну шарафи шахсӣ;
- Моликияти хусусӣ;
- Кори пардохтшаванда.

ВАЗИФА:

- Ҳуқуқҳои наврасонро, ки дар Сарқонуни Ҷумҳурии Қирғизистон дарҷ шудаанд ва мазмуни онҳоро муҳокима намоед.
- Ҷадвали дар зер овардашударо пур намоед.

Ҳуқуқҳо	Аз ҷониби ҷомеа ба зиммаи Шумо дар асоси ҳуқуқҳоятон кадом ӯҳдадориҳо гузошта мешаванд?

ТАҲЛИЛИ ВАЗЪИЯТ

Ҳуқуқ ва ӯҳдадории наврасон

Мақсади асосии таҳлили вазъияти дар баландкунии сатҳи дониши хонандагон дар бораи қонунгузории Ҷумҳурии Қирғизистон вобаста ба наврасон тавассути пешниҳоди маълумот дар бораи ҳуқуқҳо ва ӯҳдадориҳо дар оила, дар мактаб ва дар ҷои кор мебошад.

Маълумоти мазкурро ҳамроҳи хонандагон хонед. Фаҳмонед, ки дар ҳамаи кишварҳо ҳуқуқи шаҳрвандон бо ӯҳдадориҳо алоқамандӣ доранд. Давлат ба шаҳрвандони худ тааллуқ дорад ва ҳамаи шаҳрвандон бояд ба амалҳои худ бо масъулияти ҷиддӣ муносибат кунанд, то ки давлат ба таври мутобиқ фаъолият кунад.

Вазифа: Вазифаро ҳамроҳи хонандагон муҳокима намоед.

Пурсед: “Ҳуқуқҳои дар боло зикршуда барои шаҳрвандони алоҳида чӣ аҳамият доранд?”

Баъдан кори хонандагонро дар ҷуфтҳо хоҳиш намоед. Онҳо бояд рӯйхати ҳуқуқҳоро баррасӣ кунанд ва нависанд, ки ҳуқуқҳои мазкур бо кадом ӯҳдадориҳо вобастагӣ доранд. Аз онҳо хоҳиш намоед, ки ҷавобҳоро дар ҷадвали дар зер овардашуда нависанд.

Баъзе ҷавобҳо барои кӯмак ба омӯзгор дар муҳокима бо хонандагон пешниҳод шудаанд. Ҷавобҳои боқимондари бояд шахсан омӯзгор нависад.

Ҳуқуқҳо	Аз ҷониби ҷомеа ба зиммаи Шумо дар асоси ҳуқуқҳоятон кадом ӯҳдадориҳо гузошта мешаванд?
Бехатарии шахсӣ, тандурустӣ, инкишофи ҷисмонӣ ва зеҳнӣ	Оиди хатар барои эмин мондан аз он маълумот доштан зарур аст; ҳуб ғизо истеъмол кардан; мунтазам бо машқу дарсҳо бо истифодаи ҳамаи имконияту қобилияти худ машғул шудан.
Шаҳрвандӣ	Дар интиҳобот ба сифати шаҳрванди кишвар иштирок кардан; қонунҳоро эҳтиром кардан; андозҳоро пардохт намояд, то ки давлат хизматрасонии худро амалӣ намояд.
Гирифтани тарбияи бехатар ва ҳуб	Эҳтиром кардани волидайн
Изҳори фикру эътиқоди худ	
Суғуртаи иҷтимоӣ	
Манзил/сарпаноҳ	
Таълим	
Ҳисси шаъну шарафи шахсӣ	
Эҳтиром, шаъну шараф ва ҳифз	
Моликияти хусусӣ	
Меҳнати пардохтшаванда	

ТИҶОРАТ ЧИСТ?

Калимаҳои нав

Фоида	Чизе, ки аз нархи фурӯш пас аз баровардани ҳамаи хароҷотҳои истеҳсолии барои як воҳиди маҳсулоти фурӯхташаванда сарфшуда
Зарар	Вақте, ки хароҷотҳои истеҳсолии умумӣ аз даромади умумии аз фурӯши маҳсулот ба даст омада зиёд мешаванд, мо зарар мекашем
Арзишҳои моддӣ	Арзиши умумии дороиҳои хусусӣ ё давлатӣ, ки дар шакли пулӣ ифода ёфтаанд
Дороиҳо	Амволе, ки арзиши бозаргонӣ дорад ва дар соҳиби шахс қарор дорад
Ўҳдадориҳо	Омодагӣ барои меҳнати босубот ва софдилона барои ноил шудан ба мақсад ва вазифаҳои гузашташуда
Чонибдорӣ	Омодагии шахс барои сарф намудани вақте, ки барои иҷрои мақсадҳои гузашташуда зарур аст
Идоракунии	Қабули қарорҳо барои амаликунии чораҳои мутобиқе, ки барои ноил шудан ба мақсадҳои гузашташуда, инчунин гузаронидани назорати иҷроиши онҳо заруранд. Раванди пурраи қабули қарор дониши пурра васеъро талаб мекунад.
Идоракунии захираҳои табиӣ	Ташкили истифодаи самаранок ва устувори захираҳои табиӣ
Маркетинг	Раванди фаҳмиш ва гирифтани маълумот оиди бозор. Дар асоси маълумоти гирифташуда қабул намудани чораҳои мутобиқ барои фурӯши маҳсулоти истеҳсолшуда бо нархи аз ҳама баланд
Мониторинг	Мушоҳида ва баҳисобгирии хароҷотҳо, инчунин маҳсулоти истеҳсолшуда бо мақсади зиёдкунии ҳаддалимкони фоида
Идоракунии хавфҳо	Тиҷорат аз хавфҳои вобастагӣ дорад, ки метавонад мазмуни тиҷоратӣ, табиӣ ё сиёсӣ дошта бошад. Маъмури идоравии хуб барои фаҳмидани ҳамаи хавфҳо бо мақсади пасткунии онҳо кӯшиш менамояд.
Тасаввурот	Ҳамаи роҳбарон бояд орзуи воқеиро дар бораи он таҳия намоянд, ки дар оянда бо назардошти ҳамаи ўҳдадориҳо ва садоқат ба кор ба кадом мақсад расидан меҳоянд. Одамон одатан орзуҳои худро дар сурате, ки онҳо омодаанд меҳнат кунанд, нақша кашанд ва принципҳои идоракуниро дар фаъолияти ҳаррӯзаи худ истифода кунанд, амалӣ менамоянд

Дарси 2: Тиҷорат чист?

Ишораҳо барои омӯзгор

КАЛИМАҲОИ НАВ

Омӯзгорон бояд шахсан бо истилоҳоти дар модули мазкур истифодашаванда пеш аз шарҳи онҳо ба хонандагон шинос шаванд. Баъзе аз калимаҳо ва истилоҳоти дар ин ҷо шарҳдодашуда дар як қатор модулҳои минбаъда тақриб мешаванд.

Модулҳо чунон таҳия шудаанд, то ки хонанда оиди банақшагирии фаъолияти бомуваффақият дар оянда тасаввурот дошта бошад.

Қадами 1: Ба хонандагон калимаҳои навро фаҳмонед. Нақл намоед, ки онҳо метавонанд ба хонандагон дар фаҳмидани маводи нав кӯмак кунанд, инчунин ҳангоми зарурат онҳо метавонанд мазмуни калимаҳоро маротибаи дигар хонанд. Калимаҳои навро ҳамроҳи хонандагон хонед, баъдан аз онҳо пурсед, ки оё онҳо савол доранд ё не. Агар дар марҳилаи мазкур савол набошад, саволҳо метавонанд ҳангоми иҷрои вазифа пайдо шаванд. Саривақт ба саволҳои хонандагон ҷавоб диҳед.

Қадами 2: Барои баррасии аввалини модули мазкур калимаҳои **ӯҳдадорӣ** ва **садоқат** бесабаб гузошта нашудаанд, зеро танҳо он ҷавононе, ки сифатҳои шахсии мазкурро доранд, омодаанд босубот меҳнату ҷустуҷӯ кунанд, ба маслиҳатҳо гӯш диҳанд, метавонанд кори худро оғоз ва амалӣ намоянд. Агар онҳо тиҷорати худро аз полези хурдак оғоз кунанд, дар давоми панҷ сол софдилона меҳнат кунанд, қисми зиёди фоидаи ҳарсолро азнавмаблағгузорӣ намоянд, онҳо метавонанд миқёс ва маҳсулнокии хоҷагии худро баланд намоянд ва ин дар натиҷа ба неқӯаҳволии онҳо мерасонад. Ба хонандаҳо фаҳмонед, ки:

- Аз хурд оғоз кардан беҳтар аст, он гоҳ хатоҳо камтар мешаванд ва тиҷорат камтар зарар мебинад;
- Мақсадҳои аз имкон зиёдро гузоштан зарурат надорад;
- Қобилияти худро ба таври воқеӣ баҳогузорӣ кардан зарур аст;
- Сабот ва назорати кори иҷрошавандаро бурдан зарур аст;
- Фоидаи бадастомадаро азнавмаблағгузорӣ кардан зарур аст.

Ба хонандагон фаҳмонед, ки дарси мазкур барои он таҳия шудааст, ки хонандагон дар бораи омилҳои инкишофи тиҷорати муваффақ маълумот гиранд. Омилҳои мазкур ба ташкили полези хурдакии шахсӣ, бурдани фаъолияти хоҷагии фермерӣ ё фаъолияти соҳибдорӣ, ки шумораи муайяни одамон дар он фаъолият мекунанд, таъсири худро мерасонад.

Пешбурди тичорат амаликунии як қатор намудҳои банақшагирифташудаи фаъолиятро дар назар дорад, ки бо мақсади истеҳсоли маҳсулот ва хизматрасонӣ, пешниҳоди онҳо барои фурӯш бо мақсади гирифтани фоида вобастагӣ дорад.

Омилҳои пешбурди бомуваффақияти фаъолияти хоҷагидорӣ

Ба тӯфайли фоидаи имсола,
ман метавонам рухсатии дароз гирам,
соли оянда ман замини ҳамсоҳрои бе-
морамро қорқард мекунам, то ки фои-
даи аз ин ҳам зиёдро гирам...

Бо чунин
ҳосили хуб
ман...

Қадами 3: Аз хонандагон омӯхтани модули “Омилҳои пешбурди бомуваффақияти фаъолият хоҷагидорӣ”-ро хоҳиш намоед. Диққати хонандагонро ба он ҷалб намоед, ки ҳамаи омилҳои мазкур ба комёбии кор таъсир мерасонанд. Ҳангоми мавҷуд набудани яке аз онҳо тиҷорат наметавонад пурра бомуваффақият бошад.

Фаҳмонед, ки агар соҳибкор ба ҳар қадами модули мазкур ҷавоби “Ҳа” дода натавонад, ӯ бояд **таваққуф кунад** ва дар бораи мақсадҳои худ ва усулҳои амаликунии мақсадҳои мазкур **фикр намояд**. Дар марҳилаи мазкур ӯ бояд ба мушовири деҳот ё фермере, ки ба туфайли меҳнати босубот, ғуш додан ба маслиҳатҳо, инчунин хоҳиши истифодаи усулҳои нави кор ба комёбиҳои назаррас ноил шудааст, барои машварат муроҷиат намояд. Эҳтимол, шахси мазкур аз рӯи метавонад бо меҳнати босуботи худ барои оилаи худ ояндаи хуби муваффақро таъмин намояд.

Ба туфайли ҳосили хуб ман имсол метавонам воситаҳои зиёдтарро барои коркарди замин маблағгузорӣ намоям

Туфайли фоидаи имсола ман метавонам майдони полези худро дар соли оянда васеъ кунам! Акнун ман метавонам боз як Мерседес харидорӣ кунам!

Рохбари хоҷагие, ки ба ҳамаи омилҳои зикршуда диққат медиҳад, барои муваффақшудан дар нақшагирӣ ва пешбурди тиҷорати бомуваффақ нисбат ба менечере, ки омилҳои мазкурро сарфи назар мекунад, имконияти зиёдтар дорад.

То оғози пешбурди кор дар полез ё ҳама гуна фаъолияти соҳибкорӣ, дар баҳогузори кардани ҳамаи омилҳои мазкур пурра воқеӣ будан хеле муҳим аст. Агар ба ҳамаи омилҳои мазкур “Не” бошад, **ТАВАҚҚУФ НАМО!** ва **ФИКР НАМО!**, баъдан мақсадҳои худро аз нав баррасӣ намо ё барои гирифтани машварат муроҷиат кун.

Ҳаҷми кореро, ки ту шахсан худат иҷро карда метавонӣ, ба таври воқеӣ баҳогузори намо. Ҳангоми оғози кори худ, танҳо ба он амале, ки худат шахсан иҷро карда метавонӣ, таъя намо.

Дар хотир дор, ки комёбиро бе нақшагирии доимӣ нигоҳ доштан мушкул аст. Агар фоидаи бадастовардари пурра сарф намой, тиҷорати худро минбаъд инкишоф дода наметавонӣ. Барои инкишофи тиҷорат ба он аққалан қисми муайяни фоидаи маблағгузори кардан зарур аст. Ин бо принципи нигоҳдории гови ширдеҳ монандӣ дорад. Агар гови ширдеҳро ба таври бояду шояд хӯрок надихӣ, аз ӯ шир намегирӣ.

ВАЗИФА

Барои тафтиши фаҳмиши ҳар як омил ба калимаҳои нав нигар ва онҳоро ба ҷойҳои мутобиқи чадвали мазкур ворид намо:

Зарар: Мо зарар мекашем, агар мо даромади умумиамонро аз фурӯши маҳсулот бадастомада _____

Дороиҳо: Ҳама гуна _____ ба шахс тааллуқдошта.

Ўҳдадорӣ: Омодагӣ ба _____ барои ба мақсадҳо ва вазифаҳои гузашташуда расидан.

Ҷонибдорӣ: Омодагии инсон барои сарф кардани _____

Идоракунии: Қабули қарори ба амаликунии чораҳои мутобиқе, ки барои расидан ба _____ заруранд.

Мониторинг: Мушоҳида ва баҳисобгирии хароҷотҳо _____

Фоида: Он чизе, ки аз _____

_____ боқӣ мемонад.

Қадами 4: Аз хонандагон хоҳиш намоед, ки параграфи дар зери вазифа овардашударо хонанд. Пурсед, ки оё онҳо ягон савол доранд ё не. Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

Қадами 5: Ҳамаи истилоҳотро аз рӯйхати модули мазкур шарҳ диҳед ва аз хонандаҳо хоҳиш намоед, ки ҷадвалро дар китобҳои худ пур кунанд. Аз якҷанд хонанда хоҳиш намоед, ки истилоҳотро ба тамоми синф фаҳмонанд. Агар хонандаҳо дар ҷавоб душворӣ кашанд, Шумо бояд маротибаи дигар мафҳумҳоро фаҳмонед, зеро муҳим аст, ки хонандагон истилоҳҳои мазкурро фаҳманд.

Хоҷагии фермерӣ

Хоҷагии фермерӣ намуди фаъолияти мебошад, ки дар он захираҳои ҷисмонӣ, молиявӣ ва идоракунии барои истеҳсоли маҳсулот барои фурӯш истифода мешаванд. Полез – қитъаи начандон калони хоҷагӣ мебошад, ки дар он бо кӯмаки захираҳои маҳсулоти хӯрокаи барои истеъмоли шахсӣ истеҳсол мешаванд, маҳсулоти изофагӣ ба фурӯш бароварда мешаванд.

Ҳангоми пешбурди хоҷагии фермерӣ се категорияи асосии захираҳои истифода мешаванд: **табӣӣ, молиявӣ ва идоравӣ.**

1. Захираҳои табӣӣ барои пешбурди хоҷагии фермерӣ замин, биноҳо/иншоотҳо, техника ва таҷҳизот, об ва қувваи кориро дар бар мегиранд. **Ҷойгиршавии замин, инчунин навъ ва сифати замин** иқтисодии истеҳсолии қитъаи заминро муқаррар менамоянд. Муҳити табӣӣ, яъне равшании офтоб, ҳарорати ҳаво, боришот ва ғ. инчунин ба захираҳои табӣӣ дохил мешаванд, ки ҳангоми пешбурди хоҷагии фермерӣ истифода мешаванд. Ҳарчанд, ки роҳбари хоҷагии фермерӣ ба муҳити табӣӣ таъсир расонида наметавонад, ӯ метавонад ба баъзе ҳолатҳои табӣӣ мутобиқ шавад ва онҳоро ҳангоми ҳал намудани масъалаи кишти ин ё он зироат ба назар гирад.
2. **Захираҳои молиявӣ ҳаҷм ва намудҳои воситаҳои молиявие мебошанд, ки дар ихтиёри роҳбар барои истифода дар хоҷагии фермерӣ мавҷуданд.** Баъзе шахсон метавонанд кори (тиҷорати) худро ба пули нақди мавҷудбудаашон ва воситаҳои дигар оғоз кунанд. Аммо ба ин нигоҳ накарда, аксарияти соҳибкорон барои маблағгузори тижорати худ маҷбуранд пул қарз гиранд. Пас аз фурӯши маҳсулоти истеҳсолшуда, қисми фоидаи онро ба тижорати шахсӣ барои васеъ кардани истеҳсолот ва беҳтаркунии неқӯаҳволии соҳибмулк маблағгузорӣ кардан зарур аст.
3. **Захираҳои идоравӣ – ин чораҳои/воситаҳои ҳатмие, ки роҳбар дар идоракунии тижорат истифода менамояд.** Барои аз нав таҳлил кардан ва баҳогузори ба самти дигар/бо соҳаи дигар раванакунӣ тижорат ба таври доимӣ мониторингро ба нақша гирифтани, амалӣ кардан ва баҳогузорӣ кардан зарур аст.

ВАЗИФА

Рӯйхати захираҳои ба ҳар як категорияи мансуббударно тартиб диҳед. Дар қатори якум намунаи пуркунии ҷадвал дода мешавад.

Захираҳои табӣӣ	Захираҳои молиявӣ	Захираҳои идоравӣ
<i>Замин</i>	<i>Сармояи худӣ</i>	<i>Банақшагирӣ</i>

Қадами 6: Фаслҳои “**Ҳоҷагии фермерӣ**” ва “**Ташкили полези шахсӣ**”-ро хонед.

Қадами 7: Мисолҳои дар зер овардашуда ба хонандагон барои гирифтани тасаввуроти умумӣ оиди захираҳо кӯмак менамояд.

Барои кор дар полез, захираҳои зеринро истифода кардан зарур аст:

1. Табиӣ;
2. Молиявӣ;
3. Идораӣ.

Қадами 8: Вазифа: “**Ҷадвали захираҳо**”-ро бо истифодаи маълумоти пешакӣ пешниҳодшудаи модули мазкур пур намоед. Ба сифати мисол дар ҳар як сутунча ҷавобҳои аввалин навишта шудаанд.

Ду намуди омили асосии бомуваффақият гардидани тиҷорат вучуд доранд:

Барои ин бояд мавҷуд бошад:

- Тасаввурот оиди он, ки ту дар оянда чиро ба даст овардан меҳохӣ;
- Ёҳдадорӣ оиди иҷроиши кори ҳаррӯзаи босубот барои расидан ба тасаввуроти худ.

Омилҳои дигари муҳим – банақшагирии ҷиддӣ, идоракунӣ ва бурдани баҳисобгирии мунтазам. Инчунин гузаронидани мониторинги комёбиҳои табиӣ ва молиявии фаъолият.

Ташкили полези шахсӣ

Акнун дар рафти омӯзиши курси мазкур ту бо ташкили полези шахсии худ машғул мешавӣ. Дар хотир дор, ки ту барои ӯҳдадориҳои ба зимма гирифтаат масъулияти шахсӣ мебарӣ.

Барои таҳияи нақша, қарорҳои зеринро қабул кардан зарур аст:

- Намуди тиҷорат** Намудҳои гуногуни тиҷорате, ки ту ба онҳо шавқ дорӣ, таҳлил намо.
- Муайянкунии мақсадҳо:** Ту ба кадом ҳаҷми истеҳсолот ва маблағгузори молиявӣ расиданро ба нақша гирифтаӣ.
- Маркетинг:** Талаботро ба маҳсулоте, ки истеҳсоли онро ба нақша гирифтаӣ, инчунин маҳал ва тарзи фурӯши маҳсулотро омӯз.
- Хароҷотҳо:** Маблағи пулие, ки барои кушодан ва инкишофи тиҷорати шахсӣ аз ҳисоби пасандозҳо ва қарзҳо бояд пардохт карда шавад.
- Маҳал:** Дастрасии бозорҳоро омӯз ва қарорро оиди маҳалли ҷойгиршавии тиҷорати худ қабул намо. Ба мавҷудияти замин ва об, инчунин мусоидии замин барои тиҷорате, ки ту кушодани онро ба нақша гирифтаӣ, диққат деҳ.
- Маълумот:** Бо мушовири деҳот ва шахсони дигаре, ки бо дониш ва меҳнат ҳаррӯза ба комёбӣ муваффақ шуданд, маслиҳат намо.

Қабул аз қабули қарори хотимаӣ имкониятҳои худро баҳогузорӣ намо.

Дарси 2. Ташкили полези шахсӣ

Қадами 1: Аз якчанд хонанда хоҳиш намоед, ки мисолҳои аз ҷониби онҳо дар **қадвали захираҳо** дар дарси гузашта навишташударо баланд хонанд. Шахсан онҳоро тафтиш намоед ва хоҳиш намоед, ки хонандагон низ дурустии ҷавобҳои онҳоро тафтиш кунанд.

Ба саволҳои дар ҷадвали зер овардашуда ҷавоби “Ҳа” ё “Не” диҳед:

Оё ман..... дорам?	ҲА	НЕ
Ўҳдадориҳо ва қобилият ба кори софдилона?		
Ҷонибдорӣ/ омодагӣ ба иҷрои вазифаҳои ҳаррӯза?		
Малака/қобилият ба мушоҳидакорӣ?		
Қобилияти муҳокимаронии воқеӣ?		
Дастрасӣ ба замин, меҳнат, воситаҳои меҳнат, об?		
Дастрасӣ ба воситаҳои молиявӣ барои харидории тухмӣ ва поруҳо?		
Мақсадҳои возеҳ гузошташуда?		
Мақсадҳои воқеан муқарраршуда?		

КОМЁБӢ

НОКОМӢ

Имконият + Пасандозҳо +
Масъулият

Мавҷуд набудани нақша ва
баҳисобгирӣ

Муҳокима бо синф:

Расмҳои дар боло овардашуда дар бораи чӣ шаҳодат медиҳанд? Фикру андешаи худро дар зер мухтасар навис.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Қадами 2: Мавзӯи “Ташкили полези шахсӣ”-ро хонед.

Аз хонандагон пур кардани ҷадвали “Оё ман дорам?”-ро хоҳиш намоед.

Қадами 3: Бо синф оиди мазмуни расмҳои “Комёбӣ ва нокомӣ” муҳокимаи мухтасарро гузаронед. Ба хонандагон дар бораи қоидаҳои муқарраркардаи онҳо хотиррасон намоед: ҳангоми пайдо шудани хоҳиши ба савол ҷавоб додан дастро бардоштан, хонандаҳои дигарро бодикқат гӯш кардан, сухани хонандаҳои дигарро набуридан зарур аст.

Қадами 4: Хоҳиш намоед, ки ҳар як хонанда ба таври мухтасар фикру андешаи худро дар ҷои холӣ гузошташудаи китоб нависад.

Рӯйхати ҳамаи намудҳои имконпазири фаъолияти фермерӣ, ки дар деҳаи ту амалӣ карда мешаванд, тартиб деҳ. Бо мушовири деҳа ё фермери дигари муваффақ маслиҳат намо, ки кадом мева ва сабзавотро ба ту парвариш кардан беҳтар аст. Баъдан се намуди сабзавот/меваҳое, ки ту онҳоро парвариш карда метавонӣ, интихоб намо.

Сабзавот/меваҳо	Интихоби ман	Ҳар рӯз кадом кор бояд иҷро карда шавад?	Оё ман онҳоро ҳар рӯз иҷро карда метавонам?	
			ҲА	НЕ

Бодикқат вариантҳои интихоби худро аз назар гузарон; қобилиятҳои худро баҳогузорӣ намо ва хулоса барор, ки кадоме аз онҳо барои ту аз ҳама бештар мувофиқ аст.

Интихоби ниҳони ман:

Қадами 5: Вазифаро оиди фаъолияти фермерӣ иҷро намоед. Ба хонандагон фаҳмонед, ки онҳо бояд қобилиятҳо ва имкониятҳои худро қабл аз пур кардани сатрҳо, ҳангоми ҷавоб додан ба саволи **Интихоби ниҳоии ман**..... воқеан баҳогузорӣ кунанд.

[illegible]

“Барои расидан ба комёбӣ дар тичорат ё фаъолияти соҳибқори интиҳобкардаам ман бояд ҳар рӯз кадом корхоро иҷро намоям?”

[illegible]

Қадами 6: Боварӣ ҳосил намоед, ки ҳамаи хонандагон вазифаи хонагиеро, ки бояд дар саршавии дарс ба омӯзгор супоранд, фаҳмиданд.

МАРКЕТИНГ ВА ФУРЎШ

Калимаҳои нав

Аҳдномаи савдо (тиҷоратӣ)	Мувофиқаи байни ду ё якчанд шахсон ё ширкатҳо оиди таъмини маҳсулот, корҳо ё хизматрасонӣ бо шартҳои пешакӣ маслиҳатшудаи тарафайн
Занҷираи таъминот дар бозор	Ҳамкориҳои байни шахсони инфиродӣ ва ширкатҳо дар рафти истеҳсолот, савдо, коркард ва ба фурӯш пешниҳод кардани маҳсулот ба истеъмолкунанда.
Омӯзиши бозор	Пурсиши харидорон барои муайянкунии дархосту хоҳишҳои онҳо дар харид. Файр аз ин, пурсиши фурӯшандаҳо гузаронида мешавад, ки то кадом андоза таъмин будани харидорон бо маҳсулот ё маводҳое, ки онҳо харидорӣ кардан мехоҳанд, муқаррар карда шавад.

Дар маҳалли зисти ту ҳар рӯз садҳо аҳдномаҳо амалӣ карда мешаванд.

- Вақте, ки ту ба бозор меравӣ ва картошка, сабзӣ, қаланфур, нон ва маҳсулоти дигарро харидорӣ менамояӣ, ту аҳдномаи савдо ё тиҷоратиро бо шахсе амалӣ менамояӣ, ки ба ту маҳсулоти мазкурро барои фурӯш пешниҳод мекунад.
- Вақте, ки фермер картошкаи тухмӣ ё поруро аз кооператив мехарад, ӯ инчунин аҳдномаи тиҷоратиро мебандад.
- Агар сабзавотпарвар ба намояндаи кооператив бо дархости дорупошии қитъаи замини картошка кишткардааш муроҷиат намояд, аҳдномаи тиҷоратӣ бо пардохти кори иҷрошуда ба итмом мерасад.

Фарқияти байни маркетинг ва фурӯш?

Аҳдномаҳои тиҷоратӣ **маркетинг** ва **фурӯшро** дар бар мегирад. Байни **маркетинги маҳсулот** ва **фурӯши маҳсулот** фарқияти муҳим мавҷуд аст.

Маркетинг – омӯзиши хоҳишҳои харидор, баъдан парвариш/истеҳсоли маҳсулот ё ташкили хизматрасонӣ бо мақсади қонеъкунии талаботҳои харидор. Маркетинг бо талабот пеш меравад ва тавсифи асосии иқтисодидиёти бозаргонӣ аст.

Ё

Фурӯш – ин ҷойгиркунии маҳсулот дар бозор ё пешниҳоди хизматрасонӣ бо умеде, ки онро ягон кас мехарад. Фурӯш бо талабот вобастагӣ дорад

Дарси 3: Маркетинг ва фурӯш

Ишораҳо барои омӯзгор

Дар модули мазкур принципҳои асосии иқтисодиёти бозаргонӣ, ки маркетинги маҳсулот ва хизматрасониро дар бар мегиранд, пешниҳод мешаванд. Ҳангоми гузаронидани тадқиқоти маркетингӣ талаботи харидорон, ки мутаносибан ба онҳо маҳсулот барои фурӯш борпеч карда мешавад, амалӣ карда мешавад. Пас аз омӯзиши модули мазкур ҳамроҳи хонандагон синф бояд фарқияти байни мафҳумҳои зеринро донанд:

- Маркетинг, ки ба талаботи харидор ва;
- Фурӯш, ки дар он маҳсулот дар бозор бо уমেде, ки онро ягон нафар меҳарад вобаста аст.

Маркетинг ба фурӯшанда имконият медиҳад, ки барои маҳсулот арзиши зиёдтарро гирад, зеро он ба талаботҳои харидор ҷавобгӯ аст, аммо маркетинг инчунин аз ҷониби фурӯшанда кӯшишу ғайрати зиёдери талаб менамояд. Фурӯш – ҷонибдории манфиатҳои худ дар зуд фурӯхта шудани маҳсулот ва гирифтани маблағи пулӣ барои он мебошад. Дар ҳолати мазкур талаботҳои махсуси харидор ба назар гирифта намешаванд. Дар натиҷа фурӯшанда танҳо фоидаи софи начандон калонро ба даст меорад.

Қадами 1: Мафҳум ва мисолҳои маркетинг ва фурӯшро хонед.

Қадами 2: Фарқияти маркетинг аз фурӯш. Ҳам маркетинг ва ҳам фурӯш **аҳдномаи тичоратӣ** мебошанд, зеро дар ҳар ду ҳолат мубодилаи пул ба маҳсулот ва хизматрасонӣ рӯй медиҳад. Фарқияти байни онҳо дар он аст, ки ҳар кадоме аз онҳо мақсади худро дорад. Инро ба хонандагони синф фаҳмондан зарур аст.

Фурӯш аз ҷониби соҳибкор барои гирифтани фоида амалӣ мешавад, маркетинг якчанд равандҳоро дар бар мегирад. Якум, ҳангоми маркетинг соҳибкор талаботи харидорон, масалан, кадом борпеч ба онҳо писанд аст ва ғ. меомӯзад. Баъдан истеҳсолкунанда маҳсулоти худро мутобиқ ба сифатҳои, ки харидорон ба онҳо талаботи харидорон вучуд дорад, мефурӯшад.

ЭЗОҲ: Азбаски ин концепсияи нави мебошад, ки фаҳмидани он муҳим аст, лутфан, вақти муайяно барои гузаронидани мувоҳиса доир ба мавзӯи фарқияти байни маркетинг ва фурӯш ҷудо намоед.

Фарқияти асосии байни низоми маркетингӣ ва низоми савдо

Низоми савдо – низоме мебошад, ки дар он ба талаботи харидор диққати зиёд дода намешавад. Маводҳо ё маҳсулот дар як ҷо анбор карда мешаванд ва ба бозор бароварда мешаванд. Харидор дар назди маҳсулот менишинад ва мунтазир мешавад, ки ягон нафар меояд ва маҳсулоти ӯро харидорӣ мекунад.

Барои мисол, сабзавот ва гӯштро мегирем, ки дар бозорҳои маҳаллӣ пешниҳод мешаванд:

- Дар аксарияти мавридҳо картошка барои фурӯш дар намуди ношуста, дар халтаҳои андозаашон гуногун бароварда мешавад. Баъзе аз беҳҳои картошка ҳангоми ҷамъоварӣ метавонанд бурида шаванд, баъзеашон аз таъсири зараррасонҳо осеб дидааст. Ба харидори эҳтимолӣ зарур меояд, ки дастонашро ба дохили халтаҳои картошка дарорад ва беҳҳои осебнадидаро ҷудо карда гирад. Барои чӣ ӯ бояд барои картошкаи бурида ё осебдида, ки барои хӯрок ба кор намеояд, маблағ диҳад?
- Сабзии андозааш гуногун ва мӯҳлати нигоҳдориаш гуногун дар як ҷо ба фурӯш гузошта шудааст. Агар харидор сабзии андозааш калонро харидорӣ кардан хоҳад, ба ӯ зарур меояд, ки аз дохили халта онҳоро чинад.
- Гӯшт бо нархи меъёрӣ фурӯхта мешавад, новобаста ба он, ки кадом қисми танаи гов ба фурӯш гузошта шудааст. Барои баъзе аз харидорон гӯшти устухондор, баъзеашон танҳо гӯшти лаҳмро дӯст медоранд. Қассоб ҳамаи қисматҳои танаи чорворо бо нархи ягона мефурӯшад.

Низоми савдо барои харидор мушкилиҳоро пеш меорад. Низоми мазкур инчунин ба фурӯшанда низ барои гирифтани нархи нисбатан зиёд барои маҳсулот дар ҳолати вохӯрдан бо харидори серталаб мушкилиҳоро эҷод мекунад. Харидор омода аст, ки барои маҳсулоте, ки барояш дар шакли қулай пешниҳод мешавад, арзиши зиёдтарро пардохт намояд. Дар шаҳрҳои калон бо мавҷуд будани мизоҷони бой ва серталаб, маҳсулоти сифаташ гуногун дар бозорҳо ва мағозаҳои калон (супермаркетҳо) пешниҳод мешаванд.

Қадами 3: Барои фаҳмидани он, ки то кадом андоза хонандагон фарқияти байни маркетинг ва фурӯшро фаҳмиданд, аз онҳо хоҳиш намоед, ки бо суҳанҳои худашон тасвири дар зери матнҳо овардашударо, ки дар онҳо мафҳумҳои маркетинг ва фурӯш навишта шудаанд, шарҳ диҳанд. Баъдан аз хонандагон пурсед, ки оё онҳо саволҳои иловагӣ доранд ё не.

Қадами 4: Хониши бодикқати **фарқияти байни низоми маркетинг ва низоми савдо** ба хонандагон хуб аз худ кардани концепсияи мазкурро имкон медиҳад.

Мушкилот ҳангоми фурӯши “оддии” маҳсулот

Харидор маблағи пулро дорад, ки фурӯшанда онро ба даст овардан мехоҳад.

- Истеҳсолкунанда ва фурӯшанда бекор мемонанд, агар харидор аз онҳо маҳсулотро харидорӣ накунад.
- Харидорон сершумор ва мутаносибан байни онҳо барои талабот ва пули харидор рақобат ба вуҷуд меояд.
- Агар харидор картошкарро нахарад, он гоҳ фурӯшанда ё фермер маҷбур мешавад картошкарро баргашта ба хона барад, ки ин дар натиҷа хароҷотҳои ӯро зиёд карда, ба ӯ зарар мерасонад.

ВАЗИФА

Ба саволҳои дар ҷадвали зер овардашуда ҷавоб деҳ:

Савол	Ҷавоб
Харидор кадом ҳуқуқҳоро дорад?	
Кӣ аз низоми савдо манфиат мебарад?	
Бо кадом усул фурӯшанда метавонад маҳсулоти худро бо нархи нисбатан зиёд фурӯхта метавонад?	
Фарқияти асосии байни маркетинг ва фурӯш дар чист?	
Барои чӣ сифати маҳсулот аҳамияти ҷиддӣ дорад?	

Барои чӣ фурӯшанда бояд раванди харидани маҳсулотро ба харидор осон намояд?

Агар маҳсулот диққати харидорро ҷалб карда бошад, харидор дар оянда метавонад ба назди ҳамон фурӯшанда барои харидани худӣ ҳамон маҳсулот баргашта ояд. Ғайр аз ин, харидор метавонад рафиқону дӯстони худро оиди сифати баланди маҳсулоти фурӯшандаи мазкур маълумот диҳад ва метавонад шумораи мизоҷон ва мутаносибан маблағи даромади фурӯшандаро зиёд намояд.

Истеҳсолкунанда ва фурӯшандаҳо тиҷорати худро аз ҳисоби пули харидорон амалӣ мекунанд. Агар харидор маҳсулоти истеҳсолшударо харидан нахоҳад, низоми савдо мавҷудияти худро аз даст медиҳад. Ҳар қадаре, ки маҳсулоти фурӯшанда ҷолиб бошад, ҳамон қадар тиҷорати ӯ хуб ба роҳ монда мешавад. Ҳар қадаре, ки маҳсулот ё мавод ҷолиб бошад, фурӯшанда барои он маблағи зиёдтарро талаб мекунад ва талабот ба маҳсулоти мазкур ҳамон қадар зиёд мешавад.

Қадами 5: Мушкилот ҳангоми фурӯши “оддӣ”. Дар фасли мазкур оқибатҳои низоми савдо, ки ҳангоми он талаботҳои харидор ба назар гирифта намешаванд таҳлил мешаванд.

Вазифа: Ба саволҳои дар ҷадвали зер овардашуда ҷавоб деҳ:

Савол	Ҷавоб
Харидор кадом ҳуқуқҳоро дорад?	Ҳуқуқи нахаридани маҳсулоте, ки ба таъби ӯ номувофиқ аст.
Кӣ аз низоми савдо манфиат мебарад?	Фурӯшанда. Талаботҳои харидор ба назар гирифта намешаванд. Фурӯшанда низ зарар мебинад, зеро барои зиёдкунии ғоидаи соф ягон кӯшишро ба харҷ намедиҳад.
Бо кадом усул фурӯшанда маҳсулоти худро бо нархи нисбатан зиёд фурӯхта метавонад?	Тавассути саракунии маҳсулот аз рӯи андоза ва сифат. Фурӯхтани маҳсулоти осебнадида бо нархи нисбатан баланд.
Фарқияти асосии байни маркетинг ва фурӯш дар чист?	Ҳангоми маркетинг диққати зиёд ба талаботи харидор дода мешавад, ки ин барои гирифтани ғоидаи софи зиёдтар ба фурӯшанда имкон медиҳад.
Барои чӣ сифати маҳсулот аҳамияти ҷиддӣ дорад?	Харидорон ба сифати маҳсулот диққат медиҳанд. Онҳо омодаанд, ки бо нархи нисбатан қиммат маҳсулоти босифатро харидорӣ кунанд.

Қадами 6: Агар фурӯшандаи оддӣ бо маркетинг машғул мешуд, ба ӯ лозим меомад, ки вақт ва маблағи худро ба коркарди маҳсулот ё хизматрасонии нав ва ҷойгиркунии он дар пештоқҳо сарф намояд. Агар фурӯшанда ба чунин кӯшиш хоҳиш надошта бошад, ӯ бо фурӯшандаҳои дигаре, ки усули мазкури маркетингиро истифода карданд, рақобат карда наметавонад.

Кишварҳои ҷаҳон, ки иқтисодиёти онҳо барои беҳтаркунии шароитҳои ҳаёт ва баландкунии некӯаҳволии сокинони худ равона карда шудааст, аз низоми савдо ба низоми маркетинг гузаштаанд, ки ҳангоми он низоми танзими давлатӣ истифода мешавад.

Низомҳои маркетингӣ

Маркетинги маҳсулот афкори стратегӣ, инчунин кӯшиши зиёдро аз истехсолкунанда ва фурӯшанда талаб менамояд. Агар фурӯшанда картошкаи худро ба се гурӯҳ хуб сара намояд, яъне картошкаи калон, миёна ва хурд, ин метавонад ба харидор **кӯмак намояд**, ки картошкаи дилхоҳашро харидорӣ намояд. Картошкаи андозааш хурдро ба маблағи 10 сом барои як килограмм, андозааш миёна – 15 сом барои як килограмм, картошкаи андозааш калонро ба маблағи 18 сом/кг фурӯхтан мумкин аст.

Омӯзиши бозор

Барои муқарраркунии даромаднокии фурӯши картошкаи саракардашуда, омӯзиши бозор зарурат дорад. Агар ту картошкаи андозааш хурдро тоза кунӣ, ҳамроҳи пӯшташ қисми калони картошкарро пок карда, бурида мепартоӣ. Вақте, ки картошкаи андозааш калонро тоза мекунӣ, партови он кам ҷамъоварӣ мешавад. Ҳамин тариқ, харидор картошкаи андозааш калонро, ҳатто агар он нархи қиммат дошта бошад ҳам, беҳтар медонад.

Истифодаи натиҷаҳои тадқиқоти бозор

Тадқиқи бозор ва истифодаи натиҷаҳои он барои фурӯшандае, ки картошкаи ба андозаҳо саракардашударо фурӯхтан мехоҳад, аҳамияти ҷиддӣ дорад. Фурӯшандаи хуб маълумоти тадқиқоти маркетингиро барои фурӯши маҳсулоти худ дар даврае, ки нархи онҳо нисбатан баланд мешавад, истифода мекунад ва ҳамин тариқ метавонад ғолибона ҳудуд зиёд намояд.

Қадами 7: Низомҳои маркетингӣ. Раванди гузариш аз низоми савдо ба низоми маркетингиро нишон диҳед. Қадами аввалин ва аз ҳама оддӣ – ин саракунӣ маҳсулот тибқи андоза ва сифат, баъдан нархгузори гуногун ба категорияҳои гуногуни маҳсулот мебошад.

Қадами 8: Омӯзиши бозор – қадами минбаъда мебошад, ки вақти зиёдтарро талаб менамояд. Ин ҷо тадқиқи талаботҳои харидорони имконпазир амалӣ карда мешавад ва дархосту хоҳишҳои онҳо ба назар гирифта мешаванд. Фасли мазкурро ҳамроҳи хонандагон хонед ва муҳокима намоед.

Қадами 9: Ба хонандагон расмеро, ки дар поёни матни “**Истифодаи натиҷаҳои тадқиқоти бозор**” оварда шудааст, шарҳ диҳед. Расм тарзи зиёдунии фоидаи нишон медиҳад. Фурушанда тавонист помидори сифаташ хуби дар гармхона парваришшударо бо нархи аз ҳама баланд фурушад, зеро дар он вақт дар бозор ҳеҷ кас помидор намефурушт, яъне барои маҳсулоти мазкур рағбат вучуд надошт.

Акнун мо метаво-
нем маҳсулотро пеш аз
мӯҳлат фурӯшем ва фои-
даи худро зиёд намоем.

Вақте, ки
маҳсулотро пас аз
саракуни фурӯхтем,
фоидаи калонро
гирифтем. Боз чӣ қор
қардан мумкин аст?

Вақте ки маҳсулотро
дар давраи барвақти
фурӯхтам, фоидаи ка-
лонтарро гирифтам.

ВАЗИФА

Чадвал оиди омӯзиши бозор

Бо истифодаи чадвали дар зер овардашуда, бо як-ду нафаре, ки бо парвариши картошка машғул нестанд, мусоҳиба гузарон ва аз онҳо пурсон шав, ки онҳо харидорӣ кардани чӣ гуна картошкарро беҳтар медонанд. Маълумоти мазкурро дар дарси оянда ба синф нақл намоед.

№	Савол	Ҷавоби харидор
1.	Шумо картошкаи кадом андозаро харидорӣ карданро беҳтар медонед?	☐ хурд ☐ миёна ☐ калон
2.	Шумо харидани картошкаи шустаро беҳтар медонед?	Ҳа не
3.	Шумо харидани картошкарро бе буришҳо беҳтар медонед?	Ҳа не
4.	Шумо харидани картошкаи бе осеб ва пачақнашударо беҳтар медонед?	Ҳа не
5.	Агар фурӯшанда картошкарро бо андозааш ва сифаташ ҷудо кунад, Шумо тайёр ҳастед, ки барои як килограмм картошка маблағи зиёдтарро пардохт намоед?	Ҳа не
6.	Шумо барои як килограмм картошкаи шуштаи андозааш калон нисбат ба картошкаи омехтаи сифаташ гуногун чӣ қадар зиёдтар маблағ пардохт карданро омода ҳастед?	 сом

Қадами 10: Ҷадвал оиди омӯзиши бозор. Ба хонандагон фаҳмонед, ки ин танҳо як вазифаи начандон калон оиди омӯзиши бозор аст. Ба онҳо зарур аст, ки танҳо як маводро омӯзанд, масалан, картошка, помидор ё сирпиёз, то ки фаҳманд, ки оё харидорони имконпазир оиди андоза ё тарутозагии онҳо ягон хоҳиш доранд ё не, оё хоҳишҳои мазкур бо маблағе, ки харидор омода аст, ки пардохт кунад, мутобиқат мекунад ё не. Пас аз гирифтани натиҷаҳои машқи мазкур истехсолкунанда метавонад оиди он, ки ҷудокунии мавод тибқи андоза беҳтар аст ё беҳтар аст, ки бо усули дигар сифати картошкаро хуб кардан хуб аст, қарор қабул намояд.

Ба хонандагон вазифа супоред, ки дар бораи натиҷаҳои машқи мазкур дар аввали дарси оянда нақл кунанд. Онҳо инчунин шумораи ҷавобҳои гирифташударо ҳисоб мекунанд.

Масалан: Саволи 1: 1 хурд 1 миёна 3 калон
 Саволҳои аз 2 то 6 Ҳа 1 Не 3 ва ғ.

Ҷадвали зеринро дар тахтаи синф кашед ва аз хонандагон хоҳиш намоед, ки ҳар кадомашон ҷавобҳои худро диҳанд:

Саволи №	Ҷавобҳои имконпазир	Шумораи ҳар як ҷавоб
1	Хурд Миёна Калон	
2	Ҳа Не	
3	Ҳа Не	
4	Ҳа Не	
5	Ҳа Не	
6	 сом	Ба ҳисоби миёна=..... сом

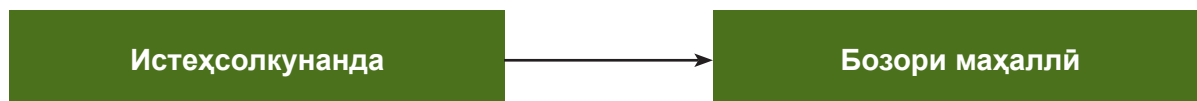
Шумо барои як кило-
грамм картошкаи шустаи
андозааш калон нисбат
ба картошкаи омехтаи
сифаташ гуногун чӣ қадар
зиёдтар маблағ пардохт
карданро омода ҳастед?

Занҷири таъминоти бозор

Занҷири кӯтоҳи таъминот – ин ҳолате, ки истеҳсолкунанда маҳсулоти худро бевосита дар бозори маҳаллӣ мефурӯшад. Сабзавотпарвари ботаҷриба сабзиро нисбат ба миқдори истеъмоли он дар оилааш ба миқдори зиёдтар метавонад истеҳсол кунад. Ҳамин тариқ, ӯ метавонад маҳсулоти худро дар бозор маҳаллӣ ба фурӯш гузорад.

Занҷираи мазкур намуди зеринро мегирад:

Занҷираи дарози таъмин: Аксарияти занҷирҳои таъмин аз занҷири дар боло овардашуда дарозтар мебошанд. Барои мисол фермерро меорем, ки барои истеҳсоли афшураи мева парвариш менамояд. Ба занҷира қадамҳои зерин дохил шуда метавонанд:

Дар занҷири мазкури таъминот ҳашт қадам ё халқа мавҷуд аст. Дар ҳар кадоме аз онҳо одамоне ҷалб шудаанд, ки барои амаликунии аҳдномаи тиҷоратӣ байни ҳам ҳамкорӣ мекунанд.

Қадами 11: Занҷираи таъминот дар бозор: Диаграммаро таҳлил намоед, баъдан ба хонандагон шарҳҳои зеринро пешниҳод намоед.

Занҷираи кӯтоҳи таъминот: Истеҳсолкунанда маҳсулоти худро ба бозор мебарорад ва онро дар бозор мефурӯшад. Машқи мазкур оиди маркетинг мебошад, зеро танҳо як нафар одам маҳсулотро парвариш мекунад ва мефурӯшад.

Занҷираи дарози таъминот якчанд қадам ва доираи одамонро ҷалб менамояд. Эҳтимоли кам аст, ки истеҳсолкунанда фурӯшандаи охирин мешавад. Ҳар як қадам (ҳалқаи занҷир) бо арзиш ва пардохт ҳамроҳ аст ва ҳар як одам ба самаранокӣ ва натиҷагирии шахсони доираи мазкур боварӣ дорад. Лаҳзаи нисбатан муҳим он аст, ки дар сари занҷири мазкур харидор меистад, зеро ҳамаи амалҳо барои қонеъкунии талаботҳои ӯ равона шудааст. Барои расидан ба қомеъӣ дар системаи маркетинг ба ҳар як ҳалқаи занҷир беҳтаркунии сифати маҳсулот зарур аст.

Қадами 12:

Аз хонандагон пурсед, ки дар шафати ҳалқаҳои занҷир бо кадом мушкилот дучор шудан мумкин аст.

Донистан ва фаҳмидан муҳим аст:

- Агар истеъмолкунанда барои харидории маводи ниҳой тайёр набошад, занҷири мазкури таъминот аз амал бозмемонад ва қувваи худро барои гирифтани фоида аз даст медиҳад.
- Агар ронандаҳои мошинҳои боркаш аз интиқоли мева фоида нагиранд, онҳо бо тахвили мева аз хоҷагии фермерӣ то корхонаи истеҳсоли машғул намешаванд.
- Агар корхонаи истеҳсоли меваро бо сабаби пачақшавӣ ё осебҳо қабул накунад, он гоҳ мева дигар арзиш надорад.

Ҳамин тариқ, дар занҷири мазкури таъминоти халқҳо (қадамҳо)-и зиёд ва мушкилоти сершумори эҳтимолӣ мавҷуданд. Ҳар як одами занҷири мазкури таъминоти бояд дар бораи он, ки ба одами минбаъдаи занҷир чӣ зарур аст ва ӯ чӣ меҳодад, маълумот дошта бошад, дар ҳолати акс ӯ фоида намегирад танҳо зарар мебинад. Ҳар як одам бо он одамон муносибат ташкил мекунад, ки аз ӯ дар мақоми болотар ва поёнтар дар занҷири таъминоти ҷойгир шудаанд. Агар муносибатҳои номбаршуда мавҷуд набоянд, ҳеҷ гуна занҷири таъминоти вучуд нахоҳад дошт.

Занҷири дарози таъминоти барои фуруши маҳсулот дар маҳалҳои аз ҷои истеҳсолаш дур ҷойгиршуда шароит фароҳам меорад ва ба маҳсулоти ибтидоӣ арзиши иловагиро илова мекунад. Азбаски ҳамаи кишварҳо оиди воридоти маҳсулот меъёрҳои қатъиро риоя мекунанд, сифати ҳар як ҳалқаи занҷири таъминотро таъмин кардан мумкин аст. Ба меъёрҳои мазкур талабот оиди солимӣ ва беҳатарӣ, инчунин тарзҳои тахвили маҳсулот то истеъмолкунанда дохил мешаванд.

Агар миёнарав ҳангоми харидории маҳсулоти дар деҳа истеҳсолшуда боварӣ ҳосил накунад, ки истеҳсолкунанда дорувориҳои (пестисидҳо)-и манъшударо истифода накардааст, ӯ дар хариди мева барои истеҳсоли афшура бо мақсади содироти он ба кишварҳои хориҷӣ манфиатдор нест, зеро маҳсулот метавонад аз ҷониби ҳадамоти санитарии сарҳадии кишвари дигар мусодира шавад. Раванди гузаронидани мониторинг ва сертификаттирии сифат дар ҳамаи марҳилаҳои истеҳсолот кафолати сифат номида мешавад.

Дар Қирғизистон барои фуруши аксарияти маҳсулот меъёрҳо ба монанди ГОСТ ва ИСО заруранд. Маҳсулоти Қирғизистон, ки дар бозори ҷаҳони афзалияти бештаре дорад, ба монанди маҳсулоти гуногуни хӯрока, метавонад танҳо дар сурати тибқи стандартҳои байналмилалӣ истеҳсол шудан, коркард шудан ва борпеч шудан фурухта шавад.

Шароитҳои байналмилалӣ бозаргонӣ ба андозаи зиёд ба Қирғизистон таъсир мекунанд. Таъсири мазкур метавонад ҳам мусбат ва ҳам манфӣ бошад. Масалан, дар солҳои охир нархи картошка дар Қирғизистон тибқи талаботи калони он дар Россия муқаррар карда мешуд. Дар ҳоле, ки картошкаи истеҳсоли Қазоқистон ба Россия содир мешуд, картошкаи дар водии Чуй истеҳсолшуда дар Қазоқистон фурухта мешуд. Картошка аз шаҳри Ош барои фуруш ба Бишкек, картошкаи вилояти Баткен дар шаҳри Ош, ки нархи он нисбатан баланд аст, фурухта мешавад. Картошка – маҳсулоти фуруши тӯда аст, ки ба масофаҳои калон интиқол карда намешавад. Ин ҷо Қирғизистон аз талаботи Россия ба маҳсулоти картошка вобастагӣ дорад.

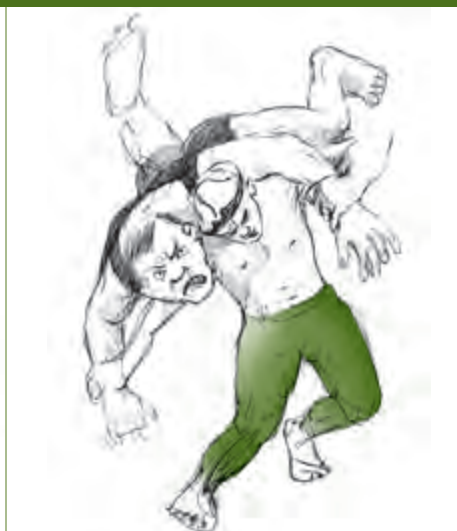
2007 сол нархи рағани растанӣ дар тамоми Қирғизистон босуръат баланд шуд. Сабаби баландшавии нархи рағани растанӣ бо талаботи зиёди кишварҳои тараққикарда чун Хитой ва қонунҳои Иттиҳоди Аврупо ва ИМА вобастагӣ дошт, ки аз истеҳсолкунандаҳои бензин омехта кардани онро бо рағани растанӣ барои маҳдудкунии зиёдшавии сатҳи гармшавии умумиҷаҳонӣ талаб карданд. Дар ҳоле, ки баландшавии нархи рағани растанӣ ба мардуми Бишкек таъсири манфӣ дорад, истеҳсолкунандаҳои офтобпараст дар ноҳияҳои деҳоти Қирғизистон аз фуруши тухми офтобпараст ё истеҳсоли рағани растании офтобпараст фоидаи зиёдтарро мегиранд.

Қадами 13: Матни “Донистан ва фаҳмидан зарур аст”-ро хонед ва аҳамияти ҳамкориҳои байни ҳалқаҳои занҷир ва эътиқоду боварӣ байни онҳоро шарҳ диҳед.

Масъулият ва
истифодаи
тавсияҳои дуруст
туро пуркуваттар
мекунанд

Дар кадом бозорҳои байналмилалӣ маҳсулоти дар Қирғизистон истеҳсолшаванда метавонад бо муваффақият рақобат кунад? Дар ҳоле, ки ҳама гумон мекунанд, ки зардолуи баргаки вилояти Баткен ба талаботҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ аст, аммо ҳеҷ кас онро ба кишварҳои Иттиҳоди Аврупо содирот намекунад. Нархи пешниҳодшавандаи зардолуи дар деҳа истеҳсолшуда, аз нархи яклухти зардолуи ба кишварҳои Иттиҳоди Аврупо таҳвилшуда баланд будааст. Ҳаҷми маҳсулоти босифат барои содирот кифоя намекунад, бар замми ин зардолу тибқи сифату андоза сара карда нашудааст. Аммо ба ин нигоҳ накарда, дар вилояти Суғди Тоҷикистон зардолуи босифатро парвариш мекунанд, баъдан онро хушконида, тибқи андоза ва сифаташ ҷудо мекунанд. Маҳсулоти сифаташ хеле баланд ҳатто ба ИМА содирот ва фурӯхта мешавад.

Биёед акнун таҷрибаи пешқадами фермерҳои деҳоти Учқурғони вилояти Баткен ва иштироки онҳоро дар бозори байналмилалӣи фурӯши олуҷаи тару тоза баррасӣ менамоем.

Диққати харидоронро сабзавоти ботартиб ҷидашуда ҷалб менамояд.

Қадами 14: Ба расме, ки дар он муқоиса бо ғўштингирӣ оварда шудааст, нигаред. Онро дар муносибат ба фаъолияти соҳибкорӣ истифода кардан мумкин аст. Шахси корчаллон, ки ба кор бо ташаббус даст мезанад, шахсе, ки таълим гирифта ва усулҳои нави маркетингро омӯхтан мехоҳад, ба комёбӣ имкониятҳои зиёдтар дорад. Соҳибкор бояд аввал интихоби ҳудро кунад, баъдан қарори мазкурро то анҷоми бомуваффақияти он расонад.

Қадами 15: Маркетинг борпеч, намуди зеби зоҳирӣ, сифат ва тарзҳои пешниҳоди маҳсулот ба мизочро дар бар мегирад.

Қадами 16: Олуҷаи Учқурғон дар бозори байналмилалӣ хуб ба фурӯш меравад. Дар ҳоле, ки зардолуи вилояти Баткен дар бозори байналмилалӣ ба фурӯш бароварда нашудааст, зардолуи вилояти Суғди ҳамсоя дар бозори байналмилалӣ фурӯхта мешавад. Агар истеҳсолкунандаҳои зардолу дар вилояти Баткен ба бозори байналмилалӣ ворид шудан хоҳанд, онҳо бояд аз таҷрибаи вилояти Суғд ибрат гиранд.

“Сафар” и олуҷаи Баткен

Робитаҳои маркетингии мева ва сабзавот дар ҷамоати деҳоти Учқурғон даҳ сол қабл ташкил карда шуда буданд, дар вақте, ки ду соҳибкори маҳаллӣ, тоҷикон хостанд, ки аз ҳамдеҳагони худ олуҷаро харида, онро дар Бишкек фурӯшанд ва аз аҳдномаи мазкур фоида гиранд. Ҳамон вақт соҳибкорони маҳаллӣ тақрибан 30-40 тонна олуҷаро асосан ба Бишкек, як қисми онро ба Тошканд бурданд. Вақте, ки фермерони маҳаллӣ фаҳмиданд, ки олуҷа чӣ қадар фоидаи пулӣ меорад, онҳо дар боғҳояшон дарахтони дигарро бурида, ба ҷои онҳо дарахти олуҷа шинониданд, новобаста ба он, ки дарахти олуҷа танҳо пас аз 7 ва зиёда сол ҳосили хуб медиҳад. Акнун сокинони деҳаҳои ҳамсоя ба ин занҷири маркетингӣ ҳамроҳ шуданд.

Дар аввал нархи олуҷа бо сабаби осебҳои ҷиддие, ки Ҳангоми интиқол дар мошинҳои боркаши оддӣ ба вуҷуд меомаданд, чандон баланд набуд. Дар айни замон олуҷа бо тарзи зарурӣ аз Учқурғон дар мошинҳои махсуси боркашонии дорои низоми хунуккунӣ (рефрижераторҳо) ба Қазоқистон, Россия ва Кореяи Ҷанубӣ борпеч ва интиқол карда мешавад. Онро бо тайёра ҳатто ба Аморти Муттаҳидаи Араб интиқол мекунад. Ин туфайли мавҷуд будани ҳаҷми калони маҳсулоти баландсифат дар минтақае муяссар шудааст, ки диққати харидорони яклухти ҷиддиро ҷалб менамояд.

Маҳсулот то расидан ба харидори яклухт аз се сатҳи миёнаравон мегузарад. Баъдан харидори яклухт маҳсулотро ба кишварҳои номбаршуда интиқол мекунад ва тавассути низомҳои гуногуни муосир, чун мағозаҳои калон – супермаркетҳо дар Москва, Сеул ва Дубай мефурӯшад.

Ҳамаи ҳалқаҳои занҷири маркетингии мазкур ҳиссаи одилонаи ҷуброни худро мегиранд, ки тавассути иловакунии арзиш ба маҳсулот ба даст меояд. Фермерон, миёнаравон, харидорони яклухт ва тоҷирони чакана аз кори босифат иҷрошуда фоидаи калон мегиранд, ки аз ҷониби истеъмолкунандаҳо бо арзиши хеле баланд пардохт карда мешавад. Маълум аст, ки фермер дар деҳоти Учқурғон маҳсулоти худро бевосита ба соҳибхоназан дар Сеул фурӯхта наметавонад. Ӯ метавонад маҳсулоти худро ба миёнарав фурӯшад, ба шарте, ки миёнарав нархеро пешниҳод намояд, ки нисбат ба нархи бозори маҳаллӣ баландтар аст.

Дар ҷадвали дар зер овардашуда шумо метавонед ҳаҷми истеҳсоли мева ва сабзавоти гуногунро бинед ва нархҳои бозорҳои маҳаллӣ ва нархҳои фермерро бо арзиши муқарраршудаи занҷир муқоиса намоед (рақамҳо аз мусоҳиба дар санаи моҳи августи 2013 сол оварда шудаанд, аз ин бармеояд, ки онҳо аниқ нестанд).

Мева ва сабзавот	Деҳаи истеҳсолкунанда	Ҳаҷми дар 2013 с. фурӯхташуда	Нарх дар бозори маҳаллӣ	Нархи тавассути занҷири маркетингӣ пешниҳодшуда	Кишвари харидори охирин
Олуҷаи тару тоза	Учқурғон Қарадобо Марказ Қизилқия	2640 т	35-45 сом	85-130 сом	Россия, Корея Ҷанубӣ, ОМА, Қазоқистон, Ўзбекистон
Шафтолуи тару тоза	Учқурғон Қарадобо, Қожо Суухана, Қаражиғач	800 т	10-20 сом	35-45 сом	Россия, Корея Ҷанубӣ, ОМА, Қазоқистон
Ангур	Суухана, Учқурғон	350 т	20-30 сом	50-60 сом	Россия, Қазоқистон

ТАҲЛИЛИ ВАЗЪИЯТӢ

Қадами 1: Ин намунаи маркетинги маҳсулоти зуднобудшаванда аст.

Қадами 2: Истеҳсолкунандаҳо берун аз ҳудуди парвариши олуча, аммо дар қаламрави Қирғизистон тадқиқоти бозорро гузарониданд ва ҷои холии бозорро дар Бишкек дарёфт карданд, ки дар он ҷо олучаро хуб фурӯштан мумкин аст. Ғайр аз ин, истеҳсолкунандаҳо муқаррар карданд, ки олуча дар бозори ҷаҳонӣ дар сурати ба таври иловагӣ баланд кардани сифати он нархи баландро соҳиб мешавад ва барои қонеъ кардани талаботҳои нисбатан сахти бозори ҷаҳонӣ омода буданашонро зоҳир мекунад:

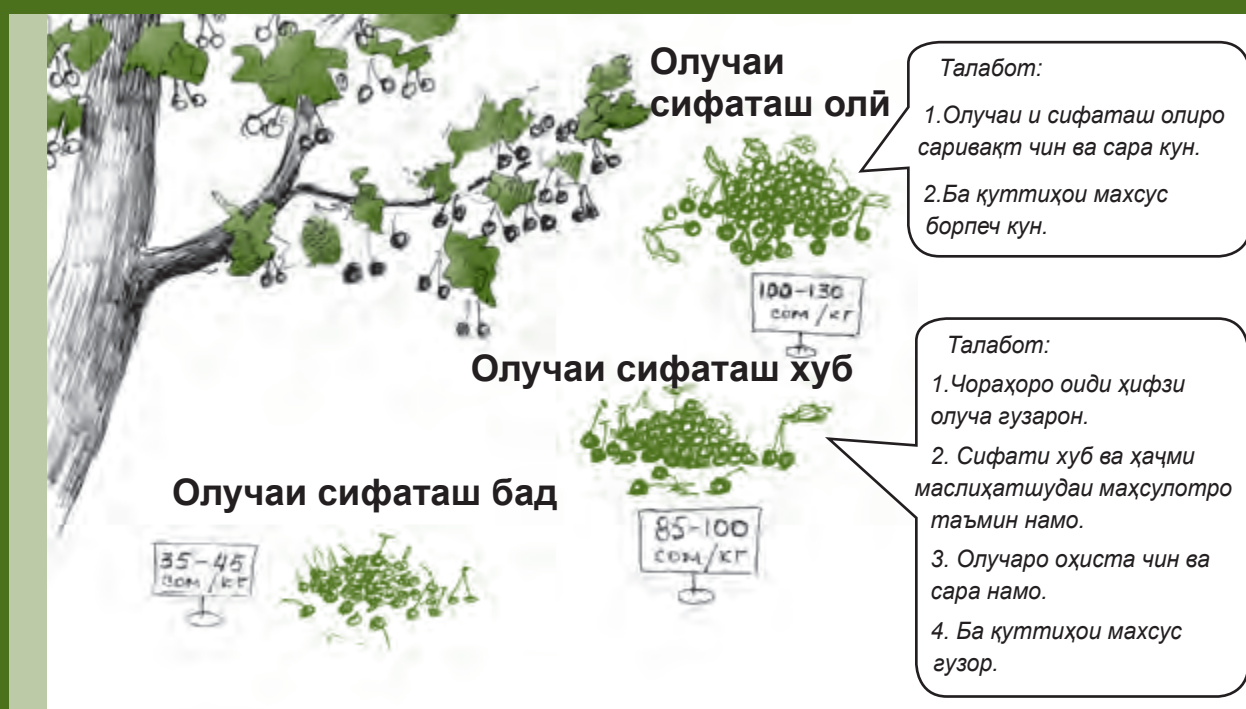
- Истеҳсолкунандаҳо миқдори дарахтони шинонидашударо барои таъмини талаботи зиёдшавандаи таҳвил зиёд мекунад;
- Барои нигоҳдории сифати маҳсулот воситаҳои навоваришудаи нақлиёт истифода карда мешаванд;
- Занҷири маркетингӣ барои расидан ба бозорҳои дурдасти фурӯш дароз карда мешавад.

Қадами 3: Дар ҷадвал нархи мева ва сабзавоти истеҳсоли маҳаллӣ дар бозорҳои маҳаллӣ ва байналмилалӣ пешниҳод шудааст. Аз ин хулоса баровардан мумкин аст, ки маҳсулоти босифат метавонад фоидаи зиёд орад.

Мева ва сабзавот	Деҳаи истеҳсолкунанда	Ҳаҷми дар 2013 с. фурӯхташуда	Нарх дар бозори маҳаллӣ	Нархи тавассути занҷири маркетинг пешниҳодшуда	Кишвари харидори охирин
Себ	Қарадобо Учқурғон	700 т	10-20 сом	25-35 сом	Россия, Қазоқистон, Ўзбекистон
Пиёз	Қарадобо, Кожо Марказ	1200 т	5-10 сом	10-15 сом	Бишкек, Россия, Қазоқистон
Зардолу	Суухана, Учқурғон	300 т	10-15 сом	20-30 сом	Бишкек, Россия, Қазоқистон

Парвариш ва саракунии олуча

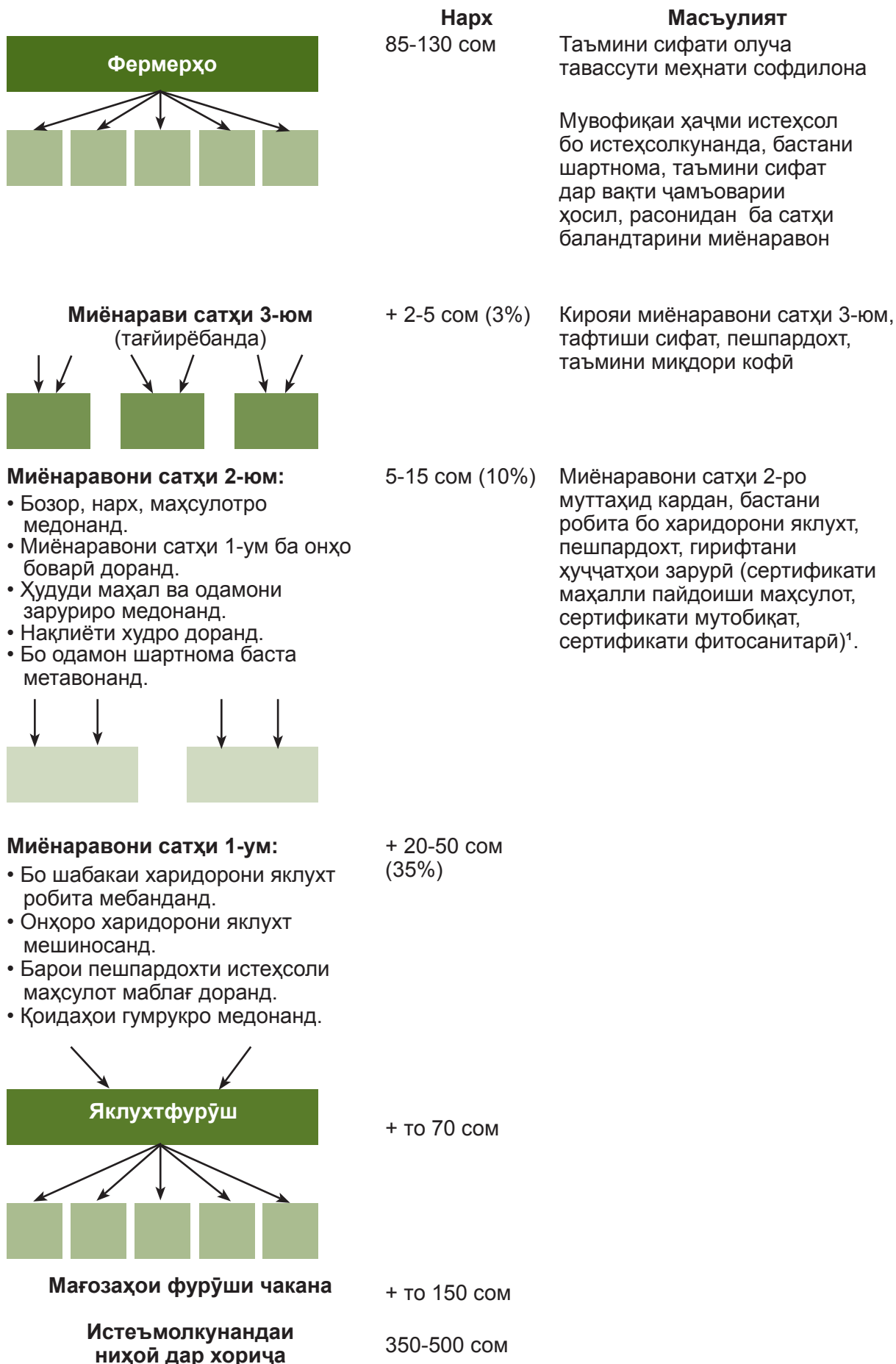

Барои гирифтани нархи баланд фермер дар зиёдкунии ҳаддалимкони ҳаҷми истеҳсоли олучаи баландсифат, ки ба талаботҳои миёнаравон ҷавобгӯ аст, манфиатдор аст. Фермерҳои деҳоти Учқурғон дар ҳаҷми умумии истеҳсол пасткунии сатҳи олучаи осебдидаро ба 5-6% ноил шуданд. Миёнаравон тайёранд, ки барои олучаи сифаташ олий (премиум класс), ки ба ОМА содир карда мешавад, 10-15% маблағи зиёдтарро пардохт кунанд. Эҳтимол меравад, ки фермерони парваришкунандаи олуча мутахассисони соҳибкасб, меҳнатдӯст мебошанд ва маблағгузориҳои заруриро барои баландкунии сифати маҳсулот ворид мекунанд.

Қадами 4: Дар расм фарқияти нарх барои олучаи сифаташ ва андозааш гуногун дар вазъияти гуногуни бозаргонӣ нишон дода шудааст. Мисоли овардашуда нишон медиҳад, ки барои ҳама гуна маҳсулоти аз рӯи сифат ва андоза ҷудокардашуда бозори фурӯш пайдо мешавад ва он бо нархҳои гуногун фурӯхта мешавад ва ин ба зиёдшавии даромади истеҳсолшуда мерасонад.

Миёнаравон дар занҷири фурӯши олуҷа

¹ Сертификате, ки мавҷуд набудани беморӣ ва зараррасонҳо дар маҳсулоти хоҷагии қишлоқ, ки барои содирот истеҳсол шудааст, тасдиқ менамояд.

Қадами 5: Дар диаграммаи мазкур нишон дода шудааст:

- Занҷири маркетингӣ
- Маркетинг дар оянда ба ҷаҳонишавӣ мерасонад.
- Истеҳсолкунандагон барои иштирок дар савдои байналмилалӣ ҳангоми мавҷуд будани афзалиятҳои муқоисашаванда ва истифодаи дурусти онҳо имконияти хуб хоҳанд дошт.

Занҷири дар боло зикршудаи таъминоти нишон медиҳад, ки миёнаравон дар ҳар зина бояд кори худро ҳар чӣ беҳтар иҷро кунанд, то ки маҳсулотро то зинаи минбаъда пеш баранд ва ғоидаи шахсии худро гиранд. Занҷир пурра дар асоси ўҳдадориҳо, интизом ва боварии шахсони ҷалбшуда, инчунин мавҷудияти доимии маҳсулот дар давраи таъминот арзи вуҷуд дорад. Иҷро накардани талабот дар ягон зинаи занҷир метавонад тамоми занҷирро нобуд кунад. Азбаски одамон дар бораи манфиату ғоидаи худ медонистанд, дар таъминоти маҳсулот дар давоми даҳсолаи зикршуда ягон камбудӣ ё нобарорӣ мушоҳида нашудааст.

Муносибатҳо байни миёнаравон дар ҷамоати деҳоти Учқурғон

Бо афзоиши шумораи истеҳсолкунандаҳои олуҷа зарурати ташкили кори миёнаравон ба вуҷуд омад. Ҳар сол дар аввали баҳор одамон дар ҷамоати деҳоти Учқурғон маҷлиси деҳаро ташкил мекарданд, то ки дар бораи тақсими ҷуғрофии миёнаравони гуногун маслиҳат кунанд. Муносибати байни фермерон ва миёнаравон, маслиҳати ҳаҷми истеҳсолот ва пешпардохт дар асоси муносибатҳои боварӣ ба ҳамдигар, ки бо занҷири зикршудаи маркетингӣ аз лаҳзаи ташкили он муқаррар шудааст, асос ёфтааст. То айнӣ замон ягон ҳолати вайронкунии мувофиқаи байнихамдигарии онҳо мушоҳида нашудааст.

ВАЗИФА

Хонандаҳоро ба гурӯҳҳои 4-5 нафара ҷудо кунед ва аз онҳо хоҳиш намоед, ки ба саволҳои зерин ҷавоб диҳанд:

1. Иштирокчиёни ҳар як зинаи занҷири бозаргонӣ аз истеҳсолкунанда то истеъмолкунанда чӣ гуна масъулиятро мебаранд?
2. Кадом маҳсулоте, ки дар минтақаи шумо парвариш мешавад, метавонад ба низоми маркетингии мазкур ворид карда шавад ва бо кадом сабаб?
3. Оё ҷомеаи шумо метавонад ба талаботҳои занҷири маркетингии мазкур ҷавобгӯ бошад? Бо суҳанони дигар, ба онҳо бовар кардан мумкин аст? Онҳо метавонанд якдигарро фиреб диҳанд? Барои он, ки сокинони деҳаи шумо ба меҳнати дастаҷамъона оғоз кунанд, то ин ки ҳама аз ин ғоида гирад, кадом корҳоро ба анҷом расонидан зарур аст?

Ҳамаи инро бо волидайн муҳокима намоед ва ба тамоми синф нақл намоед.

Қадами 6: Дар диаграммаи мазкур масъулияти иштирокчиёни занҷири маркетингӣ нишон дода шудааст.

Қадами 7: Боварӣ ва масъулияти байни иштирокчиёни занҷир – талаботҳои асосии фаъолияти занҷири маркетингӣ мебошад.

Қадами 8. Вазифа: Барои иҷрои вазифаи мазкур хонандаҳоро ба гурӯҳҳо ҷудо намоед. Ба онҳо тақрибан 20 дақиқа вақт диҳед. Аз ҳамаи хонандагон хоҳиш намоед, ки то шунидани ҷавобҳои хонандагони алоҳида рӯ ба сӯи тахтаи синф истанд.

Маркетинг

Новобаста ба имконияти маҳдудшудаи маҳсулоти истеҳсолшуда, ин фурӯшандазан маҳсулоти худро дар бозори ш. Баткен зебо чидааст ва ба мизоҷи имконпазир онро пешниҳод мекунад.

Фурӯш

Ин фурӯшанда дар Шамалдисай аз маҳсулоти худ дур, бо фароғат нишастааст ва ба харидорони имконпазирӣ худ диққат намедиҳад. Ин савдои оддӣ аст, маркетинг нест.

Ин савдогарони ҳасиб дар шаҳраки Ҳайдаркан маҳсулоти худро зебо дар пештоқ чидаанд, ки диққати харидоронро ба худ ҷалб мекунад.

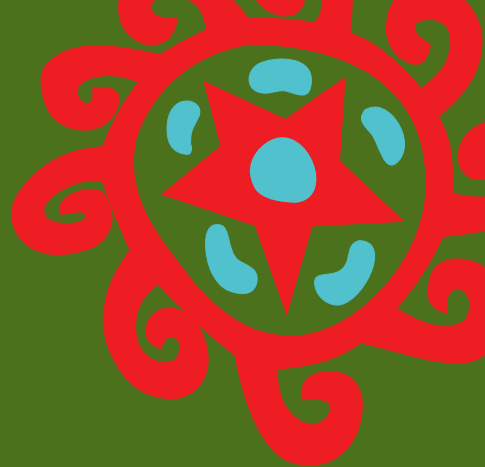

Қисми зиёди бозори шаҳри Баткен бо асфалт рӯпӯш нашудааст. Маҳсулоти тару тоза дар болои замини ифлос ба намоиш гузошта шудааст. Шояд, пардохтхое, ки дар бозор чида мешаванд, барои беҳтаркунии инфра сохтори бозор истифода карда мешавад? Ин ҷо савдои оддӣ мушоҳида мешавад, на маркетинг...

ФАСЛИ

2

БА НАҚША ГИРИФТАНИ ТИҶОРАТ

Саҳифаи **90**

Ба нақша гирифтани тиҷорат

Саҳифаи **106**

Асосҳои баҳисобгирии фаъолияти соҳибкорӣ

Саҳифаи **124**

Асосҳои тартибдиҳии бюджет

Фасли 2: Ба нақша гирифтани тиҷорат

Мақсад ва натиҷаҳо

4. Ба нақша гирифтани тиҷорат

Мақсад: Шинос намудани хонандаҳо бо раванди ба нақша гирифтани тиҷорат ва нишон додани раванди қабули қарор дар амалия.

Натиҷаҳо: Хонандаҳо дар бораи омилҳои асосии ба нақша гирифтани тиҷорат, ки ҳангоми ташкили полези шахсии худ зарур мебошанд ва малакаҳои худро оиди бурдани ҳисобот ва маълумотдиҳии хаттӣ оиди қарорҳои худ беҳтар мекунад. Онҳо таҷрибаи корро дар ҷомеа ба даст меоранд.

5. Асосҳои баҳисобгирии фаъолияти соҳибкорӣ

Мақсад: Ба хонандагон фаҳмонидани аҳамияти бурдани ҳисобот ва шинос намудани онҳо бо ҳисоботбарӣ ҳангоми амаликунии тиҷорати парвариши сабзавот.

Натиҷаҳо: Хонандагон зарурат ва манфиати бурдани ҳисоботро мефаҳманд ва шаклҳои оддӣ бурдани ҳисоботи фаъолияти соҳибкориро меомӯзанд. Онҳо зарурати риояи ӯҳдадориҳои худ ва бурдани мушоҳидаро барои баҳисобгирии амалиётҳои хоҷагидорӣ мефаҳманд.

6. Асосҳои тартибдиҳии бюджет

Мақсад: Шинос намудани хонандагон бо нақшагирии молиявӣ дар асоси талаботҳои табиӣ барнома.

Натиҷаҳо: Хонандаҳо бо истилоҳот ва усулҳои тартибдиҳии бюджет шинос мешаванд. Онҳо дар бораи зарурати банақшагирии тиҷорат то тартибдиҳии бюджети он маълумот мегиранд. Онҳо дуруст истифода бурдани маълумотро меомӯзанд.

БА НАҚША ГИРИФТАНИ ТИҶОРАТ

Калимаҳои нав

Бизнес-нақша

Нақшаи хаттӣ оиди истифодаи захираҳои табиӣ, молиявӣ ва идоракунӣ, ки барои ташкил ва пешбурд заруранд.

Тасаввурот

Ҳуҷҷате, ки мақсади тиҷоратро шарҳ медиҳад.

Дар модули мазкур мо тартиб додани бизнес-нақша ё нақшаи корхонаи ояндаи худро оғоз менамоем. Раванди тартибдиҳии бизнес-нақша ҳам барои ташкили полезӣ хурд, ҳам барои ташкили ширкати калонтарини сӯзишворӣ дар Қирғизистон ягона аст. Ҳар қадаре, ки тиҷорат мураккаб бошад, ҳамон қадар ҳангоми тартибдиҳии бизнес-нақша омилҳои сершуморро ба назар гирифтани зарур меояд.

Агар ту тиҷорати худро аз ташкили полезӣ оғоз намоӣ ва ҳар сол ҳаддалимкон ҳангоми ба даст овардани фоида, онро ба васеъкунии полезӣ худ аз нав маблағгузорӣ намоӣ, дар оянда ба ту зарур меояд, ки барои хоҷагии фермерии бомуваффақияти худ бизнес-нақшаи нисбатан мураккабро тартиб диҳӣ.

Саволҳои асосие, ки ба онҳо то навиштани бизнес-нақша ҷавоб додан зарур аст:

То ташкили тиҷорати худ ту бояд ба саволҳои зерин ҷавобҳои возеҳро диҳӣ:

1. Ман бо кадом **тиҷорат** машғул шудан мехоҳам?
2. Ман кадом **мақсадҳоро** пайгирӣ мекунам?
3. Оё барои пешбурди муваффақи тиҷорати худ, ман метавонам босубот ва **пурмасъул** кор кунам, яъне оё ман мехоҳам, ки барои беҳтаркунии зиндагии худ **пул кор кунам** ё зиндагии озоду беташвиш барам?
4. Ман дар куҷо ва кай тиҷорати худро **ташкил** карда метавонам?

ҶУДАДОРӢ:

Пас аз қабули қарор оиди ташкили тиҷорати худ талаботи асосии расидан ба муваффақият ҷудадорӣ мебошад. Ҷудадорӣ нисбат ба пешбурди тиҷорат бояд дар рӯйхати ҷанбаҳои дигари ҳаёти ту ҷойгир шуда бошад. Корро бо сабабҳои шахсӣ ба таъхир гузоштан мумкин нест. Корҳои шахсии худро ба таъхир гузоштан мумкин аст, аммо ҷудадориҳои тиҷоратро дар вақти муқарраршуда иҷро кардан зарур аст.

Дарси 4: Ба нақша гирифтани тиҷорат

Ишораҳо барои омӯзгор

Мақсади модули мазкур дар шинос намудан бо мафҳуми тартибдиҳии бизнес-нақшаи расмӣ мебошад. Дар ҳоле, ки модулҳои дигар барои ташкил намудан ва инкишофи полез равона карда шудаанд, модули мазкур масъалаҳои бо тиҷорати нисбатан калон вобастабударо дар бар мегирад, то ки нишон диҳад, ки ҳангоми васеъшавии тиҷорат шумораи масъалаҳои баррасишаванда зиёд мешаванд.

То оғози модули мазкур, яъне то оғози қисми дуюми дарс ба омӯзгор зарур аст, ки ба синф соҳибкорро даъват намояд. Соҳибкори мазкур бояд шахсе бошад, ки тиҷорати худро тавассути меҳнати софдилонаи худ, бе таъсир ё кӯмаки шахсони “муҳим” ташкил кардааст ва ба комёбӣ ноил шудааст. Пешакӣ ба шахси даъватшуда китобро диҳед, то ки ӯ бо сатҳи дониши хонандагон шинос шавад, инчунин ба шахси даъватшуда маълумотро дар бораи он диҳед, ки хонандагон чиро меомӯзанд. Маълумоти минбаъдaro дар Қадами 9 пайдо кардан мумкин аст.

Қадами 1: Ба хонандагон фаҳмонед, ки қабл аз оғоз кардани кори худ, соҳибкори муваффақ ҳамеша дар аввал мақсад ва нақша менависад. Барои пешбурди муваффақи тиҷорат, мақсадҳо, нақшаҳо, пешрафт ва натиҷаҳо ба таври возеҳ навиштан зарур аст, баъдан дар рафти бурдани кор ба онҳо мунтазам муроҷиат кардан зарур аст. Маълумоти муфасссалро хонандагон ҳангоми омӯзиши модули 5 мегиранд.

Қадами 2: Аҳамияти қабули **ӯҳдадориҳо** ба зиммаи худ фаҳмонед. Хонандагон бояд фаҳманд, ки тиҷорат наметавонад худ ба худ кор кунад. Тиҷорат бояд афзалияти асосии зиндагии соҳибмулки тиҷорат шавад. Тиҷорат чун ҷанбаҳои дигари зиндагӣ хеле муҳим аст. Агар одам барои ба зимма гирифтани ӯҳдадориҳо тайёр набошад, ӯ дар тиҷорат ба комёбӣ расида наметавонад.

ВАЗИФА

Дар ҷуфтҳо кор карда, тасаввур намоед, ки шумо хоҳиши ташкил кардани тиҷорати худро доред. Чор саволи дар боло зикршударо муҳокима намоед. Баъдан, ҷавобҳоро дар ҷои махсуси ҷудошуда нависед.

- 1.....
.....
.....
- 2.....
.....
.....
- 3.....
.....
.....
- 4.....
.....
.....
- 5.....
.....
.....

Қадами 3: Аз хонандагон хоҳиш намоед, ки ба гурӯҳҳои дунафарӣ ҷудо шаванд. Матнро хонед ва боварӣ ҳосил намоед, ки ҳама онро фаҳмиданд. Барои муҳокимаи саволҳо 10 дақиқа вақт диҳед ва ҷавобҳои мухтасарро нависед.

Мо мехоҷем, ки
истеҳсолкунандаҳои
беҳтарини картош-
каи тухмӣ дар ноҳия
бошем.

Мо бояд аз
тартибдиҳии
бизнес-нақша оғоз
намоем!

Тасаввурот

Агар ту соҳибкори хуб шудан хоҳӣ, дар шароити иқтисодиёти бозаргонӣ бояд тасаввуроти онро дошта бошӣ, ки ҳангоми амаликунии тичорати худ ту ба чӣ ноил шудан мехоҳӣ. Қадами нахустин ҳангоми ба нақша гирифтани тичорат - ин ҳал кардани масъалаи он, ки тасаввуроти ту воқеан барои ту чӣ маънӣ дорад. Ҳамин, ки қарорро қабул кардӣ, онро навиштан зарур аст. Ин тарҳрезии мухтасари **тасаввуроти** ту номида мешавад.

Қадами 4: Пас аз он, ки ҳамаи хонандагон мафҳуми **тасаввуротро** мефаҳманд, аз ҳар як гурӯҳ хоҳиш намоед, ки дар давоми панҷ дақиқа тасаввуроти тиҷоратеро нависанд, ки онҳо қаблан интиҳоб карда буданд. Аз якчанд гурӯҳ хоҳиш намоед, ки навиштаҳои худро барои тамоми синф хонанд. Барои шарҳ додани хонандаҳои дигар якчанд дақиқа вақт диҳед, то ки фаҳмед, ки тасаввуроти баёншуда онҳоро чӣ гуна илҳом мебахшанд ва ба фикри онҳо то кадом андоза воқеӣ мебошанд. Ба онҳо хотиррасон намоед, ки онҳо бояд тиҷоратеро чун фоидабаро ҳамаҷанбаӣ фермерӣ интиҳоб кунанд, ки дар он дониши муайянеро доранд, зеро дар давоми модули мазкур ба онҳо саволҳои иловагӣ дода мешаванд.

Дар ҳуди ҳамон ҷуфтҳо тасаввуроти тиҷорати ояндаи худро нависед. Онро ба тамоми синф хонда диҳед.

Агар ту ба ноилшавии комёбии тасаввурот ё мақсади худ муносибати ҷиддӣ дошта бошӣ, ту бояд ба масъалаи ба нақша гирифтани он бо масъулияти ҷиддӣ муносибат дошта бошӣ. Ҳангоми тартибдиҳии мақсад, онро воқеӣ тасаввур карда муҳим аст. Масалан, мақсад он вақт воқеӣ мешавад, агар ту дар аввал истехсолкунандаи аз ҳама беҳтарини картошкаи тухмӣ дар деҳаи худ, на дар ноҳия шуданро ба нақша гирӣ. Ҳар қадаре, ки мақсади ту баланд бошад, ҳамон қадар ту бояд бештар дар ин самт меҳнат намоӣ. Ҳатто ҳангоми расидан ба комёбӣ, он ҳамеша устувор нахоҳад монд. Дар хотир дор, ки барои расидан ба мақсад, солҳои меҳнати софдилона зарур аст.

Омилҳои асосии тиҷорати муваффақ

Дастури муваффақият – ин мувофиқати донишҳо, малакаҳо ва кӯшишҳо барои расидан ба тасаввуроти муайянкардаи худ мебошад. Барои ташкили полези масоҳаташ аққалан як садяк, ба ту доштани ҳамаи малакаву муносибатҳои дар зер овардашуда зарурат надорад, аммо ҳангоми инкишофи тиҷорати шахсӣ масъалаҳои мазкур аҳамияти худро пайдо мекунанд:

- **Хоҳиши ба зимма гирифтани ӯҳдадорӣ** ва кори пайдарҳам, босалоҳият ва қатъӣ барои расидан ба тасаввуроти худ.
- **Дастрасӣ ба замин ё биноҳо** ҳангоми ташкили тиҷорати худ. Ин метавонад бинои хусусии худат ё бинои аз аъзоҳои оила, дӯстон ва шахсони дигар ба иҷора гирифташуда бошад. Иҷораи замин ё андози замин хароҷотҳои фаъолияти соҳибкорӣ мебошанд.
- **Дастрасӣ ба техника ва таҷҳизот** барои коркарди замин, кишти тухмӣ, мубориза бо алафҳои бегона, ҷамъовариҳои ҳосил ва интиқоли маҳсулоти истехсолкардашуда ба бозор.
- **Дастрасӣ ба қувваи корӣ**, то ки ту шахсонро дошта бошӣ, ки ҳангоми нарасидани қувваи кории ҷисмонӣ дар хоҷагӣ ба ту кӯмак мерасонанд.
- **Қобилияти инкишофи малакаҳо** оиди идоракунии захираҳои меҳнатӣ, то ки кормандони худро ба меҳнати босуботи софдилона барои расидан ба комёбии тиҷорат ҳавасманд карда тавонӣ. Дар кишварҳои тараққиқарда кормандон дар комёбии тиҷорат ҳавасмандии калон зоҳир мекунанд, зеро ҳиссаи фоидаи корхонаро мегиранд. Агар ту нисбати кормандони худ ростқавл бошӣ, онҳо низ софдилона меҳнат мекунанд. Коргаронро, ки софдилона меҳнат намеkunанд, ту метавонӣ аз кор озод кунӣ. Дар корхона ту бояд шароитҳои беҳатар ва хуби кори таъмин намоӣ, то ки коргарон хоҳиши дар корхонаи ту мондан ва меҳнат карданро дошта бошанд. Дар ҳолати акс, ту шахсони дигарро ба кор қабул карда, маҷбур мешавӣ, ки онҳоро аз нав омӯзонӣ. Кормандони хуб корро танҳо дар ҳолати аз шароитҳои корӣ қаноатманд набудан тарк мекунанд. Кор бояд чун муносибатҳои ҳамкорӣ баррасӣ карда шавад, ки дар он корфармо ва кормандон ҳамдигарро мефаҳманд, ба ӯҳдадориҳои шахсии худ бо ҳисси эҳтиром муносибат кунанд, инчунин эҳсоси ифтихор ва мансубиятро ба корхонаи мазкур зоҳир мекунанд.
- **Малакаҳои муошират** – омили асосии муваффақияти тиҷорат аст. Талаботи асосӣ – ин қобилияти фикр кардан, кушоду равшан бо шахсоне, ки ба муваффақияти тиҷорати ту таъсир расонида метавонанд, муошират кардан мебошад. Ба шахсони мазкур кормандони корхонаи ту, операторони воситаҳои нақлиёт, таъминотгарони маводҳои хоҷагии қишлоқ ва намояндаҳои бонки маҳаллӣ мебошанд. Дар корхонаҳои пешқадам барои дастрасӣ ба маълумот ва беҳтаркунии робитаҳо бо таъминот ва харидорон компютерҳо ва шабакаи интернет истифода карда мешаванд.

Қадами 5: Баъдан аз хонандагон хоҳиш намоед, ки **тасаввуроти** худро нависанд. Таъкид намоед, ки нисбати муайянкунии вақте, ки барои ташкили тиҷорати худ ва дастгирии муваффақияти ибтидоӣ зарур аст, назари воқеӣ доштан зарур аст. Пешниҳод намоед, ки барои хоҷагии фермерӣ ин муддат тақрибан панҷ мавсими хоҷагии қишлоқ, барои тиҷорати навъи дигар на кам аз се ё панҷ солро ташкил медиҳад.

Қадами 6: Омилҳои асосии муваффақияти тиҷорат: Ба хонандагон фаҳмонед, ки бандҳои дар зер овардашуда омилҳои асосие мебошанд, ки соҳибкорон барои таъмини самаранокӣ ва муваффақияти тиҷорати худ бояд баррасӣ намоянд.

Шарҳи мухтасари муваффақият дар матни дар зер овардашуда нишон дода шудааст, аммо он инчунин дар ин ҷо шарҳ дода мешавад ва барои фаҳмонидани мавзӯи мазкур ба хонандагон кӯмак мекунад.

Дастури муваффақияти тиҷорат

- ▶ Ёхдадорӣ
- ▶ Замин
- ▶ Техника
- ▶ Қувваи корӣ
- ▶ Идоракунии кадрҳо
- ▶ Малакаҳои муошират
- ▶ Донишҳои техникӣ
- ▶ Идоракунии сифати маҳсулот
- ▶ Маслиҳатҳо
- ▶ Донишҳои оиди маркетинг
- ▶ Молия
- ▶ Азнавмаблағгузориҳои фоида
- ▶ Идоракунии хавфҳо

- **Дониши техникӣ оиди сектори** иқтисодиёте, ки дар он меҳоҳӣ фаъолият намоӣ. Масалан, истеҳсолкунандаи картошкаи тухмӣ бояд оиди навъҳои беҳтарини картошкае, ки дар ҳоки навъи гуногуни минтақа парвариш кардан мумкин аст, маълумот дошта бошад. Ӯ бояд дар бораи истеҳсоли картошка нисбат ба фермерони дигаре, ки бо парвариши картошка машғуланд, маълумоти бештар доштар бошад.
- **Қобилияти муайянкунии сифати маҳсулот** барои фурӯши он. Ту метавонӣ картошкаи олиҷанобро парвариш намоӣ, аммо кормандони ту метавонанд онро буранд ё онро ҳангоми ҷамъоварии ҳосил осеб расонанд ва ту маҷбур мешавӣ, ки картошкаи сифаташ бадро ба фурӯш барорӣ ва барои он нархи баландро гирифта наметавонӣ. Агар картошкарро то аввали зимистон нигоҳдорӣ намоӣ, метавонӣ онро бо нархи баланд фурӯшӣ. Ту метавонӣ нархи картошкарро пас аз нигоҳдории картошка ҳисоб намоӣ ва дар ҳақиқат фоида мегириӣ.
- **Омодагӣ ба ҷустуҷӯи маслиҳат.** Ту бояд хоҳиши гирифтани маслиҳати одамони муваффақ ва мушовирони деҳотро дошта бошӣ. Аммо ба ин нигоҳ накарда, ту бояд ба худ савол гузорӣ, ки оё маслиҳатҳои гирифтаат дурустанд ва барои тиҷорати ту онҳо то кадом андоза муҳиманд.
- **Дониш оиди фаъолияти бозор** ва оиди он, ки одамон дар доираи низоми бозаргонӣ ба манфиати ту неву, ба манфиати худ кор мекунанд. Бинобар ин, ту бояд маълумот дошта бошӣ, ки одамонро чӣ ҳавасманд мекунад ва талаботҳои онҳоро эҳсос намоӣ. Инро ту аз муошират бо иштирокчиёни дигари бозор фаҳмида метавонӣ.
- **Дастрасӣ ба молия ва дониш, истифодаи самараноки онҳо.** Агар ту ташкили тиҷорати худро ба нақша гирифта бошӣ ва он аз имкониятҳои пасандозҳои шахсии ту зиёдтар аст, он гоҳ ту бояд аз қарздеҳи маҳаллӣ, кооператив ё бонк қарз гириӣ. Қарздеҳон хавфу хароҷот мебаранд, бинобар ин онҳо барои қарзи пешниҳодкардаашон фоиз мегиранд.
- **Хоҳиши гузоштани маблағи фоида ба тиҷорати худ.** Ҳамаи соҳибкорони муваффақ ё тоҷирон тайёранд қисме аз фоидаи гирифтара ба тиҷорати худ барои пешбурди марҳилаи ояндаи он аз нав маблағгузорӣ кунанд. Агар истеҳсолкунандаи картошка масоҳати парвариши картошкарро зиёд кардан ё парвариши навъҳои нисбатан беҳтари картошкарро дар соли оянда хоҳиш надошта бошад, тиҷорати ӯ инкишоф ва афзоиш намекунад.
- **Достани маълумот оиди омилҳои ҳафве,** ки метавонанд тахмину пешгӯиҳои дар бизнес-нақша навишташударо вайрон кунанд. Чун роҳбари корхона ту бояд омилҳои хавф, инчунин таъсири манфии онҳоро ба фаъолияти тиҷоратии шахсият ба назар гириӣ. Омилҳои зиёди хавф мавҷуданд. Агар коргарон бо сабаби он, ки бегоҳи гузашта дар меҳмонӣ буданд, ба кор баромада натавонанд, ту ҳосилро то аввали мавсими боронгарӣ ҷамъоварӣ карда наметавонӣ ва ин дар навбати худ ба талафоти пулӣ мерасонад.

Дастури муваффақияти тиҷорат

- ▶ Ӯҳдадорӣ
- ▶ Замин
- ▶ Техника
- ▶ Қувваи корӣ
- ▶ Идоракунии кадрҳо
- ▶ Малақаҳои муошират
- ▶ Донишҳои техникӣ
- ▶ Идоракунии сифати маҳсулот
- ▶ Маслиҳатҳо
- ▶ Донишҳо оиди маркетинг
- ▶ Молия
- ▶ Азнавмаблағгузориҳои фоида
- ▶ Идоракунии хавфҳо

Қадами 7: Хонандагонро огоҳ намоед, ки ба дарси оянда шумо шахсеро даъват кардаед, ки бе кӯмаки бегона тавассути меҳнати софдилонаи худ ба муваффақият ноил шудааст. Ба хонандагон гӯед, ки онҳо имконияти додани савол доранд ва то саршавии дарси оянда тартиб додани саволҳои худро хоҳиш намоед. Саволҳо метавонанд мавзӯи тавассути меҳнати софдилона ба муваффақият расиданро фаро гиранд.

Қадами 8: Ба хонандагон фаҳмонед, ки бизнес-нақша воситаи асосии тиҷорат мебошад. Ҳар як соҳибкор ё тоҷир, ки маслиҳат гирифтани меҳодад, замин ё биноро ба иҷора гирифтани меҳодад ё маблағгузорино чуству мекунад, бояд бизнес-нақшаро тартиб диҳад ва бо мушовир ё корманди банк муҳокима намояд.

Қадами 9: Агар вақт имкон диҳад, аз хонандагон хоҳиш намоед, ки ба ҳамон ҷуфтҳои пештарае, ки онҳо дар он кор мекарданд, ҷудо шаванд. Ҳангоми набудани вақт машқи мазкурро чун **вазифаи хонагӣ** супоридан мумкин аст. Аз хонандагон хоҳиш намоед, ки омилҳои муваффақияти тиҷоратро, ки онҳо дар асоси он тасаввуроти худро навиштаанд, номбар кунанд.

Агар хонандагон ҷавоби ягон саволро надонанд, онҳо бояд нависанд: “Оиди ин савол ман бояд бо маслиҳат намоям”. Машваратро аз мушовири деҳот, корманди мақомот, банк, менеҷери кооператив ё шахси дигаре, ки дар ин кор ба муваффақият ноил шудааст, гирифтани мумкин аст. Хонандагон бояд кӯшиш кунанд, ки ҳадашон ба саволҳо то муроҷиат ба мушовир ҷавоб диҳанд.

ЭЗОҲ: Хонандагон аввал меҳмонро гӯш мекунанд, ба ӯ савол медиҳанд, ба саволҳои худ ҷавоб мегиранд, баъдан муҳокимаро мегузаронанд. Баъдан омӯзгор ба хонандагон вазифаи хонагиро оиди навиштани бизнес-нақша медиҳад.

Агар шумо машқи мазкурро дар вақти дарс дар шакли кори назоратӣ гузаронидан хоҳед, ин тақрибан 45 дақиқа вақтро мегирад.

Ба нақша гирифтани тиҷорат

Пас аз муайянкунии тасаввурот ва тартибдиҳии рӯйхати омилҳои хавфи тиҷорат, ту барои тартиб додани бизнес-нақшаи расмӣ худ тайёр мешавӣ. Дар қадвали дар зер овардашуда саволҳои зиёде дода шудаанд, ки ба тиҷорат оиди ташкили полез тааллуқ доранд. Он ҷо саволҳои нишон дода шудаанд, ки ту бояд ҳангоми тартибдиҳии бизнес-нақша ба худ савол диҳӣ.

Худи қадвал бизнес-нақша намебошад, зеро барои бизнес-нақшаи пурра бюджет зарур аст. Дар бизнес-нақша мӯҳлат, пайдарҳамии гузаронидани ҷорабиниҳо ва арзиши захираҳои табиӣ нишон додан зарур аст. Ту бояд доимо барои маблағгузориҳои хароҷотҳои зарурӣ маблағи кофӣ дошта бошӣ. Ин ҷараёни мусбии воситаҳои пулӣ ё зиёдшавии воридоти нақдӣ корхона аз пардохтҳо номида мешавад. Саволҳо дар қадвали дар зер овардашуда ба мисоли мо оиди парвариши картошка дар як садяк замини назди хонаатон тааллуқ дорад.

Ту бояд дар бораи он, ки барои пардохти хароҷоти барои ташкили полезии шахсии ту зарурбуда чӣ қадар маблағ зарур аст, тасаввуроти аниқ дошта бошӣ. Агар барои ташкили тиҷорати ту дар моҳи марти соли оянда зарурати гирифтани қарз ба миён ояд, пас аз гирифтани фоидаи дар мавсими якуми қор ту бояд ҳамаи қарзҳоро пардохт намой. **Фоида** – ин маблағе, ки аз **даромади умумӣ** пас аз пардохти ҳамаи хароҷотҳо, азҷумла пардохти фоизҳо ва пӯшонидани маблағи қарзи эҳтимолӣ мебошад. Фоида ё аққалан қисме аз фоидаро барои дар соли оянда кишт кардани масоҳати калонтари замин истифода намоем. Баъдан, вақте ки ин қорро моҳирона иҷро мекунӣ, метавонӣ зиёдкунии масоҳати қитъаи замин худро идома диҳӣ ва фоидаеро мегириӣ, ки дар оянда маблағгузориҳои хоҷагии нисбатан калонро имкон медиҳад.

Ташкили полезии
шахсии худ чӣ
қадар маблағ талаб
мекарда бошад?

ВАЗИФА ОИДИ НАВИШТАНИ БИЗНЕС-НАҚША

Ҳангоми гузаштани модули мазкур ва гӯш кардани меҳмони даъватшуда, ту акнун ба навиштани бизнес-нақшаи худ тайёр ҳастӣ. Дар зер саволҳои дода шудаанд, ки ба ту лаҳзаҳои муҳимтаринро дар навиштани бизнес-нақша нишон медиҳанд. Ҷавобҳоро дар ҷои махсус ҷудокардашуда навис. Эҳтимол, ту ба ҳамаи саволҳо **оиди молия** ҷавоб дода наметавонӣ, аммо ба ҳар ҳол барои тартиб додани бюджет кӯшиш намоем. Пас аз ба охир расонидани қор оиди тартибдиҳии **бюджет** каме дертар дар курси мазкур ба саволҳои дар ин модул додашуда баргард ва ҷавобҳои худро аз назар гузарон. Ҳангоми зарурат, ту метавонӣ ҷавобҳои мазкурро дуруст ва таҳрир намоем.

Дарси 2

Ё:

- **Меҳмон даъват карда мешавад ё**
- **Кори назоратӣ оиди навиштани бизнес-нақша гузаронида мешавад**

Як дарсро пурра ба муҳокима бо меҳмони даъватшуда бо шарте, ки шумо шахси мувофиқро дарёфт карда тавонед ва ба ӯ барои омода шудан вақти лозимаро дода тавонед, бахшидан мумкин аст. Агар шахси дуюмро даъват карда тавонед, ин ба хонандагон барои гирифтани маълумоти зиёдтар кӯмак мерасонад. Ҳангоми ҳавои хуб машғулиятро дар ҳавои кушод гузаронидан беҳтар аст, ин ҳам ба меҳмон ва ҳам ба хонандагон худро озод ҳис кардан имкон медиҳад.

Меҳмони даъватшуда: Соҳибкор ё корчаллони муваффақеро, ки барои ба синф омада, бо хонандагон сӯҳбат кардан тайёр аст, пайдо намоед. Ҳангоми имкон будан ба ӯ модули мазкурро нишон диҳед ва фаҳмонед, ки хонандагон чиро меомӯзанд, то ки меҳмон ба ҳамаи саволҳои хонандагон ҷавоб дода тавонад.

Аз хонандагон хоҳиш намоед, ки дар бораи мавзӯҳои зерин савол диҳанд:

- Онҳо тиҷорати худро чӣ тавр оғоз карданд?
- Тасаввуроти онҳо чӣ гуна буд?
- Барои ташкили бомуваффақияти тиҷорати худ ба кадом нуктаҳо диққат додан зарур аст?
- Онҳо то кадом андоза босубот кор карданд?
- Ҳангоми амаликунии тиҷорати худ онҳо бо кадом мушкилиҳо дучор шуданд?
- Онҳо мушкилиҳоро чӣ тавр паси сар карданд?

Ё:

Вазифаи алтернативӣ, агар соҳибкор омада натавонад

Вазифаи хонагиро иҷро намо:

Калидҳои муваффақиятро дар зеҳнат нигоҳ дошта, бо соҳибкорони деҳаатон ё ҷомеа, ки бо меҳнати софдилона ва зеҳнашон ба муваффақият соҳиб шуданд, сӯҳбат намо. Аз онҳо пурс, ки чӣ тавр ин қадар муваффақ шуданд. Ҷавобҳои онҳоро бо калидҳои муваффақияте, ки дар китоби мазкур пешниҳод шудаанд, муқоиса намо. Маълумоти дастрасшударо ба тамоми синф дар дарси оянда расон.

Агар имкони соҳибкорро ба дарс даъват кардан ба даст наомада бошад, вазифаро дар шакли кори мустақилонаи хонагӣ супоред. Он гоҳ вазифа оиди ҷавоб ба саволҳо ва навиштани бизнес-нақша дар қисми дуюми дарси 2 таҳлил карда мешавад.

Нақшаи тичорат	Саволҳо	Шароити ноҳияи ман
Чойгиршавии тичорат	Ман полези худро дар кучо ташкил карда метавонам?	
	Полези оилавии ман кадом масоҳатро ташкил мекунад?	
	Дар як садяк 100 м.кв. мавҷуд аст. Ин андоза 10 м ба 10 м ё • 10 қадами калон X 10 қадами калон ё • 25 қадами калон X 4 қадами калон	
	Оё оилаи ман ба ман иҷозати истифодаи як садяк замини полези моро медиҳад?	
	Ман кадом нишондиҳандаҳои истеҳсолиро пеши худ мегузорам? Аз як садяк замин ман чанд кг картошка ҳосил мегирам?	
	Оё оилаи ман ё шахсони дигар ба ман 1000 сом қарз дода метавонанд, ки ман дертар пас аз ташкили полез ва оғози кордар он маблағро бармегардонам?	
	Кӣ ба ман дар побел кардани замин кӯмак мекунад?	
	Оё қитъаи замини ман дар наздики бозор, роҳ ё об чойгир шудааст?	
Маркетинг	Ман кадом маҳсулотро истеҳсол мекунам? Дар мисоли мо, картошка.	
	Талаботи бозор: Оё ба маҳсулоте, ки ман онро парвариш мекунам, дар бозор талабот ҳаст, агар ҳа, чӣ гуна талабот?	
	Чанд нафар фермер дар атрофи бозори мо маҳсулоти монандро парвариш мекунад?	
	Оё маҳсулоти манба маҳсулоти дигарон монанд аст ё ман метавонам онро ба таври дигар ба фурӯш монам, то ки фоидаи калонро ба даст орам?	
	Фарқияти арзиши картошкаи навъҳо ё намудҳои гуногун дар бозор чӣ гуна аст?	
	Дар ноҳияи ман ҳамин гуна маҳсулот чӣ қадар истеҳсол мешавад?	
	Маҳсулоти истеҳсолкардаи ман дар бозори маҳаллӣ дар шумораи умумии маҳсулот чӣ қадар фоизро ташкил медиҳад?	
	Маҳсулоти худро ман дар кучо беҳтар ба фурӯш монда метавонам?	
	Маҳсулоти худро берун аз ҳудуди деҳа фурӯхтан мувофиқи мақсад аст?	
	Рақибони ман дар бозор кӣ ҳоянд?	
	Оё метавонам маҳсулоти дигар маҳсулоти маро иваз намоям?	

Навиштани бизнес-нақша: Вазифа ё гузаронидани кори назоратӣ
Вазифаро дар ҷуфтҳо гузаронидан мумкин аст.

Нақшаи тичорат	Саволҳо	Шароити ноҳияи ман
	Оё ман метавонам ҳамроҳи рафиқони мактабиам меҳнати худ ва истеҳсолотро муттаҳид намоем ва ба бозор ҳаҷми калони маҳсулотро пешниҳод намоем?	
	Чӣ тавр ман метавонам маҳсулоти худро нисбат ба рақибони ман дар шакли нисбатан хубтар пешниҳод намоям?	
	Барои зиёдкунии ҳиссаи маҳсулоти худ дар бозор ман кадом корро анҷом диҳам?	
	Барои боз ҳам диққатҷалбкунанда намудани маҳсулоти худ ман бояд кадом корҳоро анҷом диҳам?	
Истеҳсолот	Ман бояд кадом навъи маҳсулотро парвариш намояд ва бо кадом сабаб?	
	Аз кӣ ман тухмиро харида метавонам?	
	Дар бораи парвариши маҳсулоти худ ман аз куҷо маълумот гирифта метавонам?	
	Дар як садяк замин ман бояд чӣ қадар тухмиро кишт намоям?	
	Ба ман чӣ қадар тухмӣ ва поруҳо зарур аст?	
Идоракунии	Оё барои иҷрои ҳамаи вазифаҳо қувваи кории ман кифоя мекунад?	
	Оё ман заминро барои кишти саривақтии тухмӣ тайёр кардам?	
	Оё ман ҳамаи таҷҳизоти заруриро барои иҷрои саривақтии корҳои зарурӣ ташкил кардам?	
	Низоми ташкилӣ ва истеҳсолиро ман дар соли оянда чӣ тавр беҳтар карда метавонам?	
Нақшаи молиявӣ - бюджет	Оё бюджети ман ҳамаи хароҷотҳои заруриро дар бар мегирад?	
	Оё ҳамаи рақамҳои бюджети ман воқеӣ ҳастанд ё ман кӯшиш мекунам, ки натиҷаҳои аз натиҷаҳои воқеӣ беҳтарро нишон диҳам?	
	Оё ман хавфҳои эҳтимолиро дар бюджети худ барои тамоми марҳилаи истеҳсолоти маҳсулотро ба назар гирифтаам?	
	Оё бюджет ҳамин тавр тартиб дода шудааст, ки ман ҳисоби воқеии хароҷот ва фоидаи корхонаро бурда тавонам?	

Машқи хаттӣ: Ҳисоботро бо истифодаи сарлавҳаҳои дар ҷадвали боло зикршуда ва маълумот аз ҷавобҳоят ба саволҳои мазкур навис. Ҳисоботи мазкур қисми бизнес-нақшаи ту хоҳад буд.

Дар ду дарси оянда шумо машқҳоро оиди тартибдиҳии бюджет иҷро мекунед, ки барои пешбурди бомуваффақияти фаъолияти соҳибкорӣ заруранд.

Масъалаҳои вобаста ба нақшаи молиявӣ: Тартибдиҳии бюджетро кӯшиш кардан мумкин аст. Ба хонандагон фаҳмонед, ки дар бюджет ба таври саҳеҳ нишон додани ҳамаи хароҷотҳои эҳтимолӣ, азҷумла вақт, маҳсулот ва маблағи пулӣ зарур аст. Ин барои таъмини кафолати он, ки соҳибкор аз захираҳои дар ӯ мавҷудбуда захираҳо ва аз он маблағе, ки бо пешбурди тиҷорати мазкур ба даст овардан мумкин аст, сарф намекунад. Бюджет тасаввуроти воқеӣ, аммо ба ҳар ҳол назариявиро дар бораи фоидаи эҳтимолӣ медиҳад. Пас аз гузаштани модул, ба хонандагон барои маротибаи дигар назар андохтан ба саволҳои мазкур баргаштан зарур аст. Онҳо эҳтимол мецоҳанд ҷавобҳои худро иваз кунанд.

Ин машқи муфид барои аз нав дида баромадани ҷавобҳои худ хоҳад буд, то ки нишон диҳед, ки аз нав дида баромадани бюджет дар давоми инкишофи як давраи тиҷорат ё умуман тиҷорат то кадом андоза муҳим аст.

Эзоҳи муҳим:

Вазифаи мазкурро дар намуди кори назоратӣ истифода кардан мумкин аст. Дар ҳолати мазкур ҳамаи саволҳоро дар синф таҳлил намоед. **Дар асоси кори назоратӣ бизнес-нақша тартиб додан зарур аст**, ки онро дар синф ё дар хона вобаста ба мавҷуд будани вақт навиштан мумкин аст.

Асосҳои БАҲИСОБГИРИИ ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ

Калимаҳои нав

Сармояи асосӣ	Захираҳои табиӣ, чун замин, биноҳо, техника, таҷҳизот, инчунин воситаҳои молиявӣ, ки дар соҳибмулкӣ соҳибкор қарор доранд ва барои пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ аз ҷониби ӯ истифода мешаванд.
Воситаҳои қарзӣ	Маблағе, ки аз манбаъҳои дигари маблағгузорӣ барои пешбурди тиҷорат гирифта шудаанд.
Сармояи худӣ	Сармояи асосӣ – Воситаҳои қарзӣ , ки арзиши пурраи тиҷоратро ташкил медиҳад.
Хароҷотҳои доимӣ	Хароҷотҳое, ки новобаста ба зиёдшавӣ ва камшавии андозаи корхона тағйир намеёбанд. Фарсудаҳои сармояи асосӣ инчунин ба хароҷотҳои доимӣ дохил мешавад. Масалан, нигоҳдории роҳҳое, ки ба хоҷагии фермерӣ мебаранд, дар ҳолати коршоям, азҷумлаи хароҷоти доимӣ мебошанд.
Фарсудаҳои таҷҳизоти	Пастшавии тадриҷии арзиши ибтидоии воситаҳои асосӣ, яъне фарсудаҳои он. Масалан, трактор дар давоми якчанд сол то даме, ки вайрон нашавад, истифода мешавад ва ин боиси таъмири арзишаш гарон мегардад. Бинобар ин, фоизи муайяни арзиши трактор ба хароҷотҳои амалиётӣ ворид карда мешавад ва бо ин, маблағи даромади андозбандишаванда кам мешавад. Ҳамин тариқ, воситаҳои сарфашуда ҷамъоварӣ мешаванд ва ҳангоми ба охир расидани давраи муайян ва дар ҳолати нигоҳдории босарфаи маблағи мазкур ба онҳо трактори нав харидорӣ кардан мумкин аст.

Баҳисобгирӣ фаъолияти соҳибкорӣ чӣ маъно дорад?

Баҳисобгирӣ фаъолияти соҳибкорӣ – раванди бурдани сабти маълумот дар китоби махсуси баҳисобгирӣ ё дар компютер бо мақсади мушоҳида ва назорати истифодаи захираҳои табиӣ ва молиявӣ ва инкишофи тиҷорат мебошад.

Баҳисобгирӣ фаъолияти соҳибкорӣ ба соҳибкор имкониятҳои зеринро медиҳад:

- Тамоми раванди фаъолияти дар айнаи замон амалишаванда, инчунин пешгӯии он, ки дар оянда чӣ рӯй дода метавонад;
- Ҳисобкунии тахминии ҳаҷми фоидаи интизоршаванда пас аз фурӯши маҳсулот;
- Ҳисоб кардани он, ки кадом қисми фоидаи солонаро ба инкишофи тиҷорат барои таъмини афзоиши минбаъдаи бефосилаи фоида маблағгузорӣ кардан зарур аст.

Сабтҳои мазкурро дар ҷои бозғатимод нигоҳ доштан зарур аст, ки ҳангоми зарурат баҳисобгирӣ ё воридкунии тағйиротҳои мутобик имконпазир бошад. Маълумот дар бораи ҳар як амали нав, харидҳо ё пардохтҳо бояд саривақт ба китоби баҳисобгирӣ ворид карда шавад.

Дарси 5: Асосҳои баҳисобгирии фаъолияти соҳибкорӣ

Ишораҳо барои омӯзгор

Қадами 1: Диққати хонандагонро ба калимаҳои нав ҷалб намоед. Барои дурусттару хубтар фаҳмидани модули мазкур ба онҳо донишҳои калимаҳои нав зарур аст.

Қадами 2:

Ба хонандагон фаҳмонед, ки бурдани ҳисоби фаъолияти соҳибкорӣ воситаи муҳим мебошад, ки ба соҳибкор имкониятҳои зеринро медиҳад:

- Тамоми раванди фаъолияти дар айнаи замон амалишаванда, инчунин пешгӯии он, ки дар оянда чӣ рӯй дода метавонад;
- Баҳогузориҳои ҳаҷми фоидаи интизоршаванда пас аз фурӯши маҳсулот;
- Ҳисоб кардани он, ки кадом қисми фоидаи солонаро ба инкишофи тиҷорат барои таъмини афзоиши минбаъдаи бефосилаи фоида маблағгузорӣ кардан зарур аст.

Диққати хонандагонро ба он ҷалб намоед, ки маълумот бояд ба китоби баҳисобгирӣ дар вақти иҷрошавии амалҳои мазкур ё амаликунии харидҳо ё пардохтҳо ворид карда шавад. Қайд намоед, ки соҳибкорон баҳисобгириро саривақт, бе таъхир ба ягон вақти дигар бояд иҷро намоянд. Дар ҳолати акс, соҳибкор маълумоти мазкурро аз хотир бароварда метавонад ва ҳатто метавонад воридкунии онро ба китоби баҳисобгирӣ аз хотир барорад. Ҳангоми пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ саривақт бурдани ҳамаи сабтҳои зарурӣ хеле муҳим аст.

Қадами 3: Аз хонандагон хондани матни “Баҳисобгирии фаъолияти соҳибкорӣ”-ро хоҳиш намоед. Боварӣ ҳосил намоед, ки хонандагон фаҳманд, ки баҳисобгирии фаъолияти соҳибкорӣ воситаи муҳим барои соҳибкорон ва роҳбарон мебошад.

Дар модули мазкур ту бурдани сабтҳое, ки ҳангоми амаликунии тиҷорати худ оиди ташкили полез гузаронидан зарур аст, меомӯзӣ. Намудҳои гуногуни баҳисобгирӣ мавҷуд аст, аммо баҳисобгирии дар модули мазкур таҳлилшаванда барои онҳое, ки бо тиҷорати начандон калон машғуланд, кифоя мекунад.

Тафтиши баҳисобгирии фаъолияти соҳибкориҳои худ

Маълумот дар китоби баҳисобгирӣ:

Дар қори хоҷагии фермерӣ ё корхона намудҳои гуногуни баҳисобгирӣ истифода мешавад, аммо роҳбари боақл вақти худро барои танҳо ҷунон баҳисобгирӣ сарф менамояд, ки ба ӯ самаранок бурдани мониторинг ва назорат, инчунин беҳтаркунии тиҷорати худро имконият медиҳад.

Баҳисобгирии сармояи асосӣ

- Сармояи асосии корхона.
- Ҷадавали пулии корхона (воситаҳои қарзӣ).
- Сармояи ҳудуди соҳибмулкони корхона.

Баҳисобгирии амалиётҳои асосӣ дар полези ту

Дар зер рӯйхати саволҳое, ки ба ту дар бурдани ҳисоби хароҷотҳо дар полези ту кӯмак мекунад, пешниҳод мешавад:

- Ту барои истифодаи қитъаи замини худ кай иҷозатнома гирифтӣ?
- Ту қитъаи замини худро кай побел кардӣ ва онро ба кишт тайёр кардӣ?
- Ту барои коркарди замин кай таҷҳизот харидорӣ кардӣ?
- Ту барои беҳтаркунии қитъаи замин поруро истифода кардӣ?
- Ту ползро аз алафҳои бегона, ки барои омодакунии компост истифода мешаванд, тоза кардӣ?
- Ту тухмиро барои кишт кай фармоиш додӣ ва кай гирифтӣ?
- Ту барои мубориза бо зараррасонҳо захрдорӯҳоро кай фармоиш додӣ ва гирифтӣ?
- Оё ту барои коркарди қитъаи замин техникаи хоҷагии қишлоқро ташкил кардӣ, агар ҳа, кай? (дар ҳолати масоҳати калони қитъаи замин ва талаботи истифодаи техника).
- Ту растаниҳоро кай об додӣ?

Қадами 4: Ҳама гуна маълумоте, ки ба тиҷорат муносибати бевосита дорад, бояд навишта шавад. Намудҳои гуногуни баҳисобгирӣ мавҷуд аст, аммо ин ҷо танҳо муҳимтарин намудҳои он баррасӣ мешаванд.

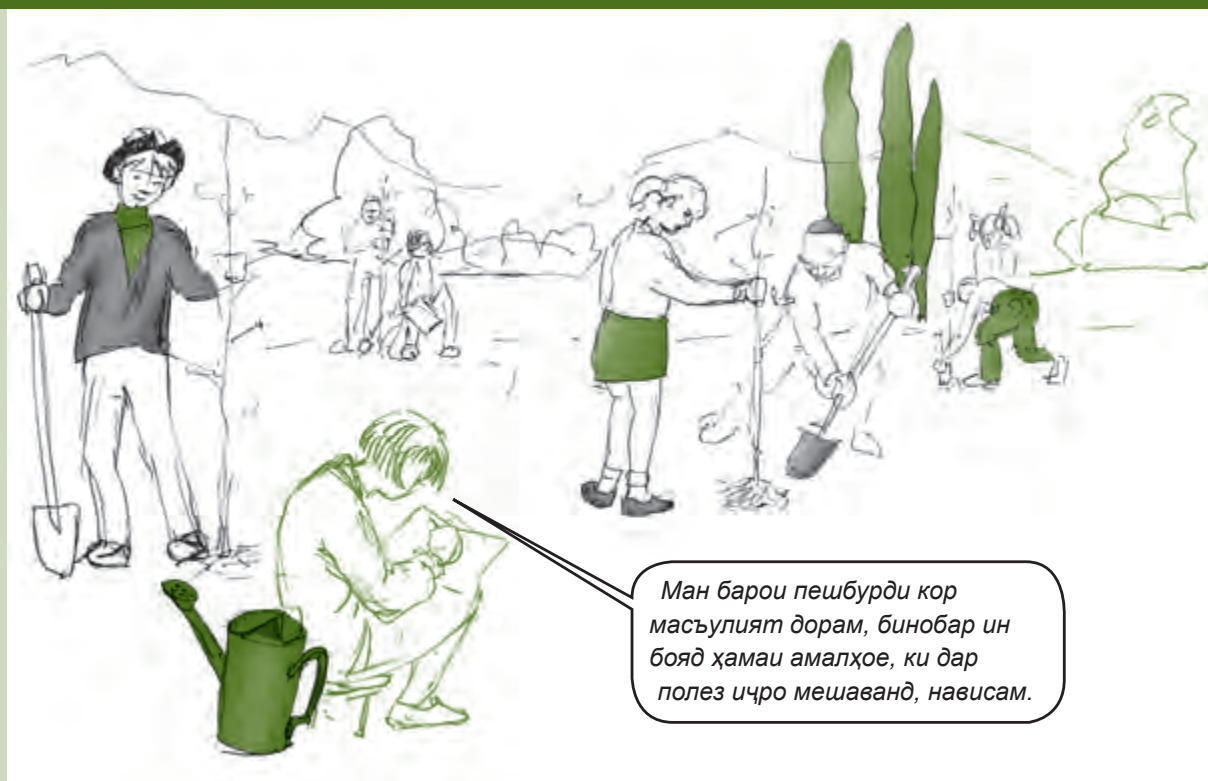
Ба хонандагон хотиррасон намоед, ки онҳо ба модули мазкур бояд баргарданд, зеро ҳангоми ташкили полези худ ба онҳо сабтҳое зарур мешаванд, ки бо баҳисобгирии амалиётҳои аз ҳама муҳим дар фаъолияти корхона вобастаанд.

Баҳисобгирии молиявии фаъолияти амалиётӣ

- Хароҷотҳое, ки барои хариди маводҳои хоҷагии қишлоқ (тухмӣ, таҷҳизот ва ғ.), ки барои парвариши растаниҳо заруранд;
- Даромади умумӣ аз фурӯш, азҷумла арзиши маҳсулоти парваришшуда барои истеъмоли шахсӣ истифодашуда;
- Фоидаи софе, ки дар натиҷаи фарқияти байни даромади умумӣ ва тамоми хароҷотҳои барои истеҳсол ва фурӯши маҳсулот ба даст омадааст;
- Хароҷотҳое, ки барои қувваи корӣ ҳангоми парвариши растаниҳо харҷ шудааст;
- Истифодаи воситаҳои қарзии пулӣ барои амалӣ кардани тиҷорат.

Ҳангоми оғоз кардани тиҷорати парвариши сабзавот ту бояд баҳисобгирии ҳамаи бандҳои дар боло зикршударо амалӣ намой.

Бо кадом сабаб бурдани баҳисобгирӣ аҳамияти ҷиддӣ дорад?

1. Дар китоби баҳисобгирӣ маълумотро дар бораи коре, ки дар фосилаи муайяни вақт иҷро шудааст, дарёфт кардан мумкин аст. Масалан:

- Ту барои парвариши зироати хоҷагии қишлоқ то аини замон чӣ қадар маблағро сарф кардӣ?
- Ту барои парвариши зироати хоҷагии қишлоқ дар соли гузашта чӣ қадар маблағро сарф кардӣ?
- Ту имсол нисбат ба соли гузашта ҳосили зиёдтарро гирифтӣ?

2. Ҳангоми баҳисобгирӣ маълумот дар бораи сармояи ба тиҷорат маблағгузоришуда низ ба назар гирифта мешавад.

Ба соҳибкор ё шахси идоракунандаи тиҷорат бояд баҳисобгирии алоҳидаи даромад ва хароҷотҳои вобаста ба ҳамин тиҷоратро барад ва онро бо хароҷоту даромади дигар омехта нанамояд. Барои ибтидои тиҷорат ва харидории таҷҳизоти зарурӣ ба **соҳибкор**, дар навбати аввал **маблағгузорӣ зарур** аст.

Қадами 5: Бо кадом сабаб баҳисобгирӣ аҳамияти ҷиддӣ дорад?

Ба хонандагон фаҳмонед:

Дар аксари мавридҳо аз одамоне, ки аҳамияти баҳисобгириро ба назар намегиранд, саволи зеринро шундан мумкин аст: “Баҳисобгирӣ муҳим аст?” Ҷавоб: “Ҳа, муҳим аст”. Баҳисобгирӣ ба соҳибкор барои ҷалб намудани диққати худ ба инкишофи минбаъдаи тиҷорат кӯмак мекунад.

Дар зер баъзе далелҳои оварда шудаанд, ки аҳамияти баҳисобгириро шарҳ медиҳанд.

Мухтасар:

- Ин ба соҳибмулк ё ба шахсони дигар дар фаҳмидани он кӯмак намояд, ки чӣ қадар сармоя ба корхонаи мазкур маблағгузорӣ шудааст.
- Соҳибкор метавонад корҳои иҷрокарда ва вақти онҳоро тафтиш намояд. Ин ба соҳибкор имкон медиҳад, ки истеҳсолоти худро бо истеҳсолоти шахси дигаре, ки тавонист ҳосили зиёдтарро ба даст орад, муқоиса намояд.
- Соҳибкор маълумот дорад, ки барои парвариши зироати муайяни хоҷагии қишлоқ чӣ қадар хароҷот шудааст ва метавонад ҳисоб кунад, ки бояд аз фурӯш чӣ қадар даромад гирад, ки фоида ба даст орад.

Мисолҳои пешниҳодшударо хонед. Ба хонандагон барои тафтиш кардани он, ки онҳо маводи дарсро то кадом андоза фаҳмиданд, саволҳо диҳед.

Хароҷотҳои мазкур сармоя номида мешаванд, азбаски онҳо ба манфиати тиҷорат ё корхонаи муайян истифода мешаванд, онҳо сармояи асосӣ (дорой)-и тиҷорат ё корхона номида мешаванд. Воситаҳо, таҷҳизот ва техникаи хоҷагии қишлоқ, ки барои корхонаи мазкур истифода мешаванд, воситаҳои истеҳсолот номида мешаванд.

3. Дар китоби баҳисобгирӣ инчунин маълумоти муҳиме пешниҳод мешавад, ки барои гирифтани қарз аз бонк (бонки фаъолияташ қонунӣ) зарур аст.

Мисол: Тасаввур намо, ки ту барои харидани асп, аробача ва олотҳои меҳнат маблағгузори кардӣ. Акнун, биё арзиши сармояи асосии тиҷорати туро муайян менамоем:

Моддаи сармоя	Нарх (дар сом)
Як сар асп	40 000
Якто аробача ва олотҳои меҳнат	10 000
Арзиши сармояи асосӣ	50 000

Агар бо мақсади харидории захираҳои дар моддаи сармоя зикршуда ту 20 000 сом қарз гирифта боӣ, сармояи асосӣ ё сармояи ширкат фарқияти байни арзиши сармояи асосӣ тарҳи воситаҳои қарзӣ, яъне 50 000 сом – 20 000 сом = **30 000** сомро ташкил медиҳад.

Моддаи сармоя	Нарх (дар сом)
Як сар асп	40 000
Якто аробача ва олотҳои меҳнат	10 000
Арзиши сармояи асосӣ	50 000
Қарз (кредит)	20 000
Арзиши соф/сармояи худӣ	30 000
Ҳиссаи фоизи сармояи худӣ ё амвол	60%

Мо баҳисобгирии кори соли
гузаштaro нигоҳ доштем, бинобар ин дар
дурустии бизнес-нақшаи худ барои ҳамин
қитъаи калони замин боварӣ дорем.

Сармояи худӣ – воситаҳои шахсии молиявии соҳиби тиҷорат мебошанд. Мавҷудияти сармояи худӣ соҳиби тиҷорат барои ташкилоти қарзӣ ё шахси инфиродӣ, ки ба шахси мазкур қарз медиҳад хеле муҳим аст, зеро дар ҳолати ноқоии тиҷорати ӯ қарзгир метавонад қарзи худро баргардонад ва боварӣ дорад, ки пас аз пардохти қарзҳо каме бошад ҳам сармояи муайян боқӣ мемонад.

ВАЗИФА

Таносуби фоизӣ воситаи муҳими баҳисобгирӣ маҳсуб мешавад, ки барои ҳисобкунии як қатор амалиётҳои тиҷоратӣ кӯмак мекунад. Барои фаҳмиши дурусти раванди мазкур **вазифаҳои зеринро иҷро намो:**

1. Чорводор 100 гӯсфанди мода дошт, агар таносуби фоизи баррагирӣ 60% бошад ва ҳар як гӯсфанди мода як барра дода бошад, ҳамагӣ чанд барра таваллуд шуд?
2. Агар фермер 6000 кг ҳосили сабзӣ гирифта бошад ва 85% онро фурӯхта бошад, ӯ чанд кг сабзиро фурӯхтааст?
3. Агар соҳиби истгоҳи сӯзишворипуркунӣ 900 литр сӯзишворӣ гирифта, 75% онро фурӯхта бошад, ӯ чанд литр сӯзишвориро фурӯхтааст?
4. Фурӯшанда ҳар рӯз 40 кг панир мегирад ва 90% онро мефурӯшад ва 10% барои истеъмоли шахсиаш гирифта мемонад. Чанд кг панир фурӯхта мешавад ва чанд кг панирро оилаи фурӯшанда истеъмол мекунад?
5. Исфана аз шаҳри Ош дар масофаи 380 км, Баткен дар масофаи 140 аз Исфана ҷойгир шудааст. Таносуби фоизи масофаи роҳи байни шаҳри Ош ва Исфана аз масофаи умумии роҳи Ош-Баткен чӣ гуна аст?
6. Агар аз бозор 800 кг картошка ҳосил гирифта бошанд ва 70% онро ба бозори маҳаллӣ барои фурӯш бурда бошанд, чанд кг картошка ба бозор бурда мешавад?

Баҳисобгирии табиӣ барои идоракунии ҳама гуна намуди тиҷорат муҳим аст. Азбаски хоҷагии фермерӣ тиҷорати дарозмуддат аст, ту бояд баҳисобгирии ҷузъии тамоми омилҳои полези худро амалӣ намой. Агар тасаввур намоем, ки ту бо парвариши картошка машғул мебошӣ, он гоҳ:

- Ту кадом навъи картошкарӯ кишт кардӣ?
- Дар давраи инкишофи растаниҳо дар як моҳ чанд маротиба рӯзҳои боронгарӣ буданд?
- Кай ва то кадом андоза рӯзҳо гарм ё хунук буданд?
- Ту кай ба картошка об мондӣ?
- Ту кадом ҳаҷми поруро истифода кардӣ?
- Аз аввали парвариши картошка то ба охир расидани ҷамъовари картошка чанд рӯзи меҳнати зарур шуд?
- Чанд килограмм картошка ҷамъоварӣ шуд?
- Чанд килограмм картошка барои истеъмоли оила боқӣ монда шуда ва кадом ҳиссаи картошка дар бозори маҳаллӣ фурӯхта шуд?

Чавобҳо:

1. Чорводор 100 гӯсфанди мода дошт, агар таносуби фоизии баррагирӣ 60% бошад ва ҳар як гӯсфанди мода як барра дода бошад, ҳамагӣ чанд барра таваллуд шуд?

$$100 \text{ гӯсфанди мода} \times 60 \div 100 = 60 \text{ барра}$$

2. Агар фермер 6000 кг ҳосили сабзӣ гирифта бошад ва 85% онро фурӯхта бошад, ӯ чанд кг сабзиро фурӯхтааст?

$$6000 \text{ кг} \times 85 \div 100 = 5100 \text{ кг}$$

3. Агар соҳиби истгоҳи сӯзишворипуркунӣ 900 литр сӯзишворӣ гирифта, 75% онро фурӯхта бошад, ӯ чанд литр сӯзишвориро фурӯхтааст?

$$900 \text{ литр} \times 75 \div 100 = 675 \text{ литр}$$

4. Фурӯшанда ҳар рӯз 40 кг панир мегирад ва 90% онро мефурӯшад ва 10% барои истеъмоли шахсиаш гирифта мемонад. Чанд кг панир фурӯхта мешавад ва чанд кг панирро оилаи фурӯшанда истеъмол мекунад?

$$40 \text{ кг} \times 90 \div 100 = 36 \text{ кг фурӯхта мешавад}$$

$$40 \text{ кг} \times 10 \div 100 = 4 \text{ кг оила истеъмол мекунад}$$

5. Исфана аз шаҳри Ош дар масофаи 380 км, Баткен дар масофаи 140 аз Исфана ҷойгир шудааст. Таносуби фоизии масофаи роҳи байни шаҳри Ош ва Исфана аз масофаи умумии роҳи Ош-Баткен чӣ гуна аст?

$$140 \text{ км} \div 380 \times 100 = 36.8\%$$

6. Агар аз бозор 800 кг картошка ҳосил гирифта бошанд ва 70% онро ба бозори маҳаллӣ барои фурӯш бурда бошанд, чанд кг картошка ба бозор бурда мешавад?

$$800 \text{ кг} \times 70 \div 100 = 560 \text{ кг}$$

Қадами 7: Баҳисобгирии табиӣ

Диққати хонандагонро ба он, равона намо ки баҳисобгирии мазкур маҷмӯи маълумот дар бораи воқеаҳои рӯйдодаи ҳаррӯза ё ҳармоҳаи корхона мебошад. Вобаста аз мақсадҳои махсуси корхонаи мушаххас, баъзе аз навиштаҷотҳо ҳар рӯз, баъзеашон дар як ҳафта ё як моҳ як маротиба сабт карда мешаванд. Соҳибкори муваффақ инчунин рӯзномаро мебарад, ки ба он ҳар рӯз рӯйдодҳоро дар корхона сабт менамояд.

Ба хонандагон намунаи рӯзnome, ки ҳар моҳ пур карда мешавад, пешниҳод мешавад.

Ту, албатта метавонӣ гуфта бошӣ, ки “Ман картошка шинонидам, об додам, ҳосилашро ҷамъоварӣ кардам ва хушбахтам” ва ҳеҷ гуна баҳисобгириро набарӣ. Аммо ҳангоми баҳисобгирии мутобиқ ту метавонӣ ҳосили худро бо ҳосили гирифтаи картошкапарвари дигар муқоиса намой ва савол диҳӣ: “Чаро ман аз рафиқам дида, ду маротиба камтар картошка ҷамъоварӣ кардам?”

Ҳамин тариқ, баҳисобгирӣ фаҳмидани мушкилоти мавҷудбуда, гузаронидани таҳлили он ва пайдо намудани ҷавоб дар бораи сабаби комёбӣ ё ноқомии корхонаи худро имконият медиҳад.

Рӯзнома – баҳисобгирии табиӣ мебошад. Дар зер намунаи рӯзномаи корхона оиди парвариши картошка дар қитъаи масоҳаташ як сядяк пешниҳод мешавад:

Моҳ	Намуди кор	Эзоҳ
Апрел	- Кирои коргарон барои тайёркунии майдон барои кишт - Истифодаи пору ва рӯпӯшкунӣ замин дар полез - Харидории картошкаи тухмӣ - Харидории поруҳои азотӣ - Харидории картошкаи тухмӣ	Ду рӯз 36 кг 2 борпеч
Май	- Обёрӣ - Побели майдон	
Июн	- Обёрӣ - Истифодаи пестисидҳо	Заҳрдоруҳо
Июл	- Обёрӣ - Хоккашкунӣ	
Август	Истифодаи пестисидҳо	Заҳрдоруҳо
Сентябр	- Тайёрӣ ба ҷамъовариҳои ҳосил - Тайёр кардани ҷои салқин (таҳхона) барои нигоҳдории нисфи ҳосил - Ташкили коргарон барои ҷамъовариҳои ҳосил	2 нафар
Октябр	- Ҷамъовариҳои ҳосил - Саракунии картошка тибқи андоза - Ҷойгиркунии нисфи ҳосили картошка дар ҷои салқин барои фурӯши он дар моҳи ноябр бо нархи баланд - Ҷудокунии як чоряки ҳосил барои истеъмоли оила - Интиқоли як чоряки ҳосил барои фурӯш дар бозор дар октябр	Як мошини боркаш Бо қувваи худ
Ноябр	- Ташкили коргарон барои баровардани картошка аз таҳхона - Ташкили нақлиёт - Фурӯши картошка бо нархи баланд	1 нафар 1 мошини боркаш Бо қувваи худ

Дар ин намуди баҳисобгирӣ ҳамаи намудҳои корҳои зарурии ба рафти парвариш дар давраи инкишоф вобастабуда фаро гирифта мешаванд. Ғайр аз ин, ба он боз корҳои сершумори дигарро ворид кардан мумкин буд. Ҳар қадаре, ки баҳисобгирӣ мураккаб бошад, ҳамон қадар барои ҷаркунии он вақти зиёд сарф мешавад, аммо тасдиқи он, ки картошкаи парваришкардаат дар ноҳияатон аз ҳама беҳтарин аст, барои иҷро кардани сабтҳои мазкур метавонад тӯро ҳавасманд созад.

Рӯзномаи мазкур – ин рӯзномаест, ки ҳар моҳ пур карда мешавад. Ҳангоми оғоз кардани тиҷорати худ рӯзномаро ҳар рӯз пур кардан беҳтар аст ва ҳамаи рӯйдодҳоро дар тиҷорат сабт кардан зарур аст. Дар асл он ба рӯзномаи шахсӣ монандӣ дорад, аммо ин ҷо намудҳои корхое, ки ба тиҷорат вобастаанд, навишта мешаванд.

Рӯзномаи дар зер овардашудаи ҳармоҳаро бо сабткунии ҳамаи ҳодисаҳои дар ҳаёти мактабии ту рӯйдода пур намо: масалан, дар майдончаи варзишӣ занозанӣ кардем, ё ба тирезаи кушодаи синф парранда парида омад ва ғ. Дар кунҷи чапи чоркунҷаи мутобиқ санаро сабт намо.

Моҳҳо:

Рӯзҳо	Душанбе	Сешанбе	Чоршанбе	Панҷшанбе	Ҷумъа	Шанбе	Якшанбе
Ҳафтаи 1							
Ҳафтаи 2							
Ҳафтаи 3							
Ҳафтаи 4							
Ҳафтаи 5							

Бюджети молиявӣ инчунин як намуди рӯзнома мебошад, зеро пайдарҳамии хароҷотҳои амалиёти дар рафти парвариши зироати хоҷагии қишлоқ кашидашударо нишон медиҳад. Бюджети молиявӣ бо бюджети табиӣ вобаста аст. Дар мисоли дар зеровардашуда нишон дода шудааст, ки кай ин ё он хароҷотҳо кашида шуданд, инчунин маблағи хароҷотҳои кашидашуда ва асосноккунии он оварда шудаанд.

Бюджети мазкур танҳо хароҷотҳои бо парвариши картошка вобастабударо нишон медиҳад. Онҳо **хароҷотҳои тағйирёбанда** ё хароҷотҳои қорӣ номида мешаванд, зеро вобаста ба масоҳати кишт тағйир меёбанд. Агар картошка дар қитъаи замини масоҳаташ ба ҷои 1 саяк 10 саяк кишт карда шавад, хароҷотҳо ба 10 маротиба зиёд мешаванд.

Гурӯҳи дигари хароҷотҳо дар бюджети мазкур **хароҷотҳои доимӣ** номида мешавад. Хароҷотҳои мазкур аз ҳаҷми истеҳсолот вобаста набуда, барои мавҷуд будани тиҷорат пардохт карда мешаванд. Масалан, андози замин, ки новобаста аз он, ки дар он зироатҳои хоҷагии қишлоқ кишт карда мешаванд ё намешаванд, ситонида мешавад. Маблағи андоз танҳо дар сурати васеъшавии масоҳати замини иҷора зиёд мешавад.

Қадами 8: Вазифа

Барои фаҳмидани он, ки то кадом андоза хонандагон маводи дарсро азхуд карданд, ба онҳо оиди бурдани рӯзнома дар давоми як моҳ вазифа супоред. Аз онҳо хоҳиш намоед, ки ҳар рӯз ҳамаи воқеаҳои ҳаёти мактабии худро нависанд. Боварӣ ҳосил намоед, ки онҳо дар кунчи чапи ҳар як росткунҷа санаро навиштаанд ва воқеаҳои муқаррарии ҳаррӯза, инчунин ҳолатҳои махсусро сабт кардаанд.

Қадами 9: Бюджети молиявӣ

Дар ин ҷо шарҳи мухтасари бюджети молиявӣ ва намунаи он оварда шудааст. Ҳангоми шиносои бо модули хонандагон шарҳи нисбатан муфасссали бюджетҳоро мегиранд.

Бюджети хароҷотҳои молиявӣ барои парвариши картошка

Моҳ	Намуди кор	Маблағ	Нарх барои як воҳид (сом)	Маблағи умумӣ (сом) (барои 1 саҷак)
Апрель	- Кирои коргарон барои тайёркунии майдон барои кишт - Харидории картошкаи тухмӣ - Харидории поруҳои азотӣ - Коргарон барои кишти картошка	Бо қувваи худ 36 кг 2 борпеч Бо қувваи худ 1 рӯз	100 17 15.0 100	(100) 612 30 (100)
Май	• Обёрӣ		20	20
Июн	- Обёрӣ - Истифодаи пестисидҳо	Заҳрдоруҳо	20 пардохт шудааст 2000/100 саҷак	20
Июл	• Обёрӣ		20 пардохт шудааст	
Август	• Истифодаи пестисидҳо	Заҳрдоруҳо	2000/100 саҷак	20
Сентябр	- Тайёри ба ҷамъовариҳои ҳосил - Тайёр кардани ҷои салқин (таҳхона) барои нигоҳдории нисфи ҳосил - Ташкили коргарон барои ҷамъовариҳои ҳосил	Бо қувваи худ 1 рӯз	100	(100)
Октябр	- Ҷамъовариҳои ҳосил - Ҷойгиркунии нисфи ҳосили картошка дар ҷои салқин барои фурӯши он дар моҳи ноябр бо нархи баланд - Интиқоли як чоряки ҳосил барои фурӯш дар бозор дар октябр	Бо қувваи худ 2 рӯз Бо қувваи худ 2 рӯз	100 100	(200) (200)
Декабр	• Фурӯши нисфи ҳосили картошка бо нархи баланд (тақрибан 137 кг) дар бозор	Бо қувваи худ 2 рӯз	100	(200)
Ҷамағӣ:				(900) 702
Маблағи умумии хароҷот:				1 602

Дар бюджет инчунин фоидаи ба нақшагирифташудаи корхонаро баррасӣ кардан зарур аст. Дар ҳолати мазкур ҳосили картошка 275 кг аз як саҷак ташкил медиҳад. Агар тамоми ҳосили ҷамъоваришуда фурӯхта шавад, **даромади умумӣ** намуди зеринро дорад:

Аз фурӯш дар моҳи октябр 138 кг бо нархи (тахминан) 10 сом/кг = 1380 сом

Аз фурӯш дар моҳи декабр 137 кг бо нархи (тахминан) 12 сом/кг = 1644 сом

Аз ин бармеояд, ки даромади умумӣ аз фурӯш аз 1 саҷак = 3024 сом

Маълум аст, ки то муайянкунии маблағи фоидаи соф хароҷотҳои умумии истеҳсолиро таҳлил кардан зарур аст.

Дар ҷадвали дар боло овардашуда ҳамаи хароҷотҳои интизоршаванда нишон дода шудаанд, ки инчунин арзиши меҳнати шахсиро дар бар мегиранд. Дар корхонаи расман бақайдгирифташуда, хароҷотҳои меҳнати мазкур бояд аз ҳисоби даромади фаъолияти соҳибкорӣ пардохт карда шаванд. Аммо дар ҳолати полез, хароҷотҳои мазкур дар тиҷорат беҳтар аст, ки ба назар гирифта нашаванд ва меҳнати шахсӣ пардохт нашавад ва қисми зиёди фоида ба тиҷорати соли оянда равона карда шавад.

Ҳамин тариқ, **фоидаи воқеӣ** $3024 \text{ сом} - 1602 = 1422 \text{ сомро}$ ташкил дод.

Аммо агар ту барои меҳнати худ маблағ пардохт нанамой, фоида пас аз фурӯши пурраи ҳосил $1602 + 900 \text{ сом}$ барои меҳнат $= 2322 \text{ сомро}$ ташкил медиҳад.

Хароҷотҳои корхона

Ҳангоми натиҷагирӣ гуфтан мумкин аст, ки хароҷоти корхона ё тиҷорат **хароҷотҳои асосӣ** (капиталӣ), **хароҷотҳои тағйирёбанда** ва **хароҷотҳои доимиро** дар бар мегирад. Аз ин бармеояд, ки бюджети хароҷотҳо аз ду қисмати асосӣ: хароҷотҳои асосӣ (капиталӣ) ва тағйирёбанда иборатанд.

Чун дар ҳамаи бюджетҳо бюджети хароҷот метавонад нисбатан содда ва мураккаб бошад, ки барои тиҷорати калон зарур аст ва имкон медиҳад, ки тафтиши ҷузъии ҳолати фаъолияти тиҷоратӣ гузаронида шавад.

Асосҳои

ТАРТИБДИҲИИ БЮДЖЕТ

Калимаҳои нав

Захираҳои табиӣ Захираҳое, ки барои пешбурди фаъолияти корхона заруранд, ба монанди замин, тухмӣ, инчунин хароҷотҳое, ки бо маркетинг вобастаанд.

Захираҳои молиявӣ Пасандозҳо ва қарзҳое, ки ба тиҷорат маблағгузорӣ шудаанд.

Хароҷотҳо Пули ба тиҷорат барои фаъолият, истеҳсол ва фурӯш харҷшаванда ва маблағгузоришаванда.

Ҳаракати воситаҳои пулӣ Фарқияти софи байни даромад ва хароҷотҳои корхона дар фосилаи муайяни вақт

Эзоҳи муҳим:

Барои пӯшонидани хароҷотҳои корхонаи худ дар ту бояд ҳамеша ҳаракати мусбии воситаҳои пулӣ мавҷуд бошад. Аз ин бармеояд, ки ҳаҷми фурӯш дар моҳи таҳлилшаванда бояд ҳаҷми хароҷотҳо ё ҳама гуна норасоии пул аз ҳисоби пасандозҳои ту ё воситаҳои қарзӣ ҷуброн карда шавад. Агар ту тибқи талаботи бизнес-нақша ё дар даврае, ки ба тиҷорат пули нақд зарур аст, воситаҳои пулии нақд надошта бошӣ, тиҷорати ту боз меистад. Маҳз барои ҳамин ту бояд тиҷорати худро аз тартибдиҳии нақшаи воқеии маблағгузорӣ дар лаҳзаи зарурати пӯшонидани хароҷотҳо оғоз намоӣ.

Тартибдиҳии бюджет чист?

Тартибдиҳии бюджет – машқ оиди ба нақша гирифтани оянда мебошад.

Муҳим будани бюджет

Агар оилаи ту барои сайругашт ба кӯҳҳо рафтани бошад, ҳар як узви оила бояд ба нақша гирад, ки бояд чӣ кор кунад. Волидайн ба нақша мегиранд, ки нақлиёт ва хӯрокро ташкил мекунад. Фарзандон метавонанд бо худ тӯбро гиранд, то ки дар давоми рӯз бо он бозӣ кунанд. Ба нақша гирифтани – ин андеша кардан оиди оянда аст, яъне агар ту ягон амалро иҷро кардан хоҳӣ ва он иҷро мешавад. Агар ту тӯбро гирӣ, ин маънои онро дорад, ки оилаи ту бо тӯб бозӣ мекунад. Ба нақша гирифтани ба оилаи ту дар истироҳати хубу бофароғат ва гирифтани лаззати ҳақиқӣ кӯмак мекунад.

Дарси 6: Асосҳои тартибдиҳии бюджет

Ишораҳо барои омӯзгор

Эзоҳ:

Мақсади модули мазкур: Ба хонандагон фаҳмонидани аҳамияти ба нақша гирифтани то оғози тиҷорати худ, ҳатто хамин гуна тиҷорати хурд, чун ташкили полези шахсӣ. Машқҳо ва вазифаҳои модули мазкур барои нишон додани он аст, ки ба нақша гирифтани ин раванде мебошад, ки ҳар нафар то оғози ҳама гуна тиҷорат ё корхона бояд истифода намояд ва метавонад истифода намояд. Дар марҳилаҳои минбаъдаи курси мазкури омӯзишӣ, вақте ки хонандаҳо нақшаи кориро барои ташкили полези шахсӣ тартиб медиҳанд, маълумоти зарурӣ оиди бюджет пешниҳод карда мешаванд.

То оғози модули мазкур: Агар дар деҳа ягон нафаре, ки бо таҷрибаи худ оиди баҳисобгирӣ маълум шудааст, он шахсро даъват намоед, то ки ба хонандагон дар бораи банақшагирии тиҷорат ва баҳисобгирӣ нақл намояд.

Қадами 1: Аз хонандагон хондани калимаҳои навро хоҳиш намоед. Баъдан аз баъзеи онҳо хоҳиш намоед, ки бо сухани худ онҳоро фаҳмонанд, то ки шумо дурустии фаҳмиши калимаҳои навро аз ҷониби хонандаҳо тафтиш кунед.

Қадами 2: Матни “Аҳамияти ба нақша гирифтани”-ро хонед ва онро бо хонандагон муҳокима намоед. Баъдан аз онҳо хоҳиш намоед, ки мисолҳоеро оранд, ки банақшагирии возеҳ барои расидан ба комёбӣ кӯмак кардааст. Масалан, маъракаи тӯи хуб гузаронидашуда ба таври ҷузъӣ ба нақша гирифта шуда буд. Тафтиш намоед, ки хонандагон фаҳмидаанд, ки то баромадан ба сайругашт, ташкили шабнишинӣ ва ғ. ба онҳо зарур аст:

- Ба нақша гиранд, ки онҳо бояд кадом корҳоро иҷро кунанд;
- Донанд, ки кадом ашёҳоро бо ҳам гирифтани зарур аст;
- Донанд, ки ба онҳо чӣ қадар маблағи пулӣ зарур аст.

Нақша муваффақ буд

Тартибдиҳии бюджет — ин машқ оиди ба нақша гирифтани ва пешгӯӣ кардани мебошад. Ҳамаи мо машқхоро оиди ба нақшагирӣ иҷро менамоем, инчунин кӯшиши пешгӯии ояндаро мекунем. Тартибдиҳии бюджети тиҷорат — ба ҳамин гуна раванди банақшагирии гузаронидани ягон ид ё маърака монандӣ дорад. Аммо бюджети тиҷорат ҷойгиркунии далелҳо ва рақамҳоро дар шакли мантиқӣ барои пешгӯӣ намудани ояндаи эҳтимолӣ, дастовардҳои табиӣ ва молиявӣ, инчунин ҷорабиниҳое, ки дар доираи ҷорабини мазкур гузаронида мешавад, талаб менамояд. Агар бюджети мазкур даромаднокии тиҷоратро пешбинӣ нанамояд, ба он касе маблағгузорӣ намекунад.

Намудҳои маълумоте, ки дар бюджет истифода мешаванд

Барои тартибдиҳии нақшаи истифодаи молия ва бурдани баҳисобгирии ҳамаи ашёҳо/захираҳои харидоришаванда ё истифодашаванда дар корхона, ба ту ворид намудани маълумоти мазкур ба бюджет зарур аст. Захираҳои мавҷудбуда, чун ҷӯбу тахта, таҷҳизот ва мурғҷӯча барои зиёфати ҳамсояҳое, ки ба ту кӯмак карданд, хароҷотҳои мебошанд, ки ба тиҷорати ту тааллуқ доранд.

Қадами 3: Матни “Тартибдиҳии бюджет – машқ оиди ба нақшагирӣ ва пешгӯӣ аст” – ро хонед. Фаҳмонед, ки тартибдиҳии бюджет, банақшагирии вақт ва маблағи пулӣ барои расидан ба натиҷаҳои хуб мебошад. Ин дар асл чандон мушкил нест, ҳар шахс метавонад инро иҷро намояд ва дар асл ҳамеша бо ин машғул мешавад. Пеш аз он, ки тиҷорати худро оғоз намоед, ҳамаро ба таври саҳеҳ ва воқеӣ ба нақша гирифтани зарур аст, дар ҳолати акс расидан ба қомеъӣ дар тиҷорат шубҳанок мегардад.

Қадами 4: Намудҳои маълумоте, ки дар бюджет истифода мешаванд.

Дар аввал ба хонандаҳо фаҳмонед, ки захираҳои табиӣ – ин феҳрасти ҳамаи он чизе мебошад, ки барои ташкил ва инкишофи минбаъдаи корхона зарур аст, масалан, асбобҳо, тухмӣ ва ғ. Захираҳои молиявӣ – ин ҳамаи хароҷотҳои мебошанд, ки барои кори корчаллон заруранд. Ҳангоми муқоисаи онҳо бо даромаде, ки аз фурӯши маҳсулот ба даст омадааст, ғоиди эҳтимолиро ҳисоб кардан мумкин аст.

Таъкид намоед, ки хароҷот – ин на танҳо он вақте, ки соҳибкор маблағи пулии нақдро пардохт мекунад, балки он вақте, ки соҳибкор захираҳо ё ашёҳое, ки дар даст дорад, истифода мекунад, мебошад, зеро захираҳо арзиши бозаргонии худро доранд ва агар онҳо барои тиҷорат истифода шаванд, қисми хароҷоти тиҷорат маҳсуб мешаванд. Чӯчаҳои дар расм нишон додашуда, дар ҳавлии ҷавон аллакай буданд. Ў онҳоро барои зиёфати шахсоне, ки барояш дар тиҷорат кӯмак карданд, истифода кард. Ў онҳоро акнун фурӯхта наметавонад ва аз ин бармеояд, ки ӯ хароҷот кардааст. Арзиши ҳар кадоме аз онҳо бояд ба бюджет ворид карда шавад, танҳо ҳамаи вақт сурати арзиши пурраи оғоз ва фаъолияти тиҷоратро ба даст овардан мумкин аст.

Барои тафтиш намудани он, ки маводи дарс аз ҷониби хонандагон фаҳмида шудааст, яке аз хонандагонро хоҳиш намоед, ки маълумоти, ки дар чоркунҷаҳои ҳолии китоби худ навишташударо бо овози баланд хонад.

Хароҷотҳои табиӣ ва натиҷаҳои интизоршавандаи тиҷорат, яъне барои ташкили полз чӣ қадар замин зарур аст, чӣ қадар тухм харидан зарур аст ё чӣ қадар мурғ зарур аст, ки дар як ҳафта 100 дона тухм гирифта шавад.

Хароҷотҳо, ки барои ташкили корхона, хароҷотҳои ҷорӣ тиҷорат ва даромади молиявӣ эҳтимолӣ аз фурӯши маҳсулот. Онҳо нишон медиҳанд, ки ту чӣ қадар маблағхоятро ба инкишофи тиҷорат гузошта метавонӣ ва чӣ қадар маблағро эҳтимол бояд ба қарз гирӣ

Хароҷотҳо

Ин воситаҳое, ки барои истеҳсоли маҳсулот ё мол заруранд. Хароҷотҳо метавонанд захираҳои табиӣ бошанд, ба монанди тухмӣ ва пору. Ту метавонӣ пасандозҳои молиявӣ худро барои пӯшонидани хароҷотҳои ба хариди тухмӣ ва пору вобастабуда истифода намоӣ. Тахтаву чӯби дар анбор мавҷудбударо низ метавонӣ барои корхона истифода шаванд ва онҳо бояд дар бюджет тибқи нархи бозаргонӣ нишон додан зарур аст.

Омили вақт ҳангоми тартибдиҳии бюджет

Бюджет барои давраи муайяни вақт тартиб дода мешавад. Худудҳои вақтии тиҷорат метавонад якчанд ҳафтаро, агар ту аз шир панир истеҳсол намоӣ, фаро гирад; ё якчанд моҳ, агар ту сабзавот парвариш намоӣ; ва якчанд сол, агар ту хоҷагии фермерӣ ташкил карда боӣ.

Бюджет барои чӣ истифода мешавад?

Тартибдиҳии бюджет маънои онро дорад, ки ту ба таври муфасссал ҳамаи омилҳои тиҷоратеро, ки оғоз кардан меҳоя, таҳлил менамоӣ. Ту бояд ба таври воқеӣ пешгӯӣ намоӣ, ки кадом захираҳо барои пешбурди тиҷоратат зарур мешаванд ва тиҷорати ту дар давоми давраи муайяни вақт чӣ гуна инкишоф меёбад. Бюджет метавонад барои ту харитаи роҳи инкишофи дарозмуддати тиҷоратат гардад. Бюджет ба ту барои муайянкунии он, ки ту чӣ қадар харҷ кардӣ, боз чӣ қадар харҷ кардан зарур аст ва ту бояд чӣ қарз кунӣ, кӯмак мекунад. Ин феҳрасти хуб банақшагирифташуда ва андешидашудаи чорабиниҳо мебошад, ки дар он ҳамаи хароҷотҳо бо манбаҳои воқеӣ маблағгузорӣ муқоиса карда мешаванд.

Бюджет роҳҳои босуръат ва натиҷаноки ноилшавӣ ба мақсадҳои гузошташуда бо истифодаи захираҳои мавҷудбударо нишон медиҳад. Аммо бо сабабҳои гуногун қарз як одам метавонад муваққатан аз роҳи рост берун шавад, вале ҳолатҳои пешбинишуда ё “корҳои таъмири роҳ” –ро паси сар карда, ҳамеша ба мақсади гузошташуда баргаштан мумкин аст.

Дар ҳолати ба нақша нагирифтани ва тартиб надодани бюджети тиҷорат кадом хатар дучор шуда метавонад?

Агар ту рӯйхати ҳамаи намудҳои фаъолият ва ҳамаи хароҷотҳои бо оғози тиҷорат вобастабударо тартиб надиҳӣ, муайянкунии кадом вақт, кай ва чӣ қадар пул ба ту барои пешбурди тиҷорат зарур аст, мушкил мешавад. Ту метавонӣ тухмиро кишт намоӣ, аммо дертар маълум мешавад, ки барои хариди пору ту маблағ надорӣ. Ин маънои онро дорад, ки ту пулро аллакай сарф кардаӣ ва акнун фоида гирифта наметавонӣ. Аз ин ҷо бармеояд, ки ту пулро беҳуда сарф мекуни, зеро маблағгузори заруриро барои давом додани тиҷорати худ ёфта наметавонӣ. Ту фаҳмидӣ, ки пулро ба ҳаво чош медиҳӣ?

Қадами 5: Омили вақт ҳангоми тартибдиҳии бюджет

Хонандагон бояд фаҳманд, ки хоҳ дар полез, хоҳ дар хоҷагии фермерӣ ҳудуди мӯҳлати бюджети тартибдодашуда бояд вақтеро, ки аз оғози парвариши зироат ё чорво то тайёршавии онҳо барои фурӯш зарур аст, фаро гирад. Ин ҳудудҳои вақтро дигаргун кардан душвор аст, зеро онҳо берун аз назорати соҳибкор қарор доранд. Хонандагон бояд дарк намоянд, ки онҳо вақти муайяно, яъне аз лаҳзаи маблағгузорӣ барои хариди тухмӣ ва ғ. то расидан ба сатҳи даромаднокии тиҷорати худ, бояд мунтазир шаванд. Ҳар қадар, ки бюджет воқеӣ тартиб дода шуда бошад, ҳамон қадар дар тиҷорат ҳодисаҳои ғайричашидмошт кам дучор мешаванд. Барои расидан ба комёбӣ шахс бояд пурсабру пуртоқат бошад ва дар бораи ўҳдадориҳои худ дар рафти давраи пурраи пешбурди тиҷорат фаромӯш накунад.

Қадами 6: Бюджет бо кадом мақсад истифода мешавад?

Чорабиниҳо барои сабук кардани фаҳмиши хонандагон пешниҳодшаванда:

Пас аз хондани зерфасли мазкур ва азназаргузаронии расмҳо:

- I) Аз як чанд хонанда хоҳиш намоед, ки фаҳмонанд, ки чаро бюджет дар тиҷорат барои расидан ба муваффақият кӯмак мекунад.
- II) Пурсед, ки оё ягон нафар тарзи мазкури нақшагириро истифода кардааст ё ягон нафареро, ки аз ин тарз усул кардааст, мешиносад. Хонандагон метавонанд мусоҳибаро бо соҳибкории деҳаи худ гузаронанд ва дар дарси оянда ба тамоми синф нақл намоянд, ки чи тавр тартибдиҳии бюджет ҳангоми ташкили тиҷорат ба онҳо кӯмак кардааст.
- III) Агар дар деҳа мушовир ё ягон шахсе, ки тартибдиҳии бюджетро дар қабули қарорҳо истифода мекунад, зиндагӣ ва фаъолият кунад, аз ӯ хоҳиш намоед, ки ба мактаб биёяд ва масъалаи мазкурро бо хонандагон муҳокима намояд. Агар шахси мазкур розӣ шавад, метавонед мусоҳибаро дар ҳавои кушоду соф дар кӯча гузаронед.

Қадами 7: Агар бюджети тиҷоратро ба нақша нагиред ва тартиб надихед, шуморо кадом хатар интизор аст?

Бюджет ба шахс имкон медиҳад, ки пешакӣ оиди чӣ қадар вақт ва чӣ қадар маблағи пулӣ барои ташкили тиҷорат зарурат доштара баҳогузори намояд. Бе нақшагирии мазкур шахсе, ки фаъолияти соҳибкориро нав оғоз кардааст, бе маълумот ва ғумроҳона фаъолият мекунад ва аз эҳтимол дур нест, ки тиҷораташ дучори нокомӣ мешавад.

ВАЗИФА

Баъдан дар доираи курси мазкури омӯзишӣ ту полези хурди худро ташкил менамой. Шояд ту маҷбур мешавӣ, ки аз хонаводаат ё дӯстонат каме маблағ қарз гирӣ, аммо арзиши захираҳои мазкур бояд ҳатман чун қисми нақшагирӣ ва тартибдиҳии бюджети ту ворид карда шавад. **Пеш аз ташкили корхонаи худ, хароҷотҳои мазкур бояд ба таври пурра таҳлил карда шаванд, то ки дар оянда ягон ҳолати ногаҳонии ғайричашмдошт рӯй надиҳад.**

Дар аввал рӯйхати ҳамаи маблағҳое тартиб деҳ, ки ба фикрат бояд харҷ шаванд.

Хароҷот	Миқдор	Арзиши як воҳид	Арзиши умумӣ	Кироя, харид ё ба қарз?
Ҳамагӣ:				

Пас аз пур кардани ҷадвали боло дар синф, ту метавонӣ маълумоти худро ба бозори маҳаллӣ рафта, тафтиш намой. Ҳангоми такрори машқи мазкур дар мӯҳлати муайян, ту шахсан тағйирёбии арзиши баъзе аз маводҳоро вобаста ба дастрасии мавсимии онҳо мушоҳида карда метавонӣ.

Қайд кардан зарур аст, ки бюджет пешгӯии он аст, ки ҳангоми афзалияти шароитҳои мӯътадил рӯй медиҳад. Аммо ба ин нигоҳ накарда, бо сабаби он, ки ягон тарзи идоракунии шароитҳои обу ҳаво мавҷуд нест, **обу ҳаво хавф маҳсуб мешавад** ва мутаносибан фермер бояд амалҳои худро ба он мутобиқ намояд. Агар дар давраи интизоршаванда борон наборад, фермер бояд бизнес-нақшаи худ ва бюджети онро **тахрир намояд** ва хароҷотро барои ташкили обмонии иловагии зироат илова намояд. Хавфҳои мазкур андозаи фоидае, ки фермер ба он умед мебандад, кам карда метавонанд. Вақте, ки корҳо тибқи нақша ё бюджет намераванд, танҳо хоҳиши меҳнат кардан ва ҳисси масъулияти фермер ўро ба комёбӣ мебарад ва фарқияти байни комёбӣ ва нокомии фермер асосан дар ҳамин аст.

Аз ин бармеояд, ки:

“Агар чизе ба самти дигар амалӣ шавад, худро сафед нанамо, қарорҳои пешинаи худро таҳлил кун ва тафтиш намо, ки оё аз нокомӣ эмин мондан мумкин буд? Аз хатогиҳои қаблии худ ибрат омӯз”.

Хонандагон метавонанд ба обу ҳавои номусоид шикоят кунанд, аммо кӣ дар он айбдор аст, ки онҳо саривақт барои бартарафкунии ҳолати мазкур чораҳоро наандешиданд?

Қадами 8: Вазифа

Дар рафти вазифаи мазкур ба хонандагон барои тартибдиҳии нақшаҳо ва ташкили полези шахсӣ маълумоти иловагӣ дода мешавад. Эҳтимол аст, ки ба онҳо барои омӯзиши мустақилонаи нархҳои бозор мӯҳлати муайян талаб мешавад. Агар шахсе, ки полези худро бомуваффақият ташкил кардааст, ёфт шавад ва ба хонандагон дар бораи таҷрибаи худ нақл карда тавонад, хонандагон метавонанд аз шахси мазкур дар бораи хароҷотҳо пурсанд.

Оё бюджет ҳамеша дуруст тартиб дода мешавад?

Бюджет – ин назардошти он мебошад, ки дар оянда чӣ рӯй дода метавонад ва он дар асоси дониши ту дар бораи табиати тиҷоратат тартиб дода мешавад. Ту тахмин мекуни, ки пас аз шинонидани картошка борон меборад, зеро дар аксарияти мавридҳо борон дар фасли баҳор меборад. Аммо, эҳтимол, дар воқеъ борон борида ҳам наметавонад, он вақт ба ту лозим меояд, ки барои гирифтани ҳосили хуб картошкаро бештар об монӣ. Ин кори иловагӣ ва хароҷотҳои иловагӣ мебошанд, ки ту онҳоро ба назар нагирифтӣ. Ҳангоми тартибдиҳии бюджет, ту бояд ба назар гирӣ, ки хавфҳо метавонанд ба тағйирёбии бюджети ибтидоӣ расонанд, аммо ҳангоми мавҷуд будани харитаи роҳ, ба ту ёфтани тарзи ҳалли масъалаи алоҳида осонтар мешавад.

Бюджети ҳаракати воситаҳои пулӣ

Дар **бюджети ҳаракати воситаҳои пулӣ** ту дар бораи вақти воридшавии даромад ё дар бораи зарурати воситаҳои пулӣ барои пӯшонидани хароҷотҳои минбаъда маълумот мегири.

Биёед намунаи бюджетро оиди парвариши картошка ба мавзӯи “Асосҳои баҳисобгирии фаъолияти соҳибкорӣ” баррасӣ менамоем. **Фосилаи вақт як моҳро** ташкил медиҳад. Ту мебинӣ, ки ҳуди ҳамон гурӯҳҳои хароҷотҳо дар давоми якчанд моҳ такрор мешаванд. Хароҷот барои меҳнати худӣ дар моҳҳои апрел, сентябр ва октябр ишора мешаванд. Хароҷот ва даромадро дар як ҷадвали ҳаракати воситаҳои пулӣ нишон додан мумкин аст. Бешубҳа, ҷадвали дар зер овардашудаи ҳаракати воситаҳои пулӣ аз бюджети полези ту мураккабтар аст, зеро дар он маълумоти бештар дода шудааст.

Бюджети ҳаракати воситаҳои пулӣ барои парвариши картошка дар қитъаи замини масоҳаташ 1 саяк

Модда	апр	май	июн	июл	авг	сент	окт	нояб	дек	Маблағ
Хароҷотҳо										
Тухмии картошка	612									
Поруҳо	30									
Обмонӣ		20								
Заҳрдоруҳо			20		20					
Хароҷотҳои умумӣ	642	20	20		20					702
Фурӯш							1380		1644	3024
Камомади софи ҷамъшуда	-642	-662	-682	-682	-702	-702	+678	+678	+2322	+2322

Эзоҳ: Ҳаҷми умумии хароҷотҳо дар моҳи мазкур барои маблағгузорӣ аз ҳисоби даромади бо фаъолият новобаста, яъне аз ҳисоби пасандозҳо ё кредит зарурат дорад. Чуноне, ки мебинед, дар моҳи октябр маблағгузориҳо ба фоида мубаддал мешаванд. Дар мисоли оддии овардашудаи полез меҳнати ту пардохт карда нашудааст.

Бюджети ҳаракати воситаҳои пулии ту нишон медиҳад, ки ту фоидаро ба маблағи 2322 сом гирифтӣ. Аз маблағи даромад аз фурӯши картошка ба маблағи 3024 сом маблағи умумии харҷшударо ба маблағи 702 сом баровардан зарур аст. Аммо аз хо-тир набарор, ки меҳнати ту ба моддаи хароҷотҳо дароварда нашудааст. Аз ҳисоби фоидаи мазкур ту метавонӣ васеъкунии масоҳати кишти картошкаро дар соли оянда маблағгузорӣ намоӣ, пули боқимондаро метавонӣ ба сифати мукофот барои меҳнати софдилонаи худ гирӣ.

Қадами 9: Оё бюджет ҳамеша дуруст тартиб дода мешавад?

Фаҳмонед, ки бюджет ҳуҷҷати ба нақша гирифтани мебошад, ки то оғози ҳама гуна тиҷорат тартиб дода мешавад, аммо ҳаёт ҳамеша вазъиятҳои ғайричашиддошро пеш меорад. Ҳангоми рӯй додани вазъияти мазкур соҳибкор бояд бюджетро бодикқат омӯзад ва тағйиротҳои заруриро ворид намояд. Ҳангоми зарур шудани хароҷотҳои иловагӣ онҳоро ба бюджет ворид кардан зарур аст. Аммо хароҷотҳоро бо қимати зиёд, фоидаро бо қимати кам, дар доираи қиматҳои оқилона ворид кардан беҳтар аст.

Қадами 10: Бюджети ҳаракати воситаҳои пулӣ

Бюджети ҳаракати воситаҳои пулӣ барои муқоисаи хароҷотҳо ва воридоти воқеӣ бо рақамҳои пешгӯишуда кӯмак мекунад. Ҳангоми пайдошавии хароҷотҳои ногаҳонӣ маҳз ба ҳамин бюджет тағйирот ворид кардан зарур аст.

Ин мисол танҳо барои полези оддӣ аст. Дар модуле, ки хонандагон кори худро дар полезҳояшон ба нақша мегиранд, шакли бюджети пурра пешниҳод карда мешавад, ки онро пур кардан зарур аст.

Қадами 11:

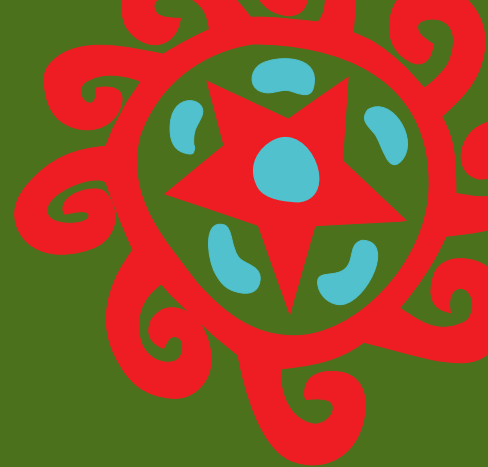
Диққати хонандагонро ба фосилаҳои вақти бюджети мазкур ҷалб намоед, инчунин кай маводҳои зарурӣ ҳарида шуданд, кай амалиётҳои табиӣ, мисол пору рехта шуда ва ғ.

Мисоли мазкур инчунин нишон медиҳад, ки даромади картошкапарвари мазкур барои баргардонидани воситаҳои қарзие, ки то саршавии тиҷорати худ гирифта буд, имкон медиҳад. Маблағе, ки пас аз пардохти ҳамаи хароҷотҳо ва пӯшонидани қарзҳо (ки аз кредит - **маблағи асосӣ** ва пардохти пешниҳоди кредит – **меъёри фоиз** иборат аст), боқӣ мемонад, фоидаи соф мебошад. Қисме аз ин фоидаи софро барои маблағгузориҳои хароҷотҳои соли оянда истифода кардан зарур аст.

ФАСЛИ

3

ДАСТРАСӢ БА МАШВАРАТӢ ВА МАБЛАҒГУЗОРӢ

Саҳифаи **136**

Идоракунии хавфҳо

Саҳифаи **146**

Дастрасӣ ба воситаҳои микрокредитӣ

Саҳифаи **168**

Дастрасӣ ба машваратҳо

Мақсад ва натиҷаҳо

7. Идоракунии хавфҳо

Мақсад: Ба хонандагон дар бораи мавҷуд будани омилҳое, ки метавонанд ба тиҷорат таъсири манфӣ расонанд маълумот додан, инчунин фаҳмонидани он, ки омилҳои мазкурро ҳангоми раванди қабули қарор оиди тиҷорат ба назар гирифтани зарур аст.

Натиҷаҳо: Донишҷӯён бо омилҳое, ки таъсири манфиро ба тиҷорат расонида метавонанд, шинос мешаванд. Онҳо мефаҳманд, ки ҳангоми ба нақшагирии тиҷорат омилҳои мазкурро ба назар гирифтани зарур аст. Ғайр аз ин, онҳо оиди ҳалли муштарак масъалаҳо таҷрибаву малака ба даст меоранд.

8. Дастрасӣ ба воситаҳои микрокредитӣ

Мақсад: Ба хонандагон фаҳмонидани фоида ва хатари кредит, ба онҳо оиди талаботҳо барои гирифтани кредит маълумот додан.

Натиҷаҳо: Хонандагон оиди микрокредит чун восита барои инкишофи тиҷорати деҳот дониш пайдо мекунанд. Онҳо бо ўҳдадорӣ ва масъулияти қарзгирон шиносӣ пайдо мекунанд. Онҳо мефаҳманд, ки қабули қарор ва амаликунии фаъолияти соҳибкорӣ дар масъулияти иҷтимоӣ ва рафтори оқилона асос меёбад.

9. Дастрасӣ ба машваратҳо

Мақсад: Шинос намудани хонандагон бо ҳадамотҳои машваратии Ҷумҳурии Қирғизистон ва фаҳмонидани он, ки ҳар як шахсе, ки дар соҳаи соҳибкорӣ деҳот фаъолият мекунад, бояд имконияти гирифтани машваратро дошта бошад.

Натиҷаҳо: Хонандагон оиди ҳадамотҳои машваратӣ, ки барои машварат ва маслиҳат оиди пешбурди тиҷорати сабзавотпарварии мурочиат мекунанд, маълумот мегиранд. Онҳо дар бораи муҳим будани машварат маълумот пайдо мекунанд ва мефаҳманд, ки истифодаи маслиҳати гирифташуда қарор ва масъулияти шахсиро талаб менамояд.

ИДОРАКУНИИ ХАВФҲО

Калимаҳои нав

Хавфи соҳибкорӣ

Ҳама гуна мушкилот ё монеаҳое, ки ба фаъолияти самаранок ва натиҷааш хуб таъсири манфӣ мерасонад. Мушкилот метавонад амалиётӣ, табиӣ ё сиёсӣ бошад.

Идоракунии хавф

Маҳорати пешгирӣ ё пасткунии самараноки омилҳои гуногуни хавф, ки метавонанд ба корхона таъсири манфӣ расонанд.

Дар модули мазкур ту метавонӣ оиди тарзҳои самараноки муайянкунии хавфи тижоратат, инчунин роҳҳои пешгирӣ ё пасткунии он маълумот гирӣ.

Дар аввал хоҷагии фермери ро таҳлил менамоем:

Дар хоҷагии фермери мазкур се намуди фаъолият бурда мешавад:

- сабзавот-парварӣ
- боғдорӣ
- парвариши бузҳои ширдеҳ

Хоҷагии мазкур аз фурӯши маҳсулот ҳар се самти фаъолияти вобастагӣ дорад. Ҳар як маҳсул занҷири алоҳидаи маркетингро дорад ва ҳар кадоме аз он барои мақсадҳои дигар истифода мешавад.

Ҳангоми амаликунии се намуди алоҳидаи фаъолият менечери хоҷагии мазкур хавфи худро ба се қисм тақсим мекунад. Бо гуфтаи дигар, эҳтимоли кам аст, ки нархи ҳар се маҳсулот якбора паст шуда метавонанд. Ғайр аз ин маҳсулоти гуногун дар бозорҳои гуногун дар вақти гуногун ба фурӯш бароварда мешавад.

Дарси 7. Идоракунии хавфҳо

Ишораҳо барои омӯзгор

Барои гузаштан ба мавзӯи мазкур дар оғоз омӯзед:

- Дар ҷомеаи маҳаллӣ кадом манбаъҳои маълумот мавҷуд ҳастанд?
- Соҳибони хоҷагиҳо ва фермерон дар бораи тухмӣ, тайёркунии замин ва ғ. аз кучо маълумот мегиранд?

Қадами 1:

Қайд намоед, ки ҳамаи ҷойҳои корӣ, азҷумла хоҷагиҳои фермерӣ, бояд барои шахсони дар онҳо фаъолияткунанда беҳатар бошанд. Барои ҳар як ҷои корӣ бояд нақшаи таъмини беҳатарӣ мавҷуд бошад. Модули ояндаи китоби мазкур ба беҳатарӣ дар хоҷагии фермерӣ бахшида мешавад.

Қадами 2:

Ба хонандагон нақл намоед, ки фаъолияти соҳибкорӣ метавонад ба хавфи омилҳое, ки инсон пешгирӣ ё назорат карда наметавонад, дучор шавад. Ҳангоми мониторинги тиҷорати худ соҳибкор бояд бодикқат бошад ва ба нишонаҳои аёншавандаи хавф диққат диҳад. Дар модули мазкур мисолҳои омилҳои хавфе, ки метавонанд ба хоҷагии фермерӣ таъсири манфӣ расонанд, оварда шудаанд.

Дар мисоли мо хоҷагии фермерие таҳлил мешавад, ки фермер тавассути воридкунии се намуди гуногуни фаъолият ва ба бозорҳои гуногун равонашуда хавфро паст кардааст.

Қадами 3:

Дар полези тариқи парвариши якчанд намуди сабзавот хавфро паст кардан мумкин аст. Аз хонандагон хоҳиш намоед, ки ба расми пешниҳодшуда назар кунанд ва нақл намоянд, ки фермер чӣ тавр пасткунии хавфро пешбинӣ кардааст.

Манбаъҳои хавф барои хоҷагии ту

Манбаъҳои хавф метавонанд гуногун бошанд. Ду омили асосии хоҷагии фермерӣ инҳоянд:

- Тағйирёбии иқлим ва ҳаво, инчунин зараррасонҳо ва бемориҳои растанӣ ва ҳайвонҳо;
- Тағйирёбии нархҳо ба маводҳои хоҷагии қишлоқ ва маҳсулот дар асоси тағйирёбии маҳсулот дар бозор.

Манбаи хавф	Намунаи намудҳои хавф
Хавфҳои табиӣ	Хушксолӣ, сӯхтор, ҳарорати баланд. Бемориҳо ва зараррасонҳои чорво ва зироатҳо, ки аз берун ворид шудаанд. Ҳангоми ҳолати сироятшавии чорво метавонад карантин ворид шуда, баровардани чорво аз хоҷагӣ ва фурӯши онҳо манъ карда шавад.
Хавфи идоракунии хоҷагӣ	Қарори нодуруст оиди вақти гузаронидани корҳо дар хоҷагӣ, мисол, кишти аз мӯҳлат дери зироат, набудани техника ҳангоми ҷамъоварии ҳосил.
Низоми бозаргонӣ	Тағйирот дар қарорҳои давлат, ки ба баровардани маҳсулоти хоҷагии қишлоқ барои фурӯш дар бозор таъсири манфӣ мерасонад. Тағйирёбии шароитҳо дар бозори байналмилалӣ.
Хавфҳои молиявӣ	Мавҷуд набудан ё норасоии воситаҳои молиявӣ дар давраи зарурати онҳо. Тағйиротҳои ғайричашмдошти фоизҳои қарзӣ.

ВАЗИФА

Ба гурӯҳҳои дунафара тақсим шавед, расми дар зер овардашударо бодикқат омӯzed ва рӯйхати зарареро, ки фермер кашидааст, тартиб диҳед. Гуед, ки фермер чӣ тавр метавонист аз зарари мазкур эмин монад?

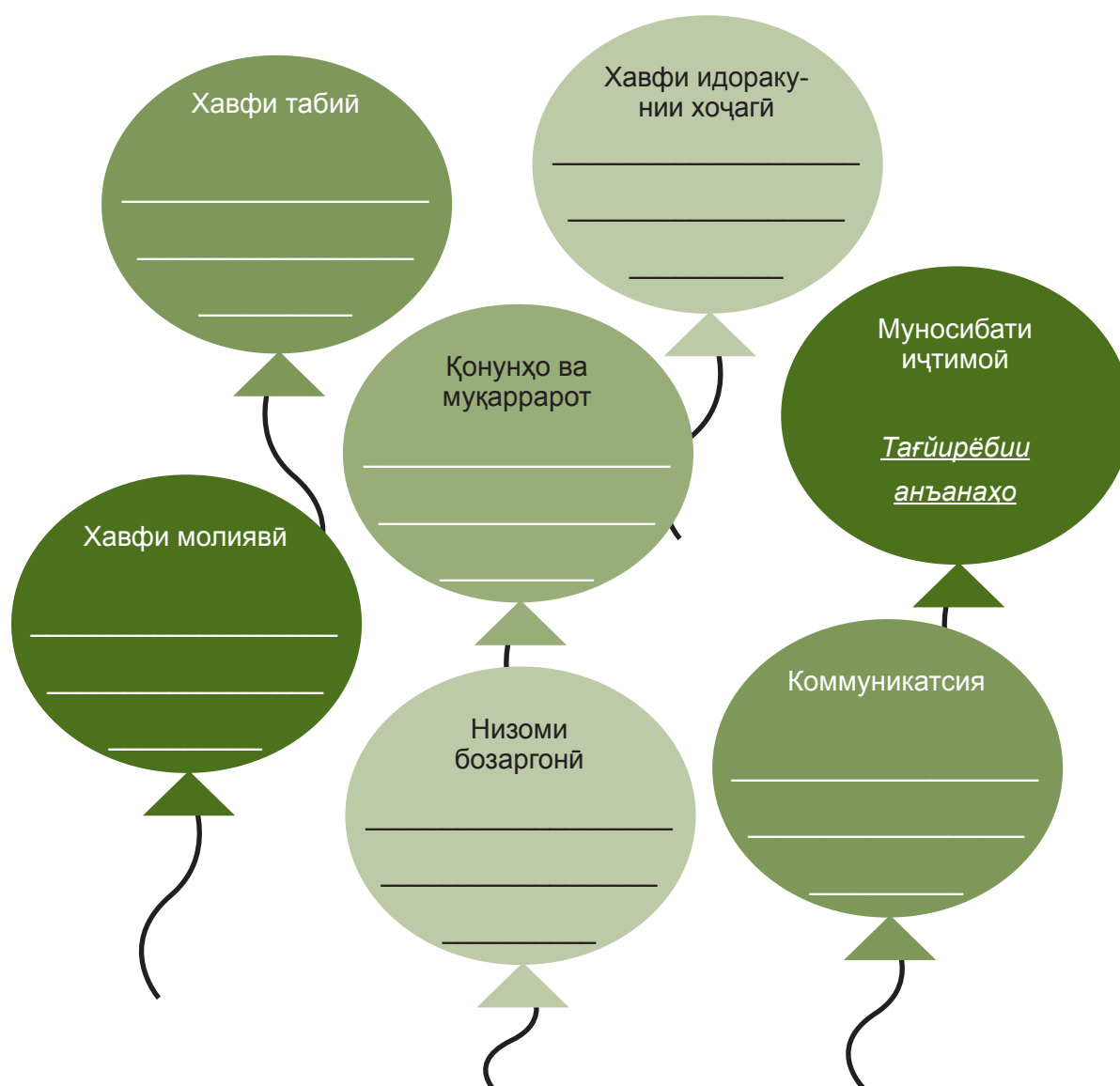
Қадами 4: Аз хонандагон хоҳиш намоед, ки рӯйхати хавфҳое, ки онҳо тартиб доданд, хонда диҳанд.

Қадами 5: Вазифа: Аз хонандагон хоҳиш намоед, ки бодикқат расми полези зарардидаро омӯзанд. Оё фермер метавонист бо ягон тарз аз зарари мазкур эмин монад?

Хавфҳо барои корхона аз кучо пайдо шуда метавонанд?

Корхона метавонад аз манбаъҳои гуногун ба хавфҳо дучор шавад.

Қадами 6: Вазифа. Вазифаи мазкурро ба ду гурӯҳи дунафарӣ ҷудо шуда, иҷро намоед.

Қадами 7: Рӯйхати усулҳоро, ки аз хавфҳо эмин мондан ё сатҳи онҳоро пастар карда метавонанд, хонед.

Аз якчанд хонанда пурсед, ки онҳоро ба синф фаҳмонанд:

1. Ба соҳиби ползе, ки зарар дидааст, кадом чораҳои пешгирикунандаро андешидан зарур буд?
2. Ба картошкапарваре, ки дар мавсими зимистон аз манбаъҳои боэътимод дар бораи навъи нави картошка шунидааст, чӣ кор кардан зарур аст?

Ба гурӯҳҳои дунафарӣ ҷудо шуда, бодикқат диаграммаи дар боло овардашударо омӯзед. Дар ҳар як даврача ду мисоли хавфе, ки метавонанд рӯй диҳанд. Мисоли муносибати иҷтимоӣ аллакай оварда шудааст.

Идоракунии тағйирот

Яке аз омилҳое, ки фермерон метавонанд ба он дучор шаванд, тағйирот мебошад. Тағйирот барои соҳибкоре, ки аз болои тичорати худ диққати зиёд додан намехоҳад, таҳдид мекунад. Тағйирот дар намуди мӯд ё маҳсули нав ва рақобаткунанда якбора пайдо шуда метавонад. Аммо менеджери хушёр бояд ҳолатҳои мазкурро пешбинӣ намояд.

Аз тағйирот ҳарос накунад. Ин ҳолати муқаррарӣ аст, ки барои менеджери хушёр имконияти хубро медиҳад, зеро аксарияти одамон дар ибтидо тағйиротҳоро қабул кардан намехоҳанд ва ба он мутобиқ намешаванд, аз ин рӯ рақобатпазириро аз даст медиҳанд. Менеджери хушёр аз болои тағйироти шароитҳои бозаргонӣ назорат мекунад, тадқиқотҳои бозаргонии худро амалӣ менамояд ва имкониятҳои ба вучуд омадаро ба назар мегирад ва барои мутобиқшавии маҳсули худ ба талаботҳои нав роҳҳоро пайдо мекунад.

Соҳибкор хавфҳоро бо кадом роҳ паст карда метавонад?

Баъзе аз хавфҳо аз берун ворид мешаванд. Аммо ба ин нигоҳ накарда, соҳибкор метавонад худро аз аксарияти таъсирҳои манфии хавф ҳифз намояд, ба шарте, ки агар ӯ саривақт ва бе таҳлука чораҳои мутобиқшавиро гузаронад ва ба сабук гардонидани хавф омода шавад.

Дониш

Метавонад соҳибкорро аз хавф ҳифз намояд. Ба соҳибкор лозим аст, ки технологияи ба тичорати ӯ вобастабударо омӯзад ва малакаҳои идоравии худро оиди пешбурди кор дар корхона такмил диҳад, ҳатто дар сурати тағйиротҳои ба вучудодада дар шароитҳои тичорат маҳсулоти баландсифатро истеҳсол намояд.

Маълумотноки

Хислати муҳимтарини менеджери хуб аст. Соҳибкор бояд хонад ва бо одамони зиёд муошират кунад, то ки тағйиротҳои бавучудомадаро дар муҳити тичорате, ки корхонаи ӯ ба он тааллуқ дорад, хуб дарк намояд.

Низоми робитаҳо

Соҳибкор бояд ба маълумоти навтарин дастрасӣ дошта бошад, ки ин ба рақобатпазир будани он имкон медиҳад. Дар шароитҳои иқтисодиёти бозаргонӣ ҳамаи одамон аз манбаҳои гуногуни ВАҶ (радио, телевизион, интернет ва маводҳои нашр) барои дарёфт кардани маълумот дар бораи бозорҳо, ба монанди нархи маводҳои хоҷагии қишлоқ ва маҳсулот истифода меkunанд. Агар одамон ба манбаҳои мазкури маълумот дастрасӣ надошта бошанд ё аз манбаҳои мазкур истифода намеkunанд, онҳо вазъияти бозорро фаҳмида наметавонанд, амалҳои худро идора карда наметавонанд ва ба таваккал роҳ медиҳанд.

Мурочиат барои гирифтани машварат

Дар ҳамаи вилоятҳои Қирғизистон мушовирони соҳибкасб ва кооперативҳо мавҷуданд, ки барои додани маълумот оиди пешбурди мутобиқи тичорат омодаанд. Ба ин нигоҳ накарда, ҳар як соҳибкор барои маълумотнокии худ оиди тағйиротҳои техникии маҳсулоти худ ё хавфҳои дигар шахсан масъулият мебарад.

Қадами 8: Аз хонандагон пурсед.

Фермерон ва боғпарварон дар деҳаи шумо дар ҳолати зарурати маслиҳат ё машварат ба кучо муроҷиат мекунанд? Агар хонандагон ба саволи мазкур ҷавобро надонанд ва агар дар гузашта дар деҳаи онҳо барои машварат муроҷиат намекарданд, ин дар бораи деҳаи шумо кадом маълумотро медиҳад? Ё деҳаи шумо барои дигарон намунаи ибрат аст (дар ин ҳолат одамони дигар бо шумо машварат мекунанд), ё эҳтимол меравад, ки ин маҳаллест, ки **одамон бо иштибоҳ гумон мекунанд**, ки ҳама чиро худашон медонанд ва дар машварат зарурат надоранд.

Корхонаи бисёрсоҳа

Агар дар як хоҷагии фермерӣ якҷоя ҳам сабзавот ва ҳам мева, инчунин бузҳои ширдеҳро парвариш кунанд, корхонаи мазкур корхонаи бисёрсоҳа номида мешавад. Дар корхонаи мазкур намудҳои гуногуни фаъолият амалӣ карда мешавад ва агар ҳангоми фуруши як маҳсулот хароҷотҳои истеҳсолиро намерӯшонанд, маҳсулоти дигари дар мавсими дигари сол ба фуруш баровардашуда ва бо нархи баланд метавонанд хароҷотҳои мазкурро ӯшонанд.

Вақти фуруш

Ҳангоми истифодаи рӯпӯшкунӣ (яъне ӯшидани замин бо маводҳои гуногун барои ҳифзи он ва беҳтаркунии хусусиятҳо) картошкарро аз мавсими муқаррарӣ барвақттар пухта расонидан мумкин аст ва онро бо нархи баланд то зиёдшавии рақобати фуруши картошка дар бозор фурухтан мумкин аст. Сохтани гармхона аз пленкаи полиэтиленӣ, рӯпӯшкунӣ хок, гирифтани ҳосили барвақтии помидор ва фуруши он бо нархи баланд пешниҳоди самараноки иқтисодӣ мебошад. Ғайр аз ин, фермер метавонад намудҳои гуногуни сабзавотро шинонад ва бо ин хавфро паст кунад.

Сифати маҳсулот

Маҳсулот дар бозор ҷои худро пайдо мекунад ё не, бо сифати маҳсулоти парваришшуда муайян карда мешавад. Ҳамин тариқ, диққати нокифоя ба ҷузъиёти истеҳсолот омили асосии хавф ба ҳисоб меравад, зеро маҳсулоти баландсифат ҳатто дар шароити рақобати баланд ба фуруш мераванд.

Донишони қонунгузорӣ

Ба соҳибкор зарур аст, ки муқаррароти меъёрӣ ва қонунҳои вобаста ба фаъолияти соҳибкорӣ ӯ дар кишваре, ки тиҷорат ба роҳ монда шудааст, бояд донанд. Фаъолияти соҳибкорӣ бо муқаррароти беҳдошти ҳуҷра, аҳднома ва қонунгузориҳои андозӣ ба танзим дароварда мешавад.

Мубоҳиса дар синф:

Ба гурӯҳҳои 5-8 нафара ҷудо шавед, бо кадом сабаб қонунҳо ва муқаррарот барои фаъолияти самараноки иқтисодӣ бозаргонӣ заруранд ва бо кадом сабаб соҳибкорон бояд онҳоро риоя намоянд?

КОРИ ХАТТӢ

Ҳар як хонанда бояд дар 1 саҳифа дар бораи мубоҳисаи гузаронидашудаи гурӯҳӣ ҳисобот нависад.

Ин тиҷорати ту аст, аз ин рӯ, ҷамъовариҳои маълумот дар бораи ҳама гуна хавф, ки метавонад ба тиҷорати ту таъсири манфӣ расонад, ба зиммаи шахсан худат вогузор карда мешавад.

Қадами 9: Хонандагонро ба гурӯҳи 5-8 нафара ҷудо намоед ва тақрибан 15 дақиқаро барои муҳокимаи саволҳои зерин ҷудо кунед:

1. Маволҳои хӯроқаро барои истеъмоли бехатари онҳо чӣ тавр нигоҳ доштан зарур аст?
2. Пас аз ба синф хотиррасон намудани масъулияти ҳар як шахрванд оиди риояи қонунҳо ва муқаррарот, пардохти андозҳо, аз онҳо пурсед, ки кадом андозҳо дар кишварҳои мутараққӣ пардохт карда мешаванд.

Ба сифати вазифаи хонагӣ аз хонандагон хоҳиш намоед, ки дар як саҳифа нависанд: “Бо кадом сабаб бастанӣ шартномаҳо дар шакли хаттӣ ва иҷроиши ӯҳдадорӣҳои ҳар кадоме аз тарафҳо аҳамияти ҷиддӣ дорад?”.

Қадами 10: Кори хаттиро дар синф оғоз карда, дар хона ба итмом расонидан мумкин аст. Дар дарси оянда метавонед тест гузаронед.

ДАСТРАСӢ БА ВОСИТАҲОИ МИКРОКРЕДИТӢ

Калимаҳои нав

Кредит	Маблағи пулие, ки ба қарзгир бо шартҳои шартномаи қарзӣ ба қарз дода мешавад.
Микрокредит	Маблағи начандон калони кӯтоҳмуддат, ки дар асоси бегарав дода мешавад.
Гарав	Амволе, ки қарзгир ба сифати кафолати пардохти кредит пешниҳод мекунад.
Гуруҳи худкӯмакрасонӣ	Гуруҳ аз панҷ то ҳашт нафар, ки ҳар кадоме аз аъзоҳо масъулиятро оиди пардохти кредит барои дигар аъзоёни гуруҳ дар ҳолати пардохтнопазири ӯ ба зиммаи худ мегирад. Ҷадаворҳои муштаракӣ мазкур барои гирифтани қарз бе пешниҳоди гарав имкон медиҳанд.
Пасандоз	Маблағи пулие, ки дар давоми якчанд моҳи зиёд аз ҷониби ҳар кадоме аз аъзои гуруҳи худкӯмакрасонӣ барои иҷрои ҷадаворҳои худ ва нишон додани боинтизомии худ ва нигоҳдории онҳо, ҳатто дар сурати талаботи ҳаррӯзаи маблағи пулӣ, пасандоз карда шудааст.
Маблағи асосии қарз	Маблағи ибтидоии пул, ки ба намуди қарз гирифта шудааст.
Фоизҳо	Маблағи пулие, ки қарзгир ба таври иловагӣ ба қарздеҳ барои гирифтани қарз бояд пардохт намояд. Фоизҳо барои пӯшонидани хароҷотҳои қарздеҳ ва хавфи таваррум пардохт карда мешаванд.
Инвеститсия	Андӯшти пулӣ, маблағгузории сармоя, маблағгузорӣ.

Дар доираи лоиҳаи GTZ “Баландкунии иқтисодӣ таъмини устувори ҳаёти аҳолии деҳоти Қирғизистон” дар деҳоти дурдаст агентҳои сершумори микрокредитӣ (АМК) ташкил шуданд, ки ба онҳо GTZ барои таъмини шахсони эҳтиёҷманд бо кредитҳо грантҳо ро медод. Агентҳои мазкур аз ҷониби ҷомеаҳои маҳаллӣ идора карда мешаванд. Ҷамаи агентҳои мазкур дар Бонки Миллии Ҷумҳурии Қирғизистон тибқи қонуни “Дар бораи ташкилотҳои микрокредитӣ дар Ҷумҳурии Қирғизистон” ба қайд монда шудаанд.

Хусусияти асосии қолаби микрокредитии GTZ

Хусусияти асосии қолаби микрокредитии GTZ – ботадриҷ дур кардани қарзгирон аз гирифтани қарз мебошад. Ин тавассути омӯзонидан, омодакунии ҷиддӣ ва истифодаи мутабиқӣ омилҳои истеҳсолӣ, инчунин зиёдкунии ғайрифаъолияти маблағгузоришаванда ба даст омадааст.

Дарси 8: Дастрасӣ ба воситаҳои микрокредитӣ

Ишораҳо барои омӯзгор

Дар модули мазкур мо раванди ташкил ва фаъолияти агентии микрокредитиро дар сатҳи деҳа, инчунин воситаҳои гирифтани қарзро баррасӣ менамоем.

Мақсади модули мазкур:

- Маълумот додани хонандагон оиди роҳҳои гирифтани воситаҳои микрокредитӣ
- Нишон додани он, ки чӣ тавр шахси қарз гирифта ҳангоми истифодаи дурусти воситаҳои қарзӣ, банақшагирии ҷиддӣ, иҷрои ўҳдадориҳои худ ва меҳнати софдилона дар давоми якчанд сол аз зарурати гирифтани қарз раҳо меёбад.

Қадами 1: Калимаҳои нав: То саршавии дарс тафтиш намоед, ки хонандагон то кадом андоза мазмуни калимаҳои навро фаҳмиданд. Бо ин мақсад шумо метавонед якчанд савол диҳед.

Қадами 2: Қолаби микрокредитии GTZ-ро дар мисоли полез дар чор садяк қитъаи замин фаҳмонед. Мо мисоли полезро бо он сабаб интихоб кардем, ки он дар давоми курс ба таври васеъ истифода мешавад. Принципи мазкур барои маблағгузорӣ ба намудҳои дигари фаъолияти хоҷагии қишлоқ низ истифода мешавад. Одатан, тибқи қолаби GTZ маблағи умумие, ки гирандагони қарз барои маблағгузорӣ истифода меkunанд, 10000 сомро ташкил мекунад.

Қайд кардан муҳим аст, ки гирифтани микрокредит боиси ба зиммаи худ гирифтани ўҳдадориҳо, банақшагирии ҷиддӣ ва интизоми қатъии шахсӣ мегардад. Қарзгир бояд ҳар сол 50% фоидаро ба корхона азнавмаблағгузорӣ намояд, то ки маблағи қарзи гирифташавандаро барои соли оянда кам кунад, дар соли сеюм аз зарурати гирифтани қарз раҳо шавад.

Дар зер мисол оварда шудааст, ки чӣ тавр аз зарурати гирифтани қарз дар асоси парвариши сабзавот дар қитъаи замини масоҳаташ чор садяк раҳо шудан мумкин аст.

Тасаввур менамоем, ки фоидаи соф аз фурӯши маҳсулоти истеҳсолшуда маблағеро ташкил медиҳад, ки маблағи ибтидоии маблағгузори ба корхона ташкил медиҳад. Нисфи фоидаи софро қарзгир барои маблағгузорӣ ба корхона дар соли оянда нигоҳ доштааст, нисфи дигарашро дар давоми мавсими зимистон истифода кардааст. Он вақт, пас аз истифодаи қарз дар давоми ду сол қарзгир метавонад маблағеро, ки барои маблағгузорӣ барои соли сеюм зарур аст, ҷамъоварӣ мекунад ва зарурати гирифтани қарз аз байн меравад.

Агар соҳибкор захираҳои худии молиявиро барои маблағгузори дар соли сеюми фаъолияти худ истифода кунад, дар соли чорум ӯ метавонад маротибаи дигар барои гузаронидани фаъолияти иловагӣ қарз гирад. Ӯ бояд захираҳои молиявии худро барои маблағгузорӣ ба тиҷорати ибтидоие, ки бо он се соли аввал машғул аст, истифода кунад. Ҳамин тариқ, бо дуруст истифода кардани нисфи фоидаи соф хоҷагҳои фермерӣ метавонанд дар давоми якчанд сол устувор шаванд.

Мақсади микрокредит

Микрокредит ба шахсони эҳтиёҷманд имкони харидани маводҳои зарурии хоҷагии қишлоқ, ба монанди тухмӣ ва порухо, барои пурра истифода кардани иқтидори захираҳои маҳдуди шахсиашон имкон медиҳад.

Чӣ тавр GTZ агентҳои микрокредитро ташкил мекунад?

Барои ташкили агентҳои микрокредит танҳо он деҳаҳое баррасӣ мешаванд, ки дар онҳо гурӯҳҳои худкӯмакрасонӣ вуҷуд доранд ва онҳо бо пасандозҳои наҷандон калон фаъолият мекунанд. Дар ҷомеаҳои мазкур одамон ба ҳамдигар боварӣ доранд ва яқоя фаъолият мекунанд, ки ин омили муҳим ва асосии муваффақияти АМК маҳсуб мешавад.

Ҳангоми мавҷуд будани гурӯҳҳои бомуваффақият амалкунанда қадамҳои зеринро иҷро кардан зарур аст:

1. Тасдиқи он, ки гурӯҳ ӯҳдадорҳои худро назди агентии микрокредит иҷро мекунад.
2. Муайян кардани талаботи ҷомеа дар агентии микрокредити маҳаллӣ.
3. Тасдиқи он, ки деҳа ба воситаҳои микрокредит дастрасӣ надорад.

Мувофиқа бо ҷомеаи маҳаллӣ

GTZ концепсияи микрокредит ва АМК маҳаллӣ ба ҷомеа ҳангоми ҷамъшавии аҳолии деҳа бо иштироки аксарияти кулли хоҷагҳои деҳа муаррифӣ мекунад.

Баъдан GTZ барои интиҳоби кумитаи маҳаллие, ки бо идораи АМК машғул мешавад, кӯмак мерасонад.

Мушовири GTZ бо
кумитаи маҳаллии
АМК кор мебарад

Қадами 3: Ба хонандагон фаҳмонед, ки таҷрибаи GTZ исбот кард, ки қолаби мазкур дар ҳақиқат амал мекунад. Ба хонандагон нақл намоед, ки дар бораи пардохти саривақт ва 100% қарз далелҳо мавҷуданд.

Қадами 4: Дар марҳилаи мазкур мо усулҳои ташкили агентҳои микрокредитиро муайян кардем. Хонандагон бояд дарк намоянд, ки:

- Ин амали ҷамъиятӣ аст;
- Ҷомеа бояд исбот кунад, ки одамон метавонанд тавассути ташкили гурӯҳҳои худкӯмакрасон якҷоя кор кунанд ва ба ҳамдигар бовар кунанд;
- Одамон бояд нишон диҳанд, ки онҳо пулро, ки барои амаликунии тиҷорат истифода хоҳанд кард, пасандоз карда метавонанд;
- Ҳар як аъзои гурӯҳи худкӯмакрасон барои пардохти қарзи аъзои дигари гурӯҳи худкӯмакрасон масъулият мебарад.

GTZ ва кормандони ХМД Чалол-Обод ташкили агентҳои микрокредити ва кооперативҳоро дар маҳалҳои гуногуни вилояти Чалол-обод ба нақша мегиранд.

Кормандони GTZ ва TES Марказ гузаронидани намоишхоро дар соҳаи хоҷагии қишлоқ дар вилояти Баткен ба нақша мегиранд.

Сокинони деҳаи Газ ноҳияи Баткен матритсаи инкишофи деҳаи худро ба кормандони давлатӣ аз Бишкек, ки ба деҳаи дурдаст кормандони лоиҳаи GTZ даъват кардаанд, муаррифӣ меkunанд. Аз фурсат истифода карда, вазири меҳнат ва ҳифзи иҷтимоӣ ба ҳайати маъмурияти ноҳияи Баткен маъруза мекунад, ки чӣ тавр бо аҳолии деҳот кор бурдан зарур аст.

Интихоби кумитаи маҳаллӣ

Ба ҳайати кумита бояд аъзо бошанд:

- занҳо: Шумораи зиёди занҳо қарз мегиранд. Ғайр аз ин, таҷрибаи умумиҷаҳонӣ истифодаи бомуваффақияти микрокредитҳоро аз ҷониби занон нишон медиҳад.
- мутахассис оиди омӯзиш/мобилизатор. Ин шахсест, ки одамонро ба гурӯҳҳо муттаҳид шудан ва якҷоя қарз карданро меомӯзонад. Ӯ тасдиқ мекунад, ки гурӯҳи мазкур пасандоз дорад.
- мутахассиси қарзӣ.
- муҳосиб
- мушовир оиди хоҷагии қишлоқ.
- корманди иҷтимоӣ дар айил окмоту, ки ба гурӯҳи шахсони аз ҷиҳати иҷтимоӣ эҳтиёҷманд дохил будани қарзгирро тасдиқ мекунад.

Пас аз интихоби аъзоёни кумита тибқи талаботҳои дар боло зикршуда намояндаи GTZ ё мутахассиси маҳаллӣ (ташкilotчӣ) аъзоёни кумитаро меомӯзонад.

Бақайдгирии АМК дар Бонки Миллии Ҷумҳурии Қирғизистон (БМЧҚ)

Дар аввал фонди маҳаллӣ ташкил шуда, танҳо пас аз бақайдгирии он дар БМЧҚ мақоми АМК-ро соҳиб мешавад.

Қарздори имконпазир чӣ тавр метавонад барои гирифтани микрокредит дархостро пур кунад?

Хусусияти муҳими микрокредитҳои бегарав **принсипи масъулияти гурӯҳӣ** мебошад.

1. Қарзгирони оянда бояд ба гурӯҳҳои 5-8 нафара муттаҳид шаванд. Ҳамаи аъзоёни гурӯҳ бояд дар бораи масъулияти муштарак оиди пардохти қарзи ҳамдигар ба мувофиқа оянд.
2. Дар давоми аққалан чор моҳ аъзоёни гурӯҳ бояд маблағҳои пулиро ҷамъоварӣ кунанд ва дар ҳазинаи амонатӣ нигоҳ доранд. Пасандозҳои мазкур бояд қисми маблағгузори онҳо шаванд. Андозаи умумии қарз аз маблағи пасандозҳои онҳо вобаста хоҳад буд.

Тартибдиҳии бизнес-нақша

Пас аз ташкили гурӯҳи худкӯмакрасонӣ иборат аз 5-8 нафар ва ҷамъовари маблағи пулӣ аққалан дар давоми 4 моҳ кумита ба онҳо дар тартибдиҳии бизнес-нақша кӯмак мерасонад.

Аъзоёни кумитаи АМК бизнес-нақшаҳоро бо қарзгирони оянда муҳокима мекунанд.

Қадами 5: Кумитаи маҳаллӣ ва мақсади он: Кумитаҳои маҳаллӣ барои гузаронидани кор бо гурӯҳҳои худкӯмакрасонӣ ва назорати фаъолияти онҳо дар давоми раванди истифодаи қарз, аз лаҳзаи пешниҳоди дархост барои гирифтани қарз, давраи истифодаи қарз ва бо пурра пардохт кардани он, ташкил карда мешаванд.

Қадами 6: Дар мавзӯи гузашта хонандагон дар бораи тартибдиҳии бизнес-нақша маълумот гирифтанд. Новобаста ба ин, ба онҳо раванди мазкурро хотиррасон намоед, то ки дертар, вақте ки онҳо барои инкишофи тиҷорати худ микрокредит мегиранд, аниқ донанд, ки чӣ кор кунанд.

Ҷадвалҳои дар зер овардашуда қисми бизнес-нақшаи соҳибкор мебошанд, ки барои гирифтани қарз омода шудаанд:

Бизнес-нақша барои парвариши картошка дар 4 саяк замин

Хароҷотҳо	Давраи харид	Воҳиди ченак	Арзиши як воҳид (сом)	Маблағи умумӣ (сом)
Тухмӣ	Апрел	150 кг	16,8	2520
Заҳрдоруҳо	Апрел(май)	18 баста	10	180
Нитрат	Апрел (июл)	12 кг	15	180
Трактор	Апрел	якто	120	120
Обмонӣ-3 бор	Май/август	мавсим	20	20
Нақлиёт	Октябр	якто	780	780
Иҷораи ҷой дар бозор	Октябр	10 рӯз	20	200
Ҷамағӣ:				4000

Даромад

Манбаи даромад	Давраи фурӯш	Воҳиди ченак	Арзиши як воҳид (сом)	Даромади умумӣ (сом)
Картошка	Октябр	1100 кг	8	8800
Ҷамағӣ:				8800

Маблағи зарурии қарз

Маблағгузори ибтидоӣ (маблағи умумии бизнес-нақша)		Пасандозҳои шахсии дархосткунанда – 25% аз маблағи умумии маблағгузорӣ		Маблағи зарурии қарз
4000	тарҳ	1000	ҷамъ	3000

Қарз ба чанд моҳ ҳисоб карда шудааст (бо даврача рақами мутобиқро ишора намоед).

5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	----	----	----

Ҷадвали ҳаракати банақшагирифташудаи воситаҳои нақдӣ

№	Моҳ	Маблағи кредити истифодашуда	Пасандозҳои шахсӣ	Даромад аз фурӯш	% кредит	Ҳаракати воситаҳои пулӣ
1	Апрел	3000			100	-3100
2	Май		100		100	-3300
3	Июн		100		100	-3500
4	Июл		200		100	-3800
5	Август		100		100	-3900
6	Сентябр		300		100	-4300
7	Октябр		200	8800	100	+4200
	Ҷамағӣ:	3000	1000		700	

Қадами 7: Бизнес-нақша оиди парвариши картошка лахзаҳои муҳими пешбурди тиҷоратро нишон медиҳад. Ғайр аз ин, нақшаи мазкур нишон медиҳад, ки сабтҳои маблағҳои воридкарда ва хароҷотҳои воқеиро иҷро кардан зарур аст.

Қадами 8: Кадом маблағи қарзро гирифтани мумкин аст? Маблағро гирифтани мумкин аст, ки аз маблағи пасандозҳои ту се ё чор маротиба зиёд аст. Пасандозҳои мазкур бояд қисми маблағгузори шаванд.

Фоида:

Даромади умумӣ		Маблағгузори ибтидоӣ		Маблағи қарз (% ва машварат)		Фоидаи соф
8800	тарҳи	4000	тарҳ	700	ҷамъ	4100
Хисобкунии фоизи фоида						Фоизи фоидаи соф ба ту имкон медиҳад, ки имкониятҳои гуногуни маблағгузорию муқоиса намой. Ҳар қадаре рақами мазкур баланд бошад, ҳамон қадар корхонаи ту фоидаовар аст
Фоидаи соф		Маблағгузори умумӣ (маблағгузори ибтидоӣ+маблағи қарз (4000+700))		% фоидаи соф		
4100	тақсими	4700x100	ҷамъ	87,2%		

Маблағи микрокредит

Маблағи микрокредит маблағро ташкил медиҳад, ки аз маблағи пасандозҳои гурӯҳ се-чор маротиба зиёд мебошад. Маблағгузори умумӣ, ки дар бизнес-нақша нишон дода шудааст, аз маблағи кредит ва пасандозҳои шахсӣ иборат аст.

Дархост оиди гирифтани қарз танҳо пас аз тасдиқи он, ки дархост ба ҳамаи талаботҳои муқарраршуда ҷавобгӯ аст, тасдиқ карда мешавад.

Вазифаҳои кумита оиди гузаронидани мониторинг

Кумита бояд мунтазам мониторинги гурӯҳро гузаронад ва тасдиқи онро, ки маблағгузори аз пасандозҳои шахсӣ ва қарз иборатбуда ба таври мақсаднок истифода мешавад, пешниҳод намояд.

Пардохти қарз

Ҳар моҳ барои ёдрас кардан ба қарзгир оиди зарурати пардохти қарз то охири мӯҳлати муқарраршуда маблағи муайян ситонида мешавад. Дар ҳолати ба вучуд омадани ягон мушкилот бо маблағгузорӣ, қарзгирон бояд аъзоёни кумитаро саривақт огоҳ намоянд. Аъзо ёни АМК қарзгиронро ба таври мунтазам аёдат мекунад ва ҳулосиву тавсияҳои худро сабт мекунад.

Пардохти маблағи асосии қарз

Ҳамин ки корхонаи ту фоида ба даст орад, пардохт кардани маблағи асосии қарз зарур аст. Пардохти қарз бояд дар як вақт бо мӯҳлати ба даст омадани ҷараёни мусбӣи воситаҳои пулӣ сурат гирад.

Мӯҳлати қарз

Мӯҳлати пардохти пурра қарз дар бизнес-нақша нишон дода мешавад. Қарз бояд тибқи бизнес-нақша пас аз гирифтани фоидаи соф пардохт шавад.

Пардохти саривақтии қарз муҳим аст, зеро ин гирифтани қарзро дар деҳа ба шахсони дигар низ имкон медиҳад. Барои боварӣ ҳосил кардан, ки қарздор барои пардохти қарз маблағ пайдо мекунад, мӯҳлати қарз бояд даврае, ки фоида аз картошкаи фурухташуда гирифта мешавад, айнан инъикос намояд. Барои картошкапарвар ин давраи фуруши картошка пас аз ҷамъовариҳои ҳосил хоҳад буд.

Барои ҳамаи АМК, ки дар асоси лоиҳаи лоиҳаи GTZ “Баландкунии иқтисодӣ таъмини устувори ҳаёти аҳолии деҳоти Қирғизистон” ташкил ва сармоягузорӣ шудаанд фоизи пардохти қарз 100% ташкил кард ва бар замми ин, онҳо дар мӯҳлати муқарраршуда пардохт карда шуданд. Ягон қолаби дигар дар Қирғизистон ба чунин муваффиқият нарасидааст.

Қадами 9: Дар фасли мазкур маълумот дар бораи кўмаке, ки кумита ба қарзгирон мерасонад, дода мешавад. Аъзоёни кумита бо қарзгирон мунтазам вомехӯранд, бо онҳо сӯҳбат меkunанд ва мониторинги фаъолияти онҳоро мегузаронанд. Пардохти меъёри фоиз дар асоси ҳармоҳа амалӣ мешавад, ки ба қарзгирон дар бораи ӯҳдадориҳои ба зимма гирифтаашон ёдрас менамояд.

Қарзро хуб истифода намо ва саривақт онро пардохт намо.

Ҳисоботи кумита дар назди ҷомеа ва интихоби кумитаи нав

Пас аз итмоми соли молиявӣ кумита бояд назди ҷомеа ҳисобот диҳад. Аъзоёни кумитаро барои соли оянда он қарзгироне интиҳоб мекунанд, ки саривақт қарзҳои худро пурра пардохт карданд ва барои гирифтани қарз дар мавсими оянда сазовор шуданд.

Пардохти музди меҳнати аъзоёни кумита барои кори онҳо:

Ҳангоми кори бомуваффақият, аъзоёни он аз ҳисоби сармояи ҷамъоваришудаи АМК, ки маблағи таваррумро дар бар намегирад, пардохти музди меҳнatro мегиранд. Агар кори кумита бомуваффақият набошад ва сармояи АМК зиёд нашуда бошад, онҳо барои пардохти музди меҳнати аъзоёни кумита маблағ надоранд. Аммо, хушбахтона, ҷамаи кумитаҳо хуб кор карданд, музди меҳнат гирифтанд ва аз даромад андозҳоро пардохт карданд.

Агар қарз саривақт пардохт карда нашавад, чӣ ҳодиса рӯй медиҳад?

Қарзгире, ки қарз гирифтааст ва онро саривақт ва пурра пардохт карда натавонистааст, аз ҳуқуқи гирифтани қарзҳои минбаъда маҳрум мешавад. Аз ҳуқуқи гирифтани қарз инчунин он аъзои гурӯҳ, ки барои қарзи пардохтнашудаи шахси дигар аз гурӯҳи худ масъулият набурдааст, маҳрум мешавад. Дар ҳолати пардохт шудани қарз аз ҷониби аъзоёни дигари гурӯҳ бо сабаби пардохтнопазир будани қарзгир, масалан бо сабаби ҳолати фочиа дар оила, тамоми гурӯҳ барои гирифтани қарзи минбаъда ҳуқуқ пайдо менамояд. Ташкили иҷроиши ўҳдадорҳои қарзии гурӯҳ ба ўҳдаи ҳуди гурӯҳ медарояд ва ба АМК ҳеҷ робита надорад.

Микрокредитҳо дар вилояти Ҷалол-Обод

Дар вилояти Ҷалол-Обод ба лоиҳаи GTZ “Баландкунии иқтисодии таъмини устувори ҳаёти аҳолии деҳоти Қирғизистон” зарурати ташкили АМК дар сатҳи деҳот набуд, зеро идораҳои ноҳиявии ХМД шумораи зиёди занони мушовир ва ташкилотчиёни деҳот дорад ва онҳо дар муддати чанд сол бо гурӯҳҳои маҳаллии фермерон кор мекунанд. Пас аз ташкили АМК, ки аз ҷониби занони мушовир идора карда мешаванд, фермерон бизнес-модулҳоро, ки аз ҷониби мушовирони маҳаллӣ якҷоя бо GTZ таҳия шудаанд, интиҳоб карда, барои маблағгузорию корхонаҳои худ қарз гирифтанд.

Меъёри фоизи қарз инчунин маблағи музди меҳнати ташкилотчиёни деҳот ва мушовирони ноҳиявиро дар бар мегирад. Мушовирон дар давоми тамоми марҳилаи истеҳсоли ба мизочон кӯмак мерасонанд, азҷумла дар пешниҳоди маълумот оиди нархҳои бозор.

Қадами 10: Қарзи гирифташуда бояд пас аз фурӯши ҳосили бадастомада пурра пардохт карда шавад.

Қадами 11: Ҳар сол аъзоёни кумита таҳлили ҷиддии раванди додани қарзро мегузаронанд ва дар назди ҷомеа ҳисобот медиҳанд. Музди меҳнатро онҳо танҳо пас аз итмоми бомуваффақияти кори солона мегиранд. Аъзоёни кумитаи соли оянда дар асоси демократӣ дар маҷлиси умумӣ интиҳоб карда мешаванд.

Ту қарор додӣ, ки дар қитъаи замини масоҳаташ 6 садяк пиёз парвариш намоӣ, аммо барои ин ба ту қарз гирифтани зарур аст. Маълумоти дар зер дар дохили даврачаҳо овардашударо барои тартиб додани дархост ба гирифтани қарз, ки намунаи он дар саҳифаи дигар дода шудааст, истифода намо. Бозии мазкур ба ту барои хуб фаҳмидани он, ки **хароҷот** ва **даромад** чист, кӯмак мекунад. Дар бораи маълумоте, ки дар даврачаҳо пешниҳод шудааст, бодикқат фикр намо ва онро дар ҷадвалҳои дар зер овардашуда ҷойгир намо.

Дар як садяк
замин 600 кг ҳосил
мегиранд

Нархи обмонӣ
6 сом барои садяки
замин, 6 бор. Август-
октябр 2014 с. ва апрел,
июн, июл, августи
2015 сол

Як кг тухмӣ 500
сом/кг августи
2014 сол

Ҷамъовари
ҳосили пиёз дар
сентябри
2015 сол

Пардохти
андози замин
даравгуст 3 сом
барои садяк

Тухмии пиёз
барои кишт дар
6 садяк замин
0,720 кг

Ҷоидаи
соф дар сом
ва %

Ҷоидаи
умумӣ
(даромади умумӣ) 4800
сом барои 1 садяк

Кишти
тухмии пиёз
дар сентябри 2014
сол, ҷамъовари
ҳосилдар сентябри
2015 сол

Истифодаи
пору 45 сом
барои як садяк.
1 маротиба дар
сентябр 2014 сол,
2 маротиба дар
апрели 2015 сол

Истифодаи
заҳрдоруҳо
бар зидди
зараррасонҳо май
2015 сол 15 сом
барои як садяк

Фурӯши нисфи
ҳосили пиёз дар
октябр-ноябр 7 сом/
кг, нисфи дуюм дар
январ-март 2015
сол 9 сом/кг

Арзиши
қувваи корӣ
ҳангоми кишт
ва ҷамъовари
ҳосили пиёз. 100 сом
барои садяк, 1 бор
сентябри 2014 с.
2 бор -

Хароҷотҳои
умумӣ ??? сом

Истифодаи
доруҳо зидди алафи
бегона дар моҳи майи 2015 с. 15
сом барои як садяк.

Нархи миёнаи
бозории пиёз 9 сом/кг.
Дар октябр-ноябр 2014
с. 10 сом/кг, декабр-март
8 сом/кг.

Фурӯш
дар бозор
ва хароҷотҳои
маркетингӣ. 1 халта (45
халта) – 5 сом, ҷой дар
бозор – 20 сом ҳар рӯз,
интиқол – 0,40 сом/кг.

Пошидани
заҳрдоруҳо зидди
бемориҳо дар моҳи
майи 2015 с. 15 сом
барои як садяк

Қадами 12: Вазифа: Дастрасӣ ба воситаҳои микрокредитӣ (машқи амалӣ дар қитъаи замини масоҳаташ 6 саяк)

Пас аз маълумоти дар боло зикршуда вазифаи мазкурро бояд бо ҷузъиёташ фаҳмонида диҳед. Баъдан хонандагон метавонанд дар гурӯҳҳои 2 нафара кор кунанд ва вазифаро дар хона ба таври инфиродӣ ба итмом расонанд.

Вазифаи мазкур дар бюджети бизнес-нақша асос ёфтааст, ки барои пешниҳод намудани дархост барои гирифтани қарзи хурд пештар тартиб дода шуда буд. Аз хонандагон хоҷиш намоед, ки бюджетро пур кунанд ва ҳисоб намоянд, ки оё онҳо метавонанд қарзро дар давоми се сол пурра пардохт кунанд ва соҳиби тиҷорати худ шаванд.

ТАҲЛИЛИ ВАЗӢИЯТӢ

Вазифа: Бизнес-нақша оиди парвариши пиёз дар қитъаи замини масоҳаташ 6 садяк.

Хароҷотҳо	Давраи харид	Воҳиди ченак	Арзиши як воҳид (сом/садяк)	Маблағи умумӣ барои 6 садяк (сом)
Тухмии пиёз	Август 2014	6 садяк	60	360
Заҳрдоруҳо зидди алафи бегона	Август 2014	6 садяк	15	90
Андози замин	Август 2014	6 садяк	3	18
Қувваи корӣ (300 авг., 300 сентябр)	Август-сентябр 2014	6 садяк	100	600
Пору 1 бор	Сентябр 2014	6 садяк	45	270
Обмонӣ (24 авг. 24 октябр)	Август, октябр 2014	3 моҳ 6 садяк	6	108
Пору 2 бор	Апрел 2015	6 садяк	45	270
Обмонӣ (24 апр, 24 июн, 24 июл, 24 авг.)	Апрел, июн, июл август, октябр 2015	4 моҳ 6 садяк	6	144
Заҳрдору зидди ҳашарот	Май 2015	6 садяк	15	90
Заҳрдору зидди бемориҳои занбуруғӣ	Май 2015	6 садяк	15	90
Қувваи корӣ	Сентябр 2015	6 садяк	100	600
Хароҷот барои фурӯш ва маркетинг (дар деҳа)	Октябр-ноябр 2015	1200 кг	0	0
Хароҷот барои маркетинг ва фурӯш (дар бозор)	Январ – март 2015	1800 кг	0.40	720
Интиқол то бозор (иҷораи ҷой дар бозор)		45 халта 10 рӯз	5 20	225 200
Ҳамагӣ:				4253

Нархи бозорро шумо аз волидайн мефаҳмед.

Даромад аз ҳосили пиёз дар қитъаи замини масоҳаташ 6 садяк 600 кг дар садяк.

Ҳамагӣ ҳосил = 3600 кг.

Даромад:

Манбаи даромад	Давраи фурӯш	Воҳиди ченак	Арзиши як воҳид (сом)	Даромади умумӣ (сом)
Пиёз	Октябр – ноябр 2015	1800	7	12600
Пиёз	Январ – март 2016	1800	9	16200
Ҳамагӣ:		3600		28800

Маблағи зарурии қарз

Маблаггузори ибтидоӣ (маблагги умумии бизнес-нақша)		Пасандозҳои шахсии дархосткунанда – 25% аз маблагги умумии маблаггузорӣ		Маблагги зарурии қарз
Эзоҳ: Агар чадвали пардохтро дар давоми як соли кори корхона ва вақти гирифтани даромад аз фурӯши пиёз дар деҳа дар окт. 2015 сол ба назар гирӣ, ба ту лозим намеояд, ки маблагги зарурии 4253 сомро пурра қарз гирӣ. Дар октябри 2015 сол ту даромадро ба андозаи 6300 сом мегириӣ, ки он барои пардохти қарз ва пӯшонидани хароҷотҳои дигар имкон медиҳад. Ҳамин тариқ, ту бояд чадвали ҳаракати воситаҳои нақдиро тартиб диҳӣ, то ки оиди андозаи маблагге, ки ту бояд қарз гирӣ ва барор кадом вақт, маълумот гирӣ. Ҳамин тариқ, ба ту 3190 сом қарз гирифтани зарур аст. Ту бояд қарзро ба андозаи 100 сом дар як моҳ пардохт намоӣ.				
4253	тарҳ	1063	чамъ	3190

Қарз ба чанд моҳ ҳисоб карда шудааст (бо даврача рақами мутобикро ишора намоед).

5	6	7	8	9	10	11	12 ё >
---	---	---	---	---	----	----	--------

Ҷадвали ҳаракати банақшагирифташудаи воситаҳои нақдӣ

№	Моҳ	Маблағи кредити зарурӣ	Пасандозҳои шахсӣ	Даромад аз фурӯш	% кредит	Ҳаракати воситаҳои пулӣ
1	Август					
2	Сентябр					
3	Октябр					
4	Ноябр					
5	Декабр					
6	Январ					
7	Феврал					
8	Март					
9	Апрел					
10	Май					
11	Июн					
12	Июл					
13	Август					
14	Сентябр					
15	Октябр					
16	Ноябр					
17	Декабр					
18	Январ					
19	Феврал					
20	Март					
Ҳамагӣ:						
Эзоҳот:						

Ҳисобкунии фоидаи соф ва фоизи фоида

Даромади умумӣ		Маблағгузориҳои ибтидоӣ		Маблағи қарз ва пардохти машварат		Фоидаи соф
	тарҳи		тарҳ		ҷамъ	
Ҳисобкунии фоизи фоида					Фоизи фоидаи соф ба ту имкон медиҳад, ки имкониятҳои гуногуни маблағгузорию муқоиса намой. Ҳар қадаре рақами мазкур баланд бошад, ҳамон қадар корхонаи ту фоидаовар аст	
Фоидаи соф		Ҳамагӣ маблағгузорӣ (маблағгузориҳои ибтидоӣ+қарз)		Фоиз аз фоида		
	тақсими	X 100	ҳамагӣ	%		

Чадвали ҳаракати банақшагирифташудаи воситаҳои нақдӣ

№	Моҳ	Маблағи кредити зарурӣ	Пасандозҳои шахсӣ	Даромад аз фурӯш	% кредит	Ҳаракати воситаҳои пулӣ
1	Август 2014	660 (тухмӣ – 360, қувваи корӣ – 300)	726 (коркарди алафи бегона – 90, обмонӣ – 36, иҷора – 600)			-1386
2	Сентябр 2014	256 (220-пору, 36 обмонӣ)	350 (қувваи корӣ-300, пору-50)		100	-2092
3	Октябр 2014	36 (обмонӣ)			100	-2228
4	Ноябр 2014				100	-2328
5	Декабр 2014				100	-2428
6	Январ 2015				100	-2528
7	Феврал 2015				100	-2628
8	Март 2015				100	-2728
9	Апрел 2015	306 (270-пору, 36 обмонӣ)			100	-3134
10	Май 2015	180 (90-инсектисид, 90-фунгисид)			100	-3414
11	Июн 2015	36			100	-3550
12	Июл 2015	36			100	-3686
13	Август 2015	36			100	-3822
14	Сентябр 2015	600			100	-4522
15	Октябр 2015			6300	100	+1678
16	Ноябр 2015			6300		+7978
17	Декабр 2015					+7978
18	Январ 2016	225 (халта)		5400		+13378
19	Феврал 2016	600 (нақлиёт)	300 (нақлиёт)	5400		+18778
20	Март 2016	200 (ҷой дар бозор)		5400		+24178
Ҳамагӣ:				28800	1400	

Эзоҳот: Аз чадвали ҳаракати воситаҳои пулӣ нақдӣ маълум мешавад, ки қуллай қарзҳои ту – 4522 сомро ташкил мекунад, аммо дар оғози ташкили тиҷорат ту 1376 сомро пардохт кардӣ, бинобар ин ту барои нигоҳдории тиҷорати худ бояд 3146 сом қарз гирӣ ($4522-1376=3146$). Дар моҳи март/апрели 2016 ба ту барои васеъкунии тиҷорат 24000 сом зарур аст.

Ҳисобкунии фоидаи соф ва фоизи фоида

Даромади умумӣ		Маблағгузориҳои ибтидоӣ		Маблағи қарз ва пардохти машварат		Фоидаи соф
28800	тарҳи	4253	тарҳ	1400	ҷамъ	23147
Ҳисобкунии фоизи фоида						Фоизи фоидаи соф ба ту имкон медиҳад, ки имкониятҳои гуногуни маблағгузорию муқоиса намой. Ҳар қадаре рақами мазкур баланд бошад, ҳамон қадар корхонаи ту фоидаовар аст
Фоидаи соф		Фоидаи соф		Фоидаи соф		
23147	тақсими	5653x100	ҷамъ	409,4%		

ДАСТРАСӢ БА МАШВАРАТҲО

Калимаҳои нав

- Баҳогузори маслиҳат** Муайянкунии дараҷаи муфидӣ ва қобили қабул будани тавсияҳои гирифташуда ва маълумот оиди масъалаҳои банақшагирӣ, идоракунӣ, инкишоф ё тағйири корхона, ки дар амалия тавассути тақсимои монеаҳо ва саддҳо тасдиқ карда мешавад.
- Кооператив** Иттиҳодияи расмие, ки дар асоси аъзогии одамон бо манфиатҳои умумии тиҷоратӣ бо мақсади қонекунии манфиати ҳамдигарӣ ташкил шудааст. Ҳар як аъзои кооператив метавонад якчанд саҳм дошта бошад аммо ҳамзамон танҳо як овоз дошта метавонад. Дар деҳоти Қирғизистон кооперативҳо дар гирифтани дастрасии аҳолии деҳот ба захираҳои қарзӣ, донишҳо, маълумот ва бозорҳо мавқеи калон доранд. Лоиҳаи GTZ “Баландкунии сатҳи устувори таъмини ҳаёти аҳолии деҳот” дар вилояти Баткен ва Ҷалол-Обод кооперативҳои таъминоти ташкил намуд. Дар айни замон шумораи аъзоёни кооперативҳо ба якчанд ҳазор нафар расидааст, ки дархостҳои муштаракро барои таъмини маводҳои хоҷагии қишлоқ пешниҳод мекунанд. Азбаски аъзоёни кооператив қарор доданд, ки дар давоми якчанд сол фоидаи бадастовардари ташкилот боқӣ мемонанд, акнун дар тирамоҳ онҳо метавонанд барои маводҳои хоҷагии қишлоқ дархост пешниҳод кунанд, онҳоро ба деҳа меоранд, пардохташ бошад тирамоҳи соли оянда пас аз фуруши ҳосили парваришшуда амалӣ карда мешавад.
- ХМД** Хадамоти машваратии деҳот (ХМД) 1999 сол аз ҳисоби маблағҳои грантии Фонди байналмилалӣ инкишофи хоҷагии қишлоқ, грант аз Швейцария, инчунин воситаҳои кредитии Бонки Умумумиҷаҳонӣ, ки ба Ҷумҳурии Қирғизистон чудо шуда буданд, ташкил карда шудааст. ХМД дар ҳамаи вилоятҳо ва ноҳияҳои Ҷумҳурии Қирғизистон амал мекунанд. Аз аввали 2003 сол Лоиҳаи GTZ “Баландкунии сатҳи устувори таъмини ҳаёти аҳолии деҳот” бо ХМД оиди таълими мушовирони деҳоти дар деҳаҳои вилоятҳои Баткен ва Ҷалол-Обод амалкунанда ҳамкорӣ менамояд.
- Мушовири деҳот** Мушовирони деҳоти ХМД таълими махсусро дар доираи лоиҳаи GTZ “Баландкунии сатҳи устувори таъмини ҳаёти аҳолии деҳот” гузаштаанд ва машваратҳои музнок ва хизматрасонии дигарро ба фермерон мерасонанд. Дар байни онҳо инчунин аксар вақт мушовирони бо кооперативҳо ва агентҳои микрокредитӣ дар доираи лоиҳаи GTZ “Баландкунии сатҳи устувори таъмини ҳаёти аҳолии деҳот” ҳамкорикунида вомехӯранд.

Чуноне, ки маълум аст, инсон дар тӯли тамоми умри худ дониш меомӯзад. Ҳамаи навгонҳо ва ихтироот дониш ва кунҷовиро талаб мекунанд ва ба ҳаёт дар ҷараёни хатогиву ғалатҳо роҳ меёбанд.

Дарси 9: Дастрасӣ ба машваратҳо

Ишораҳо барои омӯзгор

Тиҷорати муосир табиати мураккаб дорад. Дар шароити иқтисоди бозаргонӣ бо полез машғул шудан низ мушкил аст. Ягон нафар наметавонад мустақилона душвориҳои ба вуҷуд омадаро паси сар намояд. Аз ин бармеояд, ки ҳар як соҳибкор новобаста аз сатҳи таҷрибаи кории ӯ бояд ба машварат дастрасӣ дошта бошад.

Қадами 1: Калимаҳои нав. Бо синф масъалаи он, ки оё дар деҳаи шумо кооперативҳо ё мушовирони деҳоти ХМД амал мекунанд, муҳокима намоед. Аз хонандагон пурсед, ки о ё волидайнӣ онҳо аъзои чунин кооперативҳо ё мизоҷони мушовирони деҳот ҳастанд?

Аз мисоли парвариши мева дар ҷамоати деҳоти Учкурғон барои фурӯш дар бозори ҷаҳонӣ бармеояд, ки фермерони маҳаллӣ ҳамеша барои баландкунии дониши худ оиди парвариши олуҷа кӯшиш мекунанд. Ба ин нигоҳ накарда, онҳо ба хулоса омаданд, ки ҳамеша оиди танзими гумрукӣ бохабар буда наметавонанд. Ҳамин тариқ, фермерон қарор доданд, ки дониши худро оиди парвариши олуҷа давом диҳанд, содироти маҳсулотро бошад ба миёнаравони кордон супоранд. Барои расидан ба қомеъӣ донишу малакаи худро ба таври объективӣ баҳогузорӣ кардан зарур аст, яъне ту чиро медонӣ ва метавонӣ, инчунин дар қадом соҳа бояд донишу малакаи худро баланд намоӣ. Танҳо пас аз таҳлили мазкур ту метавонӣ ба хулоса оӣ, ки барои машварат муроҷиат кардан зарур аст ё не. Муроҷиат барои машварат барои аксарияти кишварҳои иқтисоди бозаргонӣ таҷрибаи муқаррарӣ аст, ки дар он як соҳаи қалони таъминотчиёни хизматрасонии машваратӣ амал мекунанд. Равшан аст, ки маслиҳати хуб арзиши худро дорад, барои он маблағ пардохт кардан зарур аст. Хизматрасонии мазкур ба хароҷотҳои оддӣ соҳибкорӣ тааллуқ доранд.

Бо қадом мақсад барои гирифтани машварат муроҷиат кардан зарур аст?

Барои ташкил ва бурдани хоҷагии фермерӣ ту бояд оиди доираи васеи масъалаҳо донишу малақа дошта боӣ. Аниқ аст, ки дониши барои бурдани тиҷорат талабшаванда аз дониши доштаи ту зиёд хоҳад буд. Аз ин бармеояд, ки ба ту лозим меояд, ки барои машварат ба як қатор манбаъҳои маълумот, азҷумла хизматрасонии музнок муроҷиат намоӣ, ки дар соҳаи мазкур мутахассисон соҳиби донишҳои пешқадам мавҷуд ҳастанд ва мунтазам онҳоро тақмил медиҳанд. Ҳангоми пардохти хизматрасонии музнок, ту маслиҳати қасбӣ ва объективиро мегириӣ, зеро мутахассисони қасбӣ, ки маълумоти ғалат ё ғайриобъективиро медиҳанд, метавонанд беқор монанд.

Агар соҳибкор барои машварат муроҷиат намоӣ, оё ин аломати нотавонии ӯ аст? Ҷавоб ба саволи мазкур ягона аст: “Не!”

Агар соҳибкор барои маслиҳат муроҷиат намоӣ, магар ин аломати беандешагӣ ва боварии аз ҳақ зиёд ба худ нест? Ҷавоб: “Ҳа!”

Шахсони аз ҳама муваффақ дар ҷаҳон ҳамеша барои маслиҳат муроҷиат мекунанд. Роҳбарони ҳукумат, директорони ширкатҳои қалонтарин дар ҷаҳон ва менеҷерони корхонаҳои майда барои машварат ба шахсони дигар барои машварат муроҷиат мекунанд.

Ба соҳибкор лозим аст, ки ҳамеша ба машварат ва шарҳҳои шахсони дигарро бодикқат гӯш диҳад, аммо аз қадом маслиҳату машварат истифода кардану, қадомашро сарфи назар кардан ҳудаш шахсан ҳал менамоӣ. **Соҳибкор барои қарорҳои қабулкардааш масъулиятро бояд ба зиммаи худ гирад.**

Соҳибкор барои машварат ба кӣ муроҷиат карда метавонад?

Соҳибкор бояд оиди тиҷорати худ тасаввуроти хуб дошта бошад ва дар асоси он маслиҳатхоро баррасӣ намоӣ, ки метавонанд ба ноилшавии мақсадҳои гузошта оварда расонанд. Қарори хотимаӣ ва масъулият барои қабули маслиҳати эҳтимолӣ ба зиммаи ҳудӣ соҳибкор гузошта мешавад.

Манбаъҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ хизматрасонии машваратӣ вучуд доранд.

Ғайрирасмӣ: (эҳтимол манбаъҳои машваратии ғайритахассус ва ғаразнок):

- Волидайн ва аъзоёни оила;
- Дӯстон;
- Соқинони деҳа, ки дар он намуди тиҷорате, ки ту мехоҳӣ бо он машғул шавӣ, ба қомеъӣ муваффақ шудаанд;
- Ташкилотҳои ғайридавлатии маҳаллӣ (ТҒД)

Манбаъҳои машваратирасмӣ (одатан, соҳибтахассус ва қасбӣ):

- Мушовирони деҳот ХМД ТЕС Марказ ва муассисаҳои дигар;
- Кооперативҳо;
- Агентҳои микрокредитии деҳот (АМК);
- Нотариусҳои давлатӣ;
- Муҳосибон;
- Интернет-захираҳо (сомонаҳо)

Қадами 2: Сабабҳои ҷустуҷӯи маслиҳат зиёданд. Дар аксари мавридҳо одамон барои маслиҳат ҳангоми зарурати қабули қарор ё ҳалли мушкилот муроҷиат меkunанд, ё баъзан ба саволҳои махсуси худ ҷавоб мекобанд, масалан “Кай, дар кадом ҳаҷм ва кадом дорувориго барои мубориза бо гамбусакӣ колорадӣ истифода кардан мумкин аст?”

Қадами 3: Таъкид намоед, ки кушод будан ба маслиҳат на ҷиҳати заиф, балки ҷиҳати қавӣ мебошад. Ба хонандагон гӯед, ки ҳатто шумо, ба омӯзгор буданатон нигоҳ накарда маълумоти нав, муфид ва зиёдро аз китоби мазкур пайдо кардед. Худписандӣ ва барои маслиҳат муроҷиат накардан метавонад сабаби ноқомии тиҷорат гардад. Барои қабули қарори хотимавӣ соҳибкор бояд ҳамаи дониши худ ва тавсияҳои гирифташударо ба таври ҷиддӣ баркашад.

Қадами 4: Қадами муҳими банақшагирӣ дарёфткунии манбаъҳои гуногуни хизматрасонии машваратӣ мебошад, ки метавонанд ҳангоми ташкили тиҷорат ба ту зарур шаванд. Ҳамаи хавфҳо ва ҳолатҳои ғайриҷашмдошт ба назар гирифтани ва пешбинӣ кардан ғайриимкон аст. Аммо ҳангоми ба вуҷуд омадани вазъияти ғайриҷашмдошт ҳар як соҳибкор бояд донанд, ки ӯ ба қучо метавонад барои машварат муроҷиат намояд. Бо мақсади мазкур дар қисми бизнес-нақша оиди идоракунии хавфҳо соҳибкор бояд манбаъҳои мазкурро инъикос намояд.

Дар кишварҳои тараққикарда фермерон аз ширкатҳои машварат мегиранд, ки бо таъмини маводҳои хоҷагии қишлоқ ба хоҷагиҳои фермерӣ машғуланд. Масалан: Ширкати, ки бо тиҷорати пору машғул аст, оиди истифодаи намудҳои гуногуни пору барои зироатҳои гуногун, инчунин барои намудҳои гуногуни хок машварат медиҳад. Ширкати, ки бо савдои пору машғул аст, бохушнудӣ маслиҳат медиҳад, зеро аз ҳисоби фурӯши миқдори зиёди пору ба фермерон фоида мегирад. Кооперативҳо ва агентҳои микрокредитии маҳаллӣ инчунин барои машваратдиҳии ту омодаанд, зеро дар симони ту аъзо ё мизоҷи имконпазиро мебинанд.

ВАЗИФА:

Рӯйхати манбаъҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ машваратдиҳие, ки дар деҳаи ту ё дар деҳаҳои атроф фаъолият мекунанд, тартиб деҳ. Барои иҷрои вазифа ҳонагӣ ба манбаъҳои расмӣ муроҷиат намо ва муайян намо, ки оё хадамоти машваратӣ дар ҳақиқат фаъолият мекунанд ё не. Омӯзгори ту метавонад намоёндагони баъзе аз ширкатҳои машваратдиҳандаро ба мактаб даъват намояд, то ки онҳо ба синф дар бораи хизматрасонии худ нақл намоянд. Пас аз муаррифии онҳо бо синф муҳокима намоед, ки оё онҳо хизматрасонии машваратии муфидеро, ки дар ҳолати зарурат и машварат ту барои он маблағ пардохт карда метавонӣ, пешниҳод мекунанд ё не.

Оқибатҳои муроҷиат накардан барои машварат

Одамон ҳангоми дуруст баҳо дода натавонистани сатҳи дониши худ одатан барои машварат муроҷиат намеkunанд. Рафтори мазкур метавонад ба мушкилот ва ҳатто ноком шудани тиҷорат расонад. Аксарияти одамони софдиллона меҳнаткунанда метавонанд мушкилоти дар марҳилаҳои барвақтии фаъолият пайдошударо бартараф намоянд. Аммо ба ин нигоҳ накарда, агар онҳо барои машварат саривақт муроҷиат наkunанд, сатҳи мушкилотро паст ва бартараф наkunанд, барои онҳо барои гирифтани фоида аз тиҷорати худ вақти зиёдтар лозим мешавад. **Барои машварат муроҷиат кардан мумкин аст, ҳатто агар барои он маблағ пардохт кардан зарур бошад ҳам!**

Оё соҳибкор барои машварат бояд маблағ пардохт намояд?

Ин аз моҳияти машварати талабшаванда вобастагӣ дорад. Ҳар қадар миқёс васеъ ва сохтори тиҷорат мураккаб бошад, эҳтимоли зарурати маслиҳат баландтар аст, барои маслиҳат, одатан, маблағ пардохт кардан зарур аст. Музд барои машварат ба хароҷотҳои мустақими корхона дохил мешавад, ки дар он принципҳои бозаргонӣ истифода мешаванд: маблағи барои машварат пардохтшаванда, бояд аз фоидаи дар натиҷаи истифодаи маслиҳати мазкур интизоршаванда хеле кам бошад. Бо ҳисоби мутлақ, машварат арзиши баланд надорад. Машварати дусоата бо арзиши 1000 сом метавонад ба андешаи ту гарон бошад, аммо агар духтури байтор барои ташрифи худ ба хоҷагии фермерии ту 1000 сом гирад ва аспи туро, ки нархаш 30000 сом аст, наҷот диҳад, пардохти хизматрасонии мазкур бо фоидаи зиёд пардохт мешавад!

Соҳибкорони муваффақ зарурати маслиҳатро дарк мекунанд ва омодаанд барои он маблағ пардохт намоянд. Дар ҳолати акс, ин метавонад ба пастшавии сатҳи фоида ё зарар ба тиҷорат расонад. Кадом соҳибкор орзуи зиёд кардани фоидаи худро надорад?

Маслиҳати шумо оиди банақшагирии тиҷорат ба мо хеле кӯмак кард ва мо ба қарз танҳо он маблағро гирифтем, ки метавонем баргардонем.

Қадами 5: Вазифа: Хонандагон бояд вазифаи хонагиро дар хона иҷро кунанд. Аз онҳо хоҳиш намоед, ки дар давоми ду-се рӯз ҳамаи манбаъҳои машваратдиҳии маҳаллиро пайдо кунанд. Агар хонандагон ягон ҳадамоти машваратиро пайдо накунад, аз онҳо хоҳиш намоед, ки масъалаи он, ки оё дар деҳа дар ҳақиқат барои хизматрасонии машваратӣ талабот вуҷуд надорад, муҳокима намоянд.

Музд барои хизматрасони машваратӣ метавонад дар шаклҳои гуногун амалӣ карда шавад. Масалан, дар вилояти Ҷалол-Обод, ки лоиҳаи GTZ ва ХМД фаъолияти муштаракро оиди пешниҳоди хизматрасони машваратӣ ва воситаҳои қарзӣ тавассути мушовирони деҳоти шабакаи ХМД мебаранд, маблағи ҳармоҳаи комиссияи барои пешниҳоди қарз арзиши машварат ва арзиши қарзро пардохт мекунад. Худи ҳамин дар вилояти Баткен низ мушоҳида мешавад, ки агентҳои микрокредити аз ҷониби GTZ ташкилшуда машварат ва қарз медиҳанд. Кооперативи хоҷагии қишлоқи “Мол Тушум”, ки аз ҷониби лоиҳаи GTZ ташкил шудааст, ҳиссаи фоизи арзишҳои маводҳои хоҷагии қишлоқро барои пардохти музди меҳнати роҳбарони гурӯҳҳо ва агентҳои деҳот барои хизматрасонӣ оиди ташкили харидорӣ ва интиқоли маводҳо ба аъзоёни кооператив пешбинӣ кардааст.

Ҳамаи ташкилотҳои мазкур босубот кор мекунанд, зеро хароҷотҳои амалиёти худро аз ҳисоби пардохти хизматрасони ба бенефициарҳо ва мизочон пешниҳодшаванда мепӯшонанд. Аз ин бармеояд, ки онҳо аз касе вобастагӣ надоранд ва танҳо ба қувваи худ умед мебаранд.

Манбаъҳои хизматрасони машваратӣ дар Қирғизистон

Мушовири деҳот ХМД

Машваратро оиди масъалаҳои хоҷагии қишлоқ сокинони деҳот аз мушовирони деҳоти ХМД дар деҳоте мегиранд, ки сохторҳои ХМД фаъолият мекунанд. Аммо дар ҷойҳое, ки сохторҳои мазкур вуҷуд надоранд, корҳои зерин иҷро намешаванд:

- Маълумотдиҳии сокинони деҳот оиди мушкилоти гуногун;
- Омӯзиши сокинони деҳот тибқи технологияҳои парвариши зироатҳои хоҷагии қишлоқ;
- Кӯмак ба сокинони деҳот оиди гузаронидани таҳлил ва ҳалли масъалаҳо;
- Расонидани кӯмак ба сокинони деҳот дар ташкили гурӯҳҳои худкӯмакрасонӣ;
- Паҳнкунии маълумоти барои инкишофи хоҷагии қишлоқ мусоидаткунанда.

Яке аз мақсадҳои асосии мушовири хоҷагии қишлоқ - расонидани кӯмак ба одамон дар ҳалли мушкилоти онҳо мебошад. Барои ҳалли масъалаҳо иҷрои пайдарҳами якчанд амалҳои муқаррар талаб карда мешавад. Дар аксарияти мавридҳо ҳалли масъаларо дарёфт кардан душвор аст, бинобар ин таҳлили бодикқати масъала ва ёфтани ҳалли қобили қабули он зарур аст.

Қадами 6: Машварати касбӣ арзиши худро дорад. Ба хонандагон фаҳмонед, ки дар варзиши касбӣ дастаҳои муваффақ мураббӣ ва омӯзгоронро доранд. Кори мураббӣён ин пешниҳоди маслиҳат ба дастаи бозингарон аст. Музд барои машварат беҳуда сарф намешавад, зеро маслиҳати гирифташуда дониши соҳибкорро васеъ мекунад ва барои муайянкунии мушкилоти ҳалталаб кӯмак мекунад.

Қадами 7: Мушовирони касбӣ аҳамияти гузаштани курсҳои мутобиқи омӯзишӣ ва таҷдиди донишҳои худро мефаҳманд. Одамон танҳо дар сурати гирифтани фоида аз пули харҷкардаашон барои машварат маблағ пардохт карданро омодаанд.

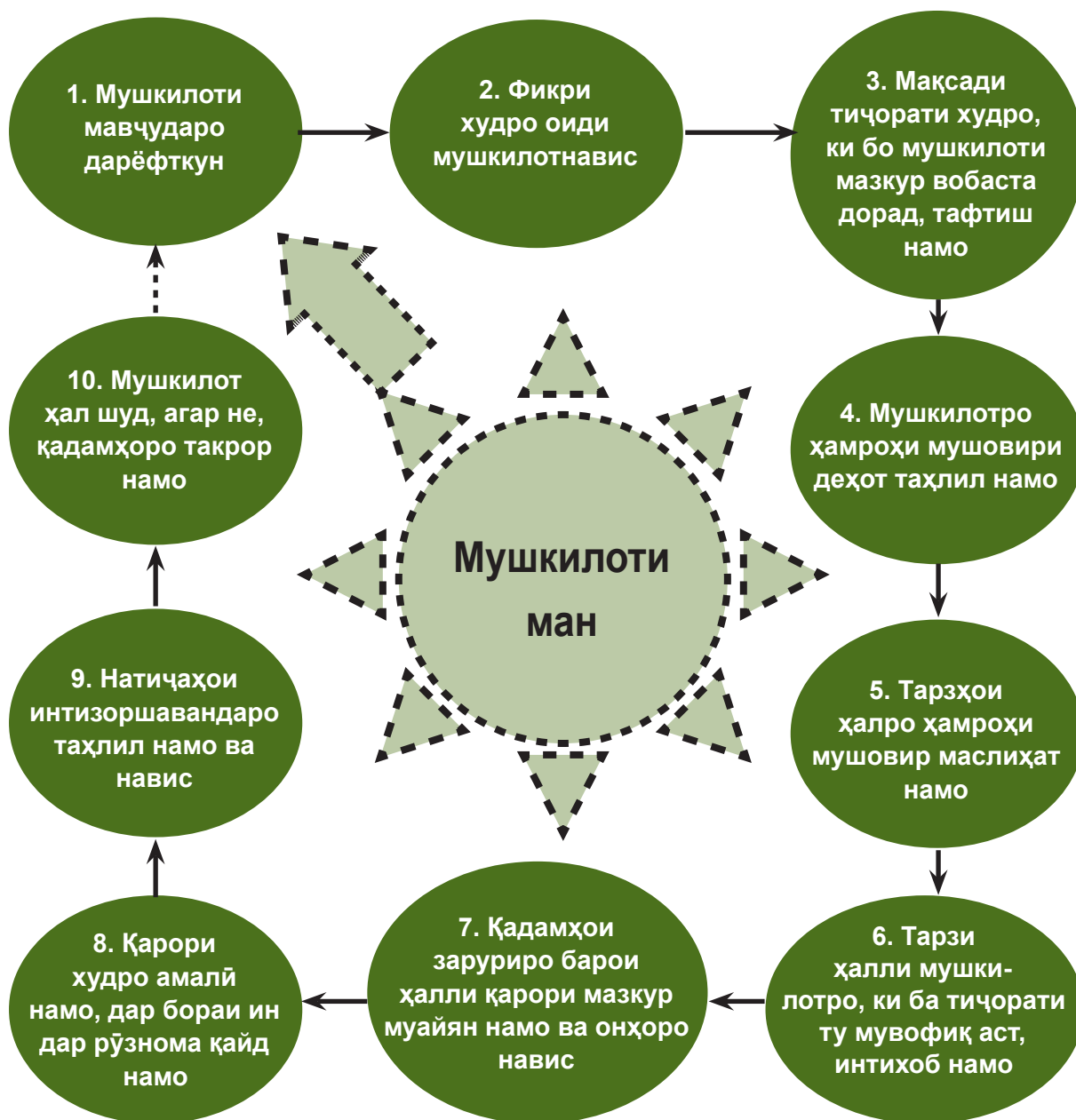
Қадами 8: Бо хонандагон муҳокима намоед, ки бо кадом сабаб ташкилотҳое, ки лоиҳаи GTZ “Баландкунии сатҳи устувори таъмини ҳаёти аҳолии деҳот” ташкил кардааст, афзалият доранд ва чиҳатҳои қавии онҳо кадомҳоянд?

Сабаби ҷавоби мусбӣ дар он аст, ки GTZ боварӣ дорад, ки пас аз омӯзиш ва пешниҳоди сармояи ибтидоӣ ташкилот танҳо дар он сурат қавӣ ва аз чиҳати иқтисодӣ устувор мешавад, агар аз рӯзи нахустини фаъолияти он ҳамаи хароҷотҳои вобаста ба фаъолияти амалиётӣ, азҷумла хавфҳои имконпазир, аз ҷониби бенефисиарҳо (аъзоёни кооператив ё қарзгирон) пардохт карда шаванд. Ягон субсидия бояд дода нашавад. Танҳо тавассути ин фаҳмиши он ба вучуд меояд, ки ташкилот барои деҳа ташкил шудааст ва ба ҷомеа тааллуқ дорад.

Қадами 9: Ин манбаъҳои расмӣ мазкури машваратдиҳие мебошанд, ки дар қаламрави Қирғизистон фаъолият мекунад. Дар баъзе аз кишварҳои тараққикарда ва деҳаҳои фаъол якчанд намуди машварат мавҷуд аст. Ба хонандагон нишон диҳед, ки чи тавр онҳо мустақилона метавонанд онҳоро дарёфт кунанд. Дар охир, муҳокимаи умумиро бо синф гузаронед.

Даҳ қадами ҳалли мушкилот:

Дар хотир дор, ки қарори хотимаӣ оиди тарзи баромадан аз мушкилот дар доираи масъулияти соҳибкор боқӣ мемонад.

Мушовир маслиҳат медиҳад, аммо яқоя бо ин ӯ метавонад баррасии мушкилотро аз ҷиҳати дигар нишон диҳад.

Инкишофи кооперативҳо

Дар асри 19 дар Аврупо воридкунии рақобати озод ва азнавташкилкунии соҳибмулкӣ замин хоҷагии хурди фермери ба зиёдшавии андозҳо рӯбарӯ кард. Хушсолӣ ва гуруснагии паси он омада вазъиятро боз ҳам вазнинтар карданд. Дар 1864 сол Фридрих Райффайзен (немис) кооператив ташкил кард ва ба ҷомеаи фермерӣ, ки аз қашшоқӣ азият мекашид, дастрасиро ба қарзҳо кушод.

Немиси дигар, Герман Шултсе қарор дод, ки тарзи ягонаи комёбшавӣ барои беҳтаркунии шароитҳои иқтисодӣ ин муттаҳидкунии фермерони заиф ба гурӯҳҳои худкӯмакрасон мебошад. Гурӯҳҳои мазкур дар асоси худкӯмакрасонӣ ва масъулияти муштарак таъсис дода шуданд.

1889 сол дар Германия Қонун “Дар бораи кооперативҳо” қувваи эътибор пайдо кард, ки дар он ҳуқуқ ва ӯҳдадорӣҳои мақомотҳои кооператив, рӯйхати қоидаҳои молиявӣ ва

Қадами 10: Ин яке аз қолабҳои ҳалли мушкилот мебошад. Ин ҷо нишон дода шудааст, ки чӣ тавр мушовир метавонад ба мизоҷ дар ҳалли мушкилоти ӯ кӯмак менамояд. Аз хонандагон хоҳиш намоед, ки тартиби мазкурро дар ҳалли мушкилоте, ки онҳо мустақилона ҳал карда натавонианд, истифода намоянд ва ба синф дар бораи натиҷаҳои ба даст омада нақл кунанд.

Қадами 11: Диққати хонандагонро ба он ҷалб намоед, ки кооператив механизми хуби кори муштараки сокинони деҳот бо мақсади гирифтани фоидаи муштарак ва инфиродӣ мебошад. Кооператив осон ташкил карда мешавад, ҳамаи он чизе, ки барои ин лозим аст – ин ёфтани 7 нафаре, ки мехоҳанд ҳамроҳ меҳнат кунанд. Дар аввал онҳо метавонанд ба кооперативи ғайрирасмӣ бо мақсади кирои муштараки мошини боркаш барои интиқоли картошкаи хуби тухмӣ ё поруи сертификатдор аз Бишкек ё Ош муттаҳид шаванд. Агар кори мазкур хуб гузарад, он гоҳ дар бораи қайди расмӣ кооператив андеша кардан мумкин аст.

муҳосибӣ ва талаботҳо оиди гузаронидани аудити мустақили кооперативҳо (тафтиши дурустии истифодаи воситаҳои молиявӣ) шарҳ дода мешуданд. Кооперативҳо дар асоси арзишҳо ба монанди **ҳамдӣ, баробарӣ ва демократия** таъсис дода мешаванд.

Ҳамдӣ маънои онро дорад, ки кор дар доираи кооператив ҳамеша барои фоидаи ҳамдигарии аъзоёни он иҷро мешавад. Кооперативҳо масъулияти муштаракро дастгирӣ менамоянд.

Баробарӣ ва демократия маъно дорад, ки ҳамаи аъзоёни кооператив ҳуқуқҳо ва ўҳдадорӣҳои баробар доранд. Кооперативҳои таъминотӣ бо фурӯш ва таъмини тухмӣ, порухӯ, заҳрдорухӯ, инчунин таҷҳизоти хоҷагии қишлоқ барои аъзоёни худ машғуланд. Кооперативҳое мавҷуданд, ки бо иҷораи таҷҳизот ё хизматрасонии машваратӣ оиди масъалаҳои техникӣ машғуланд. Инчунин кооперативҳои қарзие мавҷуданд, ки дастрасиро ба воситаҳои қарзӣ таъмин мекунанд. Кооперативҳои маркетинг маҳсулоти хоҷагии қишлоқе, ки дар хоҷагиҳои аъзоёнаш истеҳсол мешаванд, бо нархи хуби шартномавӣ мефурӯшанд ё маҳсулотро то даврае, ки ба онҳо нархи бозор баланд мешавад, нигоҳ медоранд.

Кооперативҳои Қирғизистон

Дар Қирғизистон ҳар як деҳа барои ташкили кооператив имконият дорад. Тибқи қонунгузори Қирғизистон 7 нафар метавонанд ба таври расмӣ кооперативи худро таъсис диҳанд. Кооператив мақоми ташкилоти ғайритаъсис дорад ва фаъолияти худро тибқи принципҳои иқтисодии бозаргонӣ ва Қонун “Дар бораи кооперативҳо” амалӣ менамояд.

Шумораи кооперативҳо дар Қирғизистон зиёд шудааст: барои инкишофи онҳо шароитҳои аз ҳама мусоид фароҳам оварда шудаанд, инчунин сифати хизматрасонии онҳо баланд шудааст. Дар доираи лоиҳаи GTZ “Баландкунии сатҳи устувори таъмини ҳаёти аҳолии деҳот” дар 2004 сол дар вилояти Баткен кооперативи хоҷагии қишлоқ “Мол Тушум” ташкил карда шуд. Имрӯз Қирғизистон беҳтарин таъминотгарони хизматрасонӣ дар вилояти Баткенро дорад, ки дар айни замон ба Россия меваро содирот мекунанд. Намунаи ин гуна таъминотгарон кооперативи “Мол Тушум” мебошад, ки сол то сол инкишоф ёфта, зиёда аз 2000 аъзо дорад.

Суроғаи кооперативи хоҷагии қишлоқи “Мол Тушум”: Қирғизистон, ш. Баткен, кӯчаи Султанмурат минбаши, 14, почтаи электронӣ: abdirashit@mail.ru

Афзалиятҳои аъзоёни кооператив

Аъзогӣ дар кооператив ба аъзоёни он як қатор афзалиятро медиҳад:

- Дастрасӣ ба як қатор хизматрасонӣ вобаста ба намуди кооператив. Мисол, кооперативи таъминотӣ ба аъзоёни худ тухмӣ ва порухоро пешниҳод мекунанд. Ҳангоми муттаҳидкунии дархостҳои аъзоёни кооператив арзиши воҳиди дархостшаванда оиди хариди маводҳои сертификатдори хоҷагии қишлоқ пасттар мешавад, инчунин интиқоли он бевосита ба деҳаҳои истифодабарандагон амалӣ карда мешавад;
- Кӯмак дар гирифтани ва васеъкунии дониш оиди масъалаҳои техникӣ, маркетинг ва ҳуқуқӣ;
- Кӯмак дар муттаҳидкунии маҳсулоти истеҳсолшуда барои фурӯши муштаракӣ онҳо;
- Пешбурди манфиатҳои иқтисодии аъзоёни кооператив.

Ба кооператив метавонанд шахсони инфиродӣ аъзо шаванд, аммо ба он ягон намуди корхона, ғайр аз хоҷагиҳои фермерии оилавӣ ҳамроҳ шуда наметавонад.

Аъзогӣ дар кооператив

На ҳар як нафар ҳуқуқи аъзои кооператив шуданро дорад, танҳо онҳое, ки ба талаботҳои муайян ҷавобгӯ ҳастанд, ба кооператив аъзо шуда метавонанд. Аъзоёни кооператив бояд саҳми кооперативро харидорӣ кунанд ва дорандаи саҳм шаванд. Ҳар як кооператив мустақилона маблағи пардохтҳои ҳатмӣ ва сохтори хароҷотҳоро муқаррар менамояд.

Барои аъзои кооператив шудан шахс бояд ба кооператив бо ариза муроҷиат намояд. Ба кооператив ба таври автоматӣ аъзо намешаванд. Аъзоёни амалкунандаи кооператив овоз медиҳанд ва оиди қабули аризадиханда ба иттиҳоди худ ё радкунии он қарор қабул менамоянд. Пас аз аъзои кооператив шудан аъзоҳои нав қабулшуда бояд ҳамаи қарорҳои қаблан қабулшудаи кооперативро иҷро намоянд ва аз ҳуқуқҳо ва ўҳдадорӣҳои аъзои кооператив бетаъхир истифода кунанд.

Барои чӣ ба волидайнӣ худ ташкил кардани кооперативро дар деҳаи худ пешниҳод наменамоед?

Қадами 12: Аъзогӣ дар кооператив

Кооперативҳои аз ҷониби Лоихаи GTZ ташкилшуда меъёри фоизи андозааш 7%-ро аз маблағи харидории пору меситонанд. Аз ҳисоби фоизҳои мазкур дархостҳо тартиб дода шуда, таъмини пору бевосита ба деҳаҳое, ки аъзоёни кооператив дар онҳо зиндагӣ мекунанд, ташкил карда мешавад.

Менечери ХМД вилояти Ҷалол-Обод (аз рост) масъалаи даромаднокии хоҷагии сабзавотпарварӣ бо пешвои гурӯҳ аз ноҳияи Ҷатғал, ки аз ҷониби ХМД дастгирӣ мешавад (аз чап) муҳокима менамояд.

Мушовири деҳот ХМД ва агенти кооперативи хоҷагии қишлоқи "Мол Тушум" дар мағозаи байтории худ дар деҳаи Киштуум ноҳияи Баткен. Дар мағозаи мазкур инчунин маводҳои хоҷагии қишлоқ ва машваратхоро оиди истифодаи онҳо гирифтани мумкин аст.

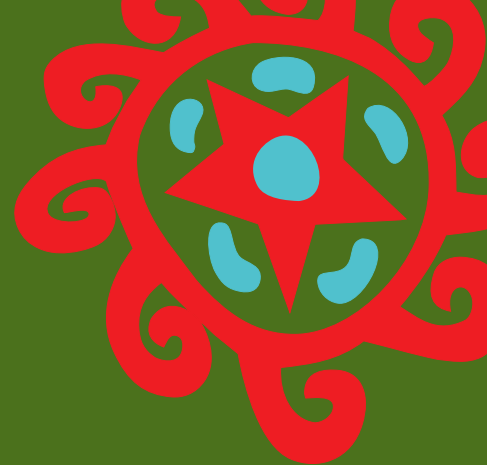

Фермере, ки бо парвариши картошка тухмӣ машғул аст ва мушовири деҳот аз деҳаи Дейноо ноҳияи Лайлак. Лоиҳаи GTZ барои инкишофи соҳаи парвариши картошка тухмӣ дар 20 деҳаи вилояти Баткен ва Ҷалол-Обод мусоидат кард.

ФАСЛИ

4

БАРОБАРИИ ГЕНДЕРӢ

Саҳифаи **184**

Саҳифаи **188**

Саҳифаи **194**

Саҳифаи **200**

Сарқонун ва баробарии гендерӣ;
муайянкунии мафҳумҳои “ҷинс” ва “гендер”
ва фарқияти онҳо

Вазифаҳои гендерӣ ва қолабҳо

Баробарии гендерӣ дар Қирғизистон

Иқдомҳои занони деҳот

Фасли 4: Баробарии гендерӣ

НАҚШАИ ФАСЛ

Дарсҳо

10. Сарқонун ва баробарии гендерӣ; муайянкунии мафҳумҳои “ҷинс” ва “гендер” ва фарқияти онҳо (45 дақиқа).
11. Вазифаҳои гендерӣ ва қолабҳо (45 дақиқа).
12. Баробарии гендерӣ дар Қирғизистон (45 дақиқа).

МАҚСАДИ ФАСЛ:

Шиносой бо мафҳуми “баробарии гендерӣ” тибқи Сарқонуни Ҷумҳурии Қирғизистон.

Фаҳмидани он, ки “ҷинс” ва “гендер” чист, инчунин фаҳмидани гендер чун сохтори иҷтимоӣ (на табиат, на тақдир).

Фаҳмидани он, ки вазифаҳои гендерӣ бо мурури вақт иваз мешаванд, инчунин бо рушди ҷомеа интизориҳо аз марду зан, ҷавондухтарон ва ҷавонписарон дигар мешаванд.

Баррасии он, ки чӣ тавр мафҳумҳои дар ҷомеа қабулшудаи “мард” ва “зан” ба мо таъсир мерасонанд.

Фаҳмидани он, ки мо чӣ гуна вазифаҳои гендерӣ дорем ва кадом қолабҳои гендерӣ дар ҳаёти ҳаррӯзаи мо вучуд доранд.

Фаҳмидани он, ки бе баробарии гендерӣ инкишофи иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ бо суръати суст инкишоф меёбад.

13. Иқдомҳои занони деҳот

Мақсад: Дар асоси таърихи воқеии комёбӣ хонандагон мефаҳманд, ки чӣ тавр закон тавонистанд ба комёбӣ ноил шаванд, масалан тавассути истифодаи мақсаднок ва самараноки захираҳои маҳаллӣ ва микрокредитҳо.

Натиҷаҳо: Пас аз омӯختани мавзӯи мазкур хонандагон дар бораи омилҳои асосии ташаққули самараноки даромад дар маҳалли деҳот, масалан дар бораи дониши техникӣ, дастрасӣ ба маводҳои босифати хоҷагии қишлоқ, микрокредитҳо ва хизматрасонии машваратӣ маълумот пайдо мекунанд.

Бо таҷрибаи муваффақи занони деҳотӣ аз ноҳияҳои дурдасти кӯҳӣ шинос гардида, хонандагон имкониятҳои худро баҳогузорӣ мекунанд ва дар бораи амаликунии иқдомҳои мазкур дар деҳаҳои худ андеша мекунанд.

САРҚОНУН ВА БАРОБАРИИ ГЕНДЕРӢ; МУАЙЯНКУНИИ МАФҲУМИ “ҶИНС” ВА “ГЕНДЕР” ВА ФАРҚИЯТИ ОНҲО

Муқаддима оиди фасли гендер

Сарқонун – ин маҷмӯи меъёрҳои ҳуқуқӣ ва қонунҳое мебошад, ки тибқи онҳо дар давлат ҳокимият амалӣ карда мешавад. Сарқонуни амалкунандаи Ҷумҳурии Қирғизистон тавассути райъпурсӣ (овоздиҳии умумихалқӣ) 27 июни 2010 сол бар ивази Сарқонуни қаблӣ, новобаста ба он, ки бо сарқонунҳои қаблӣ шабоҳати зиёд дорад, қабул шудааст. Яке аз шабоҳатҳои мазкур моддаҳое мебошанд, ки ҳуқуқҳои инсонро кафолат дода, ҳуқуқ ба ҳаёт, барои ҳифз аз ҷониби қонун, барои дастрасӣ ба таҳсил ва кӯмаки тиббӣ, барои никоҳи озодона, интиҳоби зан/шавҳар, озодии эътиқод, озодии интиҳоби касбро кафолат медиҳанд.

Сарқонуни Ҷумҳурии Қирғизистон баробарии марду занро кафолат медиҳад ва ўҳдадорихоро оиди ҳифзи инсон пурра ба ихтиёри давлат месупорад. Бо сабаби он, ки ҳуқуқи инсон дахлнопазиранд, ҳар як инсон аз лаҳзаи таваллуд, новобаста дар қадом давлат зиндагӣ кардани соҳиби ҳуқуқ мешавад. Сарқонун наметавонад ҳуқуқҳои инсонро маҳдуд ё танзим намояд, аммо одатан он ба мақомотҳои давлатӣ барои ҳифзи онҳо ваколат медиҳад. Дар асл, танҳо давлат наметавонад ҳуқуқи инсонро вайрон кунад. Ё ба сифати таҷовузкори бевосита, масалан дар ҳолате, ки шахсони мансабдор маҳбусонро шиканҷа медиҳанд ва ё мисол мақомоти фаъолиятҳои ғайрисамаранок, ки ин унсурҳои ғайридавлатие, ки қонунро вайрон мекунанд ё ғайриқонунӣ амал мекунанд, назорат намекунад ё дар мисоли дуздидани бечазои арӯс ё никоҳи барвақтӣ.

Марду зан ҳуқуқҳои баробар доранд. Ҳар як инсон ҳуқуқи дар ҳаёти иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ озодона иштирок карданро дорад. Нисбати курси “Ҳоҷагии шукуфони ман” ҳар як хонанда, новобаста ба ҷинси ӯ, барои дастрасии амволи ҳуқуқии замин ва захираҳои об, барои ташкили кооперативҳои муттаҳидкардашудаи ҳоҷагии қишлоқ, барои бақайдмонии тиҷорати худ ва иҷораи ҷой дар бозор, фурӯши маҳсулоти истеҳсолшуда ҳуқуқ дорад. Инчунин ҳама ўҳдадорихои баробари андозӣ доранд.

Дар зер иқтибосҳо аз Сарқонун оварда шудаанд. Дар охири китоб ту моддаҳои сершуморро аз Сарқонун пайдо карда метавонӣ.

16.1. Ҳуқуқ ва озодии инсон гузашт карда намешаванд ва ба ҳама аз лаҳзаи таваллуд тааллуқ доранд. Ҳуқуқ ва озодиҳои инсон арзиши олитарин мебошанд. Онҳо мустақим амал мекунанд, мазмун ва мўҳтавои фаъолияти ҳокимияти иҷроия ва мақомотҳои худидоракунии маҳаллиро муқаррар менамоянд.

16.3. Дар Ҷумҳурии Қирғизистон ҳама дар назди қонун ва суд баробаранд.

16.4. Дар Ҷумҳурии Қирғизистон мардон ва занон ҳуқуқҳо ва озодиҳои баробар, барои татбиқи онҳо имкониятҳои баробар доранд.

36.5 Шахсоне, ки ба синни никоҳӣ расидаанд, ҳуқуқ доранд издивоҷ кунанд ва оила барпо намоянд. Ягон никоҳ наметавонад бе розигии ихтиёрӣ ва тарафайни шахсони издивоҷкунанда баста шавад. Никоҳ аз ҷониби давлат ба қайд гирифта мешавад.

Дарси 10: Сарқонун ва баробарии гендерӣ; муайянкунии мафҳуми “ҷинс” ва “гендер” ва фарқияти онҳо.

Ишораҳо барои омӯзгор

Қадами 1:

Нақшаи дарс:

Маъзӯи дарс	Муқаддима. Муайянкунии мафҳумҳои “ҷинс” ва “гендер”, “маърифати гендерӣ”
Усули истифодашуда	Брейнсторминг Машқ: “Ҷинс” ва “гендер” чист? Муҳокимаи умумӣ
Вақт	45 дақиқа

37.1. Дар Ҷумҳурии Қирғизистон, урфу одат ва анъанаҳои мардумие, ки ҳуқуқ ва озодии инсонро маҳдуд намекунад, аз ҷониби давлат дастгирӣ мешаванд.

16.2. Ҷумҳурии Қирғизистон ҳуқуқ ва озодиҳои ҳамаи шахсони дар қаламрави он қарордоштаро эҳтиром мекунад ва дар доираи қонунгузорӣ онҳоро таъмин менамояд.

Ҳуқуқи ҳеҷ кас бо аломати ҷинсӣ, наҷодӣ, забонӣ, маъҷубӣ, мансубияти миллӣ, этникод, синнусол, этниқоди сиёсӣ, таҳсилот, баромад, мақоми амволӣ ё дигар мақом, ҳолатҳои дигар вайрон карда намешавад.

Чораҳои махсусе, ки бо қонунгузорӣ муқаррар карда шудааст ва барои таъмини имкониятҳои баробар барои гурӯҳҳои иҷтимоӣ тибқи ўҳдадориҳои байналмиллӣ равонашуда низ вайронкунии ҳуқуқ маҳсуб намешаванд.

Ҳамин тариқ, ҳуқуқи ҳеҷ кас наметавонад аз рӯи ҷинсият вайрон карда шавад, набошад “Ҷинс” чӣ маъно дорад, оё Шумо дар ягон ҷо калимаи “ГЕНДЕР”-ро шумидаед? Ҷинс ва Гендер чист?

Муайянкунии мафҳумҳои “гендер” ва “ҷинс”, фарқияти онҳо, гуногунии гендерӣ.

Гендер – фарқияти аз ҷиҳати иҷтимоӣ сохташуда (бинобар ин тағйирёбанда)-и байни мардон ва занон мебошад.

Гендер аз “ҷинс” бо он фарқ мекунад, ки ҷинс фарқияти биологӣ байни мардон ва занон муайян менамояд.

Категорияи “ҷинс” ҳангоми таваллуд аз ҷониби мутахассисони тиб/биология аз рӯи аломатҳои ҷинсӣ муқаррар карда мешавад ва/ё баъдан дар шиноснома аз ҷониби низомии бақайдгирии аҳоли зикр карда мешавад. Ба таври низом аз ҷониби ҷомеа ба “мард” ва “зан” ҷудо карда мешавад.

Мафҳуми “гендер” дар аксарияти мавридҳо бо мафҳуми “ҷинс” якҷоя истифода мешавад, аммо агар “ҷинс” дар доираи биологӣ истифода шавад, “гендер”, масалан, дар фаъолияти ҷамъиятӣ истифода мегардад.

Фарқияти биологӣ/ҷинсӣ ва гендерии марду занро талаботҳои гуногуни онҳо ва сатҳҳои гуногуни дастрасӣ ба захираҳо ва ҳокимиятро муқаррар мекунад, ки барои зохиршавии нобаробарии гендерӣ мусоидат мекунад.

Гуногунии гендерӣ эътироф мекунад, ки этниқоди аксарияти миллатҳо ва худизҳоркунии онҳо аз доираи меъёрҳои гендерии муқаррарӣ берун аст. Гуногунии гендерӣ қисми оддии этниқоди инсон мебошад, ки дар тамаддунҳо ва таърихҳои гуногун устувор шудааст.

Ғайр аз ин, он ҳолате, ки кадом вақт барои ҷинси муайян мутобикат намекард, дар давраи дигари таърихӣ метавонад дар рафти тараққиёти тамаддун як ҳодисаи муқаррарӣ гардад. Масалан, тамоюли мардоне, ки ба гӯш ҳалқа мекунад ё занҳое, ки ба тани худ ҳолкӯбӣ мекунад. Аз давраи шӯравӣ занон ронандаи автобус шуда метавонистанд, ҳол он, ки занон дар айни замон автомашина меронанд, дар тайёра сафар мекунад, ба кайҳон парвоз менамоянд ё дар сохторҳои ҳарбие адои хизмат мекунад, ки қаблан дар онҳо танҳо мардон хизмат карда метавонистанд.

Қадами 2: Омӯзгор ба хонандагон савол медиҳад: “Ҷинс” ва “гендер” чист? Усули ҳуҷуми зеҳниро истифода намоед. Ҷавобҳоро ба тахтаи синф нависед. Пас аз додани ҷавобҳои гуногун ҳамаи ҷавобҳоро муттаҳид намоед. Аз рӯи ҷавобҳои додашуда хулоса бароред, баъдан мафҳуми “ҷинс” ва “гендер”-и дар китоб зикршударо хонда диҳед (ё шакли мафҳумро дар тахтаи синф ё дар флипчарт омода намоед).

Машқ:

Вазифаи кӯтоҳро барои хонандагон омода намоед. Ақидаҳои муайянро номбар кунед ва аз хонандагон хоҳиш намоед, ки муқаррар намоянд оё ин ҷинс ё гендер аст:

Зани ҳомиладор		✓
Мард - пайдокунандаи қути лоямут	✓	
Писарбачаҳо аз духтаракон аз ҷиҳати ҷисмонӣ қавитаранд	✓	
Занон чорвои хонагиро нигоҳубин мекунанд	✓	
Духтарчаҳо аз писарбачаҳо зудтар инкишоф меёбанд		✓
Вазни мушакҳои мардон аз вазни мушакии занон 27 кг зиёд аст		✓
Мардон гиря намекунанд	✓	

ВАЗИФАҲОИ ГЕНДЕРӢ ВА ҚОЛАБҲО

Машқ:

“Оила. Мо таваллуди кӯдакро интизорем”

Маводҳо:

- Ручка; қалам, ё маркерҳо (он чизе, ки бо он расм кашидан мумкин аст);
- Варақчаҳо бо навиштаҷоти вазифаҳои иҷтимоӣ барои гузаронидани бозӣ (бобо, модаркалон, падар, модар, писар, духтар);
- Флипчартҳо бо ҷадвал.

Рафти кор:

Ба иштирокчиён варақчаҳои маҳкамшуда бо тавсифи вазифаҳои иҷтимоии аъзоёни оила супорида мешаванд. Иштирокчиён дар утоқ ҳаракат карда, варақчаҳои маҳкамро ба дасти ҳамдигар то садои огоҳкунанда медиҳанд.

Ҳангоми садои огоҳкунанда иштирокчиён варақчаҳоро мекушоянд, номи худ ва вазифаи иҷтимоии худро дар ин ё он оила меҷуянд ва дар гурӯҳҳо дар кунҷҳои гуногуни утоқ ҷамъ мешавад, ба болои зонаи ҳамдигар то тартиби зерин менишинанд: “бобо-модаркалон-падар-модар-писар-духтар”. Дар марҳилаи мазкур тасаввуротро дар бораи шаклҳои гуногуни оила ворид кардан зарур аст. Барои ин оила, ки дар он бобову бибӣ волидайн мебошанд; оила бо яке аз волидайн ба нақша гирифтани мумкин аст.

Ҳамин тариқ, иштирокчиён ба се гурӯҳ ё се оила тақсим мешаванд, ки тавлиди кӯдакро дар оилаи онҳо тасвир мекушанд.

Ба ҳар як оила корт бо ҷадвал дода мешавад ва дар сутуни якум 20 сифати шахсият, ки онҳо меҷуянд дар аъзои нави оилаи худ тарбия кунанд, нависанд. Дар ин марҳила ҷинси кӯдак маълум нест.

Машқи мазкур аз маводҳои Хелены Минчени ва Ольги Сасункевой, Гендер Ликбез (2013) <http://www.gender-ehu.org/files/File/gendernyj-likbez-text.pdf> ғурифта шудааст.

Дарси 11: Вазифаҳои гендерӣ ва қолабҳо

Ишораҳо барои омӯзгор

Қадами 1.

Нақшаи дарс:

Мавзӯи дарс	Вазифаҳои гендерӣ ва қолабҳо
Усули истифодашуда	Машқ: “Оила. Мо таваллуди кӯдакро интизорем”. Машқ: “Ҷиндуҳои амрикоӣ” Муҳокимаи умумӣ
Вақт	45 дақиқа

Маълумоти иловагӣ барои омӯзгорон:

Гендер дар атрофи мо мавҷуд аст ва онро ба мо аз лаҳзаи тавлиди мо меомӯзонанд. Моро доимо бо умеду интизориҳои гендерӣ пур мекунанд. Тарбия, тамаддун, ҳамсолон, ҷомеа, воситаҳои ахбори умум, дину эътиқод – ин омилҳое, ки қабули ин ҷанбаи ҳаммонандкуниро аз ҷониби мо муайян мекунанд. Шумо бо ҷинс аз хурдсолӣ ҷӣ муносибат доред ва ҳамкорӣ мекунед, бевосита ба он, ки шумо имрӯз ба ҷаҳон бо кадом назар менигаред, таъсир мерасонад. Ҳамкории гендерӣ байни волидайн ва кӯдак аз лаҳзае, ки ҷинси кӯдак маълум мешавад, оғоз меёбад. Ҳамин тариқ, “Гендер” концепсияи иҷтимоии асоснок мебошад.

Ба монанди сохторҳои дигар иҷтимоӣ “гендер” зери назорати қатъии ҷомеа қарор дорад. Дар асл дар ҷомеа ҳамаи ҷинсҳо бо “гендер” муайян мешавад – бозичаҳо, рангҳо, либос ва рафтор. Туфайли мувофиқати шартҳои иҷтимоӣ ва хоҳишҳои инфиродӣ тибқи синнусол, аксарияти кӯдакон фаъолият ва рафторро меҷӯянд, ки ба ҷинси онҳо мувофиқанд. Вазифаҳои гендерӣ дар ҷомеа ва умедҳо дар аксарияти тамаддунҳо ҷунон реша андохтаанд, ки аксарияти одамон худро ба таври дигар тасаввур карда наметавонанд. Дар натиҷа шахсони ба умеду интизориҳои мазкур вобаста дар асл хеле кам, ё аслан намерасанд, ки “гендер” чист.

Вазифаи асосии машқи мазкур – кӯмак ба иштироккунандагон дар фаҳмидани он, ки байни писарон ва духтарон, мардон ва занон фарқиатҳои биологӣ (ҷинс), инчунин фарқиатҳои иҷтимоӣ (гендер) вуҷуд доранд, ки мо бевосита ба одамон вобаста ба мансубияти биологии онҳо алоқаманд медонем.

Масалан, узвҳои ҷинсии мардон ва занон фарқ доранд, аммо узвҳои ҷинсӣ ба эҳсоснокӣ баланди занон, қувваи мардон ё характери устувор таъсир расонида наметавонанд, ба истиснои он ҳолат, агар онҳо дар синни барвақтӣ вобаста ба қолабҳои гендерӣ омӯхта набоянд. Ғайр аз ин, ҳангоми муҳокимаи машқи мазкур вазифаҳои дохили оиларо алоҳида баррасӣ кардан мумкин аст.

Чӣ тавр оила ба тарбияи кӯдак таъсир мерасонад? Чӣ тавр вазифаҳои гендерие, ки мо онҳоро дар оила ҷӣ тавр меомӯзем, аз он, ки ин вазифаҳо байни аъзоёни калонсоли оила тақсим шудаанд (масалан, кӣ дар оилаи зарф мешӯяд, кӣ кӯдакро нигоҳубин мекунад ва ғ.) вобастаанд. Масъалаи муҳим: агар оила аз ду волидайн иборат набояд (масалан, интернат, модаркалон ва модар, бо иштироки хешутабор ва ғ.) оё мо метавонем аз он тарзҳои аз тарзи анъанавӣ фарқкунандаи тарбияи кӯдаконро интизор шуда?

Баъдан ба оилаҳо хабар дода мешавад, ки ТУС нишон додааст, ки тифл духтарча аст. Дар сутуни дуюм пешниҳод мешавад, ки сифатҳои дар рӯйхати якум зикршудае, ки оилаҳо дар симои духтарча дидан мецоҳанд, қайд карда шаванд.

Хатогӣ роҳ дода шудааст! Оилаҳо писарча интизоранд. Дар сутунҷаи сеюм ба иштирокчиён сифатҳоеро аз рӯйхати якум қайд кардан зарур аст, ки оила дар симои писарча дидан мецоҳад.

№	СИФАТҲО	1	2
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			
7.			
8.			
9.			
10.			
11.			
12.			
13.			
14.			
15.			
16.			
17.			
18.			
19.			
20.			

Иштирокчиён натиҷаҳои кори худро дар флипчартҳо иҷрошударо нишон медиҳанд.

“Кадоме аз тавсифҳои мазкур танҳо ба писарон, кадомаш танҳо ба духтарон хос аст?”

Муҳокима: “Вазифаҳо ва қолабҳои гендерӣ”

Шумо кадом Қолабҳоро медонед?

Қолабҳо дар бораи занон: шавҳар кардан ва фарзанд таваллуд кардан. Ў бояд аз арзишҳои худ некуахлоқии оиларо баланд гузорад; бояд меҳрубон, ғамхор, боодоб ва ҳамдард бошад; ва бояд барои худ вақт пайдо намояд, ки барои ҷалби як марде, ки метавонад шавҳари ӯ бошад, зебо ва дилкаш бошад.

Қолабҳо дар бораи мардон: аз ҷиҳати молиявӣ устувор ва муҳофиз (аз ҷиҳати ҷисмонӣ). Ў бояд қавиירוа, рақобатпазир, мустақил, нотарсу дар касбу ихтисос бояд ба рушд майл дошта бошад; эҳсосоти худро нигоҳ дорад; ҳеҷ гоҳ гиря накунад.

Вазифаҳо, қолабҳои гендерии меросигирифташуда ва иҷтимоишавӣ сабаби асосии он мешаванд, ки мардон барои иштирок дар ҳаёти сиёсӣ ва иҷтимоии кишвар ҳавасманду моил карда мешаванд, бинобар ин ҷои тааҷҷуб нест, ки имрӯз мо дар воқеияти мардон зиндагӣ менамоем.

Қадами 2:

Пас аз шиносӣ бо ҳамаи ақидаҳо хулоса бароред, ки:

1. Сифатҳое мавҷуданд, ки ҳам ба писарон ва ҳам ба духтарон мансубанд (боақл, меҳрубон).
2. Аммо сифатҳое ҳам мавҷуданд, ки (тибқи фаҳмиши ҷомеа) танҳо ба духтарон ё танҳо ба писарон тааллуқ доранд (масалан, духтарон ба варзиш кам майл доранд).

Хулоса бароред, ки ҳамаи ин қолабҳои гендерӣ буда, писарон ва духтарон метавонанд баробар ба варзиш майл дошта бошанд.

Аз тарафи дигар, занон тибқи расму оин бояд дар хона шинанд ва дар бораи оила ғамхорӣ кунанд ва ин ба он ҳолат расонд, ки онҳо дар таркиби шахсони роҳбарикунанда кам ба назар мерасанд ва аз мардон аз ҷиҳати иқтисодӣ вобастаанд. Ин ба таври ҷиддӣ имконияти занонро дар зиндагӣ, интиҳоб ва озодии онҳоро маҳдуд мекунад. Ғайр аз ин, занони фаъол дар ҷомеа дар ободонии ноҳияи худ ва мусоидат ба рушди иқтисодии кишвар вазифаи асосиро мебозанд.

Мавҷудияти вазифаҳои гендерӣ дар аксарияти мавридҳо инкор карда мешавад, зеро вазифаҳои гендерӣ “табӣӣ” маҳсуб мешаванд. Аммо оё метавонад чизе табӣӣ ва қисми низоми биологӣ мо бошад, дар ҳоле, ки дар давоми садсолаҳо ё якчанд насл, дар фосилаи садҳо километр ва ҳудудҳо он тағйир меёбад? Ин ҷо шумо ба фарқиятҳои маданӣ ва ҷуғрофӣ тариқи усули ҳучуми зехнӣ муроҷиат карда метавонед. Аксарияти ҷавонписарон ва ҷавондухтарон, мардон ва занон аз талаботҳои, ки ба сифати “вазифаҳои гендерӣ” ба онҳо бор мекунанд, азият мекашанд. Ба таври қатъӣ муайян намудани вазифаҳои гендерӣ барои ба вуҷуд омадани нобаробарии байни мардон ва занон ва мавҷудияти зӯроварии гендерӣ мусоидат мекунад. Баъзе аз ҷуфтҳои муосир ва таҳсилкарда меҳонанд, ки дар кишварҳои дигар, ба монанди Канада, Австралия ё Аврупои Ғарбӣ сафар кунанд ва он ҷо зиндагӣ кунанд, зеро кишварҳои мазкур шахсони соҳибқл ва беҳтаринро интиҳоб мекунанд ва шахрвандии кишвари худро пешниҳод мекунанд, дар он ҷо занон метавонанд қобилиятҳои худро инкишоф диҳанд, кӯдакон бошанд, имкониятҳои баробар доранд. Оё мо метавонем шахсони мазкурро дар кишвари худ нигоҳ дорем, то ки онҳо барои рушди тараққиёти он мусоидат кунанд?

Мафҳумҳои “вазифаҳои гендерӣ” ва “қолабҳои гендерӣ” дар аксарияти мавридҳо чун муродифҳо истифода мешаванд. Ин вазифаҳои анъанавӣ мебошанд. Ба сифати мисол мафҳуми “зани хуб”-ро овардан мумкин аст. Мафҳуми қобили қабули “зани хуб” он зан мебошад, ки дар синни хеле барвақт ба шавҳар мебарояд ва бо ягон ҷавонписарони дигар ягон хел муносибат надоста бошад; фарзандони писараш сершумор бошад; барои нигоҳубини хона барои шавҳару писаронаш бисёр меҳнат кунад; талаботҳои онҳоро аз талаботҳои худ боло гузорад; орому меҳрубон аст; баҳс накунад ва ғ. Ин хислатҳои қолабӣ вазифаи гендерии занонро дар тамаддуни мазкур инъикос мекунанд.

Баъзан вазифаҳои гендерӣ вобаста ба вазъият дигаргун мешаванд. Масалан, агар модар дар хона монад ва бо сабаби нигоҳубини кӯдаки бемор ба кор наравад, ӯ “вазифаи анъанавии гендерӣ занон”-ро иҷро мекунад. Дар рӯзи оянда, вақте ки ӯ кӯдакро ба мактаб равон мекунад ва ба фабрика ба кор меравад ва чун коргари асосӣ ва пайдокунандаи маблағ амал мекунад, ӯ “вазифаи анъанавии гендерии мардон”-ро иҷро мекунад.

Вазифаҳои гендерӣ мутаносибан ба талаботҳои ҷомеаҳо иваз шуда метавонанд, зеро онҳо аз ҷониби ҷомеаҳо муайян ва қабул мешаванд, инчунин бо сабаби он, ки дар онҳо тақсимои аниқ ба монанди мансубияти ҷинсӣ вуҷуд надорад. Масалан, агар мард дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ ё ба сифати тарҷумон фаъолият кунад, ӯ метавонад дар хона нишаста, барномаҳои компютери таҳия кунад (дар айни замон ин “вазифаи анъанавии гендерии мард” маҳсуб мешавад). Агар ҳамсари мард дар донишгоҳ таҳсил кунад ё корманди ягон офис, ё муҳандиси ягон корхонаи истихроҷи маъдан бошад, мард метавонад бо тарбияи кӯдаки худ низ машғул шавад (“иҷрои вазифаи анъанавии зан”). Вазифаҳои дар боло зикршуда дар ҳамаи ҷомеаҳо бо мурури замон ва дараҷаи инкишоф ёфтаи дигаргун мешаванд. Фарқияти байни занон ва мардонро мо на танҳо нисбати мазмуни биологӣ ва мансубияти ҷинсӣ, балки нисбати вазифаҳои гуногуни гендерӣ (фарқиятҳои гендерӣ)и бавучудода ва инкишофёфта қабул менамоем.

БАРОБАРИИ ГЕНДЕРӢ ДАР ҚИРҒИЗИСТОН

Дар солҳои охир Ҷогорку Кенеш якчанд қонунро қабул кард, ки барои мусоидат ба иштироки нисбатан фаъоли занон дар ҳаёти ҷамъиятӣ, мусоидат ба ҳуқуқҳои сиёсии занон, инчунин ҳифзи занон аз зӯрварӣ равона шудааст. Қонунҳои мазкур ба баробарии мардон ва занон мазмуни нисбатан зиёд медиҳанд, ки ба сифати принципи асосии Сарқонуни Ҷумҳурии Қирғизистон инъикос шудааст. Масалан, квотаи гендерӣ мавҷуд аст, ки тибқи он на зиёд аз 70% ҷойҳо дар Палати ҳисоб, Суди олий, Суди конститусионӣ ва Кумитаи марказии интихоботӣ метавонанд аз ҷониби шахсони ҷинсашон якхела ишғол шаванд. Дар воқеъ ин маънои онро дорад, ки квотаи 30% ба занон пешниҳод шудааст.

Тартиби монанд дар рӯйхатҳои интихоботии ҳизбҳо истифода мешавад, ҳарчанд ки мазмуни ҳақиқии қонун аз ҷониби шахсоне вайрон мешавад, ки ба занон-номзадҳо фишор меоранд ва онҳоро маҷбур мекунанд, ки аз ҷойи худ пас аз ишғол кардан даст кашанд, зеро қонунгузорӣ гузашти ҷойҳоро аз намояндаи як ҷинс ба ҷинси дигар барои нигоҳдории квота манъ намекунад. Квотаро нигоҳ доштан мумкин аст, агар ҷои ҳоли ба ҳизби ваколатдори дигар, ки аллакай дар таркибаш зан – номзад дорад, дода шавад.

Чунин вазъиятро инчунин дар рӯйхати ташкилотҳои ҳизбии дар интихобот иштироккунанда мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар онҳо вайронкунии сершумори қонунгузорӣ воқеъ мешавад. Масалан, барои ба ҳокимият тавассути рӯйхати ҳизби ворид шудан, мардон фишор меоранд ва занони аз онҳо дар рӯйхат болотарро аз мадди назар дур кунанд. Боз як лаҳзаи дигаре, ки ҳоло дар мо мушоҳида намешавад, аммо метавонад аз ҷониби шахсони бозътибор рад карда шавад – пешниҳоди қабули қонун дар бораи он, ки агар зан номзadiи худро аз интихобот гирад, ба ҷои ӯ бояд зани дигар интихоб шавад ё зани дар рӯйхати ҳизби дигари қавӣ зикршуда пешниҳод карда мешавад. Агар ҷои холишуда ба занони дар рӯйхати ҳизби дигари расмӣ пешниҳод мешуд, пас аз интихоб ягон зан номзadiи худро намегирифт! Ин як рақами оддӣ нест, зеро кори босифати занон – аъзоёни Парлумони Қирғизистон барои ҷомеаҳо аҳамияти хеле муҳим дорад. Дар ҳаёти ҷории Парлумони Қирғизистон як қатор занони хеле пурқувват фаъолият мекунанд, аммо ҳамзамон мардон-вакилони Парлумон кори фаъолонро барои воридкунии меъёрҳои ҳуқуқӣ (волоияти қонун) барои таъмини баробарии гендерӣ ва имкониятҳои баробар барои ҳар як шаҳрванди кишвар мебаранд.

Ҳамин тариқ, норасоиҳо на бо сабаби мавҷуд набудани қонунҳо, балки норасоии нишондиҳандаҳое, ки бо рафти татбиқи қонунҳо ва тарзи амаликунии онҳо дар ҳаёт вобастаанд, рӯй медиҳанд. Дар мавриди қонунҳои вобаста ба ҳуқуқи инсон, давлат бояд захираҳои заруриро барои баландкунии иқтидори мақомотҳои давлатӣ ва расонидани кӯмак ба одамон барои ноил шудан ба муваффақият ҷудо кунад. Ва дар охир, албатта, ба ҷои гирифтани масъулият оиди таъмини иҷрои ўҳдадорихои давлат қабули қонунҳои баланд осонтар аст. Ҳамаи гуфтаҳои боло барои давлат барои иҷро накардани ўҳдадорихои худ дар назди шаҳрвандони худ ва қонунҳои байналмилалӣ асоси оқилона маҳсуб шуда наметавонад.

Дарси 12. Баробарии гендерӣ дар Қирғизистон

Ишораҳо барои омӯзгорон

Қадами 1.

Қабул аз он, ки оғоз намоем, биёед ба хотир меорем:

1. Дар Сарқонун дар бораи ҳуқуқҳо чӣ дарҷ шудааст?
2. “Ҷинс” чист? “Гендер” чист?
3. “Қолабҳои гендерӣ” чист? Кадом “вазифаҳои гендерӣ”-ро мо бозӣ мекунем?
4. Оё дар ҷомеаи шумо нисбати замон баробарӣ мавҷуд аст?

Бо қонуне, ки барои сахт кардани ҷазо барои дуздидани арӯс равона шуда буд, чӣ ҳодиса рӯй дод? Судяҳо ягон маротиба тибқи моддаи мазкур маҳрумкунӣ аз озодиро таъин накардаанд, ҳарчанде, ки ин бо қонунгузорӣ пешбинӣ шудааст. Туфайли маъракае, ки дар 2012 сол нисбати моддаи 155 Кодекси ҷиноӣ гузаронида шуд, ҷазо барои дуздидани арӯс то 10 сол муқаррар карда шуд ва дар айни замон мақомотҳои судӣ ҳарчанд оҳиста, аммо ба ҳар ҳол қонунро иҷро мекунад ва ҷинояткоронро ба ҳабс раво мекунад. Ин самарайи ҳақиқиро дод: аксарияти одамон фаҳмиданд, ки дуздидани арӯс ҷазоро пешбинӣ мекунад, нафарони дигар фаҳмиданд, ки зиёдшавии шумораи бекоркунии никоҳ дар издивоҷи мазкур нишонаи муайянкунандаи он аст, ки ин оилаҳоро вайрон мекунад ва гурехтани ҷавондухтар аз оила оқибат ба исноди оилаи арӯсдуздида меорад.

Занон дар Парламенти (Ҷогорку Кенеш)-и Қирғизистон			
Соли интиҳоб	Шумораи умумии аъзоёни Парлумон	Занон-аъзоёни Парлумон	Ҳиссаи занон-аъзоёни Парлумон
1995	105	5	5%
2000	105	7	7%
2005	75	0	0%
2007	90	23	26%
2010	120	28	23%
2011	120	30	22%

Дар Қирғизистон занон ҳангоми дарёфткунии кор ба вайронкунии ҳуқуқ дучор мешаванд. 64,4% занон дар Қирғизистон дар соҳаи хоҷагии қишлоқ ва занҳо танҳо дар 15,1% хоҷагиҳои фермерӣ вазифаи роҳбариро иҷро мекунад ва асосан хоҷагиҳои мазкур аз ҷониби занони шавҳармӯда ё аз шавҳар ҷудошуда сарварӣ карда мешаванд.

Мақсади асосии дастури “Хоҷагии шукуфони ман” муҳокимаи масъалаи ҳуқуқи соҳибмулкӣ замин мебошад. Дар он мақомотҳои маҳаллие, ки замини ҷамъиятӣ мавҷуд аст, ҳар як писарбача ё духтараки сокини ҳамагон маҳал ба қитъаи замин барои сохтмони манзил ва саҳми замини таъиноти хоҷагии қишлоқ ҳуқуқ дорад. Вақте, ки ҷавондухтар ба шавҳар мебарояд ва аъзои оилаи шавҳараш мешавад, агар дар ҳамагон ҷомеа монад, ӯ ҳуқуқи саҳми замини худро гум намекунад. Агар оила замини мазкурро аз худ карданӣ шавад, замин тибқи қонун амволи ҷавондухтар маҳсуб мешавад. Аммо ба ин нигоҳ накарда, ҳангоми бекоркунии никоҳ риоя кардани қонун ва тақсими баробари амволи муштарак байни ҳамсарон хеле душвор аст.

Дар ҳолати аз ҳама бад, агар ҳамсар бо шавҳараш ҷудо шавад ва ба оилаи волидайн баргардад, ӯ аз рӯи қонун барои саҳми замини худ ҳуқуқ дорад. “Хоҷагии шукуфони ман” имконияти гирифтани даромади зиёдро аз қитъаи наҷандон калони заминро меомӯзонад. Дар ҳоле, ки барои парвариши гандум майдони калон, истифодаи самараноки мошинҳои калони хоҷагии қишлоқ зарур аст, дастури “Хоҷагии шукуфони ман” роҳи гирифтани фоидаи калонро дар қитъаи наҷандон калони замин, масалан, дар полез тавассути коркарди самараноки зироатҳои хоҷагии қишлоқ ва гирифтани арзиши иловагии зиёд меомӯзонад.

Гузаронидани Курултой анъанае мебошад, ки аз ҷониби мардуми Қирғизистон дастгирӣ мешавад. Аммо дуздидани арӯс дар асл урфу одати ҳақиқии мардуми қирғиз нест ва аз ҷониби қонун дастгирӣ карда намешавад, бинобар ин барои амали мазкур аз ҷониби давлат ҷазо пешбинӣ шудааст.

Қадами 2.

Нақшаи дарс:

Мавзӯи дарс	Баробарии гендерӣ дар Қирғизистон
Усули истифодашуда	Муҳокимаи умумӣ Лексия Муҳокимаи умумӣ
Вақт	45 дақиқа

Дар ҳоле, ки норасоии замин сабаби муноқишаҳои зиёд дар Ҷумҳурии Қирғизистон мебошад малакаву таҷрибаи сохтмон, инчунин гирифтани фоидаи зиёд аз захираҳои маҳдуди замин ва об барои пешгирӣ ва кам кардани шумораи муноқишаҳо кӯмак мекунад. Қолабҳои гендерӣ дар Қирғизистон – ин вақте, ки мардон дар майдону чарогоҳҳо кор мекунад, занон дар қитъаи замини наздиҳавлигӣ машғули кор мешаванд. “Ҳоҷагии шукуфони ман” ба мақсади гирифтани фоидаи зиёд тавассути гузаронидани корҳо дар қитъаи наздиҳавлигӣ, инчунин тақвияти вазифаи зан ба сифати нигоҳдорандаи арзишҳои хонавода равона карда шудааст.

“Ҳоҷагии шукуфони ман” ҷавонписаронро барои озмудани қувваи худ дар полез ва вайронкунии вазифаҳои анъанавии гендерӣ тайёр менамояд. Агар онҳо дар дар парвариши зироатҳои ҳоҷагии қишлоқ муваффақ шаванд ва қисми зиёди ҳосилро дар бозор фурӯхта тавонанд, бо ин малакаву таҷрибаи соҳибкори навкорро мегиранд, ки ин дар навбати худ қолаби гендерии вазифаи мард мебошад.

Духтарон ва писарон бояд ба ҳуқуқҳо ва ба имкониятҳо дастрасии баробар дошта бошанд. Ҳамин тариқ, курси мазкур ба хонандагон, новобаста ба мансубияти ҷинсиашон, имконият медиҳад, ки малакаҳои асосии истифодаи самараноки захираҳои азхуд кунанд. Омӯзиш барои иштироки бомуваффақият дар тиҷорати бозаргонӣ тавассути истеҳсол ва маркетинг, инчунин маблағгузории қисме аз фоида малакаву таҷрибаҳои амалиро медиҳад. Ҳангоми гирифтани фоида ва маблағгузории тақрории қисми зиёди он дар давоми якчанд сол ферма сохтан мумкин аст, ки барои ҳаёти мӯътадил ва хуби оилаи шумо асос мешавад. Ҳангоми мавҷудияти тиҷорати хусусӣ таъсири иқтисодии шумо дар ҷомеа зиёд мешавад. Нархи маҳсулоти фурӯхташавандаи шумо баланд, хароҷоти барои маводҳои ҳоҷагии қишлоқ, ба монанди пору ва тухмӣ кам мешавад. Агар писарон ва духтарон заминро фаъолона коркард кунанд ва баробар фаъолият кунанд, деҳаи шумо инкишоф меёбад, ки ин барои рушди кишвар дар маҷмӯъ мусоидат мекунад. Аммо агар нисфи аҳоли дар пешбурди фаъолияти ҳоҷагии қишлоқ манфиатдор бошад, пешравӣ бо суръати нисбатан суст амалӣ мешавад.

Иқдомҳои ЗАНОНИ ДЕҲОТ

Калимаҳои нав

Агентиҳои микрокредитӣ

Агентиҳои микрокредитӣ – ин муассисаҳое, ки шаҳрвандони камбизоатро тавассути пешниҳоди қарзҳои хурд дастгирӣ мекунад

Кредит

Маблағи пулие, ки ба қарзгир тибқи шартҳои шартномаи қарзӣ дода мешавад.

Фоида

Пули изофагӣ, ки пас аз фурӯши маҳсулоти истеҳсолшуда ва аз ҳисоббарории хароҷот барои истеҳсол, азҷумла интиқоли маҳсулоти мазкур ба бозор, боқӣ мемонад.

Иқдомҳои занони деҳот

Аз ҷониби занон амалӣ кардани намудҳои гуногуни фаъолият тариқи истифодаи самараноки захираҳои маҳаллии мавҷудбуда

Истифодаи маслиҳат

Баҳогузории мутобиқати иқдомҳои воқеӣ ба шароитҳои маҳаллӣ, инчунин нишон додани муваффақшавӣ ба натиҷаҳои самаранок.

ХМД МЧ

Хадамоти машваратии деҳоти минтақаи Ҷалол-Обод

Дарси 13. Иқдомҳои занони деҳот

Ишораҳо барои омӯзгор

Дар Қирғизистон соҳибкорӣ байни занон аҳамияти калон дорад, бинобар ин иқдомҳои занони деҳотро инкишоф додан зарур аст.

Аз хонандагон хоҳиш намоед, ки омилҳои асосии муваффақшавиро номбар кунанд, инчунин ба саволи зерин ҷавоб диҳанд: Ба муваффақият чӣ тавр ноил шудан мумкин аст? Баъдан саволҳои мазкурро бо синф муҳокима намоед.

Қадами 1: Аҳамияти маҷмӯи хизматрасониеро, ки дар он додани қарз, гузаронидани омӯзиш ва пешниҳоди машварат ба занони деҳот мувофиқат мекунад, баррасӣ ва муҳокима намоед. Дар назар дошта бошед, ки бо сабаби истифодаи ғайрисамараноки қарзҳо ё норасоии донишу қобилият аксарият ба мақсадҳои гузошташуда ноил намешаванд, баъзеҳо қарздор мешаванд.

Фонди ҷамъиятии “Хадамоти машваратии деҳоти минтақаи Ҷалол-Обод” (ХМД МЧ) ба фермерони вилояти Ҷалол-Обод хизматрасонии машваратиро оиди инкишофи хоҷагии қишлоқ медиҳад. Яке аз самтҳои асосии фаъолияти ХМД дастгирии занони деҳот мебошад. Аз 2003 то 2007 сол GTZ барои беҳтаркунии шароити зиндагии занони деҳот тариқи баландкунии маҳсулнокии хоҷагии қишлоқ ва даромад лоиҳаи “Хӯрокворӣ барои пардохти музди меҳнат” дар ҷануби Қирғизистон амалӣ намуд.

Дар доираи лоиҳаи мазкур дар вилояти Ҷалол-Обод ду агентии микрокредитӣ (АМК) ташкил шуданд: “Беш-Арал” ва “Сари-Челек”. Мақсади асосии АМК дар пешниҳоди қарз ба занони деҳот бо мақсади дастгирии онҳо дар фаъолияти даромаднокиаш баланд мебошад, ба монанди:

- Парвариши сабзавот, чун карам, картошка, пиёз, сирпиёз, бодиринг, қулфинай ва ғ. дар қитъаҳои наздиҳавлигӣ дар 0,01-0,04 га;
- Паррандапарварӣ – мурғони самти тухм ва ғӯшт, мурғи марҷон, ғоз ва мурғобӣ;
- Коркарди хурди сабзавот, мева ва буттамеваҳо.

Хусусияти асосӣ ва афзалияти АМК-и мазкур на танҳо дар пешниҳоди қарзҳои дархостшаванда, балки гузаронидани машварат ва тренингҳо дар самти фаъолияти интихобшудаи хоҷагии қишлоқ мебошад. Дар ҳамкории зич ХМД МЧ бо АМК дастрасиро ба маводҳои баландсифати хоҷагии қишлоқ ба монанди тухмии баландсифати сертификатдор осон менамояд. Ба доираи мавзӯҳои иловагии омӯзиш гузаронидани таҳлили оддии иқтисодӣ барои ҳисобкунии фоидаи соф ва ҳароҷот, инчунин омӯзиши тарзҳои мутобиқи фуруши маҳсулот дохил мешавад.

Ҳамин тариқ, мизоҷони АМК-и мазкур, яъне занони деҳот маҷмӯи пурраи хизматрасониро мегиранд. Мақсаднокӣ ва аҳамияти тарзи мазкурро шумо дар зер мушоҳида карда метавонед:

Оимлҳои асосӣ барои амаликунии фаъолияти бомуваффақияти соҳибкорӣ дар хоҷагии қишлоқ:

1. Иқдоми шахсӣ
2. Дастрасӣ ба замин ва маводҳои хоҷагии қишлоқ (тухмӣ, кӯчат, пору ва ғ.)
3. Мавҷудияти манбаъҳои молиявӣ (микрокредитҳо)
4. Қўмак ба мутахассиси хоҷагии қишлоқ – намоиш додан ва омӯзонидани технологияҳои мутобиқи коркарди замин ва ноу-хау.

Қадами 2: Омилҳои асосии соҳибкорию муваффақро дар хоҷагии қишлоқ баррасӣ намоед.

Қадами 3: Шумо мазмуни ибораи “иқдоми занони деҳот”-ро чӣ тавр мефаҳмед? Агар занони деҳот манфиатдор, пурмасъулият бошанд, шароитҳои мутобиқ мавҷуд бошанд, иқдомҳои онҳо метавонанд дар оянда амалӣ шаванд.

**Агентиҳои микрокредитие, ки занони деҳоти вилояти
Ҷалолободро дастгирӣ мекунанд**

Фонди ҷамъиятии АМК “Беш-Арал”	
АМК “Беш-Арал” дар 2007 сол ташкил шуда, барои инкишофи хоҷагии қишлоқ микрокредитҳо ва машваратро барои занони ноҳияи дурдастии кӯҳии Чаткал пешниҳод мекунад. Ҷузвдони қарзии АМК дар 2013 сол 1008000 сомро ташкил кард. АМК 34 гурӯҳи занонро хизматрасонӣ менамояд, ки ҳар кадомашон аз 4-10 аъзо иборатанд, дар маҷмӯъ 224 зан-фермер. Синнусоли занон аз 20 то 60 соларо ташкил медиҳад.	
Маблағ ва шартҳои қарз	Ҳар як аъзои гурӯҳ 3000-5000 сом мегирад, яъне дар маҷмӯъ тамоми гурӯҳ метавонад қарзи бегаравро ба маблағи 18000-45000 сом гирад. Фоизи ҳармоҳа 3% ё 135 сомро ташкил медиҳад. Қисми асосии қарз бояд пас аз ҷамъоварии ҳосил пардохт карда шавад. Қарзҳо барои мақсадҳои зерин дода мешаванд: - Парвариши картошка, қарам, пиёз, сирпиёз, бодиринг, қулфинай, парвариши мурғи марҷон Мӯҳлати пӯшонидани маблағи қарз одатан 7-9 моҳ, дар мавсими зимистон танҳо 5 моҳ (барои коркард).
Мизоқони асосӣ: Барои оила:	Заноне, ки камбизоат маҳсуб мешаванд ва ин аз ҷониби ҷамоати деҳот (айил оқмоту) тасдиқ мешавад, хизматрасонии маҷмӯавиро барои гирифтани фоида: тренинг+қарз+тухмии босифат
Маълумот барои тамос:	Вилояти Ҷалол-Обод, ноҳияи Чаткал, деҳаи Каниш-Кия (бинои ҷамоати хадамоти ҷангал, кӯч. Дӯрӯба,7)
Суроғаи электронӣ:	akk_chatkal@mail.ru
Менеҷер:	Рысбекова Эркеайым Сатимбаевна
Кормандон:	5

Фонди ҷамъиятии АМК “Сари-Челек”	
АМК “Сари-Челек” барои инкишофи хоҷагии қишлоқ микрокредитҳо ва машваратро барои 758 занон ё 69 гурӯҳи занонаи фермерии ноҳияҳои Ақсий, Базар-Коргон, Ноокен, Токтогул, Сузак пешниҳод мекунад. Ҷузвдони қарзии АМК дар 2013 сол 3500000 сомро ташкил кард.	
Маблағ ва шартҳои қарз	Ҳар як аъзои гурӯҳ 3000-5000 сом мегирад, яъне дар маҷмӯъ тамоми гурӯҳ метавонад қарзи бегаравро ба маблағи 18000-45000 сом гирад. Фоизи ҳармоҳа 3% ё 135 сомро ташкил медиҳад. Қисми асосии қарз бояд пас аз ҷамъоварии ҳосил пардохт карда шавад. Қарзҳо барои мақсадҳои зерин дода мешаванд: - Беҳтаркунии ползҳои наздиҳавлиғ (аққалан барои ду намуди сабзавот); - Парвариши картошка, - Парвариши мурғ ва мурғи марҷон. Мӯҳлати пӯшонидани маблағи қарз одатан 7-9 моҳ, дар мавсими зимистон танҳо 3 моҳ (барои коркарди сабзавот).
Мизоқони асосӣ: Барои оила:	Заноне, ки камбизоат маҳсуб мешаванд ва ин аз ҷониби ҷамоати деҳот (айил оқмоту) тасдиқ мешавад.
Маълумот барои тамос:	шаҳри Ҷалол-Обод, кӯч. Курманбек, 10
Суроғаи электронӣ:	ofmka_sary-chelek@mail.ru
Менеҷер:	Жолдошова Салтанаткан Сейдеевна
Кормандон:	7

Қадами 4: Аз хонандагон пурсед, ки онҳо мазмуни ибораи “дастрасӣ ба замин” ва “дастрасӣ ба маводҳои хоҷагии қишлоқ”-ро чӣ тавр маънидод мекунанд.

Қадами 5: Аз хонандагон пурсед, ки дастгирии машваратӣ-иттилоотӣ барои кадом мақсадҳо зарурат дорад.

ТАЪРИХИ КОМЁБИИ ЗАНОНИ ДЕҲОТ

Меваҳои гурӯҳи “БОҒИ МЕВА”

Занон аз деҳаи Курулуш ноҳия Чаткал дар тренингои хадамоти машваратии Чаткал оиди ташкили гурӯҳ ва сарфакунии воситаҳо иштирок карданд. Натиҷаи омӯзиш ташкили гурӯҳи занонаи “Боғи мева” гардид, ки аз 6 аъзо иборат аст. Онҳо оинномаи гурӯҳро таҳия карданд ва фонди пасандозро ташкил карданд, ки маблағи ҳармоҳаи он 20 сом аз ҳар кас буд. ХМД Чалол-Обод барои онҳо як қатор тренингоро гузаронд: парвариши самараноки сабзавот; мубориза бо зараррасонҳо ва бемориҳои растаниҳо; коркарди сабзавот ва маҳсулоти ширӣ; истеҳсоли маҳсулоти қаннодӣ дар шароити хона ва ғ.

Занон як миқдор маблағро дар фонди пасандоз ҷамъоварӣ карда, қарор доданд, ки дар 1 га замини худашон гандум ва 0,50 га сафлор кишт кунанд. Дар натиҷа онҳо ҳосили сафлорро нагирифтанд, аммо 20 халта гандум (9х35-40 кг=700-800 кг) ҳосил гирифтанд. Онҳо ҳосили гирифтаре байни ҳамдигар тақсим карданд, ба ҳар кадомашон 4 халтагӣ ё 160 кг гандум рост омад. Худи ҳамон сол яке аз аъзоёни гурӯҳ ҳосили хуби қулфинайро аз 0,01 га қитъаи замини наздиҳавлигӣ гирифт. Ӯ даромадро бо аъзоёни дигари гурӯҳ, ки зиёд кардани масоҳати қитъаҳои заминро барои парвариши қулфинай қарор карданд, тақсим кард.

Дар 2007 сол дар ноҳияи Чаткал АМК “Беш-Арал” ташкил карда шуд, ки бо додани қарзҳо ба гурӯҳҳои занона машғул шуд. Ҳамин тариқ, аъзоёни гурӯҳи “Боғи мева” қарзро ба маблағи 18000 сом гирифта, дар 0,20 га замини наздиҳавлигии ба Базариева Маржангул ва 0,10 га замини ба Таирова Гулжан тааллуқдошта бо парвариши қулфинай машғул шуданд.

Дар 2008 сол Маржангул масоҳати замини парвариши қулфинайро то 0,40 га, Гулжан бошад то 0,20 га зиёд кард. Даромади хубро гирифта, онҳо масоҳати қитъаҳои замини парвариши қулфинайро боз ҳам зиёд карданд. Дар 2013 сол Маржангул қулфинайро дар масоҳати 0,60 га, Гулжан бошад дар замини масоҳаташ 0,40 га парвариш мекарданд.

Биёед мебинем, ки Таирова Гулжан аз ҳосили қулфинай, ки дар замини масоҳаташ 0,40 дар моҳи июн-июл парвариш кардааст, чӣ қадар даромад гирифтааст.

Сана	Ҷамъоварӣ	Нарх барои 1 сатил, сом	Миқдори сатил	Сом
1 июн	I	420	10	4.200
5 июн	II	420	15	6.300
9 июн	III	420	18	7.560
13 июн	IV	420	20	8.400
17 июн	V	420	25	10.500
21 июн	VI	420	30	12.600
25 июн	VII	420	25	10.500
29 июн	VIII	420	20	8.400
3 июл	IX	420	18	7.500
7 июл	X	420	15	6.300
11 июл	XI	420	10	4.200
Ҷамагӣ:		420	206	86.460

Аз ҷадвал маълум мешавад, ки даромад дар моҳи июн-июл 84460 сомро ташкил кард. Ҳосили оянда дар давраи аз 15 август то 10 октябр пухта мерасад. Тақрибан 200 сатил х 420 сом чида шуда, маблағаш 84 000 сомро ташкил медиҳад.

Ҳамин тариқ, ҳосили умумӣ $406 \text{ сатил} \times 420 = 170520$ сомро ташкил медиҳад.

Қадами 6: Аз хонандагон хоҳиш намоед, ки андешаи худро гӯянд ва оиди воқеаи мазкур таассуроти худро ба хонандагони дигар иброз кунанд. Оё онҳо ҳолатҳои монандро дар деҳаҳои худ мушоҳида кардаанд ё не? Ҳолатҳои мазкурро муҳокима намоед. Муҳокима ва гуфтугӯ бо хонандагон дар бораи таҷрибаи бомуваффақияти иқдомҳои амаликардаи занони деҳот махсусан муҳим аст.

Хароҷот:

- Чор нафар хонандагон (духтарони синфи 5) – пардохти ҳармоҳа
 $1500 \text{ сом} \times 4 \text{ моҳ} (4 \times 1500 = 6000 \times 4 \text{ моҳ} = 24\,000 \text{ сом})$
- Чор нафар хонандагон (духтарони синфи 8) – пардохти ҳармоҳа
 $2500 \text{ сом} \times 4 \text{ моҳ} (4 \times 2500 = 10000 \times 4 \text{ моҳ} = 40\,000 \text{ сом})$

Ҳамагӣ хароҷот = 64 000 сом.

Барои ҷамъовариҳои қулфинай, хишова ва нигоҳубини растаниҳо духтаракон-хонандагони мактабро киро мекарданд. Ҳамин тариқ, онҳо дар вақти таътил каме маблағ кор карда, онро барои хариди либоси мактабӣ сарф мекунанд ва бо ин ба оилаҳои худ кӯмак мерасонанд.

**Ҷоидаи соф аз қулфинай парваришкардашуда дар замини масоҳаташ 0,40 га
 $170520 - 64000 = 106520 \text{ сом ҷоидаи соф}$**

Ҷоидаи Маржангул замини масоҳаташ 0,60 га 500 сатил $\times 420 \text{ сом} = 210\,000 \text{ сом} - 96\,000 \text{ сом хароҷот ба қувваи кори кироӣ} - 114\,000 \text{ сом ҷоидаи соф.}$

ҲИКОЯИ ГУЛЖАН ДАР БОРАИ КОМЁБИИ Ё:

Пештар ман соҳибхоназани оддӣ будам. Ман сабзавоти заруриро барои оилаам аз бозор мехаридам. Дар полези худ ман кӯшиш мекардам, ки сабзавоте, ки тухмии онро аз бозор мехаридам, парвариш кунам, аммо ҳосилаш ҳамеша кам буд. Бо дастгирии ХМД Ҷалол-Обод ин ҷо гурӯҳи занона ташкил шуданд, ки ман ҳам ба он аъзо шудам. Мо дар якҷанд тренинҳои муфид барои занон дар бораи фаъолияти даромаднок иштирок кардем. Баъдан боз як имконият пайдо шуд: ташкили АМК “Беш-Арал”, ки қарзхоро меод. Ин ба ман ва оилаи ман таъсири ҳудро гузошт. Акнун мо қулфинай парвариш мекунем ва шукри ҳудо, маблағ кор мекунем. Ба мо ин маблағ барои маводи хӯрока, либос ва талаботҳои дигар кифоя мекунад.

Туфайли фаъолияти мазкур ман соҳиби эҳтироми на танҳо ҳамсояҳои худ, балки шавҳари худ низ шудам. Акнун ё бо ман ифтихор мекунад ва ҳатто ба ман дар қитъаи замини қулфинай кӯмак мекунад.

Қадами 7: Агар шумо ҳамроҳи хонандагон ягон мисоли мушаххасро омода намоед, масалан, ҳар як марҳилаи фаъолиятро, ки барои инкишофи иқдомҳои занони деҳот мусоидат мекунанд, таҳлил намоед, ин барои хонандагон таҷрибаи хеле хуб хоҳад шуд.

Аз ин таҷриба маълум мешавад, ки ҳатто дар шароити ноҳияи дурдасти кӯҳии Чаткал, ки дар он ҷо сабзавот парвариш кардан хеле душвор аст, ба занони деҳот муяссар шуд, ки фаъолияти даромаднокро ба роҳ монанд! Онҳо бюджети оиларо зиёд мекунанд, соҳиби эҳтироми ҳамсояҳо, ҳамдеҳагон ва аз ҳама муҳимаш оила ва шавҳарони худ мешаванд! Ин мисоли хуб барои занони дигари деҳот аст ва мо боварии комил дорем, ки мисоли мазкур онҳоро барои амал намудан моил ва ҳавасманд менамояд!

Сокини деҳаи Айгир-Жал ноҳияи Чаткал Бердибекова Жибек оиди масъалаҳои сифати тухмӣ ва қарзи хурд машварат гирифт. Баъдан ӯ бо парвариши навъи ба ӯ тавсиядодашудаи карам “Голден Болл” дар замини масоҳаташ 0,02 га машғул шуд. Ӯ ҳосили хуб ва чун натиҷа даромади хубро аз фуруш гирифт.

500 дона карам х 40 сом = 20 000 сом ба даст омад.

Хароҷот:

№	Намуди кор	Арзиш, сом
1	Хариди тухмӣ	700
2	Шудгор – хароҷоти сӯзишворӣ	450
3	Хизматрасонии тракторист	200
4	Пестисидҳо	60
5	Пленкаи полиэтиленӣ барои гармхона	300
Ҳамагӣ:		1710

Маблағи қарз: - 4 500 сом. Фоизҳо 135 х 7 моҳ = 945 сом

Ҳамагӣ маблағи қарзи баргардонидашаванда 5445 сомро ташкил медиҳад.

Фоидаи аз 2 саяк замин ба даст омада.

20000 - (5445 - 1710) = 12 845 – фоидаи соф.

Жибек дар бораи тухмии босифат маълумот гирифта, якбора як қуттӣ тухмиро харида наметавонист, бинобар ин танҳо як қисми онро харидорӣ кард. Бар иловаи он, ӯ тухмии оддиро дар бозор харид. Жибек аз тухмии тавсияшуда ҳосили хуб гирифт, ҳол он ки тухмии оддӣ вобаста ба давраи нашъунамой кӯтоҳ барои иқлими маҳали мазкур ҳосил надоданд. Аз ҳамони рӯз ӯ танҳо он тухмие, ки аз ҷониби ХМД Ҷалол-Обод ва АМК тавсияшударо истифода намуд. Акнун ӯ ҳар сол кӯчатро дар гармхона барои кишти онҳо дар қитъаи наздиҳавлигӣ парвариш мекунад, қисми боқимондари ба ҳамсояҳо мефурушад.

Ӯ инчунин навъи бодиринги “Авелла”-ро дар замини масоҳаташ 2 саяк парвариш кард ва ҳосили 300 кг х 40 сом = 12000 сом (даромад) гирифт.

Хароҷот – арзиши тухмӣ – 650 сом. 12 000 – 650 = 11350 (фоидаи соф).

Сокини дигари деҳаи Каниш-Кия Турдиев Кочконбай картошкаи навъи “Агаве”-ро парвариш карда, даромади хубро ба даст овард

Хароҷот	Даромад
120 кг х 30 сом = 3600 сом - Шудгор – 600 сом - Заҳрдоруҳо – 80 сом	Ҳосилнокӣ – 1800 кг х 15 сом = 27 000 сом
Ҳамагӣ: 4280 сом	
Фоидаи соф: 27 000 – 4280 = 22720 сом	

Дар муқоиса бо навъҳои маҳаллӣ навъи картошкаи “Агаве” навъи баландпоя аст. Бехмевааш якхела, ба зараррасонҳо устувор мебошад ва рангу шакли ба чашм фораҷ доранд.

ВАЗИФА

1) Дар деҳаи шумо барои бурдани фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаи хоҷагии қишлоқ кадом имконият ва монеаҳо мавҷуданд?

Имкониятҳо	Монеаҳо

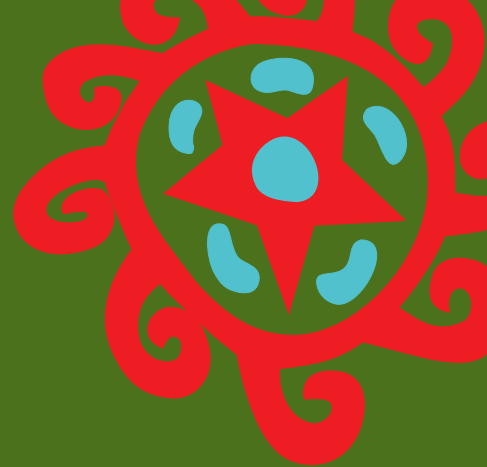

Қадами 8: Барои тартибдиҳии пайдарҳамии марҳилаҳои кори корхона, шумо метавонед ба хонандагон маслиҳат диҳед, ки аз маводҳои фасли дигари китоб истифода намојанд.

ФАСЛИ

5

ОБ

Саҳифаи **214**

Об, санитария ва гигиена барои
хонандагони мактаб

Саҳифаи **248**

Асосҳои истифодаи самараноки об дар
полезҳо

Мақсад ва натиҷаҳо

14. Об, санитария ва гигиена барои хонандагони мактаб

Мақсад: Пешниҳод:

1. Маълумоти зарурӣ дар бораи об, санитария ва гигиена ба хонандагон ва омӯзгорон.
2. Дастурамалҳои заминавӣ оиди дастрасӣ ба оби бехатари нӯшокӣ, гигиенаи шахсӣ ва шароитҳои беҳтаркардашудаи санитарии хонандагон, омӯзгорон барои нигоҳдории саломатӣ.

Натиҷаҳо:

Хонандагон дар бораи вазифаи об, гигиена ва санитария маълумот мегиранд. Бо тарзу усул, малакаҳои риояи гигиенаи шахсӣ ва санитария шинос мешаванд, инчунин истифодаи захираҳо ва имкониятҳои маҳаллиро барои бурдани тарзи ҳаёти солим истифода кунанд.

Дарси 15: Асосҳои истифодаи самараноки об дар полезҳо

Мақсад:

1. Шинос намудани хонандагон бо маълумот оиди он, ки об захираи пурарзиши стратегӣ мебошад, дар бораи масъалаҳои оби обҷерӣ, дар бораи масъалаи низоми идоракунии об дар деҳаҳои Қирғизистон.
2. Хонандагон дар бораи асосҳои истифодаи сафракоронаи об дар полезҳои наздиҳавлигӣ ва майдонҳои кишт дар деҳаҳо.

Натиҷаҳо:

Хонандагон дар бораи ҳавзаҳои умумиҷаҳонии об ва марҳилаҳои он, мушкилоти захираҳои обӣ, дар бораи низомҳои идоракунии ва тақсими об дар Қирғизистон, дар бораи иттиҳодияи истифодабарандагони об (ИИО), тарзҳои обҷерикунӣ ва низомҳои сарфакоронаи обмонӣ маълумот мегиранд. Дар асоси онҳо марҳилаҳои обии деҳае, ки дар он истиқомат мекунанд, тартиб дода, барои истифода кардани технологияҳои алоҳида дар полезҳои худ тайёр мешаванд.

ОБ, САНИТАРИЯ ВА ГИГИЕНА БАРОИ ХОНАНДАГОНИ МАКТАБ

Калимаҳои нав

Оби нӯшокӣ

Обе, ки дар ҳолати табиӣ ё пас аз коркард (тозакунии, безараркунии) бо сифати худ ба талаботҳои меъёрии муқарраршуда мувофиқат мекунад ва барои нӯшокӣ, хӯрок ва эҳтиёҷоти маишии инсон таъин шудааст.

Саломатӣ

Ҳолати организми инсон, вақте, ки вазифаҳои ҳамаи узвҳо ва низомҳо бо муҳити атроф дар тавозун ҳастанд ва ягон тағйироти бемориовар мавҷуд нестанд.

Гигиена

(аз юнонӣ Hygieinos – солим) соҳаи тиб, ки таъсири шароитҳои ҳаёт ва меҳнатро ба саломатии инсон меомӯзад ва чорабиниҳои таҳияшуда оиди пешгирии бемориҳо, таъмини шароитҳои оптималии мавҷудият, нигоҳдории саломатӣ ва дароз кардани ҳаёти инсон.

Санитария

(аз латинӣ sanitarius – ба саломатӣ мусоидаткунанда) – маҷмӯи чораҳои амалӣ, ки ба амаликунии меъёрҳо ва талаботҳои аз ҷониби гигиенаи илмӣ таҳияшуда равона шудаанд.

Антисанитария

баръакси тозагӣ, покизагӣ. Маҷмӯи шароитҳое, ки барои инкишофи бактерияҳо ва сироятҳои бемориофар мусоидаткунанда, асосан бо паҳншавии саргини организмҳои зинда дар маҳалҳои аҳолинишин ва мавҷуд набудани воситаҳои барои ассенизатсияи бехатарии он, инчунин бо ифлосии умумии ҳудуд вобаста буда.

Сироят

(аз латинӣ миёна Infectio – сироятшавӣ, аз лот. Inficio – ягон чизи бадро ворид мекунам, сироят мекунам) воридшавии паразити бемориофар ба организми инсон ё ҳайвон ва ҳолати сироятнок будани организм¹.

Масъалаҳои ҳуқуқӣ оиди об, санитария дар асоси кодекси обӣ, қонуну меъёрҳо ва стандартҳои ҶҚ танзим мешаванд. Дар сатҳи маҳаллӣ масъалаҳои мазкур аз ҷониби мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, таъминотгарони оби нӯшокӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятии деҳот ҳал карда мешаванд.

Маълумоти дарси мазкур аз адабиёти зерин гирифта шудааст:

¹ "Санитария ва Гигиена" барои дастаҳои мактабӣ, ОФ MSDSP KG ш. Ош 2012..

² Маводҳои иттиҳоди санитарии ш. Ҷалол-обод.

³ Дастурамал барои омӯзгорон "Об, Санитария ва Гигиена" барои хонандагон UNICEF 2012.

⁴ Оби нӯшокӣ ва усулҳои тозакунии он. Курохтин А.В., Домашон И.А. Бишкек-2008.

Дарси 14: ОБ, Санитария ва гигиена барои хонандагони мактаб

Ишораҳо барои омӯзгор

Дарси мазкур маълумотро оиди ОБ, Санитария ва Гигиена (ОСГ) пешниҳод менамояд, то ки ҳар як хонандаго аз он огоҳ бошад. Маълумот оиди дастурҳо ОСГ беҳатар мебошад, ки ба хонандагон, оилаҳо ва омӯзгорон барои солим мондан ва аз бемориҳои барои саломатии онҳо таҳдидкунанда бо истифодаи захираҳо ва имкониятҳои маҳаллӣ кӯмак мекунад.

Қадами 1: Калимаҳои нав. Аз хонандагон оиди калимаҳои нав пурсед. Ҳар нафаре, ки медонад, бояд ба хонандагони синф фаҳмонад. Ба хонандагон барои хондани маълумот оиди ОСГ имкон диҳед ва бо додани саволҳо фаҳмиши маводи дарсӣ аз ҷониби хонандагонро муайян намоед.

Оби нӯшокии бехатар

Оби нӯшокӣ – асоси ҳаёти инсон аст. Об – маводи асосии сохтмони бадани инсон аст ва он 65-70% вазни ӯро ташкил мекунад ва ҳар қадаре, ки инсон ҷавон бошад, ҳаҷми оби бадани ӯ ҳамон қадар зиёд аст. Барои инсон 3,5 литр об ва дар биёбон 7,5 литр дар як шабонарӯз зарур аст. Бе хӯрок инсон метавонад 40 рӯз, бе об – 8 рӯз ва бе ҳаво – 5 дақиқа вучуд дошта метавонад.

Бинобар ин об пас аз ҳаво захираи арзишмандтарин мебошад, ки муносибат ва истифодаи хеле эҳтиёткоронаро талаб менамояд.

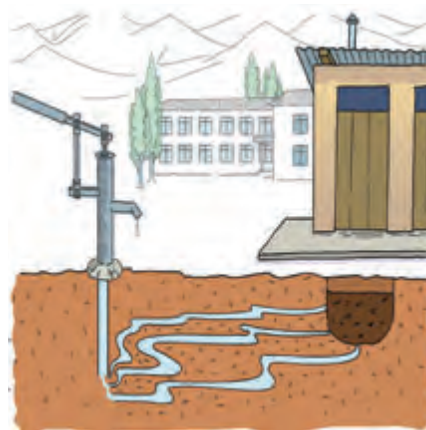
Хонандагон ва омӯзгорон ба обе, ки бехатар аст, барои хӯрок, тайёркунии хӯрок ва гигиенаи инфиродӣ ба миқдори мутобиқ дастрас эҳтиёҷ доранд¹.

Дар вилояти Ҷалол-Обод – 460 мактаб, аз онҳо 307 мактаб бо оби марказонидашудаи нӯшокӣ таъмин шудаанд, 153 мактаб онро аз обанборҳои кушод (қўйборҳо, каналҳо, чашмаҳо ва ғ.) мегиранд. Обҳои зеризаминӣ – ин обе мебошад, ки дар зери замин дар чуқурии тақрибан 10 м (чоҳҳо ва оби тавассути обкаши дастӣ гирифташаванда) қойгир аст. Оби зеризаминӣ хеле ифлос ва манбаи асосии бемории домана мебошад. Ҳамаи ифлосии ҷамъшуда бар сатҳи замин – партовҳои ҳайвонҳо, воситаҳои шустушӯӣ, захродоруҳо ва ғ. ба оби зеризаминӣ мераванд. Одатан оби зеризаминӣ саҳт аз ҷиҳати таркиб мебошад ва ҳангоми истеъмол кардани он дар организми инсон тадриҷан санг ҷамъ мешавад ва дар натиҷаи ба бемории санги роҳи пешоб мерасонад.

Об аз чоҳ – оби истифодашаванда, дар чуқурии зиёда аз 25 метр. Он нисбатан тоза аст.²

Хонандагон бояд маълумот дошта бошанд:

- ♦Обро ҳамеша аз манбаи бозэтимод истифода намоед.
- ♦Оиди он назорат баред, ки оби нӯшокӣ дар шароитҳои бехатар нигоҳ дошта шавад.
- ♦Оби нӯшокиро ҳамеша дуруст интиқол, нигоҳ ва истифода намоед.
- ♦Ҳамеша дар хотир доред, ки оби сироятшуда метавонад ба саломатӣ зарар намояд.
- ♦Вақте ки дастрасии оби бехатар душвор аст, он метавонад аз ҷониби таъминотгарони маҳаллӣ дастрас карда шавад.

Ба хонандагон барои нӯшидан дар як рӯз 1-2 литр оби нӯшокӣ зарур аст. Оби мазкур бояд дар синфҳо ё утокҳои дигар нигоҳ дошта шавад, аммо тавре, ки хонандагон ба он дастрасии озод дошта бошанд. Оби нӯшокӣ бояд дар зарфҳои тоза ё дигар қуттиҳои маҳками сарпӯшдор барои пешгирӣ аз ифлосшавӣ аз дастони ифлос, чирк ва ҳашарот нигоҳ дошта шуда бошад. Аз рӯи имкон, ҳар як кӯдак бояд зарфи обнӯшии шахсӣ, бехтар аст шиша ё қуттии дигар барои оби нӯшокӣ дошта бошад.

Об на танҳо барои нӯшидан ва омодакунии хӯрок зарур аст. Он инчунин барои шустушӯӣ даст, оббозӣ, ҷомашӯӣ, обнӯшии ҳайвонот, обмонӣ, шустани мошин ва эҳтиёҷоти дигар зарур аст.³

ВАЗИФА

Шумо обро барои нӯшидан ва эҳтиёҷоти маишии оила ва дар деҳа аз кучо мегиред?

Манбаи об	Ишора намоед (+)/(-)	Барои кадом эҳтиёҷ истифода мекунед?
Қўйбор, каналҳо		
Барф, борон		
Обҳои зеризаминӣ		
Чоҳ		
Чашмаҳо		
Қубури обтаъминкунӣ		
Дигар		

Қадами 2:

Пеш аз он, ки мавзӯи мазкурро оғоз менамояд, аз хонандагон пурсед, ки оби бехатари нӯшоки чист? Онҳо ин мафҳумро чӣ тавр мефаҳманд?

Вазифа:

Вазифаи мазкур ҳамроҳи хонандагон якҷоя иҷро карда мешавад. Ҳамаи хонандагон дар деҳа оби нӯшоки ва барои эҳтиёҷоти маишӣ аз манбаъҳои гуногун мегиранд. Дар аввал вазифаро ба хонандагон фаҳмонед, баъдан намунаро оиди пур кардани сатрҳои ҷадвал нишон диҳед.

Қадамҳо:

1. Ҷадвали дар китоб додашударо ҳар як хонанда пур мекунад.
2. Ҷадвали умумикардашудани тамоми синфро омӯзгор аз хонандагон талаб менамояд, тибқи манбаъҳо ба гурӯҳҳо ҷудо мекунад ва дар тахтаи синф пур мекунад.
3. Тарзҳои дигар бо назардошти омӯзгор.

Манбаи об	Ишора намоед (+)/(-)	Барои кадом эҳтиёҷ истифода мекунад?
Ҷӯйбор, каналҳо	+	Ҷомашӯй, обдиҳии ҳайвонҳо, обмонии полз ва ғ.
Барф, борон		
Обҳои зеризаминӣ		
Чох		
Чашмаҳо		
Қубури обтаъминкунӣ		
Дигар		

Оиди он, ки писарон ва духтарон дар бораи истифодаи об кадом мисолҳоро меоранд, кӯшиш намоед назорат баред. Агар, масалан, бинед, ки духтарон мисолҳоро оиди истифодаи об барои шустушӯи зиёдтар биёранд, аз писарон пурсед, ки чаро онҳо ин гуна мисолҳоро намеоранд. Ҳангоми тақсими кор байни духтарон ва писарон кӯшиш намоед, ки аз қолабҳои мавҷудбуда дур шавед.

Хатар ҳангоми чамъоварии оби нӯшокӣ

Вақте, ки таъмини оби нӯшокӣ маҳдуд аст, одамон маҷбуранд, ки обро аз дарё, ҳавз, чоҳҳо, систерна ва обанборҳое, ки об дар онҳо метавонад ифлос бошад, гиранд. Хонандагон бо истифодаи манбаъҳои шиносии об метавонанд хатарро барои саломатии худ эҳсос накунад.

Ва кӯдакон ҳангоми оббозӣ ба таъри механикӣ, бе андеша обро аз дохили канал ё ҷои оббозӣ, бе фаҳмидани хатарҳо менӯшанд.

Интиқол ва нигоҳдории оби нӯшокӣ

Зарфҳоро бояд дар ҷойҳои аз хонандагони хурд дастнорас нигоҳ доштан зарур аст. Оби нӯшокӣ бояд аз зарфи калон ба зарфҳои обнӯши рехта шавад.³

Об бояд дар зарфҳои тоза ва маҳкам чамъоварӣ ва интиқол карда шавад.

Дар шароитҳои хона барои пешгирӣ аз ифлосшавӣ об бояд дар зарфҳои маҳкам нигоҳ дошта шавад.

Ҳангоми нигоҳдории об дар мактаб бояд зарфи обнӯшӣ бо ҷумаки об мавҷуд бошад. Зарф бояд аз боло бо сарпӯш, аз болояш бо доқа барои нигоҳдорӣ аз ифлосшавии тақрорӣ пӯшида шуда бошад.²

Қадами 3:

Аз хонандагон фикри онҳоро пурсед, ки оё оби нӯшокӣ дар оилаи онҳо, дар мактаб ва дар деҳа ифлос мешавад? Агар ҳа бошад, чӣ тавр?

Ҳангоми додани савол муайян кардан зарур аст, ки одатан ҳангоми ҷамъоварӣ, интиқол ва нигоҳдории оби нӯшокӣ дар оила, мактаб ва деҳа кадом хатарҳо рӯй медиҳанд?

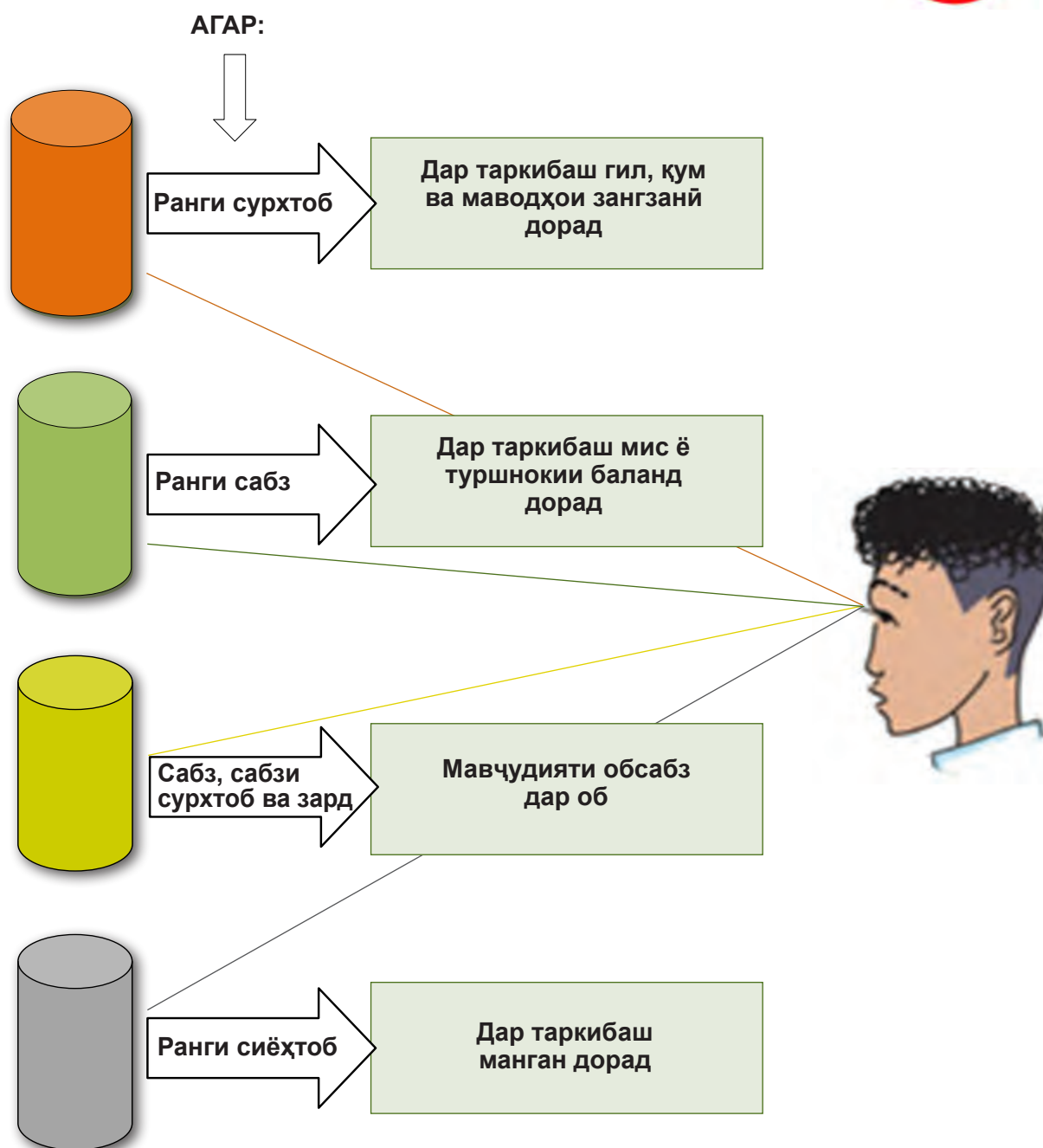

Тарзҳои мушоҳидавӣ (органолептикӣ)-и баҳогузори сифати оби нӯшокӣ

Бӯй ва мазза – нишондиҳандаҳои аввалини мавҷуд набудани маводҳои хатарнок дар таркиби об мебошанд. Дар оби дорои бӯйи баланд метавонанд бактерияҳои пӯсиш, махсусан ҳангоми ҳарорати баланд (тақрибан 30-40° ва аз он баланд) мавҷуд бошанд.⁴

Обро ба истакон резед ва аз байни обу шиша ба равшанӣ нигаред:

Чунин обро бе тозакунии пешакӣ нӯшидан мумкин нест!

Қадами 4:

Аз хонандагон маълумот гиред. Онҳо сифати обро чӣ тавр муайян мекунанд? Ҳангоми додани савол доништан зарур аст, ки одатан ҳангоми ҷамъоварӣ, интиқол ва нигоҳдории об кадом хавфҳо мавҷуданд?

Вақте, ки гурӯҳ ташкил мешавад, тасаввуроти ботавозун писарон ва духтаронро таъмин намоед.

Дар мактабҳо баҳогузориҳои органолептикии обро гузаронидан мумкин аст. Барои ин дар ҳайати даста – омӯзгори биология ва 4-5 хонанда мунтазам ҳангоми зарурат баҳогузориҳои органолептикиро мегузаронанд ва он хонандагон метавонанд дар хона низ истифода кунанд.

Ҳангоми ин ранг, шаффофият, хирагӣ, маводи тақшон ва бӯи об муайян карда мешавад. Натиҷаҳо дар лавҳаҳои мактаб нишон дода мешаванд.

Баҳогузорӣ дар ифоқа бо духтури санитарӣ амалӣ карда шуда, натиҷаҳо то хадамоти обтаъминкунии деҳа барои қабули қарори зарурӣ расонида мешавад.

- Доништан зарур аст, ки оё сокинони деҳа барои муайянкунии сифати оби нӯшокӣ усулҳои дигари органолептикиро истифода мекунанд? Агар ҷавоб ҳа бошад, хонандагон бояд тарзи мазкурро аз худ кунанд ва бо усули дар китоби мазкур пешниҳодшуда муқоиса намоянд.

Усулҳои муқаррари тозакунии оби нӯшокӣ

Такшонкуниро барои хориҷкунии хлор ва дигар зарраҳои саҳти об истифода мекунад.

Одатан барои ин оби аз қубури обтаъминкунии ба сатили калон рехташударо якчанд соат нигоҳ медоранд.

Аммо усули мазкур ҳангоми мавҷуд будани маводҳои кимиёвӣ зарарноки ҳалшуда дар об кифоя намекунад.

Чӯшонидани об

Ҳамаи мо аз кӯдакӣ медонем, ки нӯшидани оби чӯшонидашуда аз оби чӯшониданашуда беҳтар аст. Чӯшониданро барои нобудкунии ифлоскунандаҳои табиӣ (вирусҳо, бактерияҳо, микроорганизмҳо ва ғ.), хориҷкунии хлор ва газҳои дигари ҳарораташ паст (радон, аммиак ва ғ.) истифода мекунад. Чӯшонидан дар ҳақиқат, то дараҷае барои тозакунии об кӯмак мерасонад, аммо ҳангоми ин дар хотир доштан зарур аст, ки:

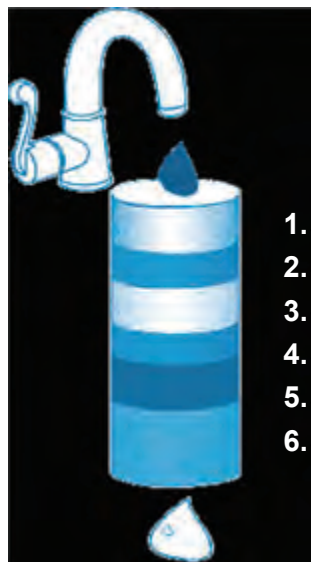
- ♦ Обро на кам аз 10-15 дақиқа мечӯшонанд;
- ♦ Оби чӯшонидашуда бояд дар давоми то 24 соат дар зарфи сарпӯшдор барои пешгирӣ аз ифлосшавии такрорӣ нигоҳ дошта шавад.
- ♦ Чӯшонидан обро аз зарраҳои минералӣ ва маводҳои дар он ҳалшуда тоза намекунад.

Микдори ками обро бо нури офтоб безарар кардан мумкин аст.

Барои ин зарфҳоро бо оби тоза аз филтр гузаронидашуда пур мекунад ва дар офтоб (одатан ба болои боми хона) ба 6 соат мемонанд.

Филтрро бо дастони худ месозем

Филтр бо дастони худ.

Обро аз ифлоскунандаҳои кимиёвӣ лавозимоти зерин тоза карда метавонад:

Зарфи хурдро мегирем ва қабат-қабат дар он маводҳои зеринро мечинем:

1. → Рег ё шағали майда (10-15 см).
2. → Матои пахтагин ё дока.
3. → Рег ё шағали майда (10-15 см).
4. → Матои пахтагин ё дока.
5. → Ангишти кон ё чӯб (20-25 см)
6. → Матои пахтагин ва дока.

Обро аз зарфи мазкур гузаронида, барои худро аз микроорганизмҳои зараррасон ҳифз намудан онро дар давоми 10 дақиқа чӯшонидан, 45 дақиқа нигоҳ доштан зарур аст, пас аз он нӯшидан мумкин аст.

Филтри худсохт метавонад 70-100 литр обро хуб тоза мекунад, пас аз ин самаранокии филтр паст мешавад ва филтри навро сохтан зарур аст.⁴

Хонандагон дар асоси нақшаи сохтани филтр маводҳои маҳаллии оддиро истифода мекунад ва метавонанд мустақилона дигар намудҳои қобили қабули филтрро созанд.

Қадами 5:

Ба хонандагон тарзҳои дигари тозакунии обро дар китоби мазкур фаҳмонед, аз онҳо пурсед, ки оё онҳо дар бораи тарзҳои дигари оби нӯшокиро, ки волидайн, хешутабор ё шахсони дигар истифода меkunанд, маълумот доранд? Супориш барои хона барои хонандагон: онҳо бояд дар хона яке аз тарзҳои тозакунии оби нӯшокиро амалӣ намоянд.

Дар дарси оянда хонандагон дар бораи натиҷаҳои озмоиши гузаронидаашон, нақл меkunанд. Оё онҳо ягон ҳолати ғайримуқаррариро мушоҳида карданд?

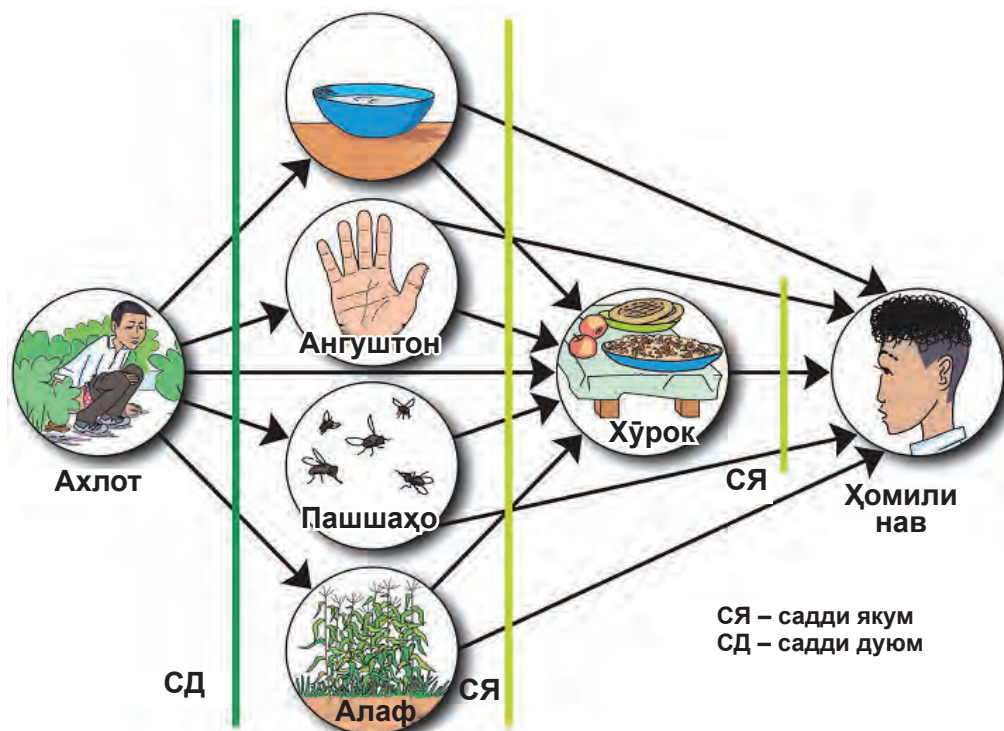
Қадами 6:

Дар китоби мазкур омӯзгор ҳамроҳи хонандагон бо сохти филтри тозакунии оби нӯшокӣ шинос мешавад. Вобаста аз шавқи хонандагон филтро ҳамроҳи онҳо дар синф ё мустақилона дар хона бо воридкунии тағйирот бо назардошти фикри худ сохтан мумкин аст. Аммо дар охир онҳо бояд оби нӯшокии босифатро ба даст оранд.

Манбаъҳои ифлоскунандаи об

Сифати об омили асосии ба саломатии инсон ва некӯахлоқии одамон таъсиркунанда мебошад.

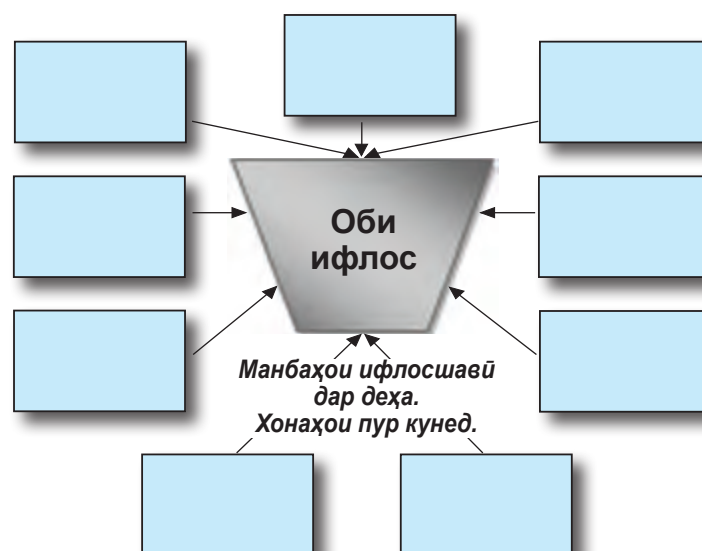

Дар айни замон дар Қирғизистон зиёда аз 700 деҳа ба оби нӯшокии тоза дастрасӣ надорад. Барои нӯшидан ва омодакунии хӯрок онҳо обро аз обанборҳои кушод – ҷӯйборҳо, дарёҳо, каналҳо мегиранд. Аксарияти низомҳои мавҷудбудаи обтаъминкунии деҳот кӯҳна шудааст ва ба таъмири капиталӣ ё дар сохтмони нав ниёз доранд. Дар натиҷаи ин ҳар сол дар ҷумҳурӣ то 50 ҳазор ҳолати бемориҳои сироятии рӯда ва паразитарӣ ба қайд гирифта мешаванд. Ҳар сол аз бемориҳои шадид дар ҷумҳурӣ зиёда аз 200 хонандаи синнусолаш то 14 сола мефавтад.¹

Диаграммаи “Паҳншавии сироят тавассути саргин ва даҳон”

Дар маҳалли деҳот манбаъҳои хавфноки об, чун обанборҳо ё дарёҳо дар аксарияти мавридҳо барои эҳтиёҷоти оила, азҷумла шустани зарфҳои хӯрокхӯрӣ, инчунин шустушӯи либос истифода мешаванд.¹

Қадами 7:

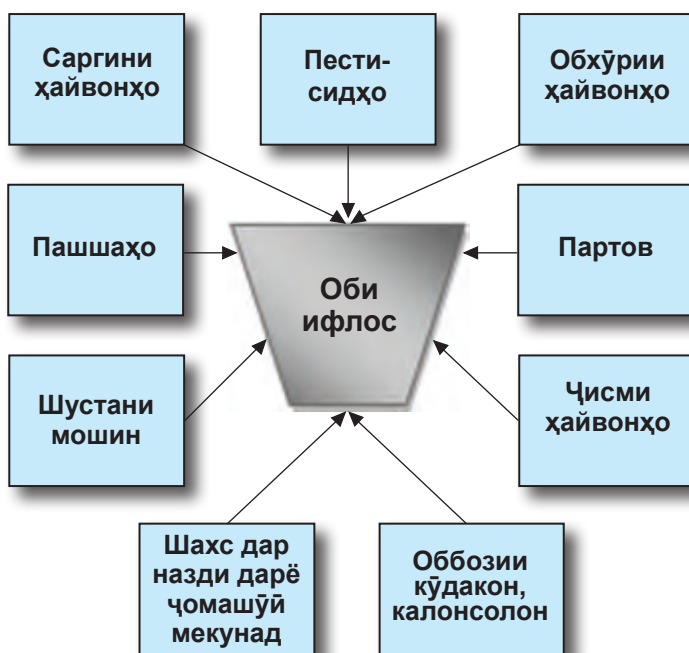
Ҳар сол масъалаи таъмини одамон бо оби босифат зиёд мегардад. Масъалаи мазкур хеле муҳим аст ва бо саломатии онҳо вобастагии зич дорад, бинобар ин диққати хонандагонро ба ҳамин масъала ҷалб кардан мумкин аст.

Қадами 8:

Омӯзгор ба хонандагон супориш медиҳад, ки хонаҳои холии нақшаи “Оби ифлос” пур кунанд.

Вариантҳо:

- А. Ҳуҷуми зехнӣ. Бо ҳама дар синф муҳокима кардан зарур аст.
- Б. Ба 3-4 гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст. Баъдан дар гурӯҳ барои муҳокима тақрибан 10 дақиқа додан зарур аст. Баъдан ҳар як гурӯҳ муаррифии худро пешниҳод мекунад.
- В. Ба таври инфиродӣ аз ҷониби ҳар як хонанда пур карда шуда, баъдан аз ҷониби омӯзгор дар синф ҷамъбаст карда мешавад. Ҳамин тариқ хонандагон дар бораи манбаъҳои ифлосшавии об ҳам дар хона, ҳам дар деҳа маълумот мегиранд.

Бемориҳои сироятии роҳи меъдаву рӯда

Бемориҳои сироятии роҳи рӯдаву меъдаро вирусҳо, бактерияҳо, киччаҳо ва сироятҳои дигар ба вучуд меоранд. Ба бемориҳои мазкур асосан хонандагони синнусоли томактабӣ ва мактабӣ бемор мешаванд. Роҳи асосии сироятшавӣ бемориҳои рӯда дастони ифлос мебошад.

Баррасии масъалаҳо оиди муомилаи дуруст бо об ва нигоҳдории он дар шароитҳои хона метавонад ба одамон беҳатарию обро аз сохтан, насб кардан ё таҳвили обтаъминкунии қубурӣ тезтар ва дастрастар намояд. Чуноне, ки тадқиқотҳои ҷомеаҳо нишон медиҳанд, баррасии масъалаҳо оиди муносибати дуруст бо об ва нигоҳдории он метавонад хатари бемориҳои сироятии рӯдаро ба 35-42% паст намояд.

Аз оби ифлос намудҳои гуногуни сироят: **Исҳол, домана, Гепатити А ва В**, бемориҳои паразитарӣ: **Кичча** (аскаридоз, лямблиоз ва ғ.).¹

Исҳол (дизентерия)

Ангезандаи исҳол бактерияи намуди *Shigella* мебошад, бинобар ин ҳуди беморӣ номи “шигеллез” дорад. Номи “исҳол” (дизентерия) аз ду калимаи юнонӣ «dys» (вайроншавӣ) ва «enteron» (рӯдаҳо) ба вучуд омадааст.

Ба бемории исҳол чӣ тавр сироят мешаванд

Механизми сироятшавӣ ҳангоми исҳол – бо ахлот ва тариқи даҳонӣ, яъне бактерия аз рӯдаҳои шахси бемор ба роҳҳои рӯдаву меъдаи шахси солим ворид мешавад.

Якчанд роҳҳои гузаштани ангезанда мавҷуд аст:

- **Роҳи тамосӣ-маишӣ** – тавассути дастони ношуста ҳангоми риоя накардани қоидаҳои гигиена;
- **Ғизой** – ҳангоми воридшавии бактерияҳо ба маводҳои ғизой; инчунин обӣ – ҳангоми истеъмоли оби сироятшуда;
- **Ҳангоми оббозӣ дар обанборҳои ифлос.**

Пешгирии сироятшавӣ бо исҳол

Пешгирии сироятшавӣ бо шигеллаҳо - ин риоя кардани қоидаҳои оддии гигиенаи шахсӣ ва ҳамзистӣ мебошад:

- ♦ Шустани даст пеш аз истеъмоли хӯрок ва пас аз ташноб баромадан.
- ♦ Риояи қоидаҳои нигоҳдорӣ ва омодакунии маводи хӯрока ва об.
- ♦ Ҳангоми нигоҳубини шахси бемор дезинфексияи ҷиҳози раҳти хоб ва риояи қоидаҳои баровардани ахлот хеле муҳим аст, пас аз робита бо шахси бемор шустани даст зарур аст.
- ♦ Хонандагони бемор то гирифтани натиҷаҳои манфии таҳлили ахлот ба мактаб наоянд.
- ♦ Кормандони корхонаҳои хӯроки умумӣ инчунин бояд ба кор танҳо пас аз гирифтани натиҷаҳои манфии таҳлили ахлот ба кор оғоз кунанд.²

Қадами 9:

Вазифа

1. Шумо дар бораи бемориҳои вобаста ба истифодаи об дар мактаб, деҳа ё дар ҷойҳои дигар аз дӯстон, волидайн, хешутабор, ҳамсинфон шундаед? Нақли хонандагонро гӯш намоед ва онҳоро дар синф муҳокима намоед. Дар охир аз нақлҳои духтарон/писарон натиҷагирӣ намоед ва бемориҳои аз ҷониби хонандагон нақлшударо номбар кунед.

Омӯзгор барои хондани бемориҳои дар китоби мазкур зикршударо барои муҳокима дар машғулияти оянда супориш медиҳад.

2. Ҳамроҳи хонандагон оиди пешгирии бемориҳои мазкур дар оила, мактаб ва деҳа чораҳоро таҳия намоед.

Киччаҳо

Сироятҳои вобаста ба кирмҳои паразитии рӯда (геогелминтҳо - киччаҳо) дар тамоми ҷаҳон паҳн шудаанд. Хонандагон ба сироятҳои мазкур бештар осебпазиранд ва одатан дар организми онҳо миқдори зиёди қиччаҳои боиси бемориҳои зиёд буда мавҷуданд; сироятҳо вазъи саломатии хонандагонро бад мекунанд, ба инкишофи ҷисмонӣ ва зеҳнии онҳо таъсир мерасонанд, давомоти онҳоро дар мактаб бад мекунанд ва ба сатҳи хониши онҳо таъсири манфӣ мерасонанд.

Киччаҳои мазкур дар рӯдаҳо зиндагӣ мекунанд ва миқдори онҳо ҳангоми сироятшавии такрорӣ зиёд мешавад. Дар аксарияти мавридҳо хонандагон бо якчанд намуди киччаҳо сироят мешаванд.

Аммо ҳангоми сироятҳои вазнини хонандагоне, ки бо як ё якчанд намуди қичча сироятшуда нишонаҳои умумии зерин мушоҳида мешаванд:

- ◆ Басташавии иштиҳо
- ◆ Шиками калоншуда
- ◆ Дарди шикам
- ◆ Сулфа
- ◆ Ҳарорати баланд
- ◆ Қайъкунӣ
- ◆ Заифӣ ва ҳолати умумии бади саломатӣ.¹

Отсритса

Аскарида

Лямблия

Қадами 10: Дар марҳилаи мазкур духтарон/писарон дар бораи қиҷчаҳо нақл мекунанд. Мавзӯи мазкур дар синф муҳокима карда мешавад. Маълумот умумӣ карда шуда, дар бораи чораҳои барои пешгирии беморӣ заруратдошта маълумотҳо ҷамъбаст карда мешаванд.

Гигиена

Истилоҳи “гигиена” аз калимаи юнонии *hygienos* пайдо шудааст ва маънояш офиятовар, барои саломатӣ муфид мебошад. Пайдоиши он боз бо номи худои юнонии Гигиена – духтури худои тиб Эскулап робита дорад. Тасвири он духтараки бо зарфи бо мор печидашуда мебошад, ки дар асотирҳои юнонӣ мазмуни ҳикматро дошт. Мор аз зарфи ҳаёт заҳро нӯшида, онро ҳамин тариқ безарар мекард. Баъдан зарф бо мори ба он печида рамзи илми тибб гардид.

Дар айни замон тақрибан 2,6 млрд одам, аз ҷумла тақрибан 1 млрд нафар хонандагон дар шароитҳои ғайрисанитарӣ зиндагӣ мекунанд. Дар натиҷаи шароитҳои бади санитарӣ ҳар як бист сония як кӯдак ҷон медиҳад. Ин маънои онро дорад, ки якуним миллион марг ҳар сол – марге, ки онро метавонистанд пешгирӣ кунанд.

Талаботҳои гигиенӣ нисбати оби нӯшокӣ

Обро танҳо дар зарфҳои сирдор ва сарпӯшдор нигоҳ доштан зарур аст. Мӯҳлати нигоҳдории об бояд кӯтоҳ бошад (то 24 соат), зеро ҳар қадаре, ки он зиёд нигоҳ дошта мешавад, ҳамон қадар сифатҳои муфиди физикӣ-кимиявӣашро гум мекунад.

- ♦ Зарфҳо барои об бояд тоза ва сарпӯшдор бошанд.
- ♦ Ҳангоми гирифтани об ва нигоҳдории он ба ҳеҷ кас иҷозат надихед, ки дастонашро ба дохили об дарорад, инчунин аз зарфи обнигоҳдорӣ бевосита об нӯшад.
- ♦ Агар имкон бошад, зарфи нигоҳдории об бояд гарданаи борик ва пӯк дошта бошад, то ки расидани бевоситаи даст ба он пешгирӣ карда шавад.
- ♦ Агар имкон набошад, обро аз зарф тавассути кафлес ё зарфи обнӯшии дастадор гирифтани зарур аст.
- ♦ Агар дар зарф об мавҷуд бошад, онро то тамом шуданаш пур нанамоед.
- ♦ Оби дар зарф боқимондари то охир истифода карда, зарфро пеш аз оби наву тоза пур кардан тоза шустан зарур аст.
- ♦ Зарфҳои нигоҳдории обро мунтазам тоза ва безарар кардан зарур аст.
- ♦ Ҳайвонҳоро аз ҷои нигоҳдории об дуртар нигоҳ доштан зарур аст.

Об барои эҳтиёҷоти маишӣ дар зарфҳо бояд дар мӯҳлати кам нигоҳ дошта шавад.¹

ДИҚҚАТ!

Ҳар як хонанда бояд зарфи обнӯшии инфиродӣ дошта бошад. Ё онҳо бояд аз хона оби ҷӯшонидашударо дар баклажжаҳо бо худ биёранд. Зарфи мазкурро хонанда бояд танҳо ҳадаш истифода кунад, истифода кардан ё нӯшидани якчанд хонанда аз даҳони як зарф иҷозат дода намешавад.²

Талаботҳои ба оби нӯшокӣ кадом талаботҳои гигиенӣ пешниҳод карда мешаванд?

Фикри хонандагон	Талаботи меъёрӣ

Қадами 11:

Пеш аз саршавии дарс сатҳи дониши хонандагонро оиди гигиена фаҳмидан зарур аст. Муҳокима ва ҷамъбасти мафҳум оиди гигиена ва ба як мафҳуми ягона ва фаҳмо расидан.

Қадами 12:

Дар синф талаботҳои гигиенӣ ба оби нӯшокӣ муҳокима карда мешаванд.

Талаботҳои гигиенӣ ба оби нӯшокӣ, ки аз ҷониби хонандагон изҳор шуданд дар тахтаи синф аз ҷониби омӯзгор навишта мешаванд.

Баъдан фарқият ва умумияти мафҳумҳо муқоиса карда мешаванд.

Мувофиқи маълумоти писарон/духтарон	Талаботҳои меъёрӣ

Гигиенаи умумӣ дар мактаб

Тибқи талабот дар як синф бояд то 25 хонанда мавҷуд бошад. Ҳангоми зиёдшавии миқдори хонандагон то 35-40 нафар ин ба хасташавии хонандагон мерасонад, тангӣ ба инкишофи хонандагон таъсир мерасонад. Ва ҳамаи ин дар маҷмӯъ хониши хонандагонро сусти менамояд.

Тибқи талабот барои 8-10 нафар хонанда як дастшӯй бояд мавҷуд бошад. Дар аксарияти мактабҳо барои 500-700 хонанда танҳо якчанд дастшӯй ё ҳатто 1-2-то мавҷуд ҳасту ҳалос.

Пас аз шустани даст як сачоқро барои ҳама истифода кардан мумкин нест.

Равшанӣ – равшанкунии паст ба сар задани бемориҳои чашми хонандагон мерасонад.

Ҳавокашӣ – ҳавокашии нокифоя ба хасташавии хонандагон, давомоти сусти онҳо мерасонад.²

Гигиена дар хона

Барои ҳар як хонанда бояд ҳуҷраи таълимӣ (миз, курсӣ ва равшании хуб, равшанӣ бояд аз тарафи чап бошад) мавҷуд бошад.

Нависед, ки кадом чораҳои гигиении мушаххасро Шумо дар хона мегузаронед.

Доҳили хона	Дар саҳни ҳавлӣ	Ташноб	Ванна/душ	Сарой/оғил

Хона – ин ҷоест, ки тамоми фаъолияти инсон мегузарад. Амалияи гигиенаи хонагӣ – ин маҷмӯи тамоми амалҳои мебошад, ки барои таъмини ҳифзи тамоми оила аз бемориҳои бо риоя накардани тозагӣ вобастабуда пеш гирифта мешаванд ва он иборат аст аз:

- ♦ Гигиенаи ҳӯрок – омодакунӣ, нигоҳдорӣ ва партовкунии бехатари партовҳои ҳӯрока.
- ♦ Гигиенаи шахсӣ – азҷумла шустани даст.
- ♦ Гигиенаи умумӣ (нигоҳдории тозагӣ дар ташнобҳо, ванна ва ғ., тозакунии ҳуҷраҳо, шустани либос).
- ♦ Ғамхорӣ нисбати аъзоёни оила, махсусан дар бораи шахсони калонсол ва кӯдакон.
- ♦ Ғамхорӣ нисбати ҳайвонҳо.
- ♦ Назорати ҳашарот.

Барои ҷомеаҳои, ки дар он ҷо қубурҳои обтаъминкунӣ нест ва/ё қубурҳои обпартои марказонидашуда надоранд амалҳои зерин заруранд:

- ♦ Партовкунии бехатари ахлоқи инсон;
- ♦ Муомилаи дуруст нисбати об дар ҳоҷагии шахсӣ ва нигоҳдории дурусти он.¹

Дар саҳни ҳавлӣ:

Саҳни ҳавлӣ бояд тоза, бо дарахтон ва гулҳои ороишии шинонидашуда.

Ташноб ва сарой/оғил бояд дар масофаи 25 метр аз хона ҷойгир шуда бошад. Шамол бояд буйро аз хона дур барад.

Қадами 13:

Ҳамроҳи хонандагон мафҳуми “Гигиенаи умумӣ”-ро муҳокима намоед.

Ҳар як хонанда дар ҷадвал ҷорабиниҳои гигиенаро, ки дар хона мегузаронад, пур менамояд. Дар аввал барои намуна як сатрро дар тахтаи синф пур намоед.

Доҳили хона	Дар саҳни Ҳавлӣ	Ташноб	Ванна/душ	Сарой/оғил
Омодакунии беҳатари хӯрок	Батартиб-дарории беҳатари саҳни Ҳавлӣ	Партовкунии беҳатари ахлоқи инсон	Шустушӯ кардан	Ғамхорӣ нисбати ҳайвонҳои хонагӣ

Оё Шумо гигиенаи шахси роия мекунед? Агар ҳа, чӣ тавр?

Чӣ?	Чӣ тавр иҷро мекунед?	Чанд маротиба?	Чиро истифода мекунед?
Дандонҳо			

Гигиенаи шахсии хонандагон

Ҳар як хонанда бояд бастаи инфиродии гигиенӣ дошта бошад, ки он аз хамираи дандоншӯй, лифи дандоншӯй, қайчӣ барои нохунгирӣ, собун, сачоқ ва шона иборат аст.

Ҳамаи хонандагон бояд донанд:

- ◆ ки нохуни дасту пой бояд қайчишуда ва тоза бошанд
- ◆ дандонҳоро ҳар рӯз аққалан ду маротиба шустан зарур аст.
- ◆ Мӯйҳо тоза, шона кардашуда ва ба қафо партофташуда барои пешгирӣ аз сирояти шабуш ё кана (ки хоришро ба миён меоранд).

Гигиенаи пӯст

Гигиенаи пӯст – асоси гигиенаи шахсӣ мебошад. Барои он, ки пӯст ҷавон ва зебо монад, онро мунтазам ва дуруст нигоҳубин кардан зарур аст.

Гигиенаи бадан

Гигиенаи бадан – нишондиҳандаи аввалини маданияти одам аст. Агар шумо худро нигоҳубин нанамоед ё ба масъалаҳои гигиена диққати кофӣ надихед, ин зуд ба чашм намудор мешавад. Бадани мо - механизми хуб танзимшуда, аммо бе муомилаи дуруст он ногузир аз кор мебарояд: инсон бемор мешавад. Пеш аз хобидан ҳатман дасту рӯй, гардан, гӯш, пойро шустан ё оббозӣ кардан зарур аст. Оби хунук рағани баданро намешӯяд, пораҳои пӯсти мурдари тоза намекунад, сӯроҳҳои махсуси пӯстро покиза намекунад, бинобар ин ҳангоми шустушӯ аз оби гарм, собун ва лиф истифода кардан зарур аст.

Гигиенаи либос

Либос (талаботи гигиенӣ) бояд тавозуни ҳароратии организмро дар ҳама гуна обу ҳаво таъмин кунад, инчунин аз осебҳои механикӣ ва ифлосшавӣ муҳофизат кунад.

Гигиенаи дандон

Ковокии даҳон диққати зиёдро талаб мекунад, зеро мушкilotи дандонҳо дарду хароҷотҳои зиёдро пеш меоранд. Дандонҳоро ҳар рӯз ду маротиба – пас аз истеъмоли хӯрок хуб тоза кардан зарур аст. Дандонҳоро пас аз хӯроки пагоҳирӯзӣ ва пеш аз хобидан, дар давоми на кам аз 1,5-2 дақиқа шустан зарур аст. Пас аз ҳар дафъаи истеъмоли хӯрок даҳонро бо об ғарғара кардан зарур аст. Дандонҳоро аз боло ба поён, аз чап ба рост (дар самти милк ба дандон) аз тарафи дохил ва беруни он тоза мекунанд.¹

Қадами 14:

Ба хонандагон савол диҳед. Оё онҳо гигиенаи шахсиро риоя мекунанд?

Ба хонандагон вазифа супорида мешавад, ки ҷадвали дар зер овардашударо пур кунанд. Як намунаро оварда, сатри аввали ҷадвалро пур кунед. Баъдан ҳамроҳи синф ҷадвалро дар тахтаи синф пур кунед.

Чӣ?	Чӣ тавр иҷро мекунед?	Чанд маротиба?	Чиро истифода мекунед?
Дандонҳо	Тоза кардан	2 маротиба дар як рӯз	Лифи дандоншӯй, хамираи дандоншӯй
Дастон			
Бадан			
Мӯй			
Либос			

Малакаи идоракунии ҳайз дар мактаб

Дар хонандагони духтари синфҳои болоӣ, ки ба камолоти ҷинсӣ расидаанд, ба таври солим ва табиӣ луоб, хун ва бофтаҳо аз бачадон хориҷ мешаванд. Раванди мазкур ҳайзбинӣ номида мешавад.

Бар илова ба маълумот ва дастурҳои гигиенаи мактаб ба духтарон бояд маълумоти зерин пешниҳод карда шавад:

- ◆Ташнобе, ки дараҳ аз дарун бо қулф маҳкам мешавад.
- ◆Обкашаки гигиенӣ ё матои махсуси санитарӣ барои истифода ҳангоми ҳайзбинӣ.
- ◆Собун ва об барои шустани дастон.
- ◆Собун ва об барои шустани узвҳои берунаи ҷинсӣ.
- ◆Имконияти дар ҷои махсус танҳо мондан барои барқароршавӣ аз дарду кашиш.
- ◆Истифодаи обкашакҳои истифодаи яккарата, ки бояд пас аз ҳар 3-4 соат иваз карда шаванд.
- ◆Ҳангоми ивазкунии обкашаки гигиенӣ матоҳои санитарӣ узвҳои берунаи ҷинсиро бо об ва собун шустан зарур аст.
- ◆Обкашакҳои истифодашудаи гигиениро ба пакети селлофанӣ андохта, ба қуттии партов партофтан зарур аст.
- ◆Ташнобҳои духтарон бояд танҳо аз ҷониби духтарон истифода шаванд. Ҳар як духтарак ба танҳо мондан ҳуқуқ дорад, то ки аз хандаву истеҳзо дур монад.

Шустани даст бо собун

Шустани даст ҳаётро наҷот мебахшад. Ин муқаррароти аз ҳама муҳимтарин мебошад, зеро он воситаи аз ҳама оддӣ ва самараноки пешгирии исҳол (дизентерия) диарея ва сироятҳои шадиди роҳи нафас аст.³

Хонандагон бояд маълумот дошта бошанд:

- Шустани даст бо об кифоя нест – ҳамеша собунро истифода кардан зарур аст.

Лаҳзаҳои ҳатмии шустани дастон.

- Пас аз истифодаи ташноб
- Пас аз ивазкунии уребчаҳои кӯдакона
- Пеш аз омодакунии хӯрок
- Пеш аз истеъмоли хӯрок ё хӯрокдиҳии хонандагон
- Дарҳол пас аз коркарди маҳсулоти хом (мурғ, гӯшт, моҳӣ, тухм, сабзавот ва меваҷот)
- Пас аз алоқа бо сатҳи ифлос (қуттиҳои партов, латтаҳо барои тозакунии хона).
- Пас аз алоқа бо ҳайвонҳои хонагӣ
- Пас аз расидан ба хун ё дигар моеъҳои бадан (партовҳои инсон, қайъ ва ғ.)
- То ва пас аз тозакунии захмҳо, инчунин пас аз нигоҳубини бемор.
- Пас аз афшонидани бинӣ.

Қадами 15:

Мавзӯи мазкурро бо хонандагони духтар муҳокима намоед.

Аз духтарон пурсед, оё онҳо дар бораи талаботҳои гигиенӣ ҳангоми марҳилаи ҳайзбинӣ маълумот доранд?

Барои хондан (10 дақиқа) вақт диҳед, ки ҳангоми он аз китоби мазкур онҳо дар бораи идоракунии ҳайзбинӣ мустақилона маълумотро хонда, фаҳманд. Баъдан ҳамроҳ малакаҳои идоракунии ҳайзро дар мактаб, инчунин дар хона муҳокима намоед.

Қадами 16:

Ҳарчанд, ки мо маълумот дорем, ки пас аз аксарияти корҳо даст шустан зарур аст, хонандагон/хонандадухтарон на ҳамеша дастонро бо сабаби набудани об, дастшӯйҳо ва ғ. мешӯянд. Инчунин бо сабаби надоштани маълумот оиди он, ки нашустани даст ба бемориҳои гуногун мерасонад, бинобар ин диққати хонандагонро ба ин махсус ҷалб кардан зарур аст.

Ҳучуми зеҳнӣ – Шумо одатандар давоми рӯз чанд маротиба даст мешӯед ва агар ҳа бошад, чӣ тавр онҳоро мешӯед? Дарс синф муҳокима намоед ва хонандагонро гӯш кунед.

Маълумотро аз китоби мазкур хонда, ҳамроҳи хонандагон лаҳзаҳои ҳатмии шустани дастро бо собун номбар намоед.

Ҳар як хонанда қадамҳои лаҳзаҳои ҳатмии шустани дастро аз китоб бо рафтори шахсии худ муқоиса мекунад ва бояд ҳатман чораҳоро оиди нигоҳдории саломатӣ андешанд.

Қадами 17:

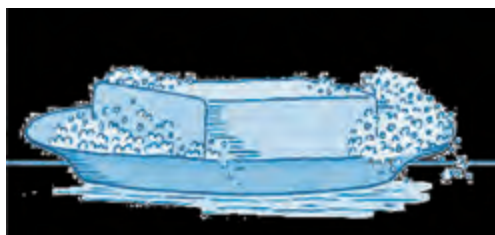
Барои ба даст овардани боварии хонандагон, бо онҳо қоидаҳои бозии “Дастӣ маро фишур!”-ро фаҳмонед. Барои иҷрои бозии мазкур ба онҳо вақт диҳед ва бозии онҳоро мушоҳида намоед.

Бозии “Дастӣ маро фишур!”

Мақсад:	Нишон додани он, ки чӣ тавр бактерияҳо ва киччаҳо аз як инсон ба инсонӣ дигар мегузаранд.
Сохт:	Бозӣ бо 10-12 хонанда.
Вақт:	15 дақиқа.
Маводҳо:	Хокистар, ангишт ё чанги бўр, зарфи об ва собун барои шустани даст.
Ишораҳо:	Шустани дурусти даст барои аз ифлосӣ ба чашм нонамоён халос шудан муҳим аст.

Тавсиф:

- ♦ Ба кафи дастӣ як хонанда хокистар, ангишт ё чанги бўрро пошед. Аз хонандагон хоҳиш намоед, ки ба як қатор саф кашанд.
- ♦ Хонандаи дастонаш “ифлос” дастӣ ҳамсинфи якумашро мефишорад ва аз хоҳиш менамояд, ки дастӣ хонандаи дигар фишорад. Аз хонандагон хоҳиш намоед, ки кафи дастони хонандаҳои дар қатор саф кашидаро фишорад.
- ♦ Чанд хонанда дар рӯи кафи дастӣ худ хокистар, ангишт ё чанги бўрро доранд? Ҳатто доғи хурдак ба инобат гирифта мешавад.
- ♦ Фаҳмонед, ки ин ҳолатест, ки мо шустани дастро бо собун пас аз баромадан аз ташноб фаромӯш мекунем.
- ♦ Мо инро чӣ тавр пешгирӣ карда метавонем? ПЕшниходи хонандагонро гӯш кунед.
- ♦ Аз хонандаи якуми дастонаш “ифлос” хоҳиш намоед, ки дастонашро бо собун шӯяд ва онҳоро ба ҳама хонандагон нишон диҳад. Бигзор ҳама бинанд, ки “чирк” акнун нест.³

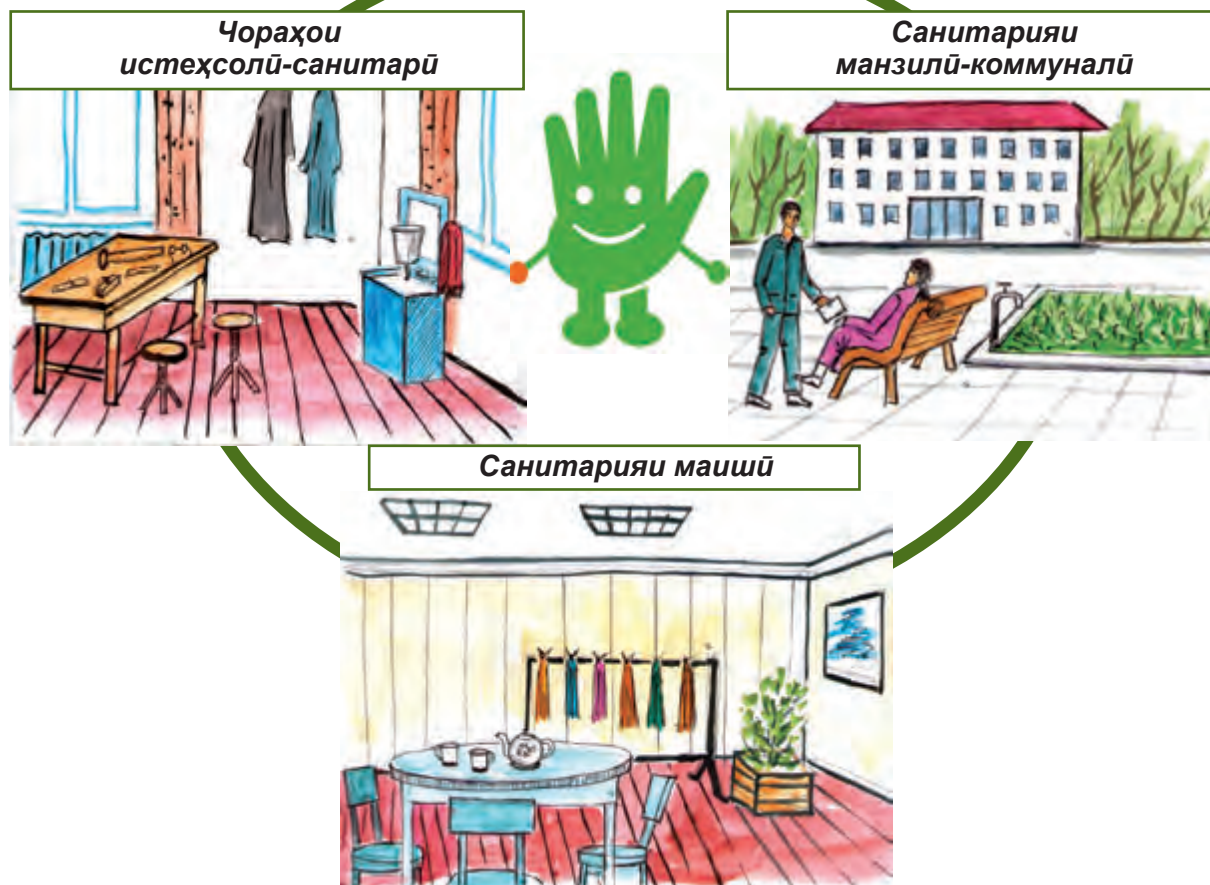

Санитария

Санитария – маҷмӯи чорабиниҳои амалӣ, ки ба риояи талаботҳои гигиена равона карда шудаанд, яъне санитария - ин татбиқи амалии меъёр ва талаботҳои гигиенӣ мебошад.

Мақсади асосии санитария – ҳифзи саломатӣ ва некӯаҳволии одамон мебошад. Чораҳои тиббӣ-санитарӣ оиди таъмини санитарияи мутобиқ дар ҳаёти ҳамамузо барои пешгирии паҳншавии бемориҳо имкон медиҳад ва ҳаёти инсонро ҳифз мекунад. Онҳо сифати ҳаёти аксарияти одамонро баланд мекунанд, махсусан онҳое, ки хоҷагии хонаводаро мебаранд ва метавонанд ба хатар гирифта бошанд.¹

Намудҳои санитария

- ♦ **Чораҳои истеҳсолӣ-санитарӣ** – чораҳое, ки ба пешгирӣ ё кам кардани таъсири омилҳои гуногуни зарарноки истеҳсолӣ ба кормандон (дар корхона, коргоҳ, устухонаи мактаб ва коргоҳи дӯзандагӣ) равонашуда.
- ♦ **Санитарияи манзилӣ-коммуналӣ** – чорабиниҳоро оиди ободонии маҳалҳои зист, биноҳои истиқоматӣ ва ҷамъиятии деҳа, шаҳр ва дар хобгоҳҳо, мактабҳо, интернатҳо дар бар мегирад.
- ♦ **Санитарияи маишӣ** – эҳтиёҷоти аҳолиро вобаста ба гигиенаи шахсӣ дар хонаҳои либоскашии мактабӣ, ҳуҷраҳои истироят ва хӯрокхӯрӣ, дар устухона ва коргоҳҳои дӯзандагӣ дар дарсҳои меҳнат танзим мекунад.²

ВАЗИФА

Ба се гурӯҳ чудо шавед. Муайян намоед, ки кадом намудҳои санитария дар мактаб ва деҳаи шумо дучор мешаванд. Дар гурӯҳ муҳокима намоед, дар флип-чарт ба синф пешниҳод намоед.

Қадами 18:

Ба хонандагон имконияти хондан ва фаҳмидани мафҳуми санитарияро диҳед.

Қадами 19:

Бо ҳамаи хонандагон муҳокима намоед, ки онҳо оиди кадом намудҳои санитарӣ дар хона, мактаб ва дар деҳае, ки онҳо истиқомат мекунанд, маълумот доранд.

ВАЗИФА

Хонандагонро ба 3 гурӯҳ тақсим намоед. Бигзор онҳо муайян намоянд, ки кадом намудҳои зикршудаи санитария дар оила, мактаб ва деҳа мавҷуданд. Баъдан дар гурӯҳҳо муҳокима кунанд ва дар флипчартҳо ба тамоми синф муаррифӣ кунанд.

Партовкунии бехатари ахлоти инсон

Партовкунии дурусти ахлот (саргин ва пешоб) паҳншавии дизентерия ва диареяро монеъ мешавад. Бо сабаби мазкур ҳама бояд ташнобро истифода кунанд. Ахлоткунии кушод – дар ташноб неву дар кӯча – партовкунии нодурусти ахлот мебошад. Ҳар як хонанда бояд маълумот дошта бошад, ки:

- ♦Ахлоткунӣ дар ҷои кушод мумкин нест – ҳамеша ташноб ё ҷои махсус таъиншударо истифода кардан зарур аст;
- ♦Партовкунии дурусти ахлот аз хатари сирояти бемориҳо пешгирӣ мекунад.
- ♦Ташнобҳо бояд дар тозагӣ нигоҳ дошта шаванд.

Дар ҳамаи мактабҳо бояд ташнобҳо мавҷуд бошанд. Агар он набошад, волидайн, ҷомеаи маҳаллӣ ё ҳукумати маҳаллӣ бояд дар сохтмони ташноби мактабӣ кӯмак расонанд.

Истифодаи ҳоҷатхонаҳо

Дар ҳамаи мактабҳо ва оилаҳо, ки ташнобҳои анъанавии сӯроҳдор мавҷуданд, ба хонандагон истифодаи дурусти онҳоро омӯзонидан зарур аст. Баъзе аз хонандагон шояд истифодаи ташноби мазкурро надонанд, дигаронаш дар бораи таъиноти он маълумот надоранд. Бинобар ин зарур аст, ки ягон нафар вақти худро каме сарф кунад ва ба хонандагон истифодаи онро фаҳмонад.

Маълумоти махсусро дар бораи намудҳои ташноб, таъиноти онҳо ва дастрасии онҳо ба ҳамаи хонандагонро аз мақомоти маҳаллӣ (иттиҳодияҳои деҳотии ҷамъиятии истеъмолкунандагони оби нӯшокӣ/ ИДҶИОН, кумитаҳои маҳаллии солимӣ /КМС) ва ташкилотҳои байналмилалӣ (**намоёндаи ЮНИСЕФ дар минтақаҳо**) гирифтани мумкин аст.³

Қадами 20:

Мавзӯи мазкурро (партовкунии беҳатари ахлот) омӯзгор ба хонандагон мефаҳмонад ва баъдан ҳама дар бораи он, ки чӣ тавр ахлотро беҳатар партов карда мешавад, муҳокима менамояд.

Қадами 21:

Вазифаи амалӣ: Омӯзгор ҳамроҳи хонандагон ҳолати ташноби мактабро муҳокима менамоянд. Хонандагон ба гурӯҳҳо ҷудо мешаванд ва дар флипчарт шарҳ медиҳанд. Баъдан дар синф ҳар як гурӯҳ ва хонандагони дигар муҳокима мекунанд.

Нигоҳдории ташнобҳо

Ташноб дар сурати тоза будани он истифода мешавад. Вазифаҳои ҳаррӯза оиди нигоҳдории ташноб дар тозаки дар бар мегиранд:

- Тозакунии девору фарш бо лиф, рӯбучин ва шустани пол
- Баровардани партов
- Пуркунии воситаҳои шустушӯй
- Иловакунии хокистар ба чуқури барои экосанташнобҳо
- Назорат ва ивазкунии собун ва об барои шустани дастон.
- Назорати он, ки дару қулф коршоям мебошанд.
- Тоza нигоҳ доштани атрофи ташноб: бе қўлмақҳо ва партовҳо.

ВАЗИФА

Ташноби мактабро баҳо дода, чадвалро пур кунед.

Мушкилот	Роҳҳои беҳтаркунӣ	Кай?	Кӣ?

Нигоҳдории мактаб дар тозагӣ

Хонандагон бояд донанд, ки:

Мо оби тозакардашудаи худро дар ҷойҳои махсус нигоҳ медорем, аз замин боло ва дур аз дастрасии ҳайвонот.

Мо ахлоқкунии кушодро истифода намекунем — мо ташнобҳои худро истифода карда, дастонамонро бо собун мешӯем.³

Қадами 22:

Бо хонандагон дар бораи истифодаи дурусти ташноб, инчунин нигоҳдории он дар тозагӣ тибқи талаботҳои гигиенӣ муҳокима намоед.

Қадами 23:

ВАЗИФА

Хонандагон ҳолати ташноби мактабро муҳокима мекунанд ва дар гурӯҳҳо роҳҳои беҳтаркунии ҳолати ташноби мактабро муҳокима мекунанд. Баъдан дар синф хонандагон роҳҳои воқеии беҳтаркунии истифодабарӣ ва беҳтаркунии ташноби мактабро ҳамроҳи хонандагони дигар, омӯзгорони мактаб муҳокима мекунанд.

Қадами 24:

ВАЗИФАИ ХОНАГӢ

Ҳар як хонанда бояд ҳолати ташнобро дар хонаи худ баҳо диҳад. Баъдан тибқи дониши гирифташон чорабиниҳои тозакунии заруриро оиди истифодаи ташноб бо волидайн / аъзоёни оила гузаронад.

Мо аз болои истифодаи дурусти ташнобҳоямон назорат мекунем ва онҳоро мунтазам тоза мекунем.

Мо барои бозӣ ҷои бехатар, аз партов, аз оби ифлос озодро дорем.

Мо ҷомеаи васеъро ба нигохдории объектҳои санитарӣ дар ҳолати мутобик, новобаста ба он, ки аз он истифода мекунанд ё не, ҷалб менамоем.

Санитария ва гигиена берун аз мактаб

Хонандагон аъзоёни муҳими оила, ҷомеа ва гурӯҳи иҷтимоӣ мебошанд. Чун коммуникаторҳои хуб хонандагон метавонанд ба ҳаёт паёмҳои ҳаётиро ба ҷомеаи нисбатан васеъ баранд. Хонандагон бояд донанд, ки қоидаҳои санитарӣ ва гигиена барои ҳама муҳиманд ва ҳамаи мо барои саломатӣ ва ҷое, ки зиндагӣ мекунем, масъулият дорем.

- ♦ Чорабиниҳо оиди пешгирӣ ва пасткунии сироятҳои беморӣ маънои онро доранд, ки ҳама дар ҷомеа бояд рафтори хуб ва оиди гигиена ва санитария маълумот дошта бошанд.

Дастгирии хонандагон дар вазифаи тарбиятгар

Дастгирии хонандагон дар вазифаи тарбиятгарон худбаҳозузири инкишоф медиҳад ва рафтори солимиро мустаҳкам менамояд.

Хонандагонро бо маълумоти аниқ таъмин кардан зарур аст ва боварӣ ҳосил кардан зарур аст, ки онҳо маводҳои истифода карда метавонанд, ки фаҳмоанд, шавқовар ва муҳим мебошанд. Кӯмак ба хонандагон дар ҳалли масъалаи он, ки кадом намуди рафтор метавонад ба муҳит таъсир кунад ва онро дигаргун намояд, ёфтани тарзҳо барои мубодилаи таърихи муваффақият байни кӯдакон.³

Қадами 25:

Ҳамроҳи хонандагон муҳокима намоед, ки барои ҷалбкунии сокинони деҳа барои беҳтаркунии санитария хонандагон, синф ва мактаб кадом амалҳоро иҷро карда метавонанд.

Масалан, варақаҳои визуалии иттилоотиро тайёр кардан мумкин аст ва онҳоро дар ҷойҳои намоён овехтан мумкин аст.

Асосҳои ИСТИФОДАИ САМАРАНОКИ ОБ ДАР ПОЛЕЗҶО

Калимаҳои нав:

ИИО	Иттиҳодияи истифодабарандагони об – иттиҳодияи чамъияте, ки барои таъмини оби полезӣ барои фермерон таъсис дода шудааст.
ИҶҶО	Идоракунии ҳавзавии хоҷагии об – сохтори давлатие, ки обро дар сатҳи вилоятҳо идора мекунад.
ИНХО	Идоракунии ноҳиявии хоҷагии об – сохтори ноҳиявии идоракунии дар сатҳи ноҳия.
МХМ	Мақомоти худидоракунии маҳаллӣ
ШД ИИО	Шӯъбаи дастгирии ИИО дар сатҳи вилоятӣ ва ноҳиявӣ
ПХИ	Пардохти хизматрасонии ирригатсионии ИИО
Захираҳои табиӣ	Захираҳои табиӣ, ки барои мавҷудияти ҷомеаи инсонӣ заруранд ва барои фаъолияти хоҷагидорӣ истифодашаванда
Захираҳои табиӣ муҳим	Ин - замин, об, ҷангал, ҷарогоҳҳо, муҳити табиат, ангишт, маъданҳои арзишнок ва ғ.
Захира	Ин – захираҳо, манбаи воситаҳо, пул, сармоя, технологияҳо, тарзҳо, тарзҳои амал ва ғ.
Захираи стратегӣ	Об. Он барои инкишофи кишвар барои неқӯаҳволии одамон ва барои ҳалли масъалаҳои глобалии инсоният муҳим аст.
НОҚ	Низоми обмонии қатравӣ – маҷмӯи таҷҳизот ва воситаҳои обмонии қатравии зироатҳо.

Дарси 15: Асосҳои истифодаи самараноки об дар полезҳо

Ишораҳо барои омӯзгор

Об – захираи стратегии аз ҳама муҳим аст. Вобаста ба тағйирёбии иқлим, гармшавӣ, бо афзоиши аҳолии талабот дар об зиёд мешавад. Аз барои об байни одамон, деҳаҳо, минтақаҳо ва кишварҳо муноқиша меҳезад. Бинобар ин барои хонандагон донишҷӯи вазъияти об дар ҷаҳон, Қирғизистон, дар деҳа, полез ва дар ҳар як оила хеле муҳим аст.

Дар дарси мазкур хонандагон дар бораи мушкилоти вобаста ба об ва тарзҳои амалии истифодаи самараноки об дар полезҳо маълумот мегиранд.

Қадами 1. Калимаҳои нав.

Ба хонандагон имконияти хондан ва фаҳмидани калимаҳои навро диҳед. Эҳтимол, хонандагон баъзе аз истилоҳоти мазкурро дар дарсҳои биология ё ҷуғрофия омӯхтаанд. Барои фаҳмидани он, ки хонандагон маънои истилоҳоти пешниҳодшударо фаҳмиданд, савол диҳед ва ҷавобҳоро гӯш кунед. Баъдан бо хонандагон муҳокимаро гузаронед.

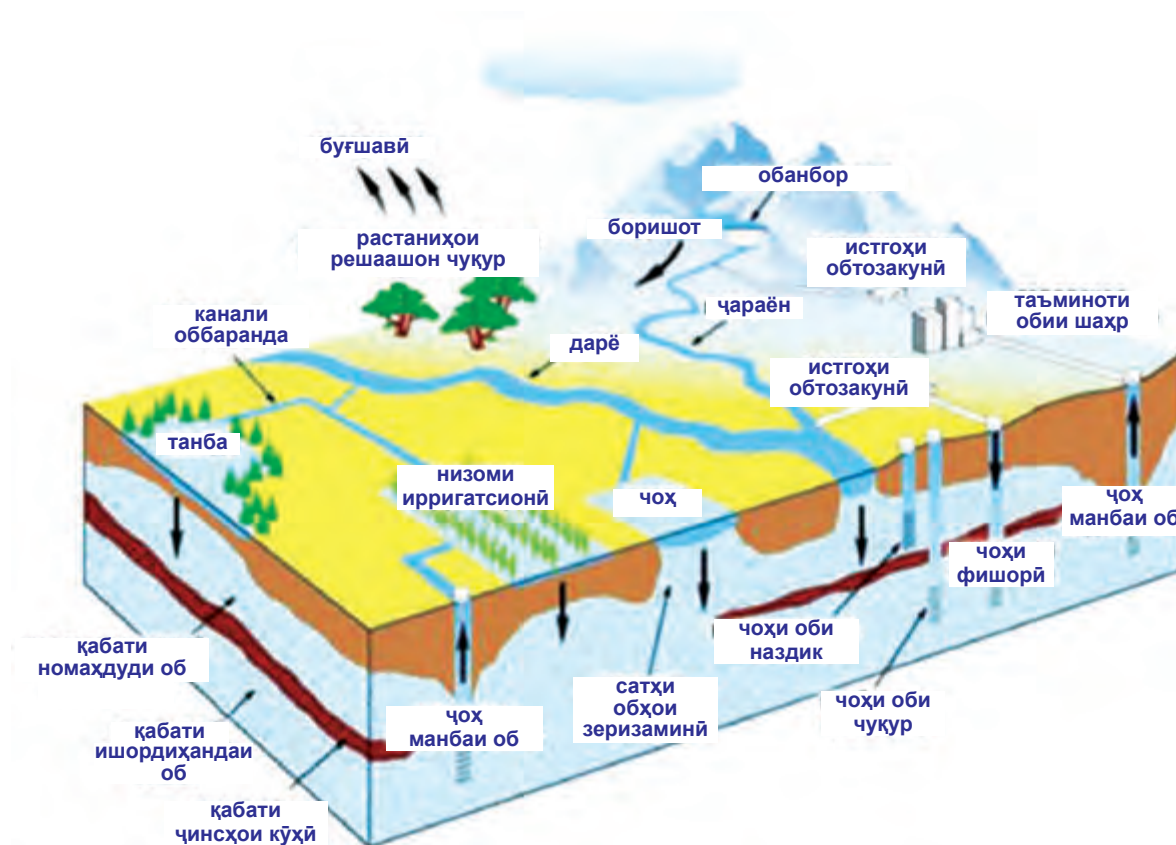

Обанборҳои ҷаҳонӣ ва марҳилаҳои онҳо

Бе об барои организмҳои зиндаи рӯи замин ҳаёт вуҷуд надорад. 75% сатҳи замини сайёраи моро уқёнус ва баҳрҳо гирифтаанд. Аз тамоми ҳаҷми захираҳои об онҳо 97,5% ташкил мекунад. Асосан ин оби шӯр аст, ки барои нӯшидан ва обёрӣ қор намеояд. Бо оби сохтараши саҳт – барфу ях 20% сатҳи замин пӯшида шудааст. Ин оби ошомидани пиряхҳо, барф ё обҳои чуқури зеризаминӣ ва барои истеъмоли одамон, барои истеҳсолот ва хоҷагии қишлоқ истифода мешавад ва миқдори он маҳдуд аст.

Вобаста ба афзоиши аҳоли, гармшавии иқлим талабот ба оби нӯшокӣ ҳар сол зиёд мешавад ва бинобар ин истифодаи самараноки захираҳои оби нӯшокӣ хеле муҳим аст.

Дар табиат об ҳамеша дар гардиш аст, ки он марҳилаи обӣ номида мешавад.

Марҳилаи обии умумиҷаҳонӣ, боришот, бугшавӣ, ҷараёнҳои рӯизаминӣ, инчунин харҷи об бо кӯлҳо, дарёҳо ва обҳои зеризаминӣ таъмин карда мешавад, инчунин харҷи доимии оби аз ҷониби растаниҳо, ҳайвонҳо ва инсон истифодашаванда.

► ЭЗОҲ:

Ҳангоми омодакуни фасли мазкур маълумоти дастурамали “Асосҳои объекти зироатҳои хоҷагии қишлоқ истифода шудааст”.

Лидия Плюсс, Паязиддин Жошов, Э. Текбаев, Бишкек - 2012 с.

Қадами 2.

Бо хонандагон расмҳоро ба мавзӯи: “Обанборҳои калонтарин ва марҳилаҳо” муҳокима намоед. Ба хонандагон саволҳо диҳед:

- Дар деҳае, ки онҳо зиндагӣ мекунанд, кадом марҳилаҳо мавҷуд доранд?
- Кадомашон вучуд надоранд? Бо расм муқоиса намоед.
- Вазифаи инсон ва хонандагон дар марҳилаи обии деҳае, ки дар он зиндагӣ мекунанд.

Мушкилоти захираҳои обӣ дар ҷаҳон ва Қирғизистон

Об аллакай ба захираи стратегӣ мубаддал мешавад. Тағйироти иқлим истилоҳи нав – бехатарии обиро ба вучуд овард. Бо сабаби норасоии оби нӯшокӣ дар як сол зиёда аз 20 млн одам манзили худро тарк мекунад. Тибқи маълумоти СММ **тақрибан 700 млн одам дар 43 кишвари ҷаҳон ба таври доимӣ дар шароити “стресси обӣ” ва норасоӣ** қарор доранд. Агар дар ҷаҳон яке аз масъалаҳои ҷалталаби умумиҷаҳонӣ бехатарии энергетикӣ бошад, дар шароити ивазшавии иқлим ба мадди аввал бехатарии обӣ мебарояд.

Тибқи ҳисоби мутахассисон дар ояндаи наздик миқдори об дар тамоми минтақаҳои ҷаҳон, асосан дар Африка, дар Шарқи наздик ва Миёна, Осиёи Марказӣ кам мешавад.

Тағйирёбии иқлим

Дар Қирғизистон дар 50 соли охир ҳарорати ҳаво ба 0,3-1,2°C баланд шудааст. Тахмин меравад, ки дар оянда баландшавии ҳарорат метавонад ба зиёдшавии хушкӣ иқлим расонад.

Об дар Қирғизистон. Қирғизистон тибқи захираҳои об дар Осиёи Миёна ҷои дуюмро ишғол мекунад. Дар қўллаҳои кўҳии Қирғизистон ҷараёни дарёҳо ва дарёчаҳои сершумор ташаккул меёбад, 4,2% кишварро масоҳати пирияхҳо ташкил медиҳанд, тақрибан 5 237 пириях мавҷуд аст. Пирияхҳо захиракунондаи оби нӯшокӣ, яке аз манбаъҳои таъмини дарёҳо мебошанд. Захираҳои оби нӯшокӣ дар пирияхҳои кўҳӣ 650 км.мукааб, дар қўлҳо – 1745 м.мукаабро ташкил мекунад. Сифати захираҳои обии Қирғизистон – хуб аст.

94-96% захираҳои обии ҷумҳурӣ барои обёрӣ ва истеъмоли хоҷагии қишлоқ истифода мешавад. Масоҳати заминҳои обёришаванда тақрибан **1,1 млн. га** аст. Барои 1га замини обёришаванда ба ҳисоби миёна тақрибан **6500 – 8000 м.мукааб** оби обёрикунӣ истифода мешавад.

Дар Қирғизистон норасоии об бо сабаби афзоиши истеъмол ва талаботи калони бебозгашт, ифлосшавӣ ва обҳои зеризаминӣ, оқибатҳои тағйирёбии умумиҷаҳонии иқлим, зиёдшавии миқдори CO_2 дар ҳаво, бо сабаби партофтани дуди истеҳсолот эҳсос мешавад. Танҳо дар 30 соли охир масоҳати пирияхҳо ба 15% кам шуд. Дар 2100 сол ҳангоми обшавии босуръати пирияхҳо метавонад ҷараёни умумии рӯйсатҳии дарёҳо 2 маротиба кам шавад ва барои соҳаи энергетика ва хоҷагии қишлоқ масъалаи ҷиддитарин гардад.

Ғайр аз омилҳои иқлим ба камшавии захираҳои об идоракунии ғайрисамараноки захираҳои об таъсир мерасонад. Дар кишвар дар солҳои охир норасоии оби обёрӣ ҳис мешавад ва муноқишаҳо бо сабаби об дар сатҳҳои гуногун зиёд мешаванд.

Байни кишварҳои ҳамсоя, минтақаҳо, ноҳияҳо, деҳаҳо, махсусан дар солҳои хушксолӣ муноқишаҳо барои об сар мезананд:

- Таъмини пасти низоми дренажи – танҳо 20% ҳудуди умумии обмонӣ.
- Тақсимои нобаробари об – дар аввали канал одамон бо об хуб таъмин шудаанд, дар охир – норасоии об.
- Дар аксарияти ИИО ҳисоби об бурда намешавад, ки дар натиҷа муноқишаҳои гуногун байни миробҳои ИИО ва фермерон, байни фермерони ҳамсоя рӯй медиҳанд.
- Фермерон технологияҳои оддитарини обмониро наметонанд ва истифода намекунад, ба монанди обмонии қатраӣ, обмонии қаторҳои кўтоҳ, обмонӣ бо қатори дуюм, риоя накардани речаи обмонӣ (мўҳлат, меъёрҳо ва давомнокии обмонӣ) зироатҳои гуногуни хоҷагии қишлоқ.
- Талафоти об бо сабаби **ҳолати техникии ғайриқаноатбахшинизомҳои обмонӣ ва обтақсимкунӣ.**

Қадами 3.

Аз хонандаҳо пурсед, ки чаро об захираи стратегӣ мебошад?

Қадами 4.

То ин ба хонандагон вазифа супоред, ки фаҳманд дар деҳаҳо бибиву бобоён сабабҳои гармшавии иқлимиро чӣ тавр муҳокима мекунанд. Фикрҳои асосӣ, гуфтаҳо ва пешниҳодҳоро барои муҳокима дар синф навишта гиред.

Ҳамроҳи ҳамаи хонандагон тағйирёбии иқлимиро дар деҳаҳо ва шаҳрҳои дар наздик ҷойгиршуда муҳокима намоед. Дар охир хулосаҳои умумиро оиди тағйироти иқлим дар деҳаи мазкур меорем.

Роҳҳои ҳалли мушкилот

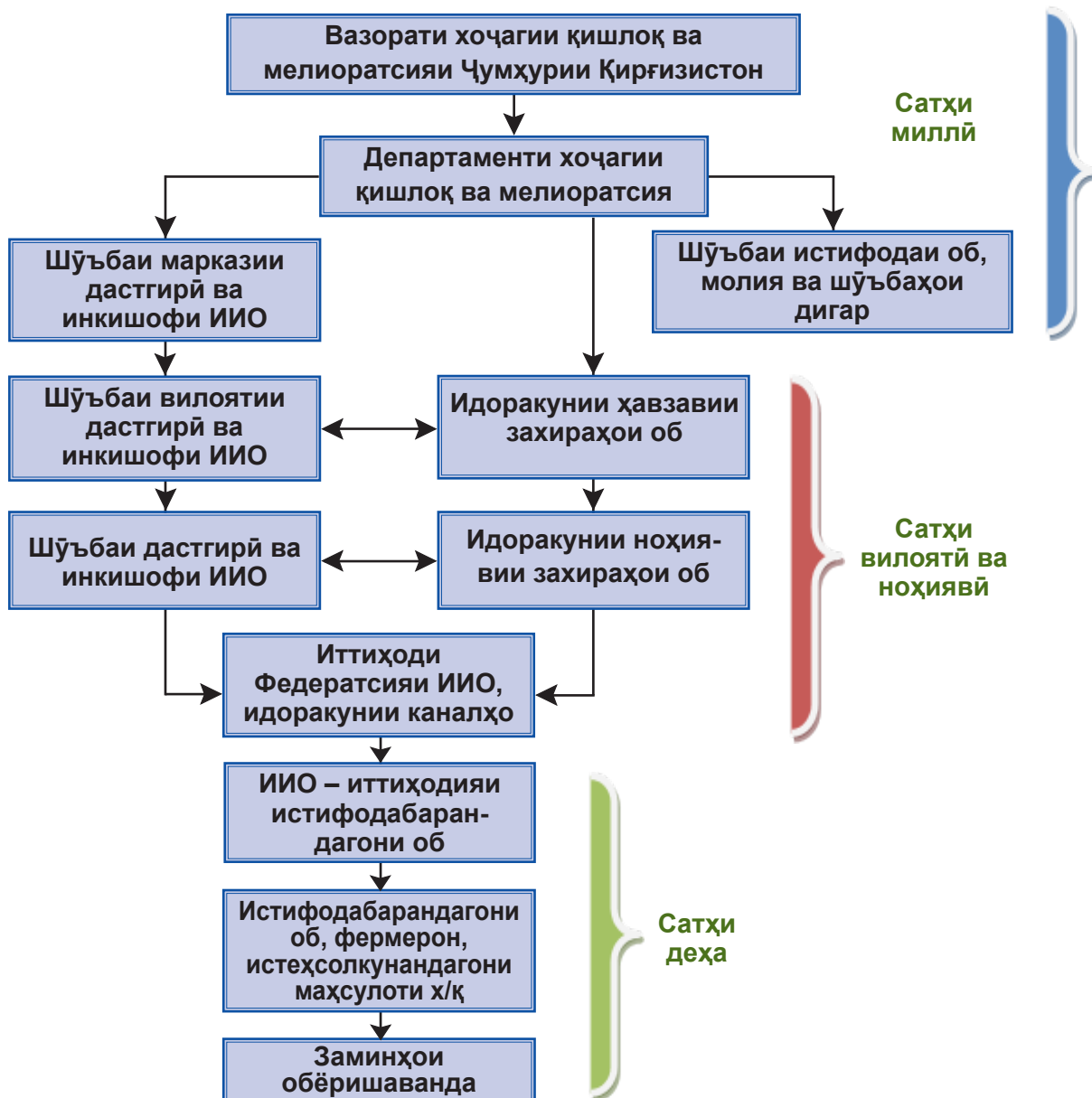
Чораҳои асосии беҳтаркунии идоракунии захираҳои об инҳо мебошанд:

- ◆ Беҳтаркунии кори Иттиҳодияи истифодабарандагони об (ИИО), азҷумла тасаввуроти оқилонаи занону мардон дар ҳамаи сатҳҳои қабули қарорҳо;
- ◆ Сохтмон, таъмир ва тозакунии низомҳои обёрӣ;
- ◆ Барои пешгирии муноқишаҳо байни ИИО ва фермерон ИИО-ро бо таҷҳизоти обчелкунӣ таъмин кардан зарур аст;
- ◆ Баландкунии иқтисоди мутахассисони ИИО оиди усулҳои ҳисобкунии об, тақсими самаранок ва истифодаи захираҳои об;
- ◆ Дар ҳамаи ИИО бар ивази пардохти хизматрасонӣ амалӣ кардани ҳаҷми гирифтаи об;
- ◆ Истифодаи нисбатан самараноки об дар майдонҳо, бо истифодаи усулҳои захиракунандаи обмонӣ.

Низомии идоракунии ва тақсими об дар Қирғизистон

Дар айни замон дар Ҷумҳурии Қирғизистон низомии бисёрзина, соҳавии идоракунии фонди об истифода мешавад, ки тибқи он вазифа ва масъулият дар соҳаи муносибатҳои обӣ байни вазоратҳо ва идораҳои гуногун тақсим шудааст.

Дар нақшаи зерин танзими оби обёрӣ дода шудааст:

Қадами 5.

Бо хонандагон мушкилоти оби полезиро дар деҳа муҳокима намоед:

- Шумо оиди об чӣ гуна мушкилот доред?
- Оё барои об байни одамон, ҳамсояҳо, кӯчаҳо ва деҳаҳо муноқиша ва баҳсҳо рӯй дода буданд?
- Муноқиша ва баҳсҳои мазкур дар деҳаҳои мазкур чӣ тавр ҳал шуданд?

Қадами 6.

Роҳҳои ҳалли мушкилотро дар синф муҳокима кардан зарур аст. Вариантҳои пешниҳоди хонандагонро ғӯш кардед. Баъдан бо маълумоти дар китоб пешниҳодшуда муқоиса карда, ба як хулосаи ягона омадан зарур аст.

Қадами 7.

Низоми идоракунӣ ва тақсими обро дар Қирғизистон муҳокима намоед, ҷойҳои нофаҳморо фаҳмонед. Пурсед – оё онҳо мутахассисонро, ки дар низоми мазкур дар деҳаи онҳо фаъолият мекунанд, медонанд. Агар мавҷуд бошад, ўро ба синф даъват карда, аз ў дар бораи фаъолияти низоми обмонӣ дар деҳа шунидан мумкин аст. Ё 2-3 хонанда метавонанд аз ў мусоҳиба гиранд ва баъдан ба тамоми синф нақл кунанд.

ИИО – Иттиҳодияи истифодабарандагони об

ИИО таъмини обро ба хоҷагиҳои фермерӣ ва деҳқонӣ – аъзоёни ИИО бо назардошти талаботҳои онҳо ташкил мекунад.

Сохтори ИИО

Мардон ва занон дар ҳамаи сатҳҳо намояндагӣ карда мешаванд.

Қадами 8.

Ҳамроҳи хонандагон ИИО дар деҳаи мазкур ё МХМ муҳокима намоед.

Саволҳои зеринро ба хонандагон диҳед:

- Сохтори ҳукумати иҷроия чӣ гуна номида мешавад?
- Пардохти хизматрасонӣ чӣ қадар аст?
- Мушкилоти вобаста ба истифодаи об ва роҳҳои ҳалли онҳо?

Кӣ метавонад аъзои ИИО шавад:

Ба аъзогии ИИО метавонанд мардону заноне, ки дар минтақаи хизматрасонии ИИО қойгир шуда, соҳиби қитъаи замин бо ҳуқуқи истифода ба мӯҳлати зиёда аз 3 сол мебошанд.

Мақомотҳои ИИО		Вазифа ва ӯҳдадориҳо
Мақомотҳои идоракунии иттиҳодия	Маҷлиси умумӣ/ Маҷлиси намояндагон	Дар таҳияи оиннома, дар раванди банақшагирии чорабиниҳои ИИО иштирок мекунад. Ҳисоботҳо, тавозунҳои муҳосибот ва бюджети солонаро тасдиқ мекунад. Қоидаҳои интихоби намояндаҳои Шӯро ва комиссияи тафтишотиро таҳия мекунад.
	Намояндаҳои минтақавӣ	Дар ҳар як минтақа намояндаи минтақавӣ интихоб мешавад. Намояндаҳои мазкур дар тасдиқи бюджети солона, ҳисоботҳо ва тавозунҳо, нақшаи корӣ, қоидаҳои узвият, андозаи пардохтҳо, ҷаримаҳо иштирок мекунад.
	Шӯрои ИИО	Таркиби Шӯро иборат аз на кам аз 5 нафар. Шӯро назорати умумии фаъолият ва мақомоти иҷроияи ИИО-ро мегузаронад.
	Комиссия оиди ҳалли муноқишаҳо	Аз 3-5 нафар иборат аст. Ҳалли муноқиша ва баҳсҳоро дар сатҳҳои гуногунро ба танзим медароранд.
	Комиссияи ревизионӣ	Назорати фаъолияти молиявӣ ва иқтисодии ИИО ва раисро амалӣ мекунад.
Мақомоти иҷроия	Директори ИИО	Идоракунии ҷории фаъолияти ҷории ИИО-ро тибқи Оиннома роҳбарӣ мекунад.
	Муҳосиб ва ҳазинадор	Баҳисобгирии фаъолияти ИИО.
	Муҳандис	Баҳисобгирии ҳаҷми таъмин ва тақсими об аз ҷониби миробҳо, таҳияи ҷадвали обмонӣ барои деҳаҳо ҳамроҳи директор ва истифодабарандагони об.
	Миробҳо	Тақсимкунии обро дар майдонҳои фермерон амалӣ мекунад.
	Истифодабаран- дагони об	Барои истифодаи дуруст/самараноки об дар қитъаҳои худ ва пардохти саривақтии хизматрасонии ИИО масъулият доранд.

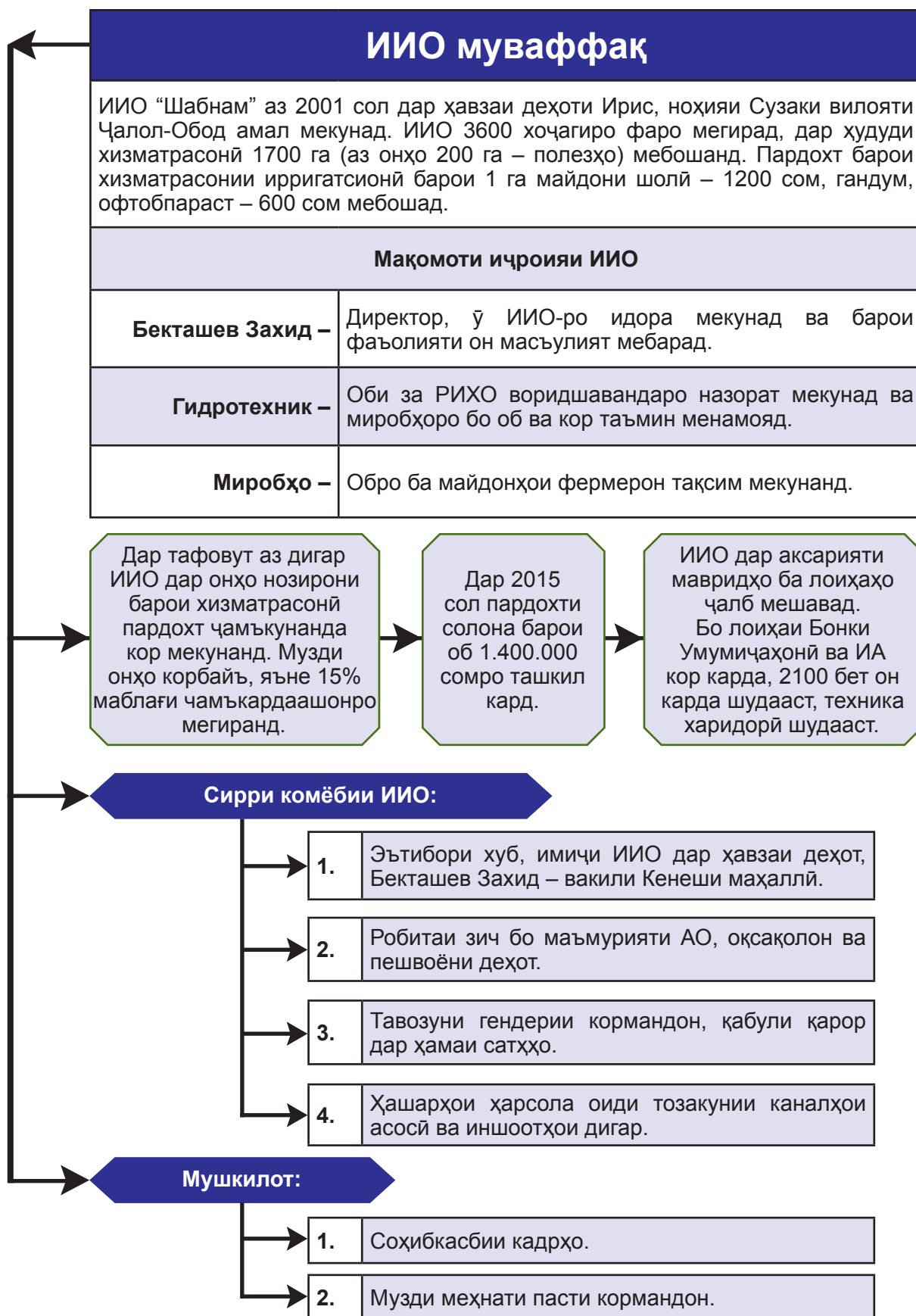
Қадами 9.

Агар имкон бошад, яке аз кормандони ИИО-ро даъват намоед, то ки ӯ ҳангоми муҳокимаи хонандагон иштирок кунад. Аз корманди маҳаллӣ хоҳиш намоед, ки дар бораи фаъолияти ИИО нақл намояд.

Нақшаи таъмини об дар деҳаҳо

Ба полезҳои мо об аз кучо меояд? Аз ҷиҳати техникӣ низоми обмонӣ аз манбаи об (дарё ё обанбор) низоми каналҳои асосии тақсими об, ки овардани обро ба деҳа ва ба фермерон таъмин мекунанд, ҷӯйборҳои обёрӣ ва обпарто иборат аст.

Қадами 10:

Ба хонандагон супориш диҳед, ки онҳо мавзӯи мазкурро байни волидайн ва хешутабор муҳокима намоянд.

Қабул аз ин бо синф саволҳоеро, ки ба онҳо ҷавоб гирифтани зарур аст, муҳокима намоед.

Қадами 11:

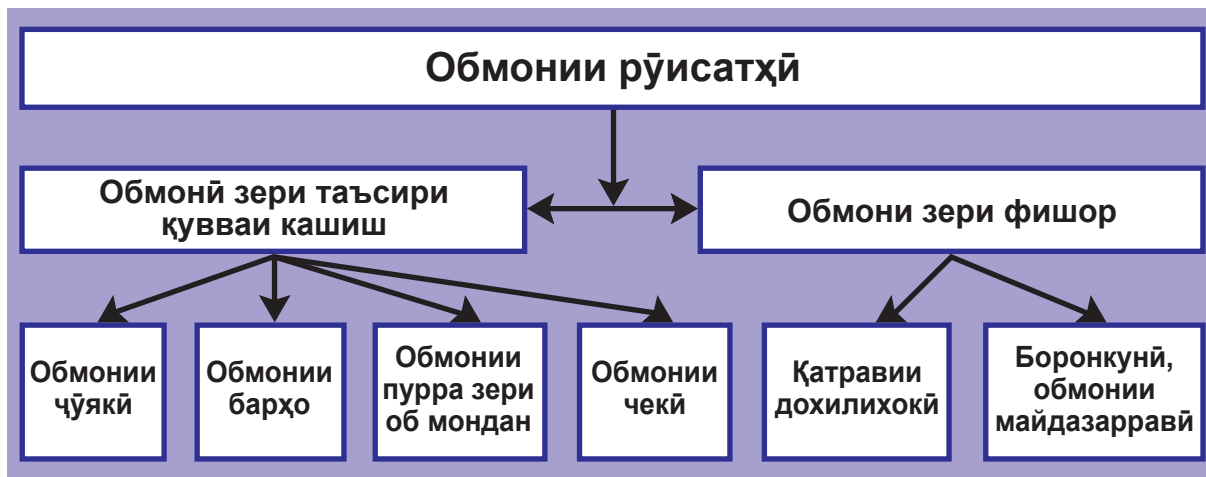
Муҳим аст, ки хонандагон донанд, ки об барои обмонӣ ба майдонҳои кишти деҳаҳо ва полезҳои наздиҳавлигӣ аз қучо меояд. Барои ин ҳамроҳи хонандагон нақшаи додани обро ба деҳаи худ, полезҳо ва майдонҳо тартиб диҳед. Манбаи об, инчунин каналҳои асосӣ ва тақсимотиро нишон диҳед.

Намудҳои гуногуни обмонӣ:

- Обмони сатҳӣ (дар ҷӯякҳо ва қаторҳо);
- Боронкунӣ;
- Обмони қатравӣ;
- Обмони хурди зарравӣ;
- Намноккунии дохили хок ё обмони зеризаминӣ;
- Обмон тариқи пурра зери об мондан.

Дар Қирғизистон обмони 90% заминҳои обёришаванда тариқи обмони сатҳӣ амалӣ карда мешавад.

БОРОНКУНӢ – тарзи обмоние, ки ҳангоми он оби обёрӣ зери фишор тариқи асбоби боронкунӣ дар ҳаво пошида мешавад, ба қатраҳо ҷудо мешавад ва ба сатҳи растанӣ ва хок дар шакли борон мерезад.

Ин тарзе мебошад, ки харҷи қувваи зиёдро талаб мекунад ва онро танҳо фермерони сердаромад истифода мекунанд. Ғайр аз ин, дар аксарияти мавридҳо онро дар хона, ползҳо, газонҳо ва дар ороишгоҳҳо истифода мекунанд.

ОБМОНӢ ТАВАССУТИ ЗЕРИ ОБ МОНДАНИ ЧЕКӢО – тарзи обмони нисбатан қадим аст, ҳангоми коркарди зироатҳои истифода мешаванд, ки зери қабати об мондани кӯтоҳмуддатро хуб мегузаронанд. Ғайр аз ин, обмони мазкур барои бо об сер кардан, шустани об аз намакҳо, ҳангоми парвариши шолӣ истифода мешавад.

ОБМОНИИ ҶӢЯКӢ – усули нисбатан зиёд истифодашавандаи обмонӣ дар Қирғизистон мебошад ва технологияи нисбатан самараноки муосир ва оянда махсус мешавад, зеро он ба фермерон шинос аст, аммо бояд такмил дода шавад.

Қадами 12:

Бо хонандагон муҳокима намоед, ки дар полезҳо ва майдонҳо айна замон обмонӣ чӣ тавр гузаронида мешавад?

Обмони қатравӣ

Обмони қатравӣ – тарзе мебошад, ки дар он таъмини об ба растанӣ тариқи таъмини бефосилаи об бо чак-чаки махсус дода мешавад.

Низомҳои қатравии обмонӣ дар ҷойҳои норасоии об, дар қитъаҳои обёринашаванда, ноҳамвор ва наздикӯҳӣ; дар хоки обногузар (санглох, регзор, шағал ва ғ.); қитъаҳои, ки дар ҷӯякҳо ва барҳо об монда мешавад, боронкунӣ ва ғ.) имконнопазиранд, амалӣ карда мешавад резервуар.

Низом барои кадом зироатҳо истифода мешавад?

- ◆ Боғдорӣ: зардолу, себ, шафтолу, гелос, ангур.
- ◆ Сабзавотпарварӣ дар хоки кушод: помидор, қаланфур, бодиринг, қулфинай, тарбуз.
- ◆ Сабзавотпарварӣ дар гармхонаҳо.

Истифодаи НОҚ дар Қирғизистон

Парваришгоҳ дар вилояти Баткен

Боғ дар вилояти Иссыккўл

Қадами 13:

Аз хонандагон пурсед, ки дар деҳаи мазкур низоми қатравии обмонӣ истифода мешавад?

- Агар ҳа, хонандагон бояд оиди ин маълумот диҳанд.

Шояд қабл аз ин ба хонандагон супориш додан зарур аст, ки оиди истифодаи низоми обмонии қатравӣ (НОҚ) маълумот пайдо кунанд ва баъдан бо хонандагон дар синф муҳокима кардан зарур аст.

Суроғи таъминотгарони низоми қатрави обмонӣ

№	Ташкилот	Суроға	Рақами телефон
1	Кооперативи хизматрасонии хоҷагии қишлоқ “Агро Базар” Тарбизогли Илгиз	ш. Ош, кӯч. Ленин, 428	077311-95-29
2	Кооперативи хизматрасонии хоҷагии қишлоқ “Капля Плюс” Жоошов Паязидин	ш. Бишкек, Ак-Босого, Чуй 55/21	055532-44-60 070532-44-60
3	Хадамоти Машваратии деҳот вилояти Ҷалолобод Осмонов Нургази	ш. Ҷалол-Обод, кӯч. Курманбек, 10	077087-01-02 03722 5-09-11
4	Кушбак Абдраимов	ш. Ош	0553 00 65 96
5	Раҳманберди Бурханов	ш. Ош	0550 28 60 62

Зарари эҳтимоли ҳангоми обмони нодуруст

Ҳангоми обмонӣ дар аксарияти мавридҳо хатогиҳо роҳ дода мешаванд, фермерон меъёрҳо, мӯҳлат ва давомнокии обмониро риоя намеkunанд. Ин хатогиҳо ба чӣ мерасонанд?

1.	Шӯршавии хок – обмони босуръат ва аз меъёр зиёд дар маҳалҳои ҳамворӣ ба баландшавии сатҳи обҳои зеризаминӣ мерасонад ва метавонад сабаби шӯршавии тақрории хок шавад.
2.	Бодлеси хок – обмони зиёди заминҳои нишеби ба шусташавии қабати болоии хок мерасонад.
3.	Харҷи зиёдатии об ҳангоми обмони аз меъёр зиёд рӯй медиҳад.
4.	Пастшавии маҳсулнокии хок – бо сабаби обмони аз меъёр зиёд, ки ба ишқоршавии маводҳои ғизоӣ ва порӯҳо мерасонад.
5.	Шахшавии хок – обмони боронкунӣ ё тариқи зерӣ об мондан сохтори сатҳи хокро бад менамояд ва дар натиҷа қабати саҳт ба вучуд меояд, ки ҳавогузариро кам мекунад ва филтршавии обро душвор мегардонад.
6.	Зиёдшавии бемориҳои растанӣҳо – бо сабаби обмони аз меъёр зиёд. Решаҳои растанӣ бо сабаби оби зиёд мондан осеб мебинанд ва барои инкишофи бемориҳо замина фароҳам меояд.
7.	Ҳангоми обмони нокифоя инкишоф, афзоиш ва ҳосилнокӣ паст мешавад, инчунин бемориҳо ва сироятшавӣ зиёд мегардад.

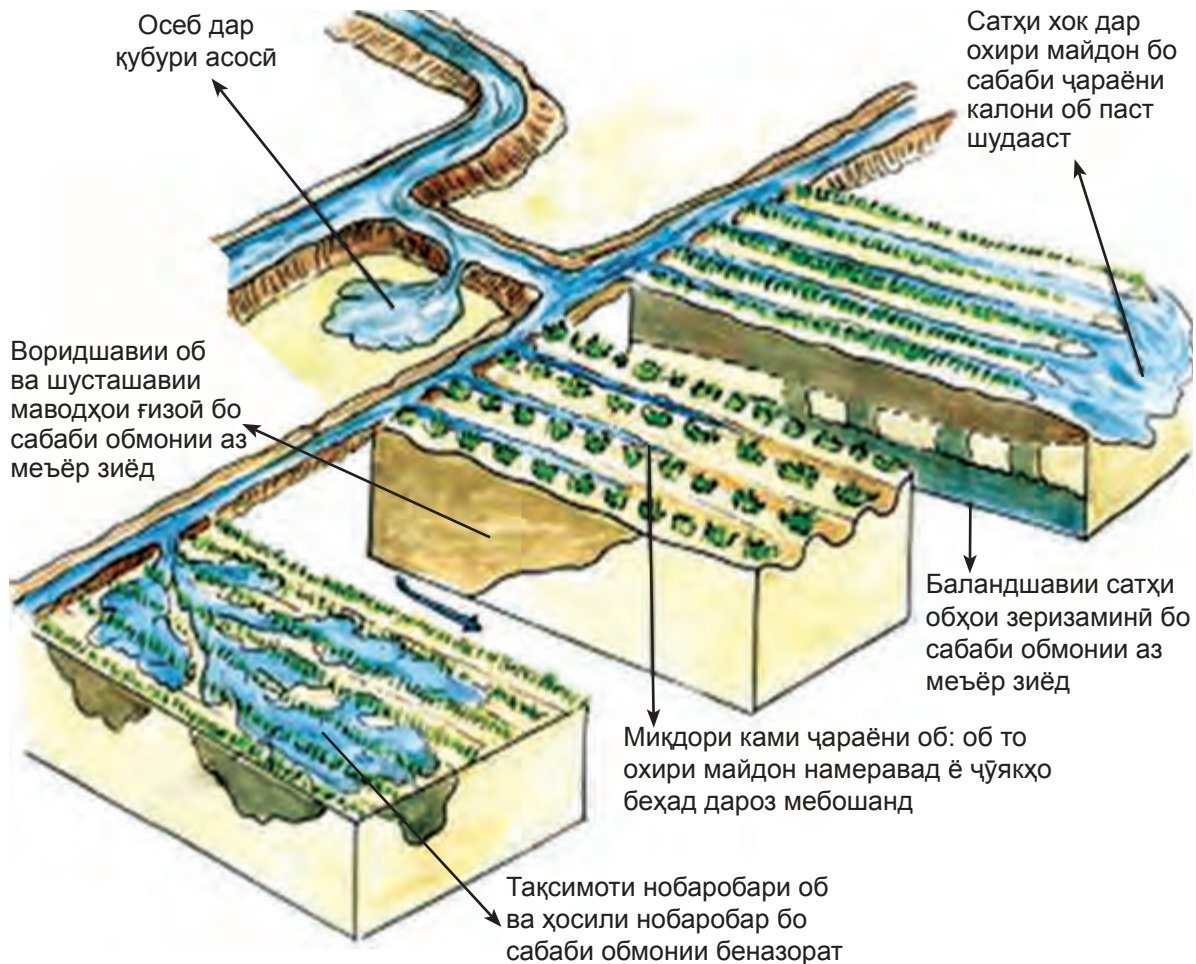

Қадами 14.

Аз хонандагон пурсед, ки оё дар полезҳо ва майдонҳои онҳо обмонӣ дуруст гузаронида мешавад?

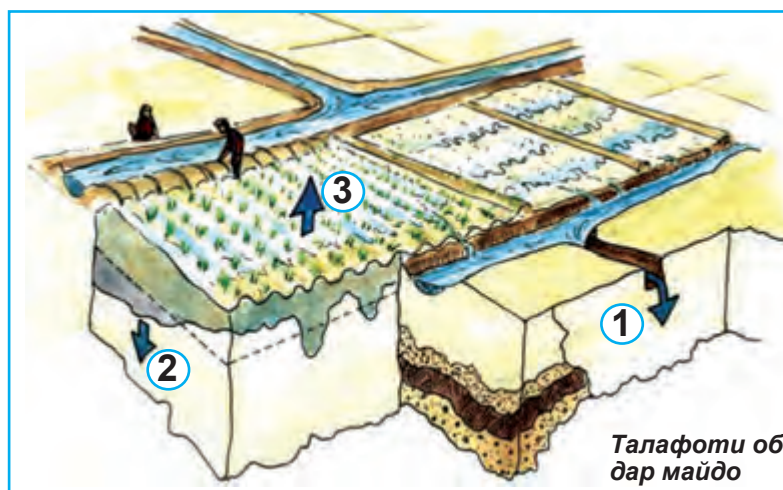
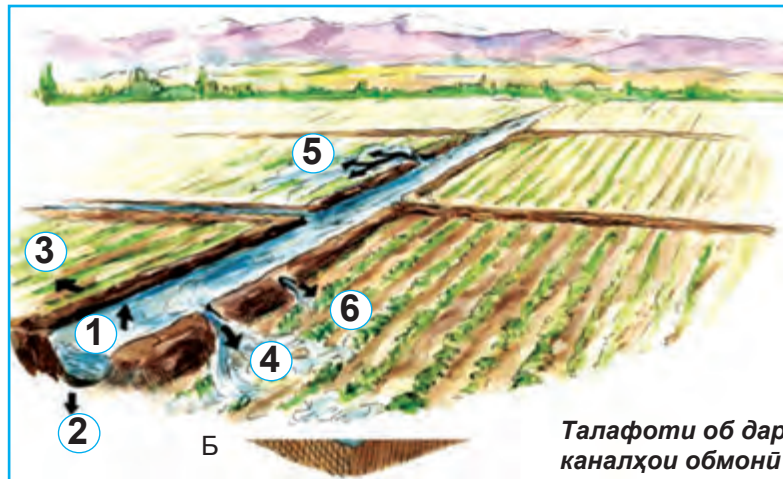
Ҳангоми обмонии нодуруст сокинони деҳаи мазкур ба кадом хавфҳо дучор мешаванд?

Талафоти об

То 30% об дар фосилаи роҳ аз каналҳо то майдони фермер талаф мешавад. Сабаби талаф он аст, ки каналҳо таъмир нашудаанд, аз партовҳо пур мебошанд ва дар хок канда шудаанд. Талафоти об дар ҳолатҳои мазкур ҳангоми аз меъёр зиёд мондани об рӯй медиҳад. Дар ҳолати мазкур қисми об ба хок ҷаббида мешавад ва хок ба худ обро ба монанди лиф кашида мегирад. Ҳиссаи талафоти об дар майдон метавонад то 50% оби таъминшавандаро ташкил карда.

Қадами 15:

Расмҳоро муқоиса карда, бо хонандагон талафоти эҳтимолии обро дар деҳаҳо муҳокима намоед. Дар деҳа кадом чораҳоро барои пасткунии талафоти об андешидан зарур аст?

Омилҳои обмонӣ

Меъёр, мӯҳлат ва суръати обмонӣ аз омилҳои зерин вобаста аст – **иқлим, об ва хок**.

1. Иқлим.

Ҳарорат, боришоти атмосферӣ, намнокии ҳаво, шамол – омилҳои асосие мебошанд, ки ба талаботи зироатҳои хоҷагии қишлоқ ва азҷумла ба обмонӣ таъсир мерасонанд. Онҳо муайян мекунанд, ки кадом зироатҳои хоҷагии қишлоқро дар шароитҳои муайяни иқлимӣ парвариш кардан зарур аст.

Ҳарорат. Ҳангоми ҳавои гарм инсон моеи зиёдро истеъмоли мекунад, зеро бо сабаби араққунӣ оби зиёдро аз даст медиҳад. Дар растаниҳо ҳангоми ҳарорати баланд буғшавии об аз сатҳи растанӣ зиёд мешавад ва чун натиҷа истеъмоли об зиёд мешавад.

Боришоти атмосферӣ. Норасоии намай сабаби обмонии растаниҳо мешавад. Ҳисоби тахминӣ нишон медиҳад, ки барои парвариши зироатҳои хоҷагии қишлоқ аққалан 400 мм (4000 м.мукаб/га) дар як сол, бо назардошти боришоте, ки давраи инкишоф меборад, бе назардошти тамоми давра зарур аст.

Намнокии ҳаво. Намнокии ҳаво муайян мекунанд, ки то кадом дараҷа ҳаво обро меҷаббад. Ин қувваи ҳаракатдиҳандаи талафи об мебошад. Агар намнокӣ паст бошад, оби зиёд буғ мешавад.

Шамол. Ҳар қадаре, ки шамол зиёд вазад, намнокии ҳаво аз сатҳи буғшаванда паст мешавад, ҳаво ва хок хушк мешаванд ва дар растаниҳо талаботи обмонӣ зиёд мешавад.

Таъсири шамол ба истеъмоли об

Маъхаз: Helen Vukusin et al.: Production without destruction. Natural Farming Network ZW

2. Омилҳои хок дар обмонӣ – вобаста ба таркиб, сохтор ва хусусиятҳои дигари хок, намудҳои онҳоро фарқ мекунанд (реғхок, реғ, гилхок, гилҳои вазнин ва гил), ки барои онҳо меъёрҳои мутобиқи обмонӣ муайян карда мешаванд.

3. Зироатҳои хоҷагии қишлоқ – инчунин омилҳои обмонӣ мебошанд. Вобаста ба инкишофи марҳилаи инкишоф истеъмоли оби онҳо муайян карда мешавад. Ҳангоми ин шартҳои муҳими тавсифдиҳандаи зироати хоҷагии қишлоқ низомӣ реша, марҳилаи инкишоф, буғшавии об аз барги растанӣ ва хок мебошанд. Онҳо дар зироатҳои гуногун фарқият доранд ва талаботи обро муайян мекунанд.

Қадами 16:

Оиди сатҳи дониши хонандагон дар бораи омилҳои обмонӣ маълумот гиред. Оё муҳокимаи омилҳои мазкур дар фанҳои асосии мактабӣ гузаронида шудаанд? Дар синф ҳар як омил (иқлимӣ, зироатҳои хоҷагии қишлоқ ва ғ.)-ро муҳокима намоед. Оё омилҳои мазкур дар деҳаҳои онҳо мавҷуданд?

Имконияти тарзи самараноки истифодаи обро бо назардошти 3 омил муҳокима кардан ва чораҳои воқеии мушаххасро таҳия кардан зарур аст.

Транспиратсия: Решаи растаниҳо барои инкишоф обро аз хок меҷаббанд. Қисми асосии оби мазкур ба атмосфера дар намуди буғ аз баргу пояи растаниҳо мебарояд. Раванди мазкур транспиратсия номида мешавад (буғшавӣ аз барги растанӣ). Ин асосан рӯзона рӯй медиҳад.

Эвапоратсия: Об аз сатҳи кушоди об ба атмосфера дар давоми рӯз дар намуди буғ мебарояд. Раванди мазкур эвапоратсия номида мешавад (буғшавӣ аз сатҳи хок).

Эвапотранспиратсия: Истеъмоли об аз ҷониби зироатҳо аз ҷамъи транспиратсия ва эвапоратсия иборат аст, ки эвапотранспиратсия номида мешавад.

Усулҳои оддии муайянкунии мӯҳлати обмонии растаниҳо

Тақсироти мӯҳлати обмонӣ ба монанди истифодаи меъёрҳои обмонӣ хеле муҳим аст: донишмандони кадом миқдори обро додан ва донишмандони мӯҳлати обмонӣ. Мо усулҳои оддии муайянкунии мӯҳлати обмониро дар шароитҳои саҳроӣ пешниҳод менамоем.

Усул аз рӯи нишонаҳои ҳолатҳои физиологии растаниҳо (органолептикӣ).

Усули бо даст палмосидани баргҳои растаниҳо

Миқдори намоиш дар баргҳои растанӣ бо воситаи расидан ба ангушт фаҳмидан мумкин аст. Агар баргҳо таранг ва нисбатан хунук, ранги сабзи сиёҳтоб, нозук (ҳолати тургор), ҳангоми қат кардан овози шикасти махсус дошта бошанд, ин маънои онро дорад, ки растанӣ ба обмонӣ эҳтиёҷ надорад. Агар нӯги барг каме пажмурда бошад, ин маънои онро дорад, ки дар давоми на дер аз 2-3 рӯз об мондан зарур аст.

- ♦ Баргҳои то нисф пажмурдашуда, бо ранги кабудчатоб маънои онро доранд обмониро пас аз як рӯз гузаронидан зарур аст.
- ♦ Ҳангоми баргҳои ҳамидаи пажмурда обмонии фаврӣ гузаронидан зарур аст.
- ♦ Баргҳои тамомен ҳамида (чун латта) ва ҳангоми расидан баргаш каме гарм нишон медиҳанд, ки "гурустнагии обӣ-и" растанӣ фаро расидааст, ҳангоми ин аз даст додани 15...30% ҳосил ҳатто ҳангоми обмонии фаврӣ рӯй медиҳад.

Ҳангоми усули мазкур дар хотир доштан зарур аст, ки онро **аз соатҳои 6-7 то 9-10 саҳар ё аз 17-18 то 20-21 бегоҳ** гузаронидан беҳтар аст. Ғайр аз ин, дар хотир доштан зарур аст, ки дар соатҳои миёнарӯз (моҳи июл-август) ҳамидани муваққатии баргҳо бо сабаби буғшавии оби растаниҳо дар гармои рӯз рӯй медиҳад.

Усули нармии хок

- 1) Аз чуқурии 20-30 см ба даст як каф хокро мегиранд ва аз баландии 1 м мепаרתоянд. Агар хок дар каф ғичимшуда ҳангоми зарба ба замин ба зарраҳои хурд чудо намешавад, пачақ ба монанди нон мешавад, он дар таркибаш миқдори зарурии обро дорад. Агар кафи хок ҳангоми ба замин задан ба зарраҳои хурдтарин пора шавад – обмонии навбатӣ зарур аст.
- 2) Саққочаҳои хокро бо диаметри 1 см тайёр мекунанд, баъдан саққочаҳоро ба найчаҳои диаметрашон 3 мм мекушоиянд. Агар найча ба порачаҳои дарозияш 1...2 мм пора нашавад, ин нишонаи мавҷуд будани миқдори кофии об дар хок мебошад. Агар найча ба порачаҳои хурд чудо шавад, ин нишонаи норасоии об аст ва гузаронидани обмонии навбатӣ зарур аст.

Қадами 17:

Аз хонандагон фаҳмед, ки оё онҳо бо мафҳумҳои – транспиратсия, эвопоратсия ва эвапотранспиратсия шиносӣ доранд? Оё онҳо мавзӯҳои мазкурро дар дарсҳои биология ва фанҳои дигар гузаштаанд?

Ҳамроҳи хонандагон се мафҳуми дар боло зикршударо муҳокима намоед, то ки хонандагон онҳоро дуруст фаҳманд.

Қадами 18:

Хонандагон бояд пешакӣ дар оила аз волидайн пурсанд, ки ҷӣ тавр онҳо талаботи растаниҳоро дар об муайян мекунанд. Баъдан дар дарси оянда маълумоти мазкурро ҳамроҳи хонандагон муҳокима кардан зарур аст. Дар охир оиди усулу тарзҳои оддитарини муайянкунии талаботи растанӣ дар об хулоса баровардан зарур аст.

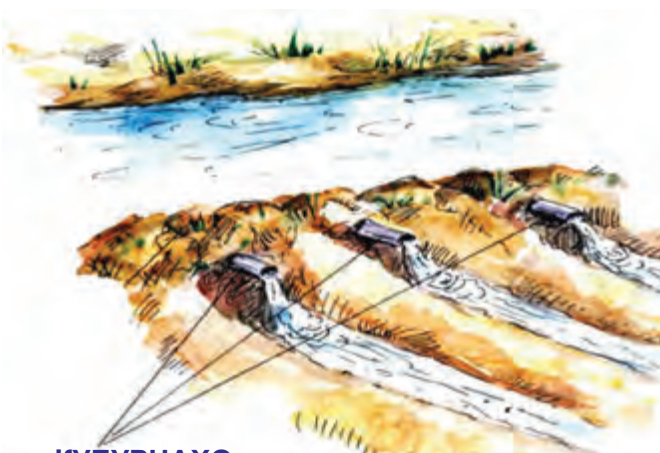

Воситаҳои оддитарини беҳтаркунии обмонӣ дар ползҳо

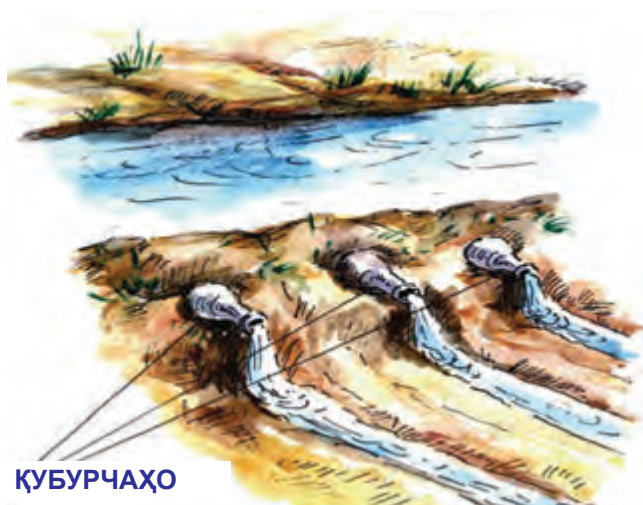
Барои пасткунии талафоти об дар майдону ползҳо аз воситаҳои оддитарин лавозимотро сохтан мумкин аст.

Қубурҳои полимерӣ диаметрашон гуногун (аз 15 то 60 мм), дарозияш 50-60 см. Қубурҳои полимерӣ дар сари ҷӯякҳои обмонӣ тариқи гӯр кардани онҳо ба сарбандчаи ҷӯяк ба тавре гузошта мешаванд, ки онҳо аз таги ҷӯяк 2 см баланд бошанд ва 3-5 см аз сатҳи об дар ҷӯяки оббарорӣ паст бошанд.

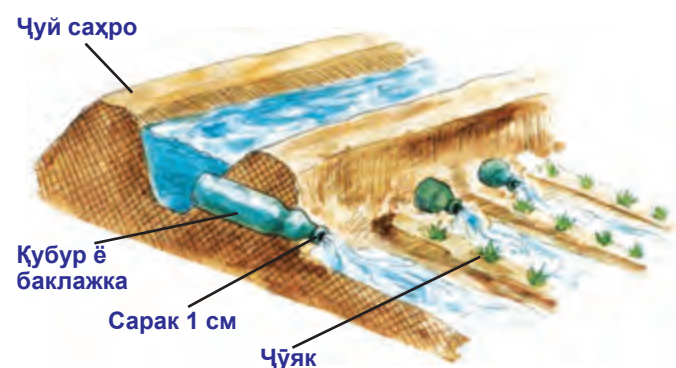
Пас аз гузостани қубур ҷои кофташуда бо хок пӯшида шуда барои пешгирӣ аз рафтани об аз атрофи қубур бо пой сахт карда мешавад.

ҚУБУРЧАҲО

ҚУБУРЧАҲО

ПЛЕНКАИ

Зарфҳои пластикии оби нӯшокӣ, диаметри даҳонаш – 20 мм, дорои қобилияти обгузаронии 0,15 л/с. Насби даҳанаи зарфҳои пластикӣ ба ҷӯякҳо ба насби қубурчаҳои полимерӣ монанд аст.

Аммо азбаски дарозии як зарф барои дарозии сарбандча кифоя намекунад, 2 шишаро бурида бо ҳам пайваст кардан зарур аст, дарозии он тақрибан 55 см мешавад. Ду шишаи сахт пайваستкардашуда ба сари ҷӯяки обмонӣ насб кардан мумкин аст. Ин усул аз усули бо қубурҳои полимерӣ нисбатан арзон аст.

Пленкаи полиэтиленӣ аз пленкаи полимерӣ тариқи буридани қабати 50x50 см ва хобонидани он дар сари ҷӯяк сохта мешавад.

Қадами 19:

Аз хонандагон пурсед, ки кадом воситаҳои оддиро барои беҳтаркунии обмонӣ дар
полез волидайн ё одамони дигар дар деҳа истифода мекунанд?

Кадоме аз онҳоро волидайнашон бештар истифода мекунанд?

ТАРЗҲОИ БОСАРФАИ ОБМОНӢ

Бо назардошти баландшавии ҳарорат ва хушксолӣ ва мушкилиҳои дастрасӣ ба оби нӯшокӣ вақти сарфакорона истифода кардан оби ползӣ бо истифодаи усулҳои инноватсионии технологияҳои сарфаи об расидааст.

Усулҳои сарфакоронаи обмонӣ барои истифодаи самаранок ва сарфакоронаи оби ползии мавҷудбуда, баробар тақсим кардани об дар майдонҳо, риояи меъёрҳои обмонӣ, нигоҳдории ҳосилнокии замин ва баландкунии ҳосилнокии он имкон медиҳад. Инчунин дар маҳалҳои, ки норасоии баланди об ё набудани он мавҷуд аст, истифода кардани технологияҳои камхарҷи самаранок.

Усулҳои босарфаи обмонии сатҳӣ:

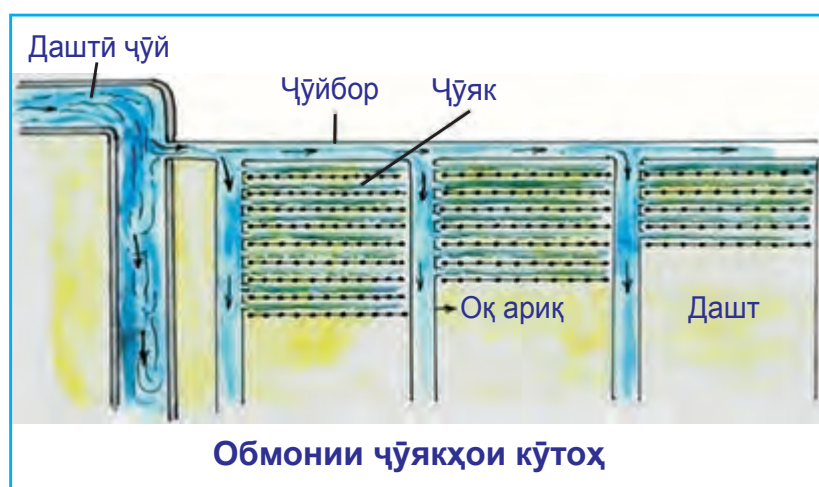
- ♦ Обмонӣ тариқи чӯякҳои кӯтоҳ;
- ♦ Обмонӣ тариқи чӯяки дуҷум;
- ♦ Обмонӣ бо фаввораи тағйирёбанда;
- ♦ Обмонии лаппишнок;
- ♦ Усули “Шербет суу”;
- ♦ Обёрии канорӣ.

Обмонӣ чӯякҳои кӯтоҳ

Аксари яти фермерон дар майдонҳои худ барои сарфакунии вақти худ чӯякҳои дарозро истифода мекунанд (аз 200 то 700 м). Аммо ҳангоми обмонии чӯякҳои мазкур дар аввали чӯяк обмонӣ аз ҳад зиёд, дар охираш норасоии об вучуд дорад. Ҳангоми обмонии чӯякҳои кӯтоҳ чӯякҳо вобаста ба қобилияти обҷабби хок ва нишебии он кӯтоҳ мешаванд. Ин усул махсусан барои хоки сабук хуб аст.

Манфиат:

Обмонӣ нисбатан зудтар ва босифат мегузарад, ҳок баробар намнок мешавад ва растаниҳо баробар инкишоф меёбанд; вақти обмонӣ сарфа мешавад. Технологияи мазкури обмонӣ ҳароҷоти зиёди ҷисмонӣ ва вақтро талаб намекунад, намнокии ҳок бошад дар дарозии чӯяк баробар мешавад.

Таҷрибаи фермер оиди истифодаи обмонии чӯяки кӯтоҳ:

Фермер Косимов А. 0,5 га замини пахта дорад. Пештар бо усули анъанавӣ – чӯяки дароз об мекунанд: дарозии майдон 640 м, дарозии чӯяк – 160 м. Меъёри обмонӣ барои 1 га 5184 м.мукааб. Дар 2012 сол ӯ усули обмониро ба усули чӯякҳои кӯтоҳ иваз кард, дарозии он 80 м буд. Меъёри обмонӣ то 3456 м.мукааб кам шуд, баландшавии ҳосилнокии пахта 20% дар муқоиса бо чӯяки кӯтоҳ 20% ташкил дод.

Фикр ва мушоҳидаи фермер оиди истифодаи чӯяки кӯтоҳ:

- ♦ Намӣ дар ҳок нисбатан баробар тақсим мешавад.
- ♦ Қабати ҳосилхези замин камтар шуста мешавад.
- ♦ Об ва вақти обмонӣ сарфа мегардад, ҳосил баланд мешавад.

Қадами 20:

Барои дурусту дақиқ фаҳмонидани фосилаи обмонии растаниҳо ва намудҳои хок ба хонандагон озмоиши мазкурро гузаронед. Баъди гузаронидани озмоиш ҳамроҳи хонандагон натиҷаҳои бадастомадаро дар синф муҳокима намоед.

Намуди хок барои муайянкунии мӯҳлати обмонӣ муҳим аст.

Ду халтачаи якхеларо аз матои оддии катак гиред.

Ба даруни як халта 200 грамм сафедхок (хоки рангаш хокистарранг); ба халтаи дуюм 200 грамм сиёҳхок андозед (хоки рангаш сиёҳ) бо иловаи пору ё компост андозед.

Ҳар ду халтаро ба даруни об андохта, 2 дақиқа нигоҳ доред. Пас аз ин халтаҳоро аз об гиред, онҳоро барои шоридани об овехта монед. Пас аз ин вазни ҳарду халтачаро бар кашед ва ба дафтар нависед.

Ба ду гурӯҳ тақсим шавед, сабаби вазни гуногуни халтачаҳоро муҳокима карда, муайян намоед.

Обмони чўяки дуум

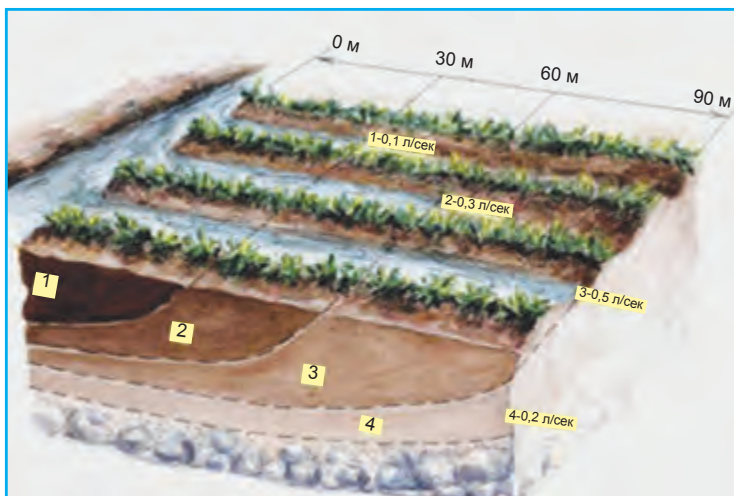
Ҳангоми обмонӣ об ба ҳар як чўяки дуум дода шуда, чўяки якум хушк мемонад, яъне таъмини обро бо навбат амалӣ кардан мумкин аст: дар обмони якум об дар чўяҳои 1-3-5-7, дар обмони дуум 2-4-6-8. Усули мазкур дар истифода хеле осон аст, аммо хоки мутобиқро талаб мекунад. Усули мазкурро дар регҳок истифода карда намешавад. Нисбат ба обмони ҳар як чўяк қараёни калони об зарур аст.

Манфиат: То 30% об сарфа мешавад: алафи бегона кам мешавад, пастшавии шўршавии хок ва осеб دیدани растанӣ, гузаронидани обмони начандон чуқур (масалан, барои сабзавот). Тақрибан ҳамаи зироатхоро бо ин усул об мондан мумкин аст, ба истиснои донғиҳо ва алафҳои бисёрсола.

Обмони лаппишнок

Қараёни об ба чўякҳо бо як миқдор дода мешавад, яъне аввал об ба 1/3 қисми чўяк бо ҳарчи камтарин дода шуда, қатъ карда мешавад, пас аз 20 дақиқа об бо ҳарчи миёна то 2/3 қисми чўяк дода мешавад ва қатъ мегардад, пас аз 20 дақиқа ҳарчи калонтарин дода мешавад, вақте, ки об то охири чўяк мерасад — ҳарчи он ба бузургии обпарто кам мешавад.

Манфиат:

- ◆ Самаранокии баланди истифодаи об.
- ◆ Намнокшавии баробари хок дар тамоми дарозӣ ва чуқурии чўяк.
- ◆ Ҳосил баробар ва баланд.
- ◆ Обпарто кам, сарфаи об.

Хавф:

- Усули мазкур мураккаб аст ва омӯзиш ва озмоишро талаб мекунад.
- Дар хоки санглох ва регҳок давомнокии обмонӣ метавонад тезонида шавад.
- Усули мазкуро барои ҳар як майдони алоҳида мутобиқ карда мешавад.

Қадами 21:

Хонандагон бо якчанд усули истифодаи самараноки оби полезӣ шинос шуданд. Барои боварӣ ҳосил кардан оиди самаранокии усулҳои мазкур ҳар як хонанда яке аз онҳоро дар полези худ истифода менамояд.

Дар давоми 2 моҳ хонандагонро назорат намоед, ки оё онҳо аз болои озмоишҳои гузаронидашон мушоҳида мебаранд ё не.

Барои гузаронидани озмоиш 4 қатори сабзавотро гиред:

1-2 – қаторро ба таври одаткардаатон, чӣ тавре ки пештар об мемондед, об монед.

Дар 3-4 қатор рӯпӯшқунии хокро бо боқимондаҳои растаниҳо амалӣ намоед.

Баъдан натиҷаҳои аз 4 қатор гирифтаатонро дар давоми 2 моҳ муқоиса намоед.

Қаторҳоро чанд маротиба об мондед? Маълумотро дар рӯзнома нависед. Ҳангоми ин ба фарқият ва хусусиятҳои озмоиш диққат диҳед.

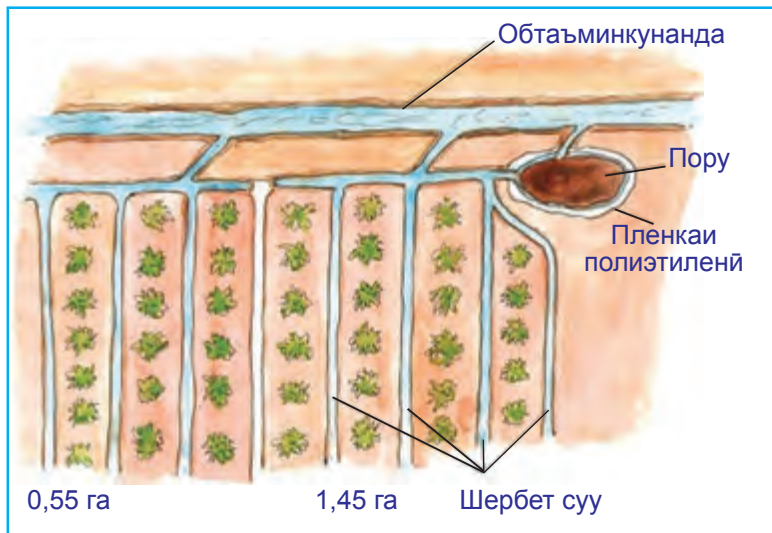
Сабзавот дар қатори оддӣ	Сабзавот дар қатори рӯпӯшшуда

Дар натиҷаи озмоиш муайян намоед, ки дар кадом қаторҳо об зиёд харҷ шудааст.

Усули “Шербет суу”

Дар рафти технологияи мазкур дар аввали майдони полез чуқурии бараш 2 м, дарозияш 5 м ва чуқуриаш 0,5 м тайёр карда мешавад. Бо қабати полиэтиленӣ аз дарун пӯшида шуда, бо поруи органикии тайёркардашуда, об пур карда шуда, барои турш шудан 3-5 рӯз нигоҳ дошта мешавад. Оби полезии аз канали обтаъминкунанда шорида, ба чуқурии аввали майдони полез мазкур меравад. Об ба таври автоматикӣ бо маҳлули дохили чуқурӣ, маводҳои ғизонок омехта шуда, маҳлули мазкур ба ҷӯякҳо ва дохили хок ҷаббида мешавад. Аз он ҷо дар об маҳлул шуда, бевосита аз ҷониби решаи растаниҳо аз худ карда мешавад.

Дар натиҷа, дар таркиби хок аз ҳисоби қабати тунуки рӯпӯшкунанда намӣ дер нигоҳ дошта мешавад. Хок бо гумус ғанӣ гардонида шуда, решаи ғизоии хок беҳтар мешавад.

Маводҳои зарурӣ, меъёрҳои порукунӣ ва миқдори обмонӣ:

- ♦ Поруи нимсӯхта – 500-600 кг/га.
- ♦ Саргини мурғ – 100-120 кг/га.
- ♦ Зироатҳои гандумии хӯшагиҳо – 2-3 обмонӣ дар давраи нашъунамо дар аввали пояшавӣ ва дар аввали ширагирии дона бо меъёри обмонии 1000-1300 м.к/га.
- ♦ Ҷуворимаккаи хӯроки чорво – 2-4 обмонӣ бо маҳлули “шербат” дар давраи аз марҳилаи 8-10 барг то пухтарасии ширӣ-сафедшавӣ.
- ♦ Картошка 2-3 обмонӣ дар давраи гулкунӣ, ташаккули бехмеваҳо.

Хатар:

- Истифодаи поруи нав метавонад ба зиёдшавии алафи бегона расонад.
- Зарурати омодакунии пешакии поруи органикӣ барои “Шербет суу” (пору – нимсӯхта, саргини мурғ – пас аз туршшавӣ)
- Маҳлули “Шербет суу”-ро дар қитъаҳое, ки дар он ҷо сатҳи оби зеризаминӣ наздик аст, истифода карда намешавад.

Ҷӯякҳои канорӣ

Ҷӯякҳои канорӣ метавонанд дар қитъаҳои ҳамвор, бо нишебии зиёда аз 25% (0,25) барои камкунии хавфи бодлесшавии хок истифода мешаванд. Сохтори ҷӯякҳои канорӣ меҳнатро талаб мекунад, аммо меҳнати бехуда намеравад – аз замин, ки бо дигар усул коркард карда намешавад, даромади иловагӣ гирифтани мумкин аст.

Қадами 22:

Дар синф бо хонандагон тарзҳои обмонии полз ва майдонҳоро дар деҳаашон муҳокима намоед.

Қадам усулҳои обмониро аксарияти сокинони деҳа истифода мекунад?

Афзалият ва камбудии онҳоро муқоиса кунед.

Чамъовари обӣ борон дар адирҳо

Дар қитъаҳои дастрасии душвори об, инчунин барои азхудкунии заминҳои нишеби лалмӣ, (объёринашаванда) барои шинонидани дарахтони мевадор истифодаи технологияи оби борон тавсия дода мешавад. Дар нишебиҳо чуқурӣ кофта мешавад ва аз дохил девор ва таги он ҳамвор карда мешавад. Чуқурӣ бо пленка аз дохил пӯшида шуда, дар атрофи чуқурӣ барои чамъшавии оби борон тайёр карда мешавад. Баъдан чуқуриро аз боло пӯшонидани, барои гирифтани об бо сатил сӯроҳ мемонанд. Ин захирагоҳҳо ҳангоми мавҷуд будани воситаҳо метавонанд бетон карда шуда, мӯҳлати истифодаи онҳо дароз мешавад. Истифодаи пленка тарзи камхарҷ аст, аммо мӯҳлати истифодаи он аз чуқурии бетоншуда нисбатан кам аст ва пленкаро ҳангоми фарсудашавиаш иваз кардан зарур аст. Дар давоми боришоти зимистон ва баҳорӣ дар чуқурӣ об чамъ мешавад, ки ҳангоми мавсим фермер метавонад онро барои обмонии дарахт онӣ мевадор ва ползҳо истифода намояд.

Дар аксарияти маҳалҳои камбориш ва бевариши хушк чамъовари оби борон захираи калонтарини об мебошад – ҳарчанде, ки дар таҷриба барои барқарорсозии заминҳо ва истифодаи пурмаҳсули заминҳои лалмӣ қариб ки истифода намешавад.

Ҳамворкунии баландӣ ва андоваи деворҳо.

Омодакунии ҷои чамъовари об.

Пӯшидани чуқурӣ.

Ҷойгиркунии пленка дар дохили чуқурӣ.

Қадами 23:

Фаҳмед, ки оё хонандагон дар бораи технологияҳои об захиракунанда маълумот доранд?

Оё дар деҳа ягон таҷрибаи амалии истифодаи онҳо мавҷуданд?

Агар ҳа, натиҷаҳоро дар синф муҳокима намоед.

Агар не, муҳокима намоед, ки чӣ тавр дар амал технология дар китоби мазкур пешниҳодшударо истифода кардан мумкин аст.

Қитъаи озмоиши оиди ҷамъовариҳои оби борон барои боғ дар нишебӣ. Андозаи боғ – 0,30 га.

Зироатҳои парваришшаванда: дарахтони зардолу, ангур, бодом, себ.

Д. Падек, ноҳияи Ала-Бука, фермер Туранов Холмурад (дар расм аз чап).

Ҷамъовариҳои оби борон аз боми манзил

Техникаи ҷамъовариҳои оби борон аз боми хонаҳо навгонӣ нест, таҷрибаи мазкурро баъзе аз сокинони деҳот аз давраи шӯравӣ истифода мекунад. Бо ёрии қубурҳои таноб аз бомҳои борон ба зарфҳои наҷандон калон (бочкаҳои оҳанин) ҷамъ мешуданд. Аммо таҷрибаи мазкур байни сокинони деҳот паҳн нашудааст. Дар аксарияти деҳаҳо дар мавсим сокинони деҳот ва махсусан соҳибони хонаҳои нав полези худро бо сабаби навбати калон ё набудани об дар қуйборҳо об дода наметавонанд ва барои оилаи худ сабзавот парвариш карда наметавонанд. Таҷрибаи ҷамъовариҳои оби борон аз боми хона метавонад ҳалли дастрас ва оддӣ мушкилоти мазкур шавад, зеро Қирғизистон миқдори кофии боришот ва иқтисоди хуб дорад.

Вобаста аз минтақаҳо дар Қирғизистон дар як сол тақрибан то 300-600 мм/дар як сол меборад, ки ин ба 300-600 литр оби борон дар як сол ва м.кв. баробар аст. Агар мо 400 мм ба назар гирем ва хоҷагии фермер ба ҳисоби миёна тақрибан 80 м.кв. бошад (аммо хонаҳо дар Қирғизистон ҳаҷман аз ин андоза калон мебошанд), миқдори солони оби борони аз боми хона шоранда тақрибани 32 000 литр ё 32 м.мукабро ташкил медиҳад.

Агар танҳо 50% оби боронро ҷамъоварӣ намоед, қобилияти ҷамъовариҳои оби борон аз боми хона тақрибан 16 м.мукаб ё 16 000 литр – барои парвариши сабзавот об кифоя мекунад.

Қадамҳои заруриро барои ҷамъовариҳои оби борон аз боми хонаҳо насби қубурҳои таноб дар канорҳои бом, ки тавассути онҳо оби борон мешорад, қубури умумӣ ё шланг, ки нӯги он ба зарфи обҷамъкунанда – бочкаҳои пластикӣ, оҳанин, чоҳҳои бетони ё бо қабати полиэтиленӣ пӯшидашуда партофта шудааст.

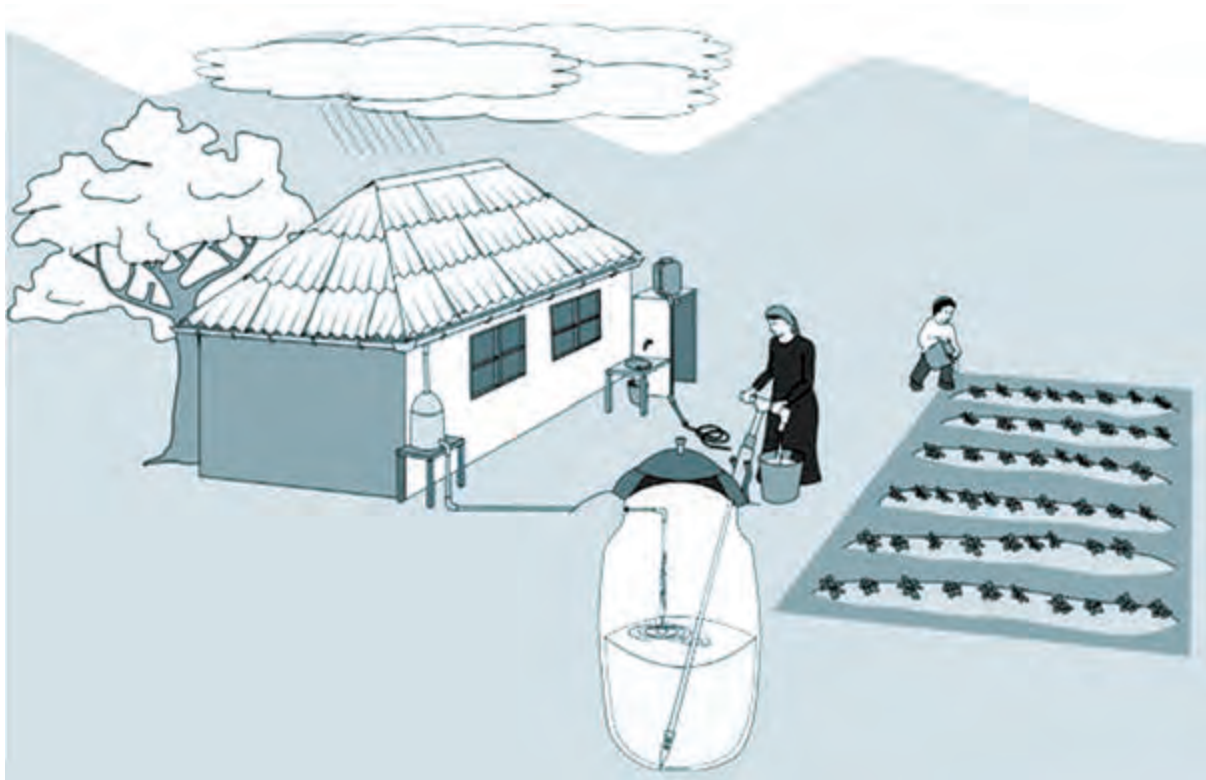
Ҳоло аксарияти сокинони деҳот чоҳҳои бетони месозанд, ки хеле мустаҳкам мебошанд ва дар муддати дароз истифода карда мешаванд. Аммо ин хароҷоти калонро талаб мекунад. Тарзи нисбатан арзон чоҳҳои одатан бо пленкаи полиэтиленӣ дуқабата пӯшидашуда ва сарпӯшдор мебошад. Дар чоҳҳо сӯроҳӣ барои ҷамъовариҳои оби полезӣ гузошта мешавад. Барои таъмини об бевосита ба полез ба қўякҳо насоси обкашии барқиро насб кардан мумкин аст.

Қадами 24:

Ҳамроҳи хонандагон механизмҳои истифодаи самараноки обро дар флезҳо ва майдонҳои деҳаашон таҳия кардан мумкин аст.

Ҳамин тариқ, сокинони деҳа метавонанд барои худ оби полезиро бо истифодаи технологияи ҷамъовариӣ оби борон аз боми хонаҳо ё саройҳо захира кунанд ва дар полезу гармхонаҳо сабзавот парвариш намоянд ва бо ин сатҳи муноқишаҳо барои оби полезӣ паст намоянд, инчунин ба оқибатҳои тағйирёбии иқлим, ба монанди хушксолӣ омода бошанд.

*Низоми обтаъминкунӣ ҳангоми ҷамъовариӣ оби борон барои ҳоҷагии шахсӣ
(www.emas-international.de)*

Ин фермер аз Тоҷикистон чоҳи оддӣ бо қабати полиетиленӣ пӯшидашударо барои ҷамъовариӣ оби борон аз боми хона сохтааст.

Акс: Франк Ловен

Қадами 25:

Аз хонандагон пурсед, ки оё онҳо аз технологияҳои ҷамъоварии оби борон истифода меkunанд?

Агар ҳа, бо маводҳои китоби мазкур муқоиса намоед ва ба фарқиҳои онҳо диққат диҳед. Баъдан бо синф афзалиятҳои технологияи ҷамъоварии оби боронро муҳокима намоед.

Агар дар деҳаи мазкур технологияҳои ҷамъоварии оби борон истифода нашаванд, нақшаи чораҳои барои истифодаи онҳо кашидан мумкин аст.

Рӯпӯшкунӣ

Дар мавсими тобистон нурҳои офтоб ва радиатсия ҳарорати сатҳҳои ҳифзнашудаи хок то қаъри сатҳҳои гуногуни он баланд менамояд, то расонидани осеб, махсусан ба ниҳолҳои ҷавон, организмҳои дохили хок таъсири манфӣ мерасонад.

Барои пасткунии сатҳи талафот бо сабаби эвапоратсия, инчунин барои фароҳам овардани шароитҳои мусоид барои зисти микроорганизмҳои хок ва растаниҳои ҷавон истифодаи рӯпӯш усули оддӣ, аммо хеле муфид аст.

Таъсири рӯпӯшкунӣ ба афзоиши растаниҳо

Маъхаз: Helen Vukusin et al.: Production without destruction. Natural Farming Network ZW

Намудҳои гуногуни рӯпӯш метавонанд барои рӯпӯшкунӣ атрофи ниҳолҳои дарахтон ё дар рӯпӯшкунӣ сатҳи хок дар қаторҳои зироатҳои гуногуни зироатҳои хоҷагии қишлоқ истифода шаванд. Дар аксарияти мавридҳо маводҳои органикӣ – барг, шоҳаҳо, қоқ истифода мешаванд. Аммо маводҳо ба монанди қоғаз, рег, шағал барои рӯпӯшкунӣ истифода шуда наметавонанд.

Рӯпӯшкунӣ сабзавот дар қаторҳо

Рӯпӯшкунӣ дарахтони мевадор

Акс: Франк Ловен

Қадами 26:

Ҳар як хонанда бо волидайн маслиҳат карда, нақшаи воридкунии як усули обзахиракунандаро дар полези худ тартиб медиҳад.

Баъдан охири мавсим хонандагон натиҷаҳои истифодаи усулҳои обзахиракунандаро дар синф муҳокима мекунанд ва муайян мекунанд, ки кадоме аз онҳо дар деҳаи мазкур аз ҳама беҳтарин буданд.

